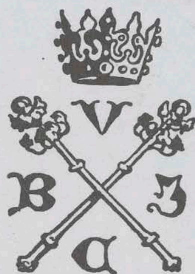
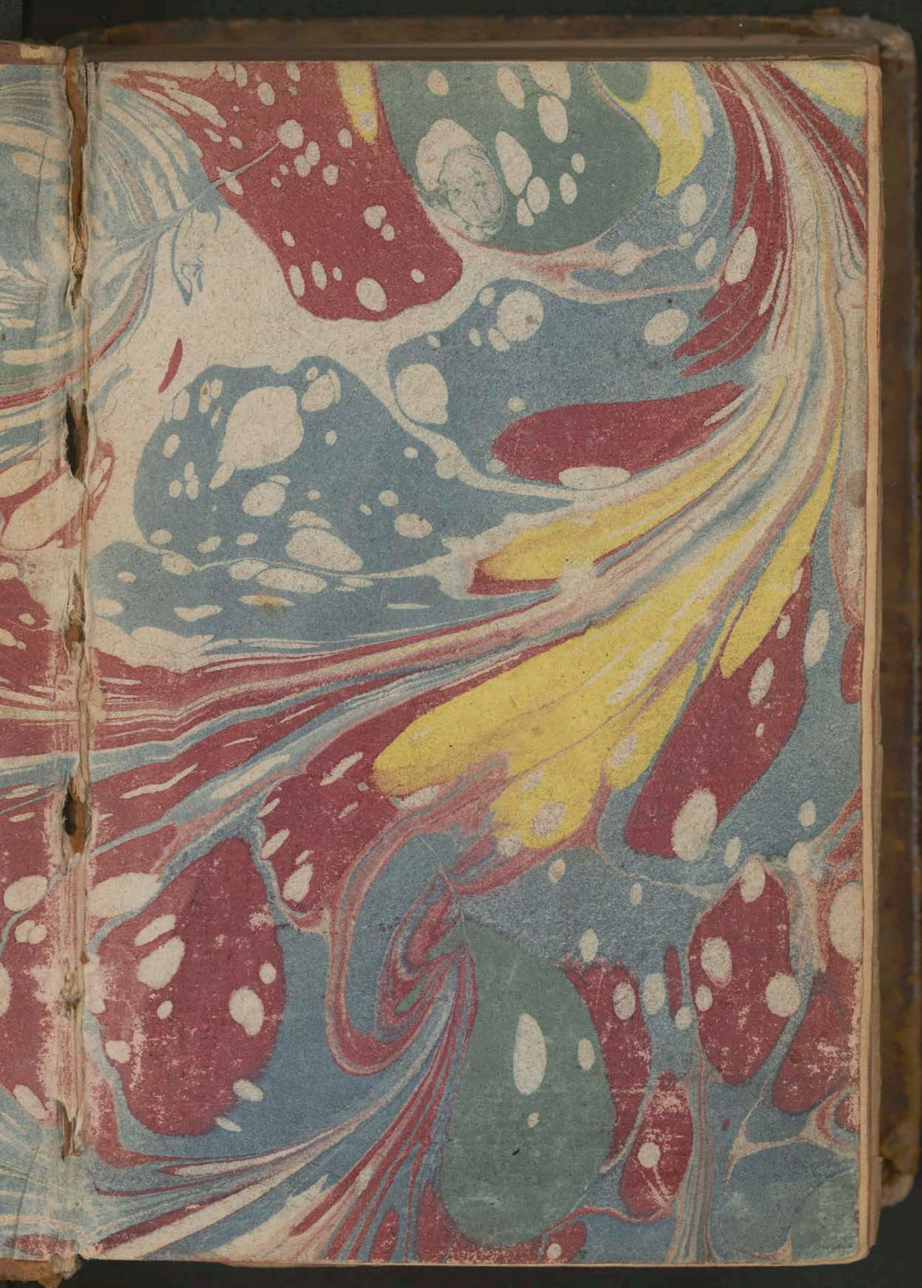

V
B
J
C

3/c

~~10 h. 10~~

Keysler

ANTIQUITATES SELECTÆ CELTICÆ
ET
SEPTENTRIONALES.

ANTIQVITATES
SELECTAE
SEPTENTRIONALES
ET
CELTICAE

QVIBVS

PLVRIMA LOCA CONCILIORVM ET CAPITVLARIVM EXPLANANTVR, DOGMATA THEOLOGIAE ETHNICAE CELTARVM GENTIVMQVE SEPTENTRIONALIVM CVM MORIBVS ET INSTITVTIS MAIORVM NOSTRORVM CIRCA IDOLA, ARAS, ORACVLA, TEMPLA, LVCOS, SACERDOTES, REGVM ELECTIONES, COMITIA ET MONVMENTA SEPVLCHRALIA

VNA

CVM RELIQVIIS GENTILISMI IN COETIBVS CHRISTIANORVM

EX MONVMENTIS POTISSIMVM HACTENVS INEDITIS FVSE PERQVIRVNTVR.

CVM FIGVRIS AERI INCISIS.

AVTORE

IOH. GEORGIO KEYSLER
SOCIETATIS REGIAE LONDINENSIS SOCIO.

HANNOVERAE
SVMTIBVS NICOLAI FOERSTERI
BIBLIOPOLAE AVLICI SACRAE REGIAE MAIESTATIS BRITANNICAE

MDCCXX.

PRAEFATIO
DE
VSV ET PRAESTANTIA
STVDII ANTIQVITATVM
PATRIARVM.

SI fides habenda trito proverbio, *vino vendibili non opus esse suspensâ hederâ*, sinistrum procul dubio omen erit, de utilitate operis, quod tractamus, in limine velle præfari. Verùm, quemadmodum utilitas ex libris redundans suos habet gradus, ita non omnium præstantia pari facilitate in oculos Lectorum incurrit. Non carent voluptate suâ atque utilitate, qui in magnatum ædibus

ſtruuntur arcani receſſus, obiter inſpicientem plerumque effugientes. Ut taceam, eam multorum eſſe mentem, ut arroganti ſupercilio cuncta deſpiciant, quibus aut ipſi a teneris non fuere imbuti, aut quæ de pane, ut ajunt, lucrando non vident eſſe. Ea tamen eſt Muſarum ſuavis ac concors ſocietas, ut vim inferat, qui Actionibus finium regundorum diſſidiorum ſemina ſpargere ſcientiasque a ſcientiis velit disjungere. Veritas eſt unica, (*Eccleſiaſtic. c. 1.*) quemadmodum eadem ſemper ratio linearum rectarum. Prudentiæ item humanæ (quæ ſcopus debet eſſe ſtudiorum noſtrorum) tam late patent termini, ut abſonum foret, vel minimam occaſio-

nem

nem ac viam ad eam perveniendi, negligere. Non miror, iis ſeculis, quibus e re Pontificis & imperantis Cleri erat, ut mortalium mentes denſiſſimis tenebris immerſæ facilius perferrent jugum, quod alias videbantur excuſſuræ, cum fucum ignorantiæ fuiſſe prætenſum, ut unum hominem vix uni ſcientiæ prædicarent ſufficere, & nihil in toto valere, qui in omnibus aliquid feciſſet periculi. Deerat enim diſcendi cupidis tum docentium fides & eruditio, tum librorum copia, nondum inventis artis Typographicæ myſteriis. Duo jam ſunt ſecula & quod excurrit, quibus mutata ſcena ceſſare debent invidæ illæ voces aliamque perſonam agere, qui eruditorum elo-

gio cupiunt mactari. Animo Tibi finge purum putum, ut ajunt, Legulejum, Senatus consulta, Plebiscita, servitutes &c. undique crepantem, sed Philosophiæ Moralis, Juris Naturalis, Antiquitatum Romanarum æque ac patriarum imperitum, & nescio quid non Phantasmatis effinges, quod forte Principi infestis hostium signis oppresso Actionem Legis Aquiliæ suadere non erubescat, uti a Celeberrimo quodam Jureconsulto factum non ignoramus. Præterea Prudentia nihil aliud est, quam accuratior præteritorum cognitio præsentibus negotiis qua par est industria applicata, cum nihil novi sub sole accidere asserat *Eccles. c. 1.* Ea vero præteritorum cognitio aut potius

tius experientia duplex eſt, vel propria vel aliena. Illam difficulter & multis ſæpè diſcriminibus vix comparabimus, hanc tutius vel virorum exempla & inſtructio vel majorum noſtrorum res geſtæ ſuppeditabunt. Quis inde non videt, egregium medium in interiores prudentiæ receſſus penetrandi iis denegari, quibus Antiquariæ rei ſtudium diſſuadetur? Equidem nondum in animum inducere potuimus, ut omnium Antiquitatum æque cauſam ageremus. Sunt enim multorum Imperiorum fata regionesque a noſtris adeo diſcrepantes, ut ſcrupuloſior Antiquitatum illarum indagatio aut nullum prorſus emolumentum præſtet, aut illud ſolum, ut ob-

ſcurioribus veterum quorundam ſcriptorum locis lux aliqua affundatur. De domeſticis & patriis nobis ſermo eſt. Conſtat enim inter omnes, eas mutationes & periodos, quas Imperia noſtra ſubiere, neque tam repente obveniſſe, neque adeo rerum faciem commutaſſe, quin luculenta antiquiſſimi ſtatus veſtigia paſſim ſuperſint, absque quorum cognitione non poſſunt non cœcutire, qui noviora penitius inſpicere cupiunt. Legum noſtrarum conſuetudinumque plurimæ ex iis fontibus dimanant. In earum explicatione vocabula non raro offendes, quorum ſignificatio partim obſcura eſt, partim a noſtris idiomatibus plane abhorret, neque aliunde haurienda,

da, quam ex ipſarum rerum morumque notitia. Illud autem quidquid ſit ſtudii non ad inanes logomachias aut verborum tricas referendum eſſe, ii norunt, quibus Auguſtarum familiarum incunabula & incrementa exponenda, aut Principum jura multoties pretioſiſſima publicis ſcriptis aſſerenda ſunt. Horum quidquid potuimus præſenti libello præſtare tentavimus, qui præter voluptatem, quam patriæ amans ex majorum Theologia & dogmatibus percipit, illud etiam efficiet, ut majores grates Deo T. O. M. perſolvamus pro depulſis errorum tenebris & luce Evangelii terris noſtris illata. Origines ſimul ac fontes multarum conſuetudinum ac ſu-

perſtitionum pandemus, pluraque, quæ ad Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ & Conciliorum inprimis notitiam pertinent, qua par eſt cura perſcrutabimur. Celtarum nomine latius ſumto appellamus eas Europæ gentes, quæ ad occidentem ſolem vergunt, Luſitaniamque, Hiſpaniam ac Gallias incolebant. Septentrionalium appellatione nobis veniunt præter Germanos Dani, Sueci, Norwegi, Islandi &c. Mediis velut partibus adſcribimus Magnæ Britanniæ inſulas. Vale Lector Benevole, ſtudiisque noſtris fave.

SUMMA CAPITA
OPUSCULORUM HOC VOLUMINE CONTENTORUM.

I. MONUMENTUM SALISBURIENSE, VULGO STONE-HENGE, ILLUSTRATUM.

SECTIONIS I.

CAP. I.

Descriptio Monumenti Salisburiensis similiumque quæ in Germania terrisque Arctois cernuntur.

CAP. II.

Saxis quidem a veteribus Celtis atque Septentrionalibus populis divinum cultum fuisse exhibitum, eum autem ad nostra monumenta non pertinere.

CAP. IV.

Monumentum Salisburiense neque templum fuisse neque aut a Romanis aut Britannis exstructum.

CAP. V.

Lapidum prægrandium in Comitiis & Regum electionibus usus, ad nostra tamen Monumenta non pertinens.

SECTIO-

SECTIONIS II.

CAP. I.

Lapides nostros fuisse Monumenta sepulchralia probatur (1) ex populorum a majoribus devoluta traditione, (2) veterum Scriptorum testimoniis, (3) urnis aliisque rebus inde erutis.

CAP. II.

De causis, quæ majores nostros impulerunt, ut simul cum defunctorum cadaveribus bellicam æque ac domesticam supellectilem, equos, nummos aliaque conderent. Dogmata majorum nostrorum de statu animarum post mortem explanantur.

CAP. III.

De Herculis columnis in Septentrione, item de Hercule Magusano & Saxano.

CAP. IV.

CAP. V.

De sacrificiis & oblationibus ad sepulchra factis.

CAP. VI.

De Autoribus stupendorum horum operum & qua ratione fuerint congesta. Gigantes ea non condidisse.

§. I.

II. EXERCITATIO DE DEA NEHALLENNIA CVM CONSPECTV OPERIS EDENDI DE GERMANIA VETERI GENTILI.

§.XLII,

CONSPECTVS OPERIS DE DIIS MAJORVM NOSTRORVM.

III. DE VISCO DRVIDVM DISSERTATIO AD D. JAC. DOVGLAS.

IV. DISQVISITIONES HISTORICAE.

I. *DE INTERDICTO CARNIS EQVINAE ESV.*

II. DE

INDEX FIGVRARVM AENEARVM.

MONVMENTVM
VETVS
ANGLO-SAXONICVM
IN PLANITIE SALISBVRIENSI
VILTONIENSIS PROVINCIAE
VULGO
STONE-HENGE
DICTVM
EX ANTIQVITATIBVS PATRIIS
ILLVSTRATVM.

FRANCISCVS DE SERRIS ad Raymundum Gofinum Parif. 1518. 21. Jan. Qui hominum Rempublicam juvare cupiunt, duplici ferme via id efficere videntur. Nam, aut novi quid parturiunt conducibile rebus humanis, aut jam dudum inventa tum vetuftate tum incuria vel fepulta vel dehoneftata inftaurare invigilant. *conf. Præfat. Celeberr. Chriftiani Slegelii ad Schediafma de nummis antiquis Salfeldenfibus, Arnftadienfibus & Jenenfibus.*

SECTIO-

SECTIONIS PRIMÆ
CAPUT I.
Descriptio Monumenti Salisburiensis similiumque quæ in Germania terrisque Arctois cernuntur.

§. I.

Descriptio Monumenti Salisburiensis vulgo Stone-henge dicti.

INter admiranda veteris ævi opera jure meritoque numeramus stupendam molem sexto milliario Anglico a Salisburia, capite Viltoniæ (Wiltshire) sitam atque omnium oculos in sese convertentem. Saxa sunt vastæ magnitudinis æquali fere intervallo erecta, transversim superincumbentibus aliis, rudibus pariter ac impolitis, ea, quam in fodinis habere solent, facie. Angli STONE-HENGE appellant ob pensile velut opus transversim impositorum onerum. Nonnulla interius spatium occupantia ad 20. pedes altitudine, 7. la-

titudine, $3\frac{3}{4}$. profunditate ſurgunt. Saxa hiſce columnis innixa 16. pedes longitudine, $3\frac{3}{4}$. profunditate & $3\frac{1}{4}$ craſſitudine complectuntur. Orientem verſus jacet lapis 16. pedum longitudine, aliorum ruinis prope obrutus. Hanc lapidum ſtructuram cingunt alii latitudine 7. pedum, $3\frac{1}{2}$ profunditate & $15\frac{1}{2}$ altitudine conſpicui, quibus ſimiliter innituntur lapides (*Architraves*) trium & dimidii pedis latitudine, $2\frac{1}{2}$ altitudine, non mole modo cæteris inferiores, ſed in eo etiam diſſimiles, quod, cum illi uno ſaltem apice ex inferioribus columnis prominente contineantur, horum nonnulli onere ſuo nudati oſtendant duos ejusmodi quaſi dentes (quos Itali vocant *Morteſias*, velut Mordeſias a mordendo) ita ut unaquæque columna fulcrum fuerit duorum incumbentium lapidum contiguorum, qui altera ex parte novis columnis ſuſtinebantur, unde non injuria liceat ſuſpicari, hoſce lapides ſuperne in modum coronæ junctos internum opus circumdediſſe. Interjacent paſſim pyramidales columnæ, quæ novam ſeriem conſtituiſſe quibusdam videntur. Magnitudo earum non eadem. Aliæ $1\frac{1}{2}$ pedem latitudine, 1. craſſitudi-

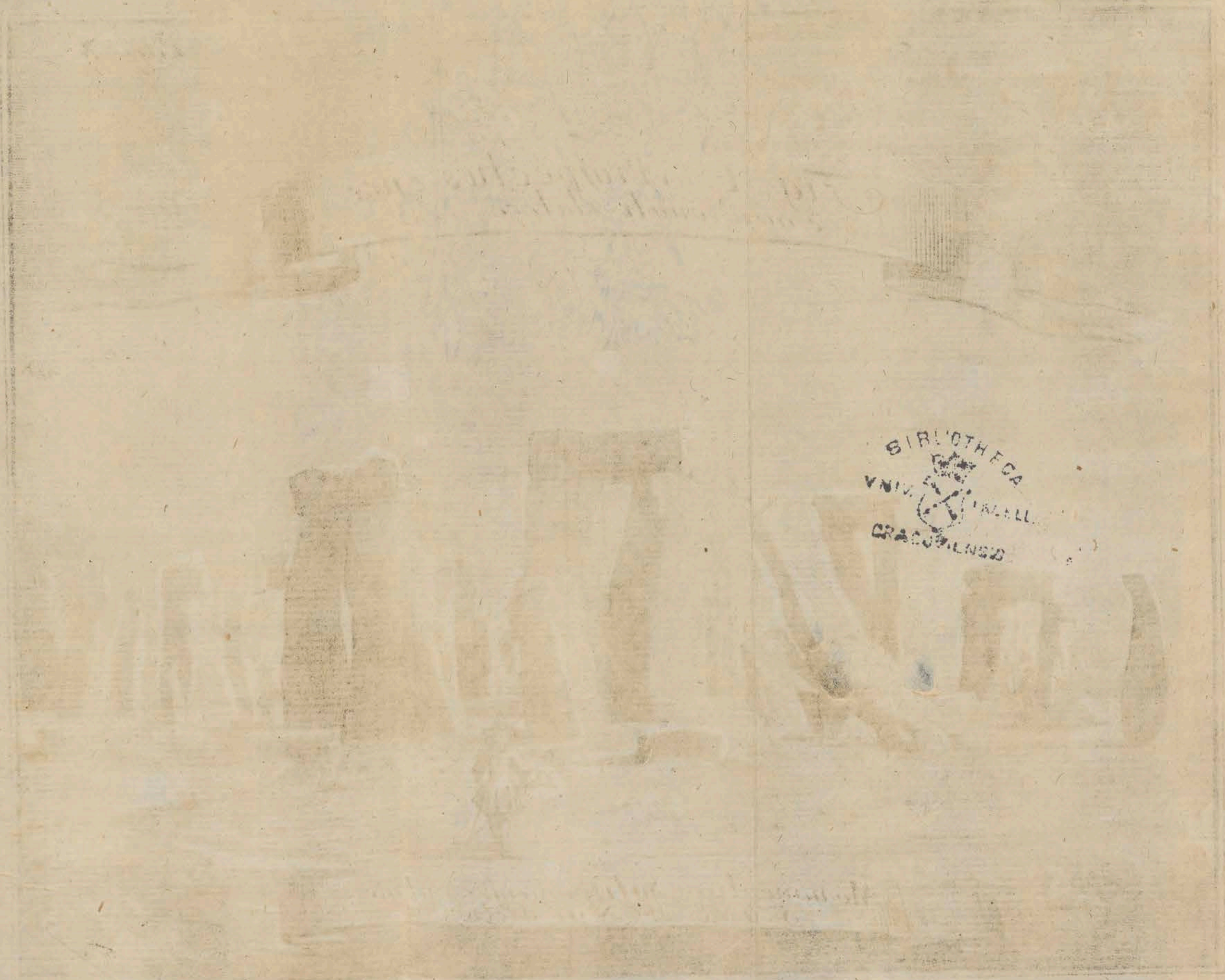
ne

Fig. I. a) Prospectus Monumenti ab Occidentali Plaga.

ad Cap. I. § I. Sect. I

Fig. I. b) Prospectus ejus è meridionali latere.
Monumentum Salisburiense vulgò STONE HENGE dictum.

ne & 6. pedes altitudine habent; aliæ 2½. latitudine, 1½. profunditate & 8. pedes altitudine. Cuncta hæc ſaxa tanta ſunt duritie, ut nihil habeant metuendum neque a ferro, neque tempeſtatum injuria. Extant aliquibus locis veſtigia foſſæ tanto operi circumductæ. Quæ ſingula ut penitius intelligantur, operæ pretium erit ſubjectam Tabulam æri inciſam conferre Fig. I. quæ eam ſtructuræ faciem nobis exhibet, qua noſtra ætate conſpicitur. Neque enim ipſi Anglici Scriptores, qui hac de re memoriæ quidquam prodiderunt, ſatis inter ſe conveniunt, cum *Camdenus*, (a) quod altitudinem interiorum Saxorum attinet, ſibi ipſi non conſtet, alio loco 28. pedes altitudinis, alio 24. numerans. Idem tres choreas ſive ſeries lapidum exhibet, cum *Ignatius Jonas* (b) quatuor numeret. Ille præterea omnes tres cir-

(a) Deſcript. Britanniæ in Wiltonia p. 116. ſeq. editionis, quæ anno 1659. prodiit ſplendidiſſima in Theatro Orbis Janſonii, chartâ maximâ.

(b) in opere poſtumo, cui titulus: The moſt notable Antiquity of Great Britain vulgarly called Stone-heng on Salisbury Plain, reſtored by Inigo Jones Esquire, Architect Generall to the late King. London 1655. fol.

culari & rotunda forma memorat, hic duas ex quatuor iis, quas ſibi videbatur cernere, hexagonali forma. Ille altitudinem maximorum lapidum 28. vel 24. pedum demonſtrat, hic vix 20. Ut taceam Ignatium Jonam 3. introitus addere, quorum ſinguli 4. lapidibus fere pyramidalibus conſpicui; aram inſuper vel illum lapidem, quem in media area ſupra commonſtravimus; quæ cuncta Camdenus ignorat. Neuter alteri delineandi peritia inferior; doctrina, fides, diligentia utriusque perſpectisſima. Ille ſub Eliſabetha clarus, hic ſub Jacobo I & Carolo I. Britanniæ Regibus magnam Architectonicæ artis famam conſecutus, & ab ipſo Iacobo I. miſſus, ut admirandum iſtud regni opus ſcrutaretur atque dimetiretur. Certum tamen eſt atque unicuique rem coram examinanti ad oculum patebit, *Camdeni* delineationem quam proxime ad verum aceedere, atque *Ignatium* bene diſpoſitis Romanorum atque hodiernorum Italorum operibus aſſuetum, ea in re ingenio plus quam par erat indulſiſſe, cujus rei teſtimonium nobis etiam perhibet *Walterus Charleton.* (c)

§. II.

(c) Peculiari libello de monumento noſtro com-

§. II. Præclarum hoc eſſe, fatemur, quod Wiltonia oſtentat Antiquitatis monumentum, omnibusque in hoc genere palmam non modo reddere dubiam, ſed omnium judicio plane præripere. Neque tamen proinde exiſtimandum, ſolam eſſe lætiſſimam hanc terram, cujus incolæ tam immani mole poſteritatis ingenia potuerint exercere ac fatigare. Sunt enim ejusdem generis monumenta complura tum in Germania, tum Arctois regionibus a nobis vel ideo hoc loco commemoranda, quod eorum ductu non modo ad primos eorum autores, verum etiam ad genuinum eorum uſum nos perventuros confidimus.

Ejusmodi monumenta in aliis etiam regionibus extant.

§. III. Primas tenent, quæ in Weſtphaliæ nonnullis tractibus, vicina item Drenthia & Friſiæ Orientalis confiniis extant accu-

Ut in Weſtphalia & Friſia Orientali.

compoſito, qui inſcribitur: Chorea Gigantum, or the moſt famous antiquity of Great-Britain, vulgarly called Stone-henge, ſtanding on Salisbury Plain, reſtored to the Danes by Walter Charleton Dr. in Phyſic and Phyſician in ordinary to his Majeſty. London 1663. 4to.

mulata immanis ponderis ſaxa, quorum acervi longitudine 16. 18. 20. 25. paſſus, & latitudine 4. 5. 6. habent. Minoribus lapidibus ſuperimpoſiti cernuntur alii multo majoris molis, quorumque nonnulli 56. pedes circuitu complectuntur, quidam 40. 36. 30. 20. In regione dicta *Hummeling* Epiſcopatus Monaſterienſis lapis tantæ magnitudinis aliis fertur impoſitus, ut tempore pluviæ tempeſtatisque centum ovium gregi tutum præſtet refugium. (d) In plerisque enim ejusmodi lapidum cumulis, qua ſpectant ad occidentem ſolem, non nulli ita diſpoſiti ſunt, ut portæ ſpeciem præ ſe ferant, levi corporis inclinatione ſubeundam. Tribus fere paſſibus ab hiſce cumulis in longitudinem vergentibus, alia ſeries vel potius corona lapidum pyramidalium æquali ſpatio (duorum ſcilicet paſſuum) inter ſe diſtantium oritur, altitudine 4. 5. 6. pedum, qui quidem maximam partem ab incolis regionis

nis

(d) vid Ioh. Picardti Antiquiteten der Provincien en Landen gelegen tuſſchen de Noord-Zee, de Yſſel, Emſé en Lippe, Amſt. 1660. 4to. qui libellus rarior neque ubivis obvius, c. 5. p. 22. ſeq. conf. Nic. Schaten. Hiſt. Weſtphal. l. 7. p. 487.

Fig. II. ad Sect. I. c. I. §. 3.

Moles Saxeæ in Drenthiâ.

nis in privatos usus versi, in multis desiderantur, extant tamen in nonnullis Comitatuum Tecklenburgensis & Benthemensis hodienum illæsi. Constat, aliquando 150. militum cohortem per has regiones iter facientem frustra tentasse, ut ejusmodi lapidem loco moveret, teste *Piccardo* l. c. & p. 101. quod tentatum etiam in Monasteriensi tractu Amasino, non meliore quidem successu, quamvis prope *Meeringen* inferiorum fulcrorum apicibus ita sint impositi, ut facili negotio videantur posse dejici, vide *Doctissimum Jodocum Hermannum Nunningh Sepulcreti Westphalico-Mimigardico-Gentilis, p. 57. seq.* Ut autem facilius in oculos incurrat, quæ similitudo Drenthensibus lapidibus cum Salisburiensi mole intercedat, subjicimus æneam illorum delineationem Fig. II. Suntque in hac regione tanta frequentia, ut ausim affirmare, unicam eam vel hodie plura ejus generis exhibere monumenta, quam omnia alia regna conjunctim sumta. Cui dicto ut major fides constet, obiter notamus, unam ejusmodi molem prægrandem extare prope vicum *Anlo*, duas ad vicum Annum, unam prope *Balloo*, aliquot prope *Benthem*, novem di-

verſæ magnitudinis ad pagum *Borger*, 16. fere ad *Drowen*. Una eſt egregia magnitudine in *Embsbuirenſi* pago, alia prope *Onnen*, duæ in vicinia vici *Rolden*, & vaſtiſſima ad *Saltsberg*; prælata in *Steenvicenſi* tractatu, ad *Suidlaaren* una, minores aliquot ad *Tecklenburgum*, prope *Tinaarle* quinque, nonnullæ ad *Ulſen*. (e) In litore etiam inſulæ *Urck*, quæ olim Rheno, nunc Sinus Auſtrini fluctibus (*Zuyderzee*) cingitur, fluctibus ut plurimum obruti jacent ingentis magnitudinis lapides, quorum unum undecim equi aliquando movere nequibant. (f)

In ditionibus Auguſtæ domus Brunſvicenſis.

§ IV. In ditionibus Electoralibus Brunſvico-Luneburgenſibus ſimilis plane ſtructuræ lapides multis locis cernun-

(e) conf. Sim. de Vries Wonderen de Zeen p. 521. Ioh. Menſinga in Saxa agri Trentini carmine edito 1687. Slichtenhorſt GeldersGeſch. l. 1. p. 78. Blancard Holl. Jaarregiſter Cent. VIII. n. 96. Ubbo Emmius Hiſt. Friſ. l. 1. fin. edit. Lugdun. Bat. p. 21.

(f) vid. Kommelyn in de Byvœgſelen by de Beſchryving van Amſteldam l. 5. p. 878. Dirk Burger de Scoreler Medemblick p. 368. niſi fortè rudera fuerint templi olim ibi ſiti, & maris undis plane diruti. Slichtenhorſt l. c. l. 1. p. 107.

Fig. III. ad Sect. I. c. I. §. 4
Moles Saxeæ prope Helmstadium

Fig. IV. ad Sect. I. c. I. §. 5.

nuntur, duobus tertium in portæ modum ſuſtinentibus & pluribus majorem fulcrorum in modũ ſuſtinentibus, quos inter nominari merentur *te ſeven Steenheuſen* prope Walenboſtel ſiti, & quæ multis in locis Ducatus Bremenſis cernuntur, cum primis in tractu Wiltshuſenſi. Similes extant in jugo montis Helmſtadio proximi, circa cujus præcipitium immania ſaxa ſaxis impoſita cernuntur (Fig. III.) non minus ac alia paſſim in editisſimis quibusdam vicini Hercynii vel Harzici tractus montibus. Videantur *Hermanni Conringii* de Antiquiſſimo ſtatu Helmſtadii & viciniæ conjecturæ. p. 3. ſeq. & p. 7.

§. V. Megapolitanæ etiam terræ monumenta habent, quæ huic claſſi accenſeamus, vulgo dicta Venedorum cœmeteria, der Wenden Kirchhöffe. vid. *Henr. Rantzovius Meth. Apodemic. Num. 9. art. 3.* quale exſtat quoque prope Hundorffium Dynaſtiæ Wedendorffenſis internos lapides Monumenti Salisburienſis plane referens.

Tractu Megapolitano.

Inter Holſatica monumenta memorabile eſt illud prope BULCKE, cujus iconem damus Fig. IV.

Holſatia.

In Marchia Brandeburgica. §. VI. Porro huc pertinent Saxorum cumuli haud procul Fürstenwalda ad vicum Rauen, Marchiæ mediæ Brandeburgicæ siti altitudine 22. pedum, circuitu 82. ob formæ rotunditatem Creiß-Steine dicti, de quibus consulendus *Becmannus in not. ad Wolfg. Justi Chron. Francof.*

Ducatu Magdeburgico. §. VII. Nec minus Magdeburgicus Ducatus duobus locis porrectas horum lapidum series habet, teste Jac. Tollio Epist. Itiner. I. p. 19.

In Principatu Anhaltino, §. VIII. In Principatu Ascaniensi lapis duobus aliis erectis innixus circuitu habet 28. pedes caveamque sub se efformat, quæ pluvio cœlo 8. homines commode capiat.

& terris Septentrionalibus. §. IX. Neque Arctoæ gentes talibus operibus destituuntur. De Danicis, & illis imprimis, quæ in Zelandiæ insula sunt obvia, plura collegit *Olaus Wormius in Monum. Danic.* p. 8. *Saxo Grammaticus Præf.* p. m. 4. quemadmodum Suecica illustravit *Olaus Rudbeckius.*

& ipsis Bri- §. X. Supersunt in ipsa Anglia

glia complura ejusmodi monumenta, inter quæ eminent vaſta ſaxa in orbem diſpoſita in Oxonienſi Comitatu, quæ *Rollerich-Stones* vulgus appellat, vid. *Robertus Plot. Natural Hiſt. of Oxford-Shire* c. 10. De iis, quæ in Devonia haud procul Exonia extant *Mighty-Stones* dicta legendus *Ioh. Speed in deſcriptione hujus Provinciæ*. Quinque millibus paſſuum a Briſtolio meridiem verſus & uno milliari Anglico a Pensfordia, qua ſpectat ad occidentem ſolem, rudera reſtant duorum ejusmodi operum, quorum alterum una lapidum corona, alterum tribus conſtitiſſe videtur. Illud, ſi reliquorum dimenſionem ſequamur, 32. eximiæ magnitudinis lapides habuit, quorum non niſi 13. ſuperſtites, in terram omnes dejecti aut proni, exceptis tribus. Centum ulnis Brunſvicenſibus (60. fere Anglicis Yards) ab iis, conſpiciuntur majores duo lapides, quos recentiores quidam ſcriptores perperam nominant *King and Queen-Stolen*, Regis Reginæque ſedes incolæ appellant, *the Parſon and Clerk*, fabulantes, choream die Dominica ſaltantium una cum ſacerdote & fidicinibus in lapides fuiſſe verſam, quod me docuerunt literæ Do-

tanniæ inſulis.

Doctiſſimi Io. *Stachey* nuper die 29. Maij / 9. Jun. in Illuſtri Societate Regia Londinenſi perlectæ. Nonnulla hujusmodi monumenta viſuntur etiam in Orcadibus Inſulis. De Scoticis conferri debent quæ *Hector Boethius* habet in *Hiſt. Scot.* De ingentibus & rudibus ſaxis, quæ in planitie haud longe a Naaſa Hiberniæ in agro Kildarienſi & alibi cernuntur, legendus *Waræus Antiq. Hib.* c. 24. p. m. 103. ſeq.

CAP. II.

Saxis quidem a veteribus Celtis atque Septentrionalibus populis divinum cultum fuiſſe exhibitum, eum autem ad noſtra Monumenta non pertinere.

§. I.

Ordo dicendorum.

COgnita Monumentorum noſtrorum ſtructura de autoribus uſibusque eorum, qui maximis certe involuti ſunt tenebris, erit diſpiciendum. Neque enim ipſi lapides ulla literarum veſtigia aut habuere unquam, aut conſervarunt; neque veterum quisquam hac de re memoriæ quidquam pro-

prodidit, cui fidem noſtram addicere poſſemus. Qui vero recentioris ævi ſcriptores aut mentionem horum monumentorum injecerunt, aut judicium ſuum promere tentarunt, rem tricis magis involverunt quam explicarunt. Horum igitur erroribus ut primo loco obviam eamus, omnemque deviandi occaſionem præripiamus, duximus conſultum. Quæ dicendorum ratio illud etiam efficiet, ut contraria juxta ſe poſita magis eluceſcant, lectoriſque judicium liberiore tramite decurrat, libratis in utramque partem argumentorum momentis.

§. II. Fuit tempus, quo ipſe in ea eram ſententia, lapides hoſce ob miram molem congeſtos atque ab incolis velut ſacros fuiſſe habitos. Docuerant me enim teſtimonia omnem exceptionem ſuperantia, majores noſtros lapidibus divinum exhibuiſſe honorem, quem luce Evangelii allata ſeveriſſimis legibus ac pœnis coërcendum putabant Principes ac Epiſcopi. Ita enim CONCILIUM NANNETENSE incerto anno habitum, apud *Labbeum Tom* IX. p. 474. *ſeq. can.*

Majores noſtri ſaxis & lapidibus divinum cultum exhibebant.

teſte Concilio Nannetenſi,

can. 20: *Summo decertare debent studio Episcopi & eorum ministri, ut - - - LAPIDES quoque, quos in ruinosis locis & silvestribus dæmonum ludificationibus decepti VENERANTUR, ubi & vota vovent & deferunt, funditus effodiantur atque in tali loco projiciantur, ubi nunquam a cultoribus suis inveniri possint. Et omnibus annuncietur, quantum scelus sit idololatria.* CONCILIUM ARELATENSE II. ad ann. 452. *Can.* 23. *Si in alicujus Episcopi territorio infideles aut faculas accendunt,* (a) *aut arbores, fontes vel SAXA vene-*

Arelatense II.

Candelarum usus & abusus in sacris.

(a) Candelarum usus in sacris majorum nostrorum Gentilibus perfrequens fuit, vide Concil. Rotomagense apud *Burchard.* X. 21. *Reginonem Abbatem Prumiensem de Ecclesiasticis disciplinis, edit. Baluz.* p. 210. *Concil. Toletan. XVI. ad a.* 693. *tit.* 2. *T.* IV. *Labb.* p. 1337. Inde tanto facilius in sacra Christiana translatus Episcopis non negligentibus hoc lucrum, quod patet ex Canone 20. Concilii Nannetensis modo citati: *Omnibus interdicatur, ut nullus votum faciat, aut candelam vel aliquod munus pro salute sua rogaturus alibi deferat, nisi ad Ecclesiam Domino Deo suo.* vid. *Labbeus* T. IX. p. 474. cum quo coincidit *Capitulum Caroli M. & Ludovici Pii in Collectione Ansegisi Abbatis & Benedicti Levitæ lib.* 6. *c.* 194. *Ut Sacerdotes admoneant*

venerentur, si hoc eruere neglexerit, sacrilegii reum se esse cognoscat. Dominus aut ordinator rei ipsius, si admonitus emendare noluerit, communione privetur. Vide Phil. Labbei & Gabr. Cossartii S. J. Presbyt. Collect. Conc. Paris. 1672. *edit. fol.* T. IV. p. 1013. *Caroli M. Capitulare primum incerti anni cap.* 41: *ut observationes, quas stulti faciunt ad arbores vel PETRAS vel fontes, ubicunque inveniuntur, tollantur & destruantur. Apud Baluz.* T. I. p. 518. *Concilium Turonense* anno 567. habitum can. 22. postquam Iani cultum in Ianuario mense condemnavit, ita pergit: *Contestamur illam solicitudinem tam pastores quam presbyteros gerere, ut quemcunque in hac fatuitate persistere viderint, vel ad nescio quas PETRAS, aut arbores aut fontes, DESIGNATA LOCA GENTILIUM, perpetrare quæ ad Ecclesiæ rationem non pertinent, eos ab Ecclesia sancta auctoritate repellant &c.* Tom. V. p. 863. *CONCILIUM TOLETANUM XII. ann.* 681. *Can.* 11. *-ant viros & mulieres, ut ad basilicas luminaria & incensum & buccellas & primitias afferant. apud Baluz. Capitul.* T. I. p. 956. En! si non originem, (nam aliis etiam gentibus & Hebræis observatus hic mos) saltem progressum variarum superstitionum in cœtu quodam Christianorum superantium.

Capitulari incerto Caroli M.

Concilio Turonensi,

Toletano XII.

11. - - *cultores idolorum, VENERATORES LAPIDUM, accensores facularum, & excolentes sacra fontium vel arborum, admonemus, ut agnoscant, quod ipsi se spontaneæ morti subjiciunt, qui diabolo sacrificare videntur.* Tom.VI. p. 1234. Quod repetitum in

& XVI. *Concilio* XVI. eadem urbe habito anno 692. Titulus secundus enim parum abit ab ipsis verbis, quæ modo in medium adduximus. - - *illi diversis suadelis decepti, cultores idolorum efficiuntur, VENERATORES LAPIDUM, accensores facularum, excolentes sacra fontium vel arborum, auguratores quoque seu præcantores, multaque alia, quæ longum est narrare. Tom.* VI. *p.* 1337.

Rotomagensi, *Concilium Rotomagense apud Reginonem de Discipl. Eccles. edit. Steph. Baluz.* l. 2. p. 210. *Si aliquis vota ad arbores vel ad fontes vel ad LAPIDES quosdam quasi ad altaria faciat, aut ibi candelam seu quodlibet munus deferat, VELUT IBI QVODDAM NUMEN SIT, quod bonum aut malum possit inferre. conf. D. Burchardi Wormaciensis Ecclesiæ Episcopi Decretorum l.* 10. *c.* 29.

Capitul. Aquisgranensi. *Caroli M. Capitulare Aquisgranense* ann. 789. Capitulo 63. post allegata verba Lev. 19. Deut. 18. hæc habet: *Ideo præcipimus, ut nec cauculatores,*

(Ger-

(Germanice Gauckler) *& incantatores, nec tempestarii*, (Wettermacher) *vel obligatores non fiant, & ubicunque sunt, emendentur vel damnentur. Item de arboribus, vel PETRIS, vel fontibus, ubi aliqui stulti luminaria vel alias observationes faciunt, omnino mandamus, ut iste pessimus usus & Deo execrabilis, ubicunque invenitur, tollatur & destruatur.* Baluz. T. 1. p. 235. quod Capitulum insertum est Collectioni Capitulorum Karoli M. & Lud. Pii ab Ansegiso Abbate & Benedicto Levita factæ l. 1. c. 62. & extat etiam ap. Labb. T. VII. p. 984. *Burchardus in Collect. Can. Venisti ad aliquem locum, id est, ad fontes, vel ad LAPIDES, vel ad arbores, vel ad bivia, & ibi aut candelam aut faculam pro veneratione loci incendisti &c.*

Legibus Anglicis,

De Anglis speciatim testantur Canones, conditi sub Edgaro Rege circa ann. 967. ad leges ejus pertinentes, ut in veteri MSto Codice Saxonico Collegii Corporis Christi Cantabrigiæ reperiuntur, §. 16: *Docemus etiam, ut singuli Sacerdotes Christianam religionem omni promoveant diligentia, nervisque omnibus confictas ad libitum adorationes, necromantiam, divinationes, incantationes, hominum cultus divinos, & quæ præterea mortales adigunt in varios errores & in*

FRITHSPLOTFUM AND ON ELLENUM variarumque aliarum arborum, SAXORUMQUE & rerum multiplicium phantaſmata, quæ decipiunt multos, quos non deberent. *Labb.* T. IX. p. 683. Leges Canuti Regis Daniæ & Angliæ potentiſſimi eadem prohibent. *Adorationem barbaram pleniſſime vetamus. Barbara eſt autem adoratio, ſive quis idola (puta gentium divos) Solem, Lunam, Ignem, Profluentem, Fontes, SAXA, cujuscunque generis arbores lignave coluerit: ſive ſagarum ſuperſtitiones obſervaverit, ſive magnam alicui cladem, ductis ſortibus ardentibusve tædis attulerit. Interprete Lombardo.*

Suecicis & Gothicis. Leges Suecorun etiam Gothorumque per Doctorem *Ragualdum Ingemundi*, Eccleſiæ Upſalenſis Archidiaconum, anno 1481. Latinitate primum donatæ atque Holmiæ anno 1614. per *Ioh. Meſſenium* editæ, ita initio ſtatim habent lib. 1. c. 1. de Eccleſiis ædificandis: *Nemo itaque idola colet, aut in lucis & lapidibus fiduciam collocabit, pag. 1. Engin skal a lunda euer Steena tro,* ut habet *Loccenius Antiqu. Sueo-Goth. lib. 1.*

Unde mirandum, neminem adhuc Quæ teſtimonia, quo frequentiora ſunt, tanto magis ſubit mirari, ex recentioribus ſcri-

ſcriptoribus nullum hanc materiam vel levi manu attigiſſe, cum tamen illius ſuperſtitionis hodienum reſtent perſpicua veſtigia in Septentrionalibus gentibus Lapponibusque præcipue, qui numen ſuum Storjunkare dictum repræſentant rudi quodam lapide. vid. *Scheffert Lappon.* c. 10. p. 109. ſeq.

eam ſuperſtitionem annotaſſe ex recentioribus.

§. III. Rationem tam cœcæ perſvaſionis indicat *Edda* Islandorum, monumentum antiquiſſimum per SNORRONEM STURLÆ Islandiæ Nomophylacem anno 1215. compilatum, quod fabulas Theologiæ Ethnicæ majorum noſtrorum utcunque illuſtrat. (b) Ejus enim My-

Ratio illius ſuperſtitionis.

(b) Edda edita Islandice, Danice & Latine per Petrum Joh. Reſenium J. V. D. Juris ac Ethices Prof. Publ. & Conſulem Hafnienſem, Havniæ 1665. 4to. Duabus partibus abſolvitur, quarum una Eddam Sæmundi Frode antiquisſimam ſiſtit in eaque 1) *Voluſpam*, i. e. vaticinia, 2) *Haavamaal* ſive præcepta Ethica, cujus Autor ipſe Odinus, Deus a majoribus noſtris cultus, perperam creditur. 3) *Runa Capitule* h. e. Scientiam vel magiam Odini. Ipſe Sæmundus natus in Islandia Anno Domi-

De Edda Islandorum.

Mythologia LXX. veterum ſuperſtitionem & figmenta ſatis declarat, quibus Na-

mini 1057. Saxone Grammatico centum fere annis antiquior, Paſtor fuit Oddenſis, ob ſingularem eruditionem ac prudentiam *Frode* cognomine mactatus, quod prudentem ac eruditum notat. Altera Reſeniani operis pars abſolvit recentiorem *Snorronis* Eddam, veterum fabulas ac Mythologiam explicantem. Hic magni nominisJure conſultus anno 1170. lucem aſpexit, anno 1242. in civium tumultu occiſus, cujus vitam luculento Commentario illuſtrare promiſit Torfæus, Daniæ & Norvegiæ Hiſtoriographus. Perquam mancæ tamen hæ Eddæ Reſenianæ, quod ex lectione Scriptorum Bartholini, Peringskioldi, Rudbeckii aliorumque patet,quare optandum, ut harum Antiquitatum peritus quispiam novam editionem majori cura & ex melioribus Codicibus MStis adornaret. Quamvis enim frivolis & ridiculis figmentis ſcateat, habet tamen etiam nonnulla, quæ ad penitiorem Arctoæ Antiquitatis cognitionem non parum conferunt. Patet ex dictis, quid ſentiendum de iis, quæ Celeberr. *Boſius in Epiſt. ad Reineſ.* 93. p. 361. in hunc modum ſcribit: *Ex illuſtri Barone Boineburgio intellexi, Francofurti nuperis nundinis proſtitiſſe veterem Evangeliorum verſionem Gothicam Ulphilæ Epiſcopi, & EDDÆ CUJUSDAM ISLANDICA. Sed neuter liber ad nos perlatus.* Scilicet interdum magnus dormitat Homerus.

Nanos, ſpirituum aut Dæmonum genus credebant ſaxa inhabitare.

§. IV. Quare non difficile illis erat, eo progredi inſaniæ, ut oracula etiam viva voce e lapidibus edi ſibi perſuaderent. Rem, quæ fidem fortaſſis difficulter inventura eſt, exemplis & teſtimoniis declarare non abs re fuerit. Cauſam noſtram præ aliis hoc in negotio aget *Holmveria Sogu* (c) ſequentia habens: *Hann* for af ſtad oc,, *Quæ adeo invaluerat, ut Oracula etiam a Saxis edi crederent.*

beid þar til þeſſ þorſteinn fol,, *In Norvegia.*
til blothuſs sins hem hann var vanr.,,
Enn er þorſtein kom geck hann inn i,,
blothusit oc fell framm fyrir steini,,
þeim er hann blotadi oc þar stodi hu-,,
ſinu oc mælltiz þat fyrir. Indridi stod,,
uti oc heyrdi þetta quedit i ſteini-,,
num,,

(c) *Sogu* vel *Saga* hiſtoriam notat ſeriam ut plurimum a voce *Sagen*, dicere, narrare, unde Germanis rumor vel fama dicitur *Die gemeine Sage.* In Præfatione *Tatiani Alexandriani, ad Harmoniam Evangel.* p. 1. *Saga* narrationem ſignificat. Catalogum uberrimum harum Sagarum Septentrionalium edidit *Hikkeſius in Theſauro Linguarum Septentrional.*

„þu hefir hingat
„i seinſta sinni
„feigum fotum
„folld ſporada
„þvi munrett adr
„raudull skini
„hardr Indridi
„heipter giallda.

Hoc eſt: Indridus domo profectus Thorſtenum ad fanum more ſolito adventantem expectabat. Thorſtenus adveniens fanumque intrans, coram lapide, quem in fano ſtantem colere ſuevit, in faciem procubuit oravitque. Indridus foris ſtans, hoc carmen in lapide cantari audivit:

Tu huc
Ultima vice
Morti vicinis pedibus
terram calcaſti,
certe enim antequam
Sol ſplendeat
animoſus Indridus
Odium tibi rependet.

Non ignoro, me fabulam allegare, cujus autoritas nihil ponderis allatura eſſet, ſi in animum induxiſſem probare, oracula aut unquam exſtitiſſe aut e ſaxis edita fuiſſe.

isse. Jam vero cum de superstitionibus plebis ac Laicorum agatur, in quos sacrificuli & olim & nunc imperium sibi asseruerunt, per fas & nefas, vi & fraudibus tuendum, non video, cur non *Holmveria Saga* documentum præbeat simplicitatis veterum, qua credebant, saxa & lapides non divini modo quidpiam in se continere, sed illud etiam oraculis patefacere.

In Britannicis Insulis. De lapide Scotorum singularia.

§. IV. Ne vero quis in eam deveniat sententiam, illum errorem solis sub Arcto rigentibus populis fuisse cognitum, aut ea, quæ citato loco de lapide memorantur, de simulacro idoli lapideo in fano collocato, intelligenda esse (quod perperam facit *Bartholinus Antiq. Dan.* l. 3. c. 2. p. 627.) sententiam nostram confirmabimus luculento exemplo illius lapidis, qui solio sive sellæ, cui Magnæ Britanniæ Reges insident, cum regio diademate ornantur, hodieque cernitur inclusus. Hujus ope penes Clerum vel Druides potius in Hibernia primum erat potestas regem eligendi, quem rebus suis commodum arbitrarentur, rejectis iis, qui favore il-

lorum videbantur indigni. (d) Credula enim plebs perſuaſa erat, electionem novi Regis tum demum Diis immortalibus gratam atque acceptam eſſe, cum lapis ille velut oraculum conſultus ſonoram vo-

Artes & technæ Druidum.

(d) Patrias Antiquitates cum judicio perluſtrantes mecum facile fatebuntur, vix aliam ſacrificulorum doctrinam ſtabiliendo ac firmando Clericorum in Laicos imperio æque fuiſſe aptam, ac illam quam Druides profitebantur. Secreta inſtitutio diſcipulorum, qui lecti e nobilisſimis regionis per viginti interdum annos artibus & technis eorum aſſuefiebant, reliqua multitudine ignorantiæ tenebris immerſa; immunitas a bello; juris non modo dicendi, ſed & exſequendi auctoritas; pœnarum irrogatio nemini niſi Druidibus permiſſa; ſacrorum interdictio, pœna gravisſima a majoribus noſtris habita, ſortium auguriorum interpretatio, & alia multa, quid niſi ſummum Imperium in ſacerdotes poterat transferre? ut plane fides adhibenda *Dioni Chryſoſtomo Orat.* 49. ſcribenti: *Absque Druidibus nihil fas erat Regibus exſequi, ac ne conſultare quidem, adeo, ut re ipſa regnarent Druidæ, Reges autem eſſent quaſi ipſorum adparitores & miniſtri in exſequendis decretis.* Et *Helmoldo* de Slavis l. 2. c. 12. *Rex apud eos modicæ eſt æſtimationis in comparatione flaminis.* conf. Cæſar de B. G. *l.* 6.

vocem edidiſſet vel ingemuiſſet, ut *liber Houthenſis* habet apud *Waræum Antiq. Hib.* c. 5. p. m. 29. Rudis eſt, triangularis fere formæ, coloris cinericii, cui rubicundi quid inſperſum, duritie ſilici non admodum diſſimilis. E Britannia Gallæciæ oppido vel potius Provinciæ Luſitanicæ Trans-Montanæ primum fabulantur allatum in Hiberniam a Simone Brech, primo Scotorum Rege, ſeptingentis ante Chriſtum natum annis; 370 annis poſt a Scotorum Rege Ferguſio in Scotiam tranſvectum. (e) Anno 850. poſt reſtitutam ſalutem per Regem Kennethum II. illatus eſt Abbatiæ Sconenſi, regum coronationi deſtinatæ. Tandem Eduardus I. Rex Angliæ, victor Scotorum, Iohanne Baliolo Rege illorum an. 1295. in captivitatem abducto, inter manubias reliquas (ligneum ſolium, ſceptrum & coronam Scotiæ Regum) hoc lapide potitus, eum ſolio iſto incluſum ſepulchro Divi Eduardi Confeſſoris in ædicula a nomine ejus in Templo Monaſte-

(e) *Waræus* l. c. refert a Thuathededanis in Hiberniam portatum, atque inde regnante Moriertacho Ercæ filio ad Ferguſium fratrem in Argatheliam miſſum.

rienſi inſignita, velut egregium munus obtulit. Sella ipſa e duriore ligno fabrefacta quatuor leonibus eleganter ſculptis tanquam pedibus ſuſtinetur, uti ex colore licet ſuſpicari, olim inaurata, regum coronationi hodienum inſervit. vid. *Antiquities of St. Peter's, or the Abbey-Church of Weſtminſter*, edit. *Londin.* 1715. 8. p. 180. ſeq. *Hector Boëthius l. I. Hiſt. Scot.* Hæc ſuperſtitio eo usque proceſſit, ut fatum regni in eo lapide contentum exiſtimarent, quod oraculum promiſerat ſequentibus verſibus:

Ni fallat fatum, Scoti quocunque locatum
Invenient lapidem, regnare tenentur ibidem.(f)

Idque ſub Jacobo Primo Magnæ Britanniæ Rege in exitum deductum autumant, qui nugis ac figmentis magis afficiuntur, quam ſana ratione. A fatali hoc lapide, *Liafail* dicto, Inſulam Hiberniæ Inisfaliam nuncupatam aſſerit *Waræus* l.

c. c.

(f) Fallitur *Stephanius in not. ad Saxonis Grammatici Hiſt.* p. 29. & 30. qui hos verſus ipſi lapidi inciſos prodit.

c. c. 1. p. 5. (g) Veritate Chriſtiana terris hiſce illata, cum tantum honoris huic lapidi tribui viderent, neque aut hærente ſuperſtitione quadam, aut ſpe lucri impellente, eum putarent negligendum, novo commento vetera auxerunt, verſa gentili ſuperſtitione (quemadmodum fere iis temporibus ſolenne erat) in Chriſtianam. Vulgo enim perſvaſerunt, eundem hunc eſſe lapidem, cui Jacobus Patriarcha fuerit innixus, cum in regione Haran angelorum ſpecies ſomno videret ſcala aſcendentes deſcendenteſque. *Genes. cap.* 28. Teſtantur ea de re verſus nonnulli, quos tabulæ prope dictum ſolium pendenti quidam affirmant inſcriptos ſequentem in modum:

Solium Regni Scotici.

Rex Edwardus I. cum devictis Scotis triumphator 1297. rediiſſet, Sceptrum & coronam Regum Scotiæ, una cum ſolio, in quo Scotorum Reges inaugurari ſolebant, in Eccleſia Weſtmonaſterienſi Deo obtulit.

Si

(g) Idem ex Regeſto Clochorenſi aliud idolum memorat, quod e lapide aureo (forte inaurato) reſponſa dare ſolebat. c. 5. p. 28. *Tertius lapis fatidicus.*

Si quid habent veri vel chronica, cana fidesve,
Clauditur hac cathedra nobilis ecce lapis,
Ad caput eximius Jacob quondam Patriarcha,
Quem posuit cernens numina mira Poli.
Quem tulit ex Scotis spolians quasi victor honoris,
Edwardus Primus, Mars velut armipotens;
Scotorum Domitor, noster validissimus Hector,
Anglorum Decus & gloria militiæ.

vid. Antiquities of the Abbey-Church of Westminster l. c. Fateor tamen nunquam me istam tabulam potuisse invenire, quamvis sedulo & duabus vicibus perquisitam, una anno 1715. altera 1719. Quid si duplex figmentum ex nominibus Jacobi Patriarchæ & Jacobi Apostoli dicamus commixtum in unum & primos Hiberniæ conversores ex Gallæcia Hispaniæ (quam cum Gallovidia confundit MStum Bodlejanum mox adducendum) advectos? Certe ex ea regione allatum lapidem ferunt, & quidem Brigantia, quæ antiquissima ætate celebris magis in figmen-

figmentis notabatur, quam Compoſtella, quæ detecto demum corpore Divi Jacobi inclaruit. Haud longe tamen ab hac, in oppiduloPradon lapis excavatus a plebe veneratur, quo tanquam navi, ut ferunt, Divus Apoſtolus Jacobus longinqua maria tranſmittens in hunc locum tandem fuit appulſus. vid. *Relation du voyage d' Eſpagne* T. 1. p. 131. ſeq. Neque adeo vero abſimile, hujus lapidis famam in Hiberniam cum Chriſtianis credulis allatam lapidi noſtro quoad nomen ſaltim Jacobi fuiſſe applicatam. Perantiqua enim eſſe ejusmodi de lapide hoc figmenta ex alio colligere licet non minore, quod Lectori communicamus ex Codice MSto Bibliothecæ Bodlejanæ NE. C. 4. 3, - 10. f. 141. a. (in Catalogo Manuſcriptorum Magnæ Britanniæ typis edito Claſſ. VI. c. 4. vol. 2086. num. 10.) cujus copiam nobis fecit eximia & ſingularis humanitas Celeberrimi *Johannis Chamberlaine* ſupra laudes noſtras eminentis. Sunt autem verſus veteri Gallorum idiomate conſcripti quod a Normannis ſimul cum armis Angliæ illatum hodieque partim in judiciis viget.

Ex MSto Bibliothecæ Bodlejanæ.

De

De Lapide Scotorum versus Gallice.

Qi est la piere de Escose vo⁹ die pur verite.
Sur qei les Roys descose etoint mis en see.
John Balol le drein fust a ceo gest counte.
Qe sur ceste piere resceut sa dignite.
Que lad conquise Edward Roy Dengletr̃e.
Par la gce ihũ criste & p forte guere.
A seint Edward la present com Roy de graunt affaire.
Ore est passe p la morte que nul ne poet retrere.
En Egipte Moise a le poeple precha.
Scota la file fata (h) õ bien lescota.
Qare il dite en espirite q ceste piere aua.
De molt estraunge terre conquerour serra.
Gaidelons & Scota ceste pierre menerount.
Qut de la terre Egipte en Escose passerount.

Ne-

Negeres loy'us (loyns) de ſcone qut armeront (ariveront)
De la noune de ſcota la Eſcoſe terre munount (numount)
Puis la mort la ſcota ſon (i) baron feme ne priſt.
Mais en la terre de Galway ſa demore fiſt.
De ſon noune demoisne le noune de Galway miſt.
Iſſi pert qe p lour nouns Eſcoſe & Galway iſt.
Ore eſt Edward paſſe hos de ceſte vie
Conquerour de toutes la flour de chivalrie.
Prioms dieu omnipotent que tut le mound guy.
Qe dieu de ſalme eyt inque dieu le filz mary.

Sunt nonnulla obſcuriora in his verſibus quæ Lector harum rerum gnarus ſupplebit. Nos ita vertimus:

Crede mihi, hic lapis Scoticus eſt,
Cui tanquam ſedi imponebantur Reges,
Johannes Baliolus - - - tam diu Comes erat,
Usque dum ſupra hunc lapidem dignitate augeretur. Tan-

Tandem Eduardus Rex Angliæ illo potitus
Gratia Jeſu Chriſti & cruentis bellis
Sancto Eduardo illum obtulit, Regi maximo
Nunc mortem ſubiit quem nemo poteſt effugere.
Moiſe in Egypto multitudini concionante
Scota filia illius, fatidica, dicto non fuit audiens
Nam in ſpiritu dixit, quicunque hunc lapidem habuiſſet
Eum multæ peregrinæ terræ dominum futurum
Gaidelons & Scota ſecum hunc lapidem abſtulerunt
Cum ex Ægypti terra in Scotiam tranſirent,
Haud procul Scona cum advenirent
A nomine Scotæ Scotiam appellantes.
Poſt mortem Scotæ maritus ejus uxorem non duxit
Sed in tractu Gallovidiæ ſedes fixit
De cujus nomine Gallovidia teſtatur.
Atque hæc eſt origo nominum Scotiæ & Gallovidiæ.
Nunc Eduardus vita exceſſit
Conqueſtor, flos equeſtris ordinis

Pre-

Precibus adeamus Deum omnipotentem, qui totum mundum gubernat
Ut Deus - - - - - Deus filius Mariæ.

§. V. Hæc in præſentia de cultu ſaxorum adduxiſſe ſuffecerit, qui prima fronte cum monumentis noſtris commune quid habere videri poſſet. Plurima tamen ſunt, quæ iſti conjecturæ refragantur, iis locis inferius a nobis congerenda, quibus illa neque ad aras neque ad templa referenda eſſe evincemus. Noſtrum nunc eſt, ne in uno capite plus quam par eſt, hæreamus, ad eas ſententias tranſire, quibus viri docti ſaxeas noſtras moles illuſtrare contenderunt.

Quæ tamen ad noſtra monumenta non pertinent.

Notæ ad MStum Bodlejanum.

(h) FATA, mulier divinans, incantatrix, ſaga. *Gervaſ. Tilleberienſis* in Otiis Imp. Deciſ. 3. c. 88. 94. *Fadus*, *Fada*, dæmonis vel ſpectri ſpecies: Galli hodie dicunt *une Fée*, quam vocem alii a Latinorum fatidica, alii a vate, alii demum a Nympha deducunt. Mihi Germanicæ aut Celticæ originis videtur. *Vates* enim, quos *Strabo* l. 4. ὀυάτεις ſcribit, retenta voce originali apud Gallos ex auſpiciis & victima-

De Fatis, Gallice Fées.

 rum

rum extis futura divinabant, seriemque & sublimia naturæ pandere conabantur, teste *Diodoro Siculo Biblioth. Hist.* l. 5. p. m. 308. *Ammianus Marcellinus rer. gest.* l. 15. c. 9. perperam appellat *Euhages*, nisi amanuensium incuria hanc vocem formatam credere malimus. Sunt, qui alia ratione huic loco medelam afferre tentant, *Euardos* substituentes in locum *Euhagum* vel *Duhagum*, quos nonnulli etiam Codices memorant. Cui sententiæ firmandæ addere possemus, *Euam* legem veteribus Germanis dictam fuisse, conf. *Sirmond. Tom.* III. p. 123. unde *Tatiani Alexandrini Harmoniæ Evangelicæ, antiquissima versio Theodisca* c. 7. §. 3. p. 2. *after thiu giquetan ist in euuû Truhtines*, secundum quod dictum est in lege Domini. In prioribus etiam versionibus Germanicis Bibliorum sacrorum a B. Luthero adornatis, lex dicitur *Ehe*, quemadmodum hodieque matrimonium *Die Ehe*, notat contractum legitimum, *Ehehafften*, legitima impedimenta, *echt*, probum, legitimum, *unecht*, falsum, suppositítium, illegitimum, conf. *Rusticanum Terminorum*, impressum Norimb. 1482. 4to, sub voce *Ee*, qui liber rarissimus multa continet Etymologiæ Germanicæ inservientia. WARTEN, nostris hodieque est custodire, ervare. Unde prisco sermone sacerdotes dicti *Euuarti* velut legis *custodes*. *Jeroschinus Dusburgii Interpres* de summo Prussorum Pontifice:

(*de Euardis.*)

Der

Der oberſte Euarte
nach heidniſcher Arte
Crive was genannt ſin Nahn.

ap. *Chriſtoph. Hartknoch Antiqq. Pruſſ. Diſſ.* IX. p. 147. *Waiſſelius Chron. Pruſſ. fol.* 18. Quæ vox frequens etiam in vetuſtisſima *Otfridi* verſione Evangeliorum, qui inter alia lib. 1. c. 4. p. 31. de *Zacharia* ait: *Vvas* ein *Euuarto*, erat ſacerdos, conf. ibid. p. 33. 37. & l. 4. c. 19. p. 412. *Ther furiſto Euuarto*, princeps ſacerdotum. conf. c. 30. p. 446. Verum hac emendatione merito ſuperſedemus. Originem enim vocis, ut plurimas alias optime conſervavit Hibernica lingua, in qua *Faidh, Faidhibh, ſhada, ſaighe* &c. hodienum de Prophetis & Prophetia dicuntur. Juvabit hoc loco conſulere verſionem Hibernicam Sacri Codicis (uſi ſumus editione Londinienſi 1690. 12mo.) cujus ſequentes loci fidem conciliabunt iis, quæ a nobis in medium fuere prolata. Luc. I, 76. *Agus tuſa a leinibh, goirſithear diot, FAIDH an té as áirde*, h. e. Tu vero puerule, Propheta Altisſimi vocaberis. Levit. c. XIX. v. 31. *Ná bíoth sium aguibh annsa druing ga mbidh ſpioraid mhuinntearдha, agus ná hiarruidh luchd FA'ISTINE da bhar ndéanámh truáilligh léo.* h. e. Ne vos convertite ad pythones, & ariolos ne conſulitote polluendo vos eis. 1. Sam. XXIIX, 6. *Agus a nuair do fhiarfuigh Saul ſcéula don Tighearrna, nior fhreagair an Tighearrna é, a mbriongloidigh, no le Urim, no le FA'IGHIBB.* h. e. & conſuluit Saul Jehovam, ſed non reſpon-

debat ei Jehova; nec per ſomnia, nec per Urimos, nec per Prophetas. Levitic. c. XX, 27. *Mar angcéadna ſear nó beánaga mbia ſpiorad tathuighthéach, nó bhias na FHÁISTINEACH, cuirſighear do demhin chum báis iad; geabbiud do chlochuibh orra, bíadha bhſuil orra ſéin.* h. e. Viri autem aut mulieres, ſi erit ex eis pytho, aut ariolus, omnino morte afficiuntor: lapidibus obruuntor, cædis eorum cauſa eſt in eis.

Iidem Prophetæ 2. Reg. XXI. v. 10. *Faighe* dicuntur, & Marc. VI, 15. *Adubhradar dream eile, gur bhé Eliás é. Agus á dubhradar dream eile, gur B FHÁID é, nó mar áon do na fáidhibh.* h. e. Alii dicebant, Elias eſt. Alii vero dicebant, Propheta eſt, vel unus ex Prophetis illis.

Faith Anglis fides eſt. Ratio porro patet, cur, cum vox modo *Faidh*, modo *fhait*, modo *bhfáid* ſcribatur, *Strabo* ſuum ϐάτεις efformaverit. *Fhada* inde Hibernis in populari etiam ſermone dicitur *magia*. Act. Apoſt. c. 8. v. 11. *Agus tugadar a naire dhó, do bhrigh gur mheall ſé iad aimſir FHÁDA lé na DRAOIDHEACHD.* h. e. Attendebant autem ei propterea, quod a multo tempore magicis artibus eos dementarat.

Uſus linguæ Hibernicæ in Etymologiis Celticis &c.

Quæ ultima vox (*Dhraóidheachd*) novum exſpatiandi campum aperit, in eademque materia commonſtrat, quam lucem in aliis pluribus ejusmodi tenebris ex Hibernica lingua affundere intendimus. *Draoi* enim

De Druidum nomine.

enim magus,incantator, eſt,(*Deuteron.*XVIII. v. 11. Bibl. Hibern.) in Plurali numero *draoithe*, unde Cæſar aliique fecerunt *Druides*. Exod. VII. v. 14. *Ann sin do ghoir Phárao mar angcêadna na dáoine glioca. Agus an luchd piſéóg: a nois DRÁOITHE na Hégipte, do rinneadurſan fós ar an modh gcéadna le na ndroigheachduibh.* h. e. Tum vocavit etiam Pharao ſapientes & præſtigiatores, ut facerent ipſi quoque Magi Ægyptii ſuis incantationibus ſimiliter. 1. Sam. XXIIX. v. 9. *Agus a dubhairt an bhean rís, féach is aithne dhuit cred do rinne Saul; mar do ſcrios sé an luchd agá rabhadar leannain sithe, agus nà DRAOITHE, amach as an grích.* h. e. Sed dicente muliere ei: ecce tu noſti, quid fecerit Saul, ut exſcidit pythones & ariolos ex hac terra. Matth. II, 1. *Agus an tan do rugadh Jósa a Mbetleem thire Júdaighe a laithibh Jorúaith an rí, Feuch, tangadar DRÁOITHE, ó naird shoir go Hiaruſalem.* h. e. Quum ergo natus eſſet Jeſus in Bethleema Judææ, temporibus Herodis Regis, ecce magi (in verſione Wallica ſive Cambro-Britannica eſt Doethian) ab oriente advenerunt Hieroſolymam. & v. 7. *Agus ann sin do ghoir Jorúaith na DRAOITHE os íſeal chuige*, h. e. Tum Herodes clam vocatis Magis &c. Conf. Act. Apoſt. c. VIII, 9. ut alia loca prætereamus, quæ idem plane indicant, quod Romani Scriptores, Druides nempe rerum naturalium, aſtrorum &c. fuiſſe ſtudio-

fisſimos. Pari ratione Germanis *Druten* ſunt magi, ſagæ, ſpectra, Ephialtes, & *Driought* Hibernis incantatum, faſcinatum, ſignificat, voce a Chriſtianis in pravum & ſiniſtrum ſenſum detorta, ſine dubio, ut omnes Gentilismi reliquiæ eo majori odio habeantur, quod in aliis vocibus etiam e. g. Velledæ, Vandæ, Thori, Alrunæ, Fan, Alpe, Woden, Hellæ, Necci &c. factum, alibi fuſius deducemus.

De Hercule Ogmio.

Cum vero omne trinum habeatur perfectum, non ægre feret benevolus lector, ſi uſum ac præſtantiam Hibernicæ linguæ (quod patrias Antiquitates attinet) tertio declaremus exemplo. *Lucianus Samoſatenſis* in Hercule Gallico, Oper. Lutet. Pariſ. 1615. editor. fol. p. 853. ſeq. *Herculem Ogmium* a Gallis cultum memorat. Alii Joſuam Ducem Iſraelitarum ab Ogo victo ita dictum & a Gallis cultum hariolati ſunt; (vide *Edmundum Dickinſon in Delphis Phœnicizantibus* c. 4. p. 41.) alii Regem mari potentem effinxerunt a radicæ Suecica, Oga, perterrefacere. (*Ol. Rudbeck Atlant.* T. I. p. 748. & c. 8. §. 1. p. 315.) Alii pro Ogmio *Ormium* legerunt, Herculemque hunc ad antiquisſimum Arminium transtulerunt, quod eo facilius applauſum mereri poterat, quod non niſi ſemel ea vox apud Lucianum occurrit. Mihi non ſine ratione ab omnibus hiſce ſententiis diſcedendum puto, cum probe noverim, vocabulum *Oga*, *Ogum* vel *Ogma* Celtis ſignificaſſe ſecreta literarum vel literas ipſas, ita ut *Hercules Ogmius* non alius ſit, quam *Literatus*, *Doctus*, *Eloquens*,

quens, quo elogio veteres militarem Ducem insigniebant, eloquentia & civili prudentia valentem. Ista enim vox hodieque Hibernis notat tum elementa literarum, tum secreta earum, de quibus peculiariter agit Manuscriptus Codex Bibliothecæ Dublinensis vol. 255. D. 18. Similis extat in Thesauro librario Illustrissimi Comitis de Carnarvan sequenti titulo: *Anonymi cujusdam Tractatus de variis apud Hibernos veteres occultis scribendi formulis, Hibernice OGUM dictis.* Quod confirmat *Jac. Ware in Antiquitatibus Hibernicis* (vers. *Angl. Londin.* 1714. fol. *editæ* p. 7.) cap. 2: *Præter Characteres vulgares utebantur etiam veteres Hiberni variis occultis scribendi formulis seu artificiis, Ogum dictis, quibus secreta sua scribebant. His refertum habeo libellum membranaceum antiquum.* Quæ singula quam bene conveniant cum descriptione Herculis Ogmii, a Luciano nobis tradita, neminem potest præterire. Stabat enim decrepitus senex, leonis exuvium indutus, qui clavam dextra tenens pharetramque humeris aptatam portans arcum tensum læva prætendebat. Ingentem porro hominum multitudinem trahebat, omnibus ab aure revinctis; vincula autem erant catenulæ tenues ex auro electrove confectæ, quæ in summa idoli lingua perterebrata religatæ erant. Ipse Gallus vim orationis ac facundiæ hoc symbolo significari annunciabat Luciano, a cujuscemodi numinis cultu Galli non poterant esse alieni, qui non eloquentiæ minus

nus quam fortitudinis laude clari erant, diserte indicante *M. Catone in Origin.* l. 2. *Plerumque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem & argute loqui. B. Hieronymus adversus Vigilantium: Sola Gallia monstra non habuit, sed & viris semper fortissimis & eloquentissimis abundavit.* Quibus adstipulatur Juvenalis:

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.

Apud *Nennium* inter majores Armenonis seu Arminii *Ogomun* occurrit, quem eundem cum Hercule Ogmio esse non dubitaverim, quamvis in tanta veterum Scriptorum penuria haud in proclivi sit definire, quibus factis hoc nominis fuerit consecutus. Verum in viam tandem redeundum.

De Baronum adpellatione.

(i) *Son Baron)* Baron hoc loco Maritum significat, estque in eadem significatu hodieque usitatum judiciis & tribunalibus Britannicis. Antiquissimis temporibus erat servus militum, deinde homo regis sive qui hominium regi debebat; vide *Franc. Pithoei Glossar. ad Legem Salicam* tit. 34. edit. Baluz. p. 692. Post idem erat ac vir fortis, unde Diabolus etiam hoc nomine compellatur apud *Guibertum Abbatem l.* 1. *de vita sua* c. 22. quemadmodum in sacris literis dicitur fortis & armatus. De aliis significationibus consulatur Henr. Spelmanni Glossarium Archailogicum. Scilicet verba valent ut nummi, & verissimum est, quod habet Horatius:

Mul-

Multa renaſcentur, quæ jam cecidere, cadentque,
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet uſus
Quem penes arbitrium eſt & jus & norma loquendi.

quod exemplis vocum Druidum, Alirunæ, Gundæ, Baſſæ, Maſcæ, Trolli, Scalcki, Wrangeli, Oſteræ &c. poſſet illuſtrari, niſi ad alia eſſet properandum.

CAP. III.

Probat monumenta hæc ararum numero non eſſe habenda.

§. I.

Nonnulli inter aras veterum hæc monumenta numerarunt.

NOnnullis in cenſum ararum noſtra monumenta referre placuit, quos inter eminet Ant. Schœnhovius de Orig. & ſedibus Francorum apud Matthæum Analect. T. I. p. 36. ita ſcribens: „Non poſſum hic præteri-„ re columnas Herculis, quas Tacitus in„ Friſiis fuiſſe magna celebritate com-„ memorat, quarum reliquiæ hoc tractu„ Trenterorum hoc eſt in Drenta adhuc„ viſuntur, vico Rœlden, haud procul a„ Coevordia oppido, non ſine ſpectanti-„

„um admiratione: ſunt enim ſinguli lă-
„pides (quorum non parvus acervus eſt)
„tantæ magnitudinis, ut nullos currus,
„nullas naves admittere poſſe videantur.
„Neque ibi fodinæ lapidum ſunt, loco
„paludoſo, quare ſuſpicio eſt eos illuc a
„dæmonibus, qui Herculis nomine ibi
„colebantur, adductos fuiſſe. Stabant
„enim ſuper columnas aræ (ſaxa vocant
„Itali, ut quidam inquit Poeta) quas ad
„aras incolæ vivos immolabant maxi-
„meque advenas, quos priusquam ma-
„ctarent, cogebant tranſire anguſtum
„foramen, quod ſub aris erat, tranſeun-
„temque ſtercoribus inſectabantur ac
„petebant; quod & hodie faciunt, præ-
„ſertim ſi Brabantum nacti fuerint, un-
„de cædes oriuntur. Foramen ipſum il-
„lud ob ignominiam 's. *Duvelskut*, h. e.
„Dæmonis cunnus appellatur. Sed im-
„molationem ſuſtulit D. Bonifacius.

De aris veterum Germanorum. §. II. Herculis columnas itemque fabulam de dæmonum opera hac in re collocata hoc loco non moramur. Aras autem veterum Septentrionalium Celtarumque a noſtris fuiſſe diverſiſſimas facili negotio probabimus. De ceſpititiis ſermo non eſt, neque de iis, quæ poſteriore

ævo

ævo intra templorum muros ante idola ſtabant, ferro ſuperne inveſtitatæ, ne igne, qui perennis in plurimis eſſe debebat, læderentur. (a) De iis modo dicendum, quæ in lucis, apertis campis & collium faſtigiis exſtructæ erant. Hæ menſam fere ſemper referebant, lapide plano vaſtiſſimæ magnitudinis minoribus quibusdam veluti fulcris incumbente. Fulcra interdum ipſa minoribus lapidibus firmantur. Hujusmodi eximium monumentum reſtat in Dithmarſia Auſtrali ad vicum *Albersdorff*, orientem verſus, in confiniis Holſatiæ & quidem Præfecturæ Pendsburgenſis. Major lapis tabulæ vice fungens ambitu ſuo 36. pedes (duobus pollicibus demtis) continet, ſuper-

(a) Teſtem allegamus *Watzhyrnam*, librum Islandorum vetuſtisſimum, cujus verba refert *Arngrimus in Crymogæa: Der skindi avera äldum så aldri slognadi*, h. e. ibi incenſus fulgebat ignis, qui nunquam exſtinguebatur. loquitur autem de baſi ante idolum in modum aræ collocata, & pergit: *Framme ſirar ther städh stalle medh miklum hagleik och dhiliadhur åfan med jarne.* h. e. In priore loco ſtabat ara & in ea varia inſtrumenta ferrea, ipſa quoque ferro tecta fuit.

perficies duodecim pedes cum dimidio, & profunditas quatuor cum quadrante. Integra ſub hoc lapide antri latitudo in ſeptem pedes, altitudo in tres cum dimidio binisque pollicibus extenditur. Grandævi loci illius incolæ affirmant, nemini, prima minimum vice inviſenti lucum illum (lucus enim plerasque haſce aras circumdare ſolebat) absque munuſculo ibidem relicto licuiſſe recedere, & quoties quis antro, quod memoravimus, everrendo, impenderit operam, toties nummum quendam ibi fuiſſe repertum. Videatur J. a Mellen deſcriptio antiquiſſimi cujusdam luci, ſuperſtitioſis gentilium Cimbrorum ſacrificiis deſtinati ex communicatione Rev. Chriſtiani Dethlevi Rhodii, Paſtoris Barmſtettenſis, inſerta *Novis Litterariis maris Balthici & Septentrionis Menſ. Sept.* 1699. p. 286. ſeq. confer Fig. V. Similem aram ad Albim prope vicum *Wedel* ſitam & quercubus ordine plantatis ſtipatam deſcribit *Joh. Riſtius Colloquior. Menſtrual. Dial.* 6. Plures reſtant in tractu Holſatico, quas memorat *Torgillus Arnkiel in Religione Ethnica Cimbrorum* P. I. cap. 30. §. 3. p. 170. ſeq. Una eximiæ magnitudinis cernitur in jugo montis prope *Wild-*

ba-

Fig. V. ad Sect. I. c. 3. §. 3.

Æra gentilis Albersdorffensis in Holsatiâ.

baden, Ducatus Wurtembergici. Nonnullis in locis 3. ejusmodi aræ conſpiciuntur tribus collibus impoſitæ, quæ ad cultum Thori, Odini & Frejæ forte pertinuerunt. In Zelandiæ inſula juxta regiam viam qua itur ad vicum *Birck*, tres colles ſurgunt, lapidibus in quadratam formam diſpoſitis cincti. Singuli præterea colles lapidibus ſuis circa radicem circumdati cernuntur. Major autem meditullium occupans in cacumine aram habet ex ſaxis 4. ſtupendæ magnitudinis exſtructum, ita, ut tria ſuſtineant quartum maximum & planum. *Worm. Mon. Dan.* l. 1. c. 3. p. 8.

Osnabrugam inter & Wallenhorſtiam in jugo montis & opaco loco talis menſa conſpiciendam ſe præbet, tres pedes profunda, viginti ſeptem longa, novem fulcris ſubnixa, quæ eam tres pedes ſupra terram ſuſtinent. Ipſa tamen tabula vel ſuperior incumbens moles quatuor rupturis convulſa, quod a Carolo M. Franciſque iſtic adverſus Widekindum pugnantibus factum arbitratur. *Nic. Schatenius in Hiſt. Weſtfaliæ* l. 7. p. 486. ſeq. noſtro tempore urnæ & dentes canini (inferius perterebrati, ut telesmatum loco fuiſſe videantur) inde eru-

ti

ti demonstrant, hoc monumentum subsecutis temporibus etiam sepulturis usum præstitisse.

Discrepantia talium ararum a monumentis nostris.

§. III. Quæ singula collata cum Monumento Salisburiensi aliisque ejus generis manifestam docebunt differentiam. Ut taceam, superiorem saxorum planitiem in Salisburiensibus non fuisse suffecturam equorum, boum &c. sacrificiis. Quod enim alia hu;usmodi monumenta in Drenthia & Septentrione attinet, constat superiores eorum lapides plane rudes, gibbosos atque ad sacrificia fuisse ineptos. Accedit, quod nulli in ullis appareant gradus, quibus sacerdos sacra peracturus ascendere & in summa eniti potuerit. Lucorum etiam, qui aras cingere ut plurimum solebant, in paucissimis ulla vestigia, adeo, ut cum plerique Angliæ tractus, & inter eos Cestriensis & Lincolniensis Comitatus, Sommersetia, Insula Mona & Axholmia &c. abundent arboribus per inundationes terra obrutis, quas hodie passim effodiunt, solum tamen Salisburiense iis plane careat.

In eo etiam, quod nulli

§. IV. Neque illud etiam prætereundum, majores nostros

ſtros ſemper in uſu habuiſſe, ut aris & locis ſacris eas regiones ſeligerent, quæ puteum aut fontem vivum exhiberent abluendis victimis, & auſpiciis inde capiendis. Puteus ille Septentrionalibus populis *Blotkelda* vel *Blotabrun* dictus erat a voce *Blot* Sacrificium cruentum notante. (b) *Walzhyrna* quidem l. c. innuit, homines immolandos in puteum vivos fuiſſe præcipitatos; (c) verum diſ-

dutei unquam in hiſce locis fuiſſe videntur.

(b) Leges Uplandiæ Tit. I. c. 1. *Engin skal af gudum blota* h. e. nemo ſacrificia offerat Diis falſis. *Blothus* eſt lararium ſive ædicula ſacra, *Alfablot*, ſacrificium Alpibus ſive dæmonibus montanis, & *Haufut-blot* ſacrificium publicum in *S. Olafs Saga*; *Blotgodur* notat Sacrificiorum præſides ſive principes in *Trojæ Saga* p. 46. Mitiore etiam ſignificatione vox iſta ſumta pro cultu divino in genere, apud *Ulphilam*. Luc. 2. v. 37. *Blotande Fan nahtam giah dagam*, colens dominum nocte ac die. Marc. 7. v. 7. *ſvare mik blotan*, fruſtra me colunt. Inde variante dialecto factum *blauſtar*. *Tatianus Alexandrinus Harm. Evang.* c. 56. §. 4. p. 105. *Ih uuillu miltida nalles blauſtar*, miſericordiam volo, non ſacrificium. Radix eſt *blot*, vel *blut*, Sanguis, Anglis Bloud.

(c) *Mennum theim er blot adat war skyldi ſteipa oſuan*

diſcrepat *Eyrbyggia* cui malim accedere, cum alia etiam teſtimonia confirment, victimas illas humanas ad ſaxum prægrande prius fuiſſe alliſas. Teſtatur hac de re Summum Argentoratenſium templum hodienum puteum mœnibus ſuis incluſum ſervans, ſacris gentilibus olim adhibitum. Hunc Remigius tempore Clodovæi, uti narrant, in uſum baptismatis Chriſtiani conſecravit, quod duravit usque ad tempora Reformationis tanta veneratione, ut aqua ejus in finitimos usque vicos portaretur non ſine aliis etiam ſuperſtitionibus; ex illo autem tempore cuilibet liber eſt, uſumque vicinis ædibus præſtat ob aquæ ſalubritatem. Confer rariſſimam (ob plures cauſas & eas imprimis, quæ Pontificiis minus favent) hujus templi deſcriptionem ab Oſea Schadæo 1617. editam 4to. p. 35.

De puteo templi Summi Argentoratenſis.

Ejusmodi autem fontem vivum in vicinia Salisburienſis monumenti fruſtra quæſiveris, cum longe ab eo vix puteos

oſuan i ſan thater uti war fyrir Dyrunum. h. e. homines immolandos præcipitare debebant in puteum, extra oſtium.

os nonnullos invenias aquandis ovibus excavatos.

Quæ ſingula omnem ſcrupulum iis debent eximere, qui monumenta noſtra aris accenſenda crediderint.

Gentiles tamen varias ſuperſtitiones ſuper petras exercebant.

§. V. Varias tamen ſuperſtitiones ſuper petras a gentilibus fuiſſe peractas non negaverim. Id enim indicat indiculus (d) Superſtitionū ſubjunctus Concilio Liptinenſi ſub Carolo Majore Domus Kal. Mart. 743. habito: DE HIS QVAE FACIVNT SVPRA PETRAS.

CAP.

De indiculo ſuperſtitionum Liptinenſi Concilio ſubjuncto.

(d) Indiculus hic primum editus a Principe Ferdinando Furſtenbergio Epiſcopo Paderbornenſi in ſecunda editione *Monumentorum Paderb.* p. 336. ex vetuſto Codice Bibliothecæ Vaticanæ. Deinde a Celeberr. *Herm. Conringio* in tertia editione libri *de Orig. Juris Germ.* p. 349. *Steph. Baluzio* item *Capitular. Regum Francorum Pariſ.* 1677. f. T. I. p. 151. *Labbeo Concil. Tom.* VI. p. 1541. ac tandem a doctiſſimo *Adolpho Neinders* cum luculento Commentario. De ipſo Concilio Liptinæ habito conf. not. Binii ad illud apud *Labbeum* l. c. p. 1539. ſeq. Mabillon. de Re Diplom. l. 4. p. 293.

D

C A P. IV.

Monumentum Salisburienſe neque Templum fuiſſe, neque aut a Romanis aut Britannis exſtructum.

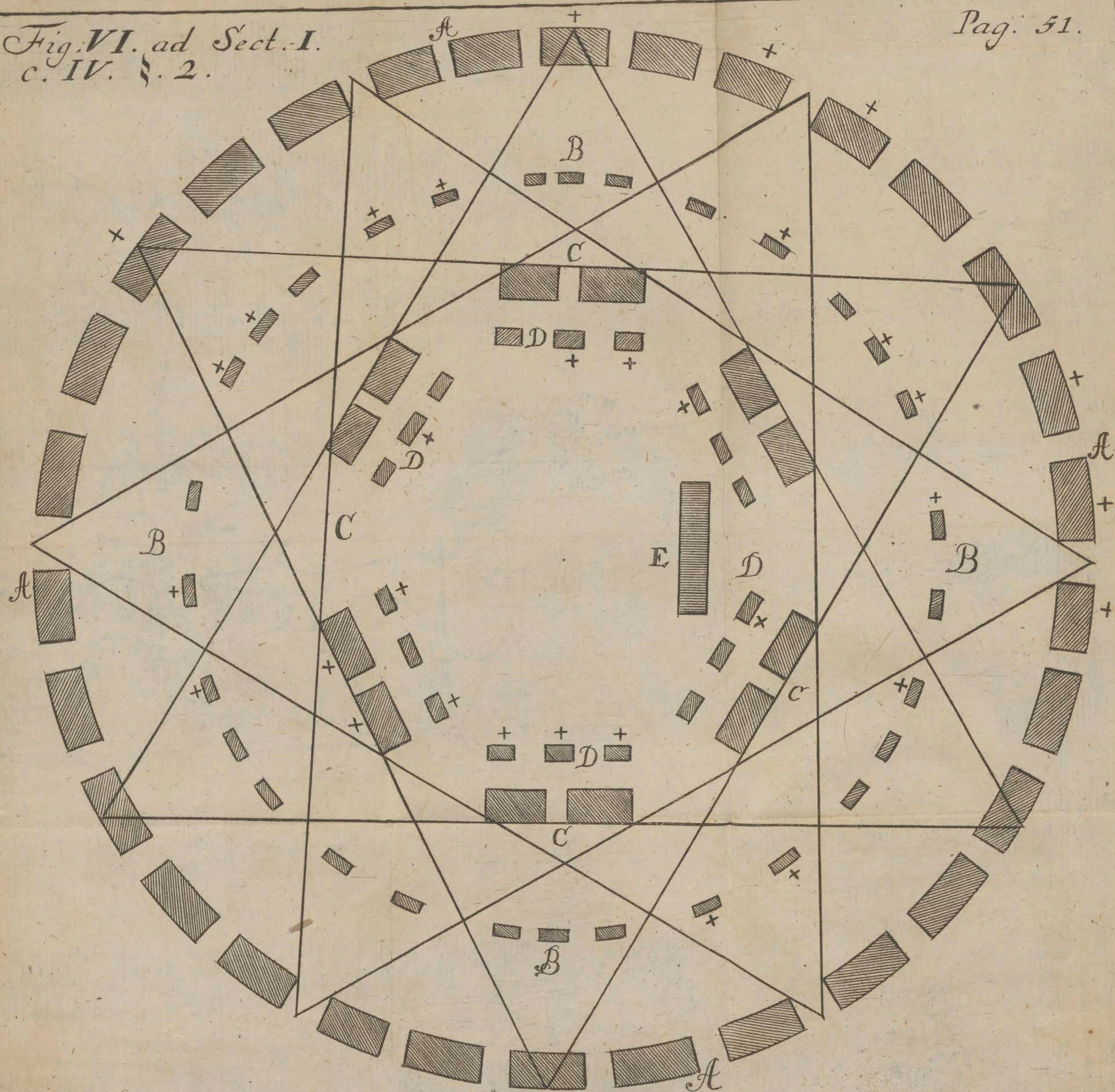
§. I.

Quidam Salisburienſe Monumentum pro Templo vendita-runt.

AD eos nunc devenien-dum, qui pro Templis veterum Gentilium Monumentum Salisburienſe venditant. Quod enim ea attinet, quæ in aliis terris cerni memoravimus, vix arbitror, quendam eo fingendi audacia proceſſiſſe, ut idem de iis etiam affirmaret. Quo quidem loco cum duplici hominum genere nobis agendum videmus. Alii enim a Druidibus ac antiquiſſimis Britannis eam molem in hunc uſum exſtructam autumant, alii Templum & opus Romanorum dicere malunt. De ſingulis ſpeciatim diſpiciendum & primo quidem de poſterioribus, quorum anteſignanos habemus *Jgnatium Jonam* libro ſupra memorato & *Webbium*, qui illius patrocinium pro affinitatis vinculo ſuſcepit.

Rationes, quæ nonnullos impulerunt, ut

§. II Momenta rationum pauciſſimis expendemus. Roma-

Fig. VI. ad Sect. I. c. IV. §. 2.
A
B
C
D
E

manum ergo opus esse adstruunt *illud crederent Romanorum opus esse.*

I. Ob cætera stupenda ac mirabilia Romanorum opera, quibus posteritati memoriam sui commendare annisi sunt.

II. Ob genus Hetruscum columnarum adhibitum.

III. Ob quatuor Triangula æquilateralia totum opus distinguentia, cujusmodi Romanis etiam cognita fuisse Vitruvius testatur. Quod ut eo planius intelligatur, notamus, Ignatium Jonam universo operi circularem formam tribuere, cujus diameter 110. pedum est, fossa 30. pedum latitudine cingente, quæ tribus aditibus patebat. Interiorem aream implebant circuli quatuor, quorum primus exterior (Fig. Lit. A.) impositis superne lapidibus continuum murum frequentissimis velut portis distinctum referebat; secundus (Lit. B.) pyramidales columnas; tertius (Lit. C.) similibus portis separatim dispositis atque e lapidibus maximæ molis constructis gaudebat, ultimus, sive intimus (Lit. D.) pyramidalibus iterum columnis. Posteriores series hexagonali figura facit Jonas, leniter ab omni parte ascen-

denti clivo impoſitas, non ſine bile exprobrans Camdeno, quod *inſanam ſtructuram* nominaverit eam, quam ipſe omnibus numeris abſolutam elegantiſſimamque exiſtimat, & adjecta ſchemata dilucidius explicant.

Fig. VI. interiorem diſpoſitionem operis Ignatiani monſtrat. Lapides cruce ſignati, jam Jonæ tempore aberant.

Fig. VII. exteriorem ejus faciem habet.

IV. Ob duplicem porticum, exteriorem unam & alteram interiorem.

V. Ob juſtum & Romanis obſervatum ſpatium diſtantium columnarum ratione habita ad molem earum.

VI. Ob modum ſaxa per dentes memoratas connectendi, Romanis etiam uſitatum.

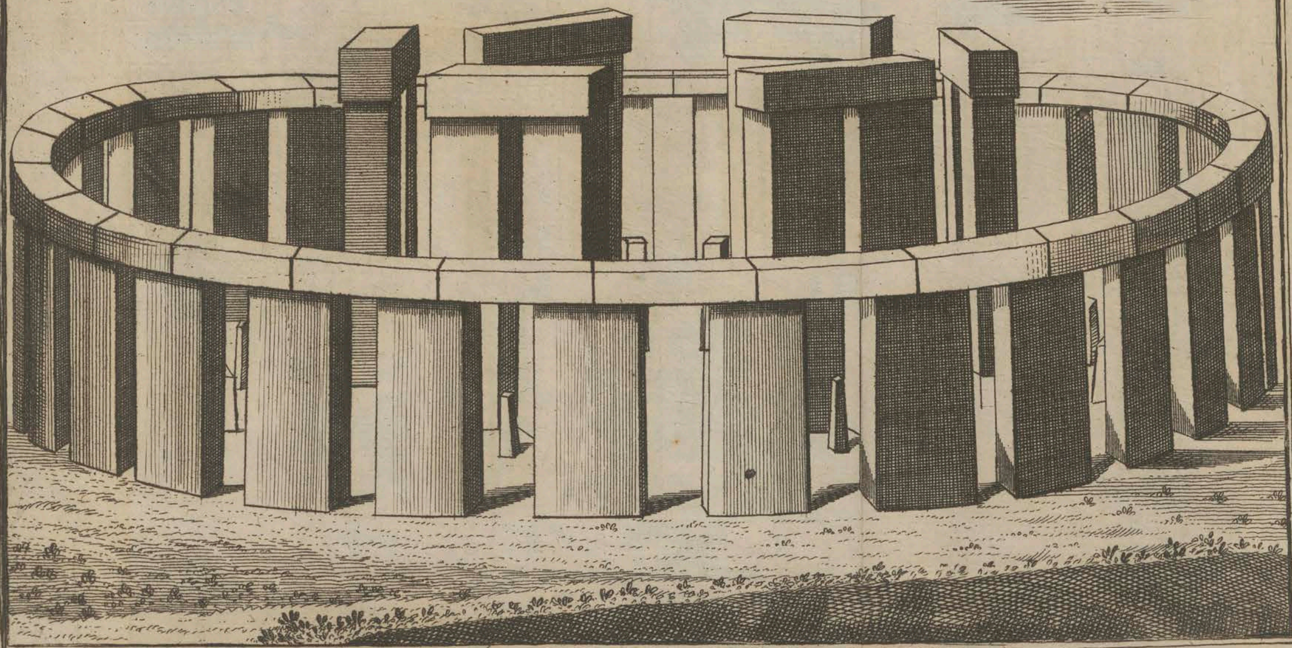
VII. Denique quod Romani frequentes in hac regione ſedes fixerint.

Refutatio illarum rationum.

§. III. Præivit nobis in confutandis hiſce argumentis *Charletonius*, cujus veſtigia, additis plurimis ab ipſo præteritis, legere non pigebit. Quod enim Ignatius Jonas primo loco memorat de majeſtate Romanorum operum, cui maxime ſtude-

Pag. 52.

Fig. VII. ad Sect. I. c. IV. §. 2.

debant, illud minime dici poteſt de mole rudi, informi, impolita, cujusque vix unus quidem lapis alii aut forma aut mole ſimilis eſt. Quodſi quis oculis ſubjiciat magnifica illius populi monumenta, illorumque elegantiam cum noſtrorum velut barbarie conferat, næ iſte non poterit non intelligere, quid diſtent æra lupinis. Neque enim ſola vaſtitate & mole elegantiam ac majeſtatem operum menſurare fas erit. Ut taceam, in toto orbe terrarum nullum Romanorum opus exſtare, neque ullius veſtigia, quod cum noſtris aliquam præ ſe ferat affinitatem.

II. Genus Hetruſcum columnarum, quod Ignatius Jonas fingit, nemo inveniet in Monumento Salisburienſi, cujus columnæ naturali ordine, ſine ulla artis ope diſpoſitæ, tum inæquali magnitudine tum diſtantia plurimum abhorrent a genere Hetruſco.

III. Ingenioſam operis digeſtionem, quam Jonas exhibet, forte videri poſſet compoſuiſſe antequam ad lapideam molem ipſam accederet, tanta eſt diverſitas nemini non in oculos incurrens. Scilicet calamo facile delineaveris, quæ quilibet extra partes conſtitutus fruſtra

requirat. Neque ipſi Jonæ ſecum ſatis convenit. Quo pacto enim 3. introitus perſuadebit lectori, cum omnes lapides exterioris muri æquali ſpatio diſtare memoret, adeoque tot ſint aditus, quot diſtantium columnarum ſpatia?

IV Fruſtra operam conſumit, ut porticus duplicesRomanis vindicet. Quis enim hic porticus animo vel fingere poſſet, cum hæ fuerint ambulacra contra pluviæ tempeſtatisque incommoda tecta atque ædibus ac palatiis connexa, quorum ne minima quidem veſtigia hic apparent.

V. Penes alios judicium eſto, quomodo moles diverſæ magnitudinis, ſitu variante atque inæquali ſpatio diſpoſitæ, elegantem proportionem magnitudinis columnarum ad diſtantiam earum efficiant.

VI. Connexionem ſaxorum per Morteſias ſana ratio cuilibet dictabit, etiamſi ne nomen quidem Romanorum unquam fuerit auditum.

VII. Septimo loco quod a ſedibus Romanorum in hoc tractu deſumit argumentum ex numero eorum eſt, quæ, ut ajunt, plus probant, quam debent probare.

Il-

Illud tandem contra Jonam etiam militat, quod Camdenus memorat, tempore Henrici VIII. Regis Anglorum tabulam æream prope Monumentum hoc fuiſſe inventam, quæ tamen, cum ignotos characteres exhiberet, quos doctiſſimi illius ætatis viri legere non poterant, neglecta atque deperdita fuit. Neque enim dubitaverim fuiſſe Anglo-Saxonicos aut Danicos, quia ſi Romani fuiſſent, eruditionem Thomæ Eliot & Lilii, Græcæ, Hebraicæ ac Latinæ linguæ peritiſſimorum, qui eos inſpexerunt, non potuiſſent effugere.

§.IV. Videamus nunc quibus rationibus Jonas inductus Templum fuiſſe crediderat. Ait primo, ſpatioſam aream, quæ foſſam & molem ipſam interjacet, ejus rei teſtimonio eſſe. Huic argumento idem reſpondemus, quod ad ſeptimum ſuperioris §. regeſſimus, cum area latiſſima etiam pluribus uſibus ſit conveniens. Inſuper notandum, foſſam ipſam, quam toties allegat Ignatius Jonas, natales forte non niſi ingenio ipſius debere, cum nullibi certa ejus veſtigia reſtent.

Eorundem rationes quibus, templum fuiſſe, contenderunt, refutantur.

Allegat ſecundo firmandæ cauſæ ſuæ

gratia grandiorem lapidem, quem ſupra demonſtravimus in interiore opere orientem verſus fuiſſe inventum, & cui in ſchemate Fig.   adſcripſimus literam E.   Ipſe lapis planus ac vix ſuper ſolum ſurgens ideo Jonæ viſus eſt aram referre, quod Vitruvius l. 4. c. 8. diſerte ſcribit: *aræ ſpectent ad orientem.* Verum cum reliquum opus circulari ac rotunda forma, ut putat, ſit conſtructum, mirum ipſi videri debuiſſet, aram non in medio ipſo interioris areæ fuiſſe collocatam ſuperabundante ubique ſpatio ad ſacra idoneo. Ratio vero, quæ impulit Romanos, ut aras & idola in orientali latere erigerent, iſta erat, ut ingredientes Templum ab occidentali plaga proni ſtatim atque imagines Deorum intuentes adorarent, quod quam male conveniat introitui quem Jonas orientem inter & Auſtrum effingit, ipſe non vidit. Ut taceam apud eosdem Romanos Jovi atque cœleſtibus numinibus (his enim & Cœlo imprimis dedicatum Templum putat Jonas) quam excelſiſſimas aras fuiſſe conſtitutas, teſtante eodem Vitruvio l. c. quorum ſacris inde humilis ac in terram depreſſus lapis non poterat inſervire. Atque

ut

ut etiam concedamus, lapidem hunc aræ vice functum fuisse, non tamen inde sequetur, templum eodem loco exstitisse, cum sacrificia etiam ad sepulchra facta infra ostendamus. Suggerit quarto, ejusmodi templa rotunda sine continente pariete, tectis etiam destituta a Romanis olim fuisse exstructa. At id ipsum, in quo cardo rei vertitur, quodque veterum testimoniis erat firmandum, sicco, quod ajunt, pede transit. Ultimo loco illud quoque in subsidium vocat, quod capita cornuaque boum & cervorum ibi nonnunquam effossa memorant incolæ, reliquias, ut putat, sacrificiorum ibi peractorum. Verum, etiamsi vere talia capita fuissent eruta, (quod tamen alii æque fide digni pernegant,) ea tamen pari ratione ad sacra prope sepulchra facta trahi possent. Et si fides accolis habenda, qui tractum silvestrem in tota illa planitie usque ad Ambresburiam fuisse perhibent, nihil vetat statuere, ista cornua & ossa tali in loco posse inveniri, ubi neque aræ neque templa fuerint unquam.

§. V. Quæ cum ita sint, longum nimis foret argumenta discutere, quibus hoc tem-

Unde collabitur Jonæ sententia, hoc

templum Cœlo fuisse sacrum. templum Cœlo] dicatum evincere nititur. Quæ enim in hunc finem adducit (1.) de planitie (2.) tecti absentia, (3.) forma circulari, (4.) ordine Hetrusco, (5.) sacrificiis taurorum, (6.) pyramidalibus ac flammæ æthereæ similibus lapidibus, deque duodecim angulis ingeniosæ structuræ suæ, aut ficta aut incongrua nemo non existimare debet.

Quidam Druidum templum crediderunt. §. VI. Progrediamur ad eos, qui ad remotissima tempora ascendentes, ipsorum Druidum antiquissimorumque' Britannorum templum fuisse autumant. Qua in re non ægre ferent Viri quidam Doctissimi inter Anglos, mihique ob singularem erga me favorem semper colendi, si ab eorum sententia discedere cogar. Publicis scriptis qui eam opinionem propugnaverit neminem scio præter *Johannem Aubrey in Introductione ad Historiam Naturalem Wiltoniæ*, qui tamen nullam rationem addit. (a)

An-

(a) *Introduction to the Survey and Natural History of the North-Division of the County of Wiltshire* inserta libello cui titulus : Miscellanies on several curious subjects: now first publish'd from their respective originals 8. Lond. 1714. p. 22. seq.

Andreas Paſchal in literis ad *Joh. Aubrey* (ibid. p. 18. 19.) amici cujusdam ſimilem opinionem perſcribit, qua templum illud putabat Anaraithæ, Deæ victoriæ, apud Britannos ſacrum fuiſſe. Rationes tamen quibus ſententiam ſuam fulcit, plane eædem ſunt, quas Ignatius Jonas pro ſua ſententia in aciem educit, quamvis nulla hujus Autoris facta mentione. Quare non erit, ut in refellendis adverſæ partis argumentis multum deſudemus. Facili autem opera probatum dabimus, tum e usmodi moles a templis aut locis ſacris Druidum multum abire, tum veteres Britannos non fuiſſe autores Salisburienſis molis.

Majores noſtri nulla templa habebant.

§. VII. Majoribus noſtris antiquitus nulla plane templa fuiſſe, gravisſimi Scriptores memorant. De Perſis, veteri Scytharum germine id tradit *Herodotus* l. 1. c. 131. *Dinon. apud Clementem Alexandrinum, Strabo l.* 15. *Cicero contra Verrem* & l. 2. *de legibus. Æſchylus in Perſis* v. 365. & 811. De Germanis *Celſus* teſtatur apud *Origen.* l. 7. p. 384. & *Tacitus de Mor. Germanor.* (b) Sa-

(b) Et in hoc conveniunt reliquarum gentium mo-

Et Sacra peragabant in lucis Germani.

Sacra autem peragebant in lucis, quod peregregius locus *Taciti* illuſtrat de M. G. *Cæterum nec cohibere parietibus Deos nec in ullam humani oris ſpeciem asſimilare ex magnitudine cœleſtium arbitrantur. Lucos ac nemora conſecrant, Deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſola reverentia vident.* Inde eſt, quod apud *eundem* c. 39. Suevi Semnones habebant *Silvam auguriis patrum & priſca formidine ſacram*, &, ut ait *cap.* 40. in inſula Oceani celebrabatur *caſtum nemus Herthæ* h. e. Terræ; apud Naharvallos *antiquæ religionis lucus*, de M. G. c. 43. *lucis propinquis barbaræ aræ Annal.* l. 1. & alibi *lacus Baduhennæ in Friſiis*, *ſacrum* item *nemus Belgarum* &c. quæ ſingula peculiari diſcuſſione aliquando erunt perquirenda. Ita *in*

mores, uti de Romanis teſtatur *Ovidius* l. 3. *Faſt.* v. 295. ſeq.

Lucus Aventino ſuberat niger ilicis umbra
Quo poſſes viſo dicere numen ineſt.

Tertull. Apolog. c. 25. De aliis Gentibus pluribus agit *Ioh. Guil. Stuckius* de ſacris ſacrificiisque gentilium ed. 1598. fol. p. 40. ſeq. Fuit enim univerſalis hæc religio a primordiis mundi tradita, nec niſi ſpisſioribus ſuperſtitionis tenebris abolita.

in vita S. Amandi, *quam Baudemundus ſcripſit apud Surium Vit. Sanctor. ad* d. 6. *Febr.* p. 909. T. I. (*conf. du Chesne Hiſt. Franc.* T. I. p. 645. ſeq.) refertur, arbores ac ſylvas a Gandenſibus cultas fuiſſe. Suecis patria voce *Helgalundar* (ſanctæ ſilvæ) vocati iſti luci, & *Odenslund* imprimis ſive *lucus Odino Deo ſacer* prope Upſaliam in ſingulari & tanta veneratione erat, ut ſingulæ arbores ejus ex morte vel tabo (c) immolatorum divinæ crederentur. *Ericus Upſal.* l. 1. *Hiſt. Sueogoth. Loccen. Antiq. Sueo-Goth.* p. 18. ſeq. *Adamus Bremenſis.* Hos tanta religione colebant, ut non impune & ſine prona Deorum vindicta lædi autumarent. Id de Lithuanis paucis ante nos ſeculis refert *Michovius* cap 2. *de*

Sueci.

Lithuani

(c) *Tabo* h. e. cruore affuſo. Alii, inter quos etiam Grotius eſt, *cibo* legunt, ſed minus recte, quod arguit *Lucan.* l. 3.

Omnis & humanis luſtrata cruoribus arbos.

Hunc autem cruorem non arboribus modo & idolis aſpergebant, ſed ipſis etiam circumſtantibus hominibus, in quam ſententiam me ducit Hervarar Saga c. 1. & Dudo de moribus & actis Normann. l. 1. p. 62. ſeq. apud du Chesne Hiſt. Normann. Scriptor.

De cruore victimarum arboribus, idolis & circumſtantibus adſperſo.

de Sarmatia Europæa, & *Æneas Sylvius de Europa* c. 26. De plebe in Suecia suæ ætatis exemplum habet *Loccen. Antiq. Sueo-Goth.* l. 1. c. 3. Unde lux accedit iis, quæ de Hercyniæ sylvæ lucis scribit *Claudianus in laudibus Stiliconis* l. 1. v. 228. seq. Ait enim Germaniam ita ab eo esse devictam

Ut procul Hercyniæ per vasta silentia silvæ,
Venari tuto liceat, lucosque vetusta
Relligione truces & robora numinis instar
Barbarici nostræ feriant impune bipennes.

Secures enim redire in cædentium corpora sancta ignorantia & superstitio persuaserat, quod pluribus declarat *Lucanus* l. 3. v. 429. Chronicon enim vetus Suecicum non modo arbores singulas sed & ramos earum singulos sacros habitos tradit: *Hwar then quist i lunden war trodde the helig wara.* Sic CHRON. RHYTM. *the trodde huar quist ther helig war.* ap. *Scheffer. in Upsal.* c. 4. p. 33. De Alemannis *Agathias Hist.* l. 1. *Arborum illis cultus & amnium colliumque & vallium.* De

Franci. Francis & stirpe Merovingi in specie *Gregorius Episcopus Turo-*

ronensis lib. 2. Hist. Franc. c. 10. *Sed hæc generatio fanaticis semper cultibus visa est obsequium præbuisse, nec prorsus agnovere Deum; sibique SILVARUM atque aquarum, avium bestiarumque & aliorum quoque elementorum finxere formas, ipsasque ut Deum colere, eisque sacrificia delibare consueti. edit. Lut. Paris. Benedict.* p. 63.

Incolumis aliquam diu remansit ejusmodi lucus Deo sacer, *Thorsløff* vel *Thorslaub*, Thori lucus, dictus in Jutia Dioeceseos Ahlburgensis, anno 1441. demum in tumultu rusticotum excisus. *Worm. Fast.* l. 1. c. 15. p. 55. Britannos, ut in aliis, ita in hoc etiam cum Majoribus nostris Celtisque convenisse, probat *Tacitus* l. 14. *Annal. cap.* 29. Postquam enim descripserat, qua ratione Mona insula, receptaculum perfugarum sedesque Druidum in potestatem Romanorum fuerat redacta a Paulino Suetonio, qui Britannos tum obtinebat, addit: *Præsidium posthac impositum victis, excisique luci sævis superstitionibus sacri.* Quod si enim templa adfuissent, quid opus erat, ut lucos tantum excinderet? cum id ageret Paulinus Suetonius, ut omnem barbaræ Religionis memoriam deleret. Subsecutis temporibus hanc

Britanni.

su-

ſuperſtitionem interdixit *Edgarus Rex Ang. in Canonibus Saxon.* c. 1. §. 16. De Venedorum, Livonum, Heſtonum, Pruſſorum vicinarumque gentium cultu arboribus & lucis exhibito præter *Erasmum Stellam & Helmold. Chron. Slavor.* l. 1. c. 84. conſulere juvabit *Emmonis Abbatis primi in Werum apud Omlandos Chronicon ad ann.* 1214. *ap. Matth. Anal.* T. 3. p. 26. *Cromeri Polon.* p. 245. *Epiſtolam Joh. Meletii* ad *Georgium Sabinum, ſubjunctam Davidis Chytræi Orationi de ſtatu Eccleſiarum in Græcia, Aſia, Boemia, edit. Francof.* 1583. 8. p. 243. 245. *Dusburg Chron. Pruſſ.* P. III. c. 1. De Norvegis legatur *Oddi Monachi Islandi Saga om K. Oloff Tryggwazon* p. 170. & *Jomsvikina Saga ap. Bartholin. Antiqu. Dan.* l. 2. c. 1. p. 228: De Ruſſis *Paulus Oderbornius ap. Chytr.* l. c. p. 226. De Lapponibus *Jo. Schefferi Lapponia cap.* 10. p. 99. & *Petrus Claudius in Deſcrip. Norvegiæ: Somma hafwa & ſtort Granatra till ſin afgudh, aliqui pro Deo colunt pinum proceram.* (d)

Venedi. Livones, Pruſſi &c.

Norvegi.

Ruſſi.

Lappones.

§. VIII.

(d) De aliis lucis & arboribus ſacris videatur *Baldrici Chron. Cameracenſe* l. 2. c. 4. *Sulpitii Severi vita S. Martini* cap. 13. *Chriſtoph. Brower*

§. VIII. In illis lucis autem præ cæteris cultui divino seligebant annosam ac prægrandem quercum, quam Jovis Symbolum apud

Quercum præ ceteris colebant.

wer. *Antiqq. Fuldens.* l. 3. c. 5. p. 190. de S. Sturmione, Saxonum Apostolo. *Ladislaus Rex Hungar. in Decret.* c. 22. *Vita S. Amandi fundatoris Monasterii Nantuensis apud Guichenonum. Paulinus Epist.* 38. *ad Jovium. Vita S. Germani Episcopi Antisiodorensis ap. Sur. vit.* SS. *ad* d. 31. Jul. Tom. IV. p. 358.

Romani. *Seneca Epist.* 41: *Si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus, illa proceritas sylvæ & secretum loci & admiratio umbræ fidem Numinis facit.* conf. *Quintilian. l.* 10. *cap.* 1. *Instit. Orat. Ovidius Metam.* l. 8. v. 741. *Plin. Hist. Nat.* l. 12. c. 1. & l. 16. c. 44. *Benedictus Curtius* l. 4. *de hortis. Andr. Christ. Eschenbach. Diss. de consecratis Gentilium lucis. Laurentii Begeri Spicileg. Antiquit.* p. 52. Modum conlucandi sive consecrandi lucum prodit M. *Cato in lib. de re rustic.* c. 139. Idem

Græci. Græcis solenne erat, unde Poetæ omnia templa lucos appellarunt etiam arboribus carentia, teste *Strab.* l. 9. p.

Indi. m. 632. seq. De priscis Indorum Theologis Philosophisque *Strabo* l. 15. ex Megasthenis scriptis memorat, & Curtius de reb. gest. l. 8. c. 9: Deos putant quidquid colere cœperunt, arbores maxime,

apud Celtas fuisse memoriæ prodit *Maximus Tyrius* Diss. 38. & nos aliquando pluribus illustrabimus. Tales annosas quercus admodum frequentes fuisse, inde licet colligere, quod *Plinius* l. 16. robora Hercynia mundo congenita dicit. Celebris imprimis erat olim *quercus Jovis in Hassia* a S. Bonifacio succisa, de qua doctissimam Dissertationem ann. 1714. habuit Celeberr. J. H. *Schminckius* P.P. Marpurg. De mirandæ magnitudinis quercubus Prussicis pluribus agit *Dusburg Chron. Pruss.* P. III. c. 1. Eminebat inter illas una inter oppidum Wolaviam & vicum Oppen, tanta magnitudine, ut cum senio excavata esset, eques equo insidens introire atque circum equitare posset, cujus rei periculum ipse Albertus, Dux I. Prussorum, nec non filius ejus

Quercus præ-grandes Prussicæ.

Patriarchæ. quas violare capitale est. Neque piis veteris Testamenti lucorum usus in veris sacris ignotus fuit, prohibitus autem a summo Numine non alia ratione, quam ut Israelitarum gens tanto magis ab idololatria & vicinarum gentium exemplis revocaretur. Habet enim & umbræ obscuritas & solitudo & silentium nonnihil, quod mortalium animos aliqua velut religione potest percellere.

ejus Albertus Fridericus fecerunt. Truncus circuitu 27. ulnas capiebat. Colebatur autem etiam poſt introductam Evangelii lucem tanta religione, ut, cum a ſuperſtitioſa plebe frequentes peregrinationes ſacræ eo ſuſciperentur, atque alii memoriæ cauſa nomina inſculperent, alii fruſtula ſecum auferrent, ipſa tandem arbor deficiente ſucco contabeſceret. *Hartknoch rer. Pruſſ. Diſſ.* 6. *th.* 4. & 6. Alia quæ Romoviæ erat horrorem nemini non incutiebat cruore ſacrificiorum undique in trunco hærente. Aliquibus locis cum erroribus magis magisque auctis Sacerdotes Chriſtiani populum cernerent in veteri ſuperſtitione obfirmatum, ſuarum partium eſſe rati ſunt, ut occaſionem lucri captandi non dimitterent, quod imprimis factum in quercu prope arcem Labilou Pruſſiæ, quam S. Jodoco dedicarunt diuque peregrinationibus ſacris venerati ſunt Pontificii (*Hartknoch. Diſſ.* 14. *th.* 13.) plaudente Clero, qui hoc pacto id efficiendum credebat, quod in alio ſenſu habet *Epiſtola* Epiſcoporum Ponti ad Leonem

Sacrificiorum cruore conſpicuæ.

Chriſtianorum ſuperſtitio.

Imp. poſt Chalcedonenſe conſilium, *piſcatorie agendum eſſe non Ariſtotelice.*

Nomen lucorum & reliquiæ ejus in monaſteriorum denominationibus.

§. IX. Hos lucos Germani vocabant *Hagen* & contracte *Hayne* a voce Hägen, parcere, alere, ſervare, (unde & *eine Hege, Hecke,* ſepes) & ſingulari cura, qua ne ſurculum quidem amputare fas ducebant. Hincque eſt, quod innumeræ oppidorum & pagorum denominationes his vocibus terminantur. Solebant enim primi gentium converſores illud imprimis curare, ut deſtructis idolis eodem loco Chriſtiana templa conſtruerent, quo facilius populus ad loca conſueta confluens ad puriorem doctrinam traduceretur. Confer, quæ diximus in Exercitatione noſtra de Dea Nehalennia pag. 71. ſeq. Innuit id *Eichenbrunn,* quaſi fons ad quercus, cœnobium Benedictinum in Suevia conditum extra muros Gundelfingiacenſis oppidi inter Danubium & Brentium amnem, in honorem Apoſtolorum Petri & Pauli. Indicat porro *Elchingen* olim Eichlingen, cœnobium Sueviæ haud procul Ulma a vicino querceto denominatum; & *Zur Aych,*

Ratio.

Exempla.

lo-

locus ob ſacras peregrinationes prope Argentoratum celebris, de quo Bernh. Herzog Chron. l. 3. f. 12. In Bavaria extant monaſteria *Oberaltaich* & *Unteraltaich*; & in Norico *Kurtzen-Altaich*, *Langen-Altaich*. Quemadmodum a lucis ac ſacris peregrinationibus nomen retinet *Waldkirch*, cœnobium Brisgoviæ juxta quod progreſſu temporis Urbs ejusdem nominis excrevit, uti plurimas Germaniæ urbes monaſteriis atque reliquiis ibi cultis originem debere, in proclivi eſſet demonſtrare. Ipſa vox *Wallfarthen*, qua peregrinationes religionis cauſa Pontificiis denominantur, compoſita ex voce *Wald*, quod ſylvam notat, & *fahren*, peregrinari, a qua etiam *fahrende Schüler* dicebantur Muſarum alumni, vagabundi, errones & ſtipem petentes. Druidum nomen retinet *Truttenhauſen*, Canonicorum Regularium S. Otiliæ montis in Alſatia amœniſſimo loco ſitum. In ſingulis enim locis iſtis, quamvis monaſteria ſtatim exſtructa, nemo crediderit, fuerunt tamen ædes ſacræ. Retinent etiam nomen illud plurimi loci tractus ad Almonam fluvium, *Hohen-Drüdingen*, *Waſſer-Drüdingen*, *Alten-Drüdingen*, (e) & vetus deno-

e) in quo tractu etiam exſtant *Haynenkamm*, *Heidenhayn*, *Haynsfurt* &c.

denominatio pagi vel Comitatus *Truhendingen*, (f) ut *Dreux*, Galliæ oppidum taceamus. Numina etiam ibi olim culta referre videntur *Otinum* vel *Eutinum* Holſatiæ, *Odenheim*, inſtituti Benedictini cœnobium in Spirenſi, *Bilefelda Belunum*, *Vellaunodum*, *Oſterberga*, aliaque Urbium nomina.

Cultus arborum ſeveris legibus prohibitus.

§. X. Hanc tam frequentem Dryolatriam ſeveriſſimis legibus coërcendam putabant Principes, Epiſcopi, & Pontifices. Non repetimus Canones & Capitula ſupra allegata, in quibus arbores ſaxis junguntur. Addimus modo *Caroli M. Capitulationem de partibus Saxoniæ Capit. 21: Qualiter puniendi ſint, qui vota ad fontes aut ad arbores vel lucos faciunt: Si quis ad fontes aut ARBORES VEL LUCOS votum fecerit, aut aliquid more gentilium obtulerit, & ad honorem Dæmonum comederit, ſi nobilis fuerit, ſolidos ſexaginta; ſi ingenuus, triginta; ſi litus quindecim. Si vero non habuerit, unde præſentialiter perſolvat, ad Eccleſiæ ſervitium donetur, usque dum ipſi ſolidi ſolvun-*

f) indicant hæ voces judicium vel locum judicii Druidum. *Ding* Germanis res & judicium eſt, & ab iis judiciis in luco celebratis *Aychending* in genere dicebatur Ilicetum, teſte Ruſticano Terminorum ſupra allegato.

ſolvuntur. *Baluz. Capit.* T. I. p. 254. *Labb.* T. VII. p. 1133. *Concilium Nannetenſe cap.* 20: *Summo decertare debent ſtudio Epiſcopi & eorum miniſtri, UT ARBORES DÆMONIBUS CONSECRETÆ, QUAS VULGUS COLIT, ET IN TANTA VENERATIONE HABET, UT NEC RAMUM NEC SURCULUM INDE AUDEAT AMPUTARE radicitus exſcindantur atque comburantur.* *Ex Theodori Archiep. vel Bedæ Presbyteri Pœnitentiali.* *Regino* per tres annos illos pœnituiſſe memorat, qui votum ad arbores fecerint: *Conſuluiſti magos aut aruſpices aut incantatores aut ſortilegos, vel VOTA, QUÆ AD ARBORES vel fontes fiunt, voviſti, annos 3. pœniteas. De Diſcipl. Eccleſ.* l. 1. *edit. Baluz.* p. 143. *Halitgar. in Præf.* l. 6. *Burchard.* l. 19. c. 3. *Canon* 43. *Concil. Francofurtenſis ann.* 794. *De ARBORIBUS ET LUCIS deſtruendis canonica obſervetur autoritas.* *LABB.* T. VII. p. 1063. *Gregorii Papæ III. Epiſtola III.* ad optimates & populum Provinciarum Germaniæ, redeunte ad illos Bonifacio monet, ut ei obediant atque paganicos omnes ritus procul abjiciant: *Divinos autem & ſortilegos vel ſacrificia mortuorum ſeu LUCORUM VEL FONTIUM AUGURIA, vel phylacteria & incantatores & veneficos & maleficos & obſervationes*

ſacrilegas, quæ in veſtris finibus fieri ſolebant, omnino reſpuentes atque abjicientes, tota mentis intentione ad Deum convertimini &c. *Labb.* T. VI. p. 1471. *Gregorius S. in Epiſt. ad Brunichildam Reginam* l. 7. *Ep.* 5. *Ind.* 1. *hoc quoque pariter hortamur, ut & cæteros ſubjectos veſtros ſub diſciplinæ debeatis moderatione reſtringere, ut idolis non immolent, CULTORES ARBORUM non exiſtant, &c.* *Baron. Annal. Eccleſ.* T. VIII. *ad ann.* 630. *edit. Antw.* p. 299. *conf. Burchard. Wormacienſ. Eccleſ. Epiſcopi Decret.* l. 10. c. 2. f. 132. *Concilium Autiſiodorenſe ann.* 578. *Can.* 3. *Non licet compenſos in domibus propriis nec pervigilias in feſtivitatibus ſanctorum facere; nec INTER SENTES AUT AD ARBORES SACRIVOS* (g) *vel ad fontes vota exſolvere, ſed qui-*

Quid ſint arbores ſacrivæ.

g) Quid ſint ARBORES SACRIVÆ (ſacrivos cum allegato concilio vocat etiam Sanctus *Eligius* Noviomenſis Epiſcopus *in ſermone ad omnem plebem in appendice Tomi IX. Opp. S. Auguſtini Tract.* 20. ſine nomine autoris & apud S. Andoënum in illius vita) explicare poteſt *Lex Langobardorum lib.* 2. Tit. 38. §. 1. *Simili modo & qui ad arborem, quam ruſtici SANCTUM vocant, atque ad fontanas adoraverit, aut ſacrilegium vel incantationem fecerit, ſimiliter medium pretii ſui componat in ſacro palatio.* Ita quidem legunt alii, alii *Sanctivam* malunt. Mihi

quicunque votum habuerit, in Ecclesia vigilet, & matriculæ ipsum votum aut pauperibus reddat. Labb. T. V. p. 958. Si fides indiculo superstitionum & paganiarum supra memorato, hæc sylvarum sacra *Nimidarum* nomine veniebant. Capit. 6. est: *De Sacris silvarum, quæ NIMIDAS vocant.* Celeberrimus *Baluzius* qui tantum in veterum monumentis Ecclesiasticis desudaverat, eundemque indiculum ediderat, ingenue mihi confessus est, sibi in explicatione vocis hujus aquam hærere. *Nemidas* h. e. Nemoridas effingit *Calvœr. Saxon. Antiq.* P. I. l. 2. c. 6. §. 168. p. 75. *Clarissim. Hermannus Adolphus Meinders in Antiquitatibus Saxonicis & Francicis* p. 157. ad Nymphas, montium silvarumque præsides

De sacris Nimidarum Emendatio.

E 5 recur-

dubium nullum est, legi deberi *Arborem Sanguinum*, quod & vetustissimi Codices MSti habent & constructionis leges suadent. Fuitque arbor sanguinum non alia, quam ante alias cultui divino dicata, cruoribusque immolatorum illinita, quod solenne fuisse supra notavimus. Neque ab hac interpretatione abhorrent *sacrivæ arbores* sive *votivæ* & quasi consecratæ. Eadem enim vocis hujus significatio est in *Leg. Sal. Tit.* 2. 15: *Si quis Majalem* (porcum castratum) *sacrivum, qui dicitur votivus, furaverit, &c.* conf. Gregor. Turonens. 2. Mirac. 3.

recurrit, quas Dryades, Hamadryades & Napæas adpellabant. Nos aut omnia fallunt, aut vel incuria vel immaturo amanuensium corrigendi pruritu vox *Nimidas* irrepsit pro eo, quo *Sacra Minima* ante indigitabantur. *Minima* autem proprie dicebantur, quæ ad fontes & arbores peragebantur, ea causa fortassis, quod ob frequentiam hujus superstitionis minus refrenari poterant, adeoque indulgente Clero (quod modo probatum dabimus) inter minora peccata referebantur, minoribusque etiam pœnis coërcebantur. Inter majora vero crimina Idololatriæ habebatur, si quis divinos consuluisset & incantationibus usus fuisset vel telesmatibus, sacrilegia etiam super defunctos perpetrasset, quæ corrupte in eodem indiculo nominantur *Dadsisas*, cum *maxima* deberent scribi. Sententiam nostram firmabit æque ac illustrabit *excerptum a beato Gregorio Papa III. editum* ex Patrum dictis canonumque sententiis, de diversis criminibus & remediis eorum § 26; *De his qui dæmonibus immolant: Qui immolat dæmonibus IN MINIMIS CAUSIS, id est ad fontes, vel AD ARBORES, unum annum pœniteat. Qui in machinis* (h. l. *magnis* legendum nemo, arbitror,

bitror, non colliget) *dæmonibus immolaverit secundum Canonicam Institutionem 10. annos pœniteat. Sed humanius 7. annos diffinierunt* (definierunt.) *Ut arbitror, Dæmoniis in machinis immolare est suis turpissimis imaginationibus credere, vel cum per quasdam, quas Sanctorum sortes falso vocant divinationis scientiam profitentur, sive in præcantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis, in quibus omnibus ars dæmonum ex quadam pestifera societate hominum & angelorum malorum exorta. Unde vitanda sunt a Christianis. Labb. Tom.* VI. p. 1483. Species horum sacrorum erat *Frithsplottum and on ellenum*, quæ voces iterum multum torserunt interpretes. Exstant *in Canonibus editis sub Edgaro Rege* & supra adductis §. 16: *Prohibemus, quæ homines adigunt in varios errores & in Frithsplottum and on ellenum, och eac on othrum mislicum treothum.* Interpres Latinus nihil horum intelligens in versionem ea ipsa verba transtulit. *Schefferus Upsal. Antiq.* c. 4. p. 34. Sacra Frei per Frithsplottum innui putat. Verum peculiaria Sacra Freio vel Frejæ in silvis peracta nulla veterum monumenta produnt. Ad lucos autem illa

Quid sit Frithsplottum and on ellenum.

illa referenda esse, quæ sub nomine Frithsplottum prohibentur, ipsa connexio vocum indicat, quæ tum Frithsplottum tum ellenum-blot tanquam species Dryolatriæ commemorat. *Frith* veteri Celtarum & Anglorum lingua lucum significat, & in specie planitiem silvis cinctam, quam sacris majorum aptam fuisse nemo negabit. *Plot* vel *blot* sacrificium est ex supra dictis & simili ratione compositum in vocibus *Disablot*, *Alfablot*. *Ellenum* ad alnos pertinet, Germanis *Ellern* hodieque dictas, quæ in tanta veneratione olim fuerunt & nunc sunt, ut quamplurimis in locis nefas sit stupidæ plebi ejusmodi arborem securi lædere, nisi flexis genubus ac præviis precibus ad Deam alni, quam fingunt, quibus supplices lignum mutuo petunt seseque reddituros pollicentur. Id multoties se vidisse atque audisse refert *M. Torgillus Arnkiel de religione Ethnica Cimbrorum* P. I. c. 30. §. 14. p. 179.

Hæ superstitiones circa lucos diu remanserunt in secularibus negotiis.

§. XI. Hæ superstitiones, quemadmodum in rebus ad religionem pertinentibus per Conciliorum ac legum severitatem utcunque fuere repressæ, ita in iis, quæ mundana

dana ac profana negotia videbantur respicere, diu manſere liberæ. Majores noſtri, cum de publicis rebus conſultandum erat, cum leges ferendæ, pax ſancienda, bellum inferendum &c. in lucis conveniebant ibique Comitia ſua celebrabant exinde dicta HAGE-SPRAKEN, collocutiones in lucis, quæ nunc corrupte effe- runt *Hagelſpraken* Joh. Picardtus Chron. Drenth. p. 164. Ejusmodi campum novit Auricanus ager (Aurich) Friſiæ Orientalis, *Upſtallesbomum* dictum & tribus prægrandibus ac annoſis quercubus olim inumbratum. In eo Friſiæ orientalis ordines conveniebant de publicis rebus conſulturi *legesque*, quas inde *Upſtallesbomicas* dicebant, condituri. *conſ. Matth. in not. ad Joh. a Leiden Chron. Egmondanum. Scotanus Frieſ. Geſchied.* l. 5. *ad* a. 1312. p. 166. 170. 173. *Emmo* Abbas primus in Werum apud Omlandos *in Chronico ab Ann.* 1204 *usque ad A.* 1237. de orientalium Friſonum incurſu circa ann. 1220. ſcribit: *Contremuit tota terra propter Juratos, quos Univerſitas Freſonum DE MORE VETUSTISSIMO creaverat APUD UPSTALLESBOME* ap. *Matth. Anal.* T. III. p. 85. *Idem* ad Ann. 1231: *Eodem anno ortum eſt bellum*

Comitia in lucis.

bellum inter Ernerenſes & Uthuſenſes propter inſulam, quam Jurati APUD UPSTALLESBOME Uthujenſibus adjudicaverunt. Et ad a. 1223: aderant ibi conſules terræ & jurati de *Upſtallesbome*; & mox: *Conſules terræ & jurati Orientales.* Leges Opſtalbomicas edidit Siccama. Mos ille in lucis conveniendi diu hæſit, teſtantibus tabulis publicis ad annum 1248. confectis de Advocatia Braemſtede, quæ ita finiunt: *Actum juxta caſtrum HAGHEN* (quo loco ſacrum lucum olim fuiſſe nomen innuit) *PROPE QUERCUM vulgariter Stalecke nuncupatam* ap. *Joh. Schildium de Caucis* p. 91. Ilicetum etiam *Aychinding* appellatur in *Ruſticano Terminorum*, quod idem eſt ac locus judicii ſub quercu, (h) ſicut in *Mythol.* 14. *Eddæ* Dii quotidie ſub fraxino Ygdraſili judicia exercuiſſe perhibentur.

Conventus ſub quercu.

h) *Ding* judicium, mallus veteribus, unde *Dinghplichtig*, foro judicis ſubjectus, *Dingſtuhl*, ſedes Scabinalis, *Dinghdach*, dies juridicus, & compoſita *Gowdinck*, *Graefding*, *Holtzgeding*, *Freygeding* in Speculis Suevorum & Saxonum ſæpius occurrentia. *Huſtingum* & *Huſtingiam* Anglo-Saxones pro curia uſurpabant. *Tatian. Harmon. Evang.* c. 26. §. 2. p. 60. *ther iſt* ſculdigthinges, reus erit judicii.

bentur. Et ad eum morem reſpexiſſe videtur *Gallus Autor Comœdiæ* ſub Titulo *Queroli* conſcriptæ & *a Rob. Stephano* evulgatæ, apud quem ſequentia leguntur: *Ibi ſententiæ capitales de robore proferuntur.* Vix aliquot adhuc ante Secula Principes Germaniæ ſub quercubus convenire ſolebant deque litigiis ſuis tranſigere. In Anglia cum 1549. Norvicenſis urbs & vicinia contra Regem Senatumque arma ſumeret duce Ket, conventum ſuum conſiliaque agitabant jusque pariter veterum more dicebant ſub annoſa quercu, quam *Quercum Reformationis* (*the Oak of Reformation*) appellabant, ex qua etiam Matthæus Parkerus, (i) poſtmodum Archiepiſcopus Cantuarienſis fruſtra verba ad eos faciebat. (k)

§. XII.

i) Vid. The Life and Acts of Matthew Parker, the firſt Archbishop of Canterbury in the Reign of Queen Elizabeth, by John Strype. M. A. London 1711. fol. Burnet Abridgment of the Hiſtory of the Reformation l. 2. p. m. 344.

k) Sacræ literæ memorant Geneſ. 35. v. 6. Deboram Rebeccæ nutricem ſub quercu quadam ſepultam, & Abimelechem a Sichemenſibus ſub quercu in Regem inunctum. Jud. IX. v. 6. conf. Joſ. 24. v. 26.

Refpondetur ad objectiones.

§. XII. Quæ cum ita ſint, non video, qua fronte templa tribuantur & moles, templa longe ſuperantes, populis, qui numina nullis parietibus includi, ſacrificiaque in lucis peracta immortalibus acceptiſſima credebant. Non me præterit, extare apud *Tacitum* duo loca, unde templa Germanis ſaltim in uſu fuiſſe quis colligere poſſet. *In libello enim de Moribus German.* Hertham Deam ſecreta religione ablutam templo fuiſſe redditam & Annal. l. 1. Tanfanæ templum memorat a Romanis ſolo æquatum. In priore autem loco Templum nihil aliud ſignificare quam lucum, omnia, quæ Tacitus de cultu Herthæ narrat, indicant. Tanfanæ templum quod attinet, hoc unicum erat, quod Germani finitimi Romanis, ad hujus gentis exemplum annis plus quam 80. ante Taciti Tempora ſub Auguſti imperio exſtruxerant. Subſecutis temporibus & Romanorum idololatria majora incrementa in gentibus aut devictis aut afflictis & attritis ſumente, mirum non eſt, Majores noſtros templa aliasque Romanorum ſuperſtitiones in uſus ſuos traduxiſſe,

De Templo Herthæ & Tanfanæ.

inter

inter quæ celeberrimum quod Upsaliæ templum erat, super omnia longe eminebat. At rudera etiam ejusmodi templorum, si quæ sunt, longe aliam faciem præ se ferunt, quam quæ Salisburiensis molis debuit fuisse. In Drenthia etiam cui usui tanta frequentia templorum fuerit non magis intelligo, quam quid sibi voluerint duo illa, quæ in agro Bristolensi cap. 1. Sect. 1. memoravimus, perexiguo spatio inter se distantia, quorum alterum *Stanton Dru* dicitur non a Druidibus, ut communiter autumant, sed a Drugone de Stanton, quem possessorem quondam hujus terræ veteres libri Feudales indicant.

Salisburiensem molem nec inter templa subsecutis temporibus extructa referenda esse.

§. XIII. Ut vero omnem scrupulum iis eximamus, qui Templum Druidum in mole Salisburiensi sibi videre videntur, e re fore credimus, ut quanta licebit brevitate Britannos non potuisse ejus autores esse, commonstremus. Non trahimus in nostras partes silentium Romanorum Scriptorum, qui maximæ incuriæ rei agi possent, si literis non prodidissent

Britannos veteres ante adventum Romanorum non construxisse Monumentum Salisburiense.

ſent opus tum mole tum forma plane ſingulare atque a moribus ipſorum abhorrens. Quod enim in aliis ejus generis argumentis, hoc in noſtro etiam eventurum eſſet, ut plus probaret, quam debet probare, cum alia etiam ſint præclara & ab ipſis Romanis condita, quorum mentio in ſcriptis eorum fruſtra queritur. Et cum neminem habeamus ex Scriptoribus antiquiorem Gothofredo Monmuthenſi, qui vixit ætate Stephani Regis, & primus, quamvis fabulas & aniles nugas, de eo monumento reliquit conſignatus, abſonum foret credere, illud non diu ante jam exſtitiſſe.

Barbåries veterum Britannorum.

§. IX. Aliunde accerſenda ſunt, quæ ſententiam noſtram firment. Qua in re non vituperio ſed laudi debet duci, nationem a rudibus inconditiſſimisque moribus ad eam elegantiam omniumque literarum ſtudium fuiſſe traductam, ut nunc reliquis omnibus palmam reddat dubiam. Tantam enim, ut ita dicam, barbariem ejus gentis fuiſſe monſtrabimus, ut nemo jure poſſit ſuſpicari, ei illam ſtructuram deberi. Vivebant in ſpecubus vix agros colentes, nullis opificiis inſtructi, omnis architecturæ ignari,

ri, multarumque rerum maxime necessariarum & vicinis nationibus cognitarum notitia destituti. Juvabit ea de re veterum testimonia audire. *Strabo* l. 4: *Urbium loco ipsis sunt nemora. Arboribus enim dejectis, ubi amplum circulum sepierunt, ipsi casas ibidem sibi ponunt, & pecori stabula condunt, AD USUM QUIDEM NON LONGI TEMPORIS. Cæsar de* B. G. l. 5: *Oppidum Britanni vocant, cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandæ causa convenire consueverunt.* Et alibi: *Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte & carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Herodianus* l. 3: *vestis usum non cognoscunt. Strabo* lib. 4: *Quidam eorum ob imperitiam caseos nullos conficiunt, cum tamen lacte abundent: alii hortos colendi & aliarum partium agriculturæ ignari sunt.* De ratione in specubus vivendi agit *Pomp. Mela* l. 3. c. 6. *Dion Cassius* l. 62. *Quævis herba & radix cibus est.* Idem ex Xiphilino l. 76: *NEC MOENIA nec urbes.* lib. 62: *Omnis arbor domus.* Ibidem: *Qui non agros colere, non opifices esse, sed bella gerere optime didicerunt.* Quæ qui conferat cum vita, quam Americæ nonnullæ gentes hodieque agunt, parum interesse discriminis inter illas veteresque Britannos deprehendet.

Alios mores aliamque vitæ rationem demum ſub Julio Agricola induerunt, qui pro virili anniſus eſt, ut barbaros gentis mores ad normam Romanorum emendaret.

Quæ probat etiam Molem Salisburienſem non fuiſſe ſepulchrum Boadiciæ Reginæ.

§. XIV. Quæ eo quoque tendunt, ut oſtendamus, quantum a vero aberret *Anonymus Interpres Lucii Flori* (quem Charleton Boltonium fuiſſe ſuſpicatur) & auctor libri inſcripti NERO CÆSAR, edit. 1624. qui pag. 182. ſeq. Salisburienſe opus interpretatur monumentum ſepulchrale Boadiciæ fortisſimi animi fœminæ, Reginæ Icenorum tempore Suetonii Paulini occiſæ, a Britannis conditum. Neque enim cauſæ ſuæ aliud præſidium habet, quam quod Dion Casſius de ea refert: Britanni humaverunt eam magnifice.

Alia, quæ probant, hæc monumenta non fuiſſe Druidum templa.

§. XV. Porro, ſi Druides ejusmodi templa habuiſſent, unde eſt, quæſo, quod neque Gallia neque ſuperior & ad Rhenum vergens Germania talia templa oſtentet, ubi Druides tamen fuiſſe nemo inficias iverit? Cæſar, qui lib. 6. potiſſima de Drui-

dibus

dibus nobis tradidit, & eos multa de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac poteſtate diſputare perhibet; de Architectura plane tacet, cujus tamen oportet fuerint peritiſſimi, ſi fides addicenda illis, qui opus ingenioſiſſimum & a Druidibus conditum jactant. Accedit & hoc: Veritate Chriſtiana terris noſtris illata, omnes reliquiæ gentiliſmi radicitus delebantur, templis, aris, lucis, idolis &c. aut deſtructis aut ad uſum Chriſtianum converſis. Suſpicamur igitur jure meritoque monumenta noſtra, quæ etiam in Germania ut plurimum incolumia reſtant, in rerum ſacrarum & templorum imprimis cenſu non fuiſſe habita.

CAP. V.

Lapidum prægrandium in Comitiis & Regum electionibus uſus, ad noſtra tamen Monumenta non pertinens.

§. I.

MAjores noſtri de publicis rebus conſultaturi ſub *Conventus publici ſub dio*

dio convenire ſolebant, tum quia tanta multitudo nullo ædificio commode capi poterat, tum, ut ab omnibus magicis artibus atque incantationibus tuti eſſent atque immunes.

quare?

Hæc enim fuit cauſa, cur Auguſtinus Anglorum Apoſtolus cum Sociis Britanniam advectus in inſula Tanatos Ethelredi Regis colloquium expectare jubebatur. *Caverat enim Rex* (inquit *Malesbur.* l. 1. *de regib. Angl.* (*ne in aliquam domum ad ſe introirent, veteri uſus augurio, ne ſuperventu ſuo, ſi quid maleficæ artis habuiſſent, eum ſuperando deciperent.* Pluribus locis olim in Hibernia ſtatis temporibus ſub dio jus dicebatur. *Waræi Antiqu. Hib.* c. 8. p. m. 38. Idem obtinebat in Bremenſi & Luneburgenſi tractu. De Islandis teſtantur Schedæ Aræ multiſcii (a) de Islandia cap. 3: *Land that vard ſithan allz heriar ſe. Enn that logtho Lannsmenn til ALTHINGIS naizlo. Af thvi es thar Almenning at vitha til Althingis i ſcogom, oc a heithom hagi til hroſſa hafnar.* h. e. Terram iſtam, quæ jam communi poſſeſſioni ceſſe-

a) Hic liber rarisſimus Oxonii imprimi cœptus, ſed ob inopinatum editoris & Commentatoris Chriſtiani Wormii diſceſſum nondum ad finem perductus.

cesserat, usui Comitiorum destinarunt postea incolæ, data venia cædendi ligna in silvis, & equos in pascuis alendi. Conventum sub dio Danorum Rex Ericus egit, *Chron. Slav. ad ann.* 1312. Poloni hodienum hunc Comitiorum universalium morem servant. Fecit illud locum, ut olim in Germania a tempore, quo ordines ad regni negotia digerenda coibant, Comitia in genere dicerentur *Campi Martii* & *Maicampi*, v. Ursperg. Chron. fol. 170. Annal. Franc. a Frehero editi ad ann. 770. 776. 779. Greg. Turonens. Hist. Franc. l. 2. c. 27. p. m. 79. unde corruptæ *Campi Madii & Magii* voces emerserunt. Conf. *Justi Fontanini Forojuliensis vindiciæ Antiquorum Diplomatum adversus Barthol. Germonium* (*Romæ* 1704. 4to.) l. 2. c. 11. *Fredegarii Scholast. Chron. Contin.* P. IV. c. 125. p. 694. c. 131. p. 699. c. 132. p. 700. *Annales Metenses ad Annum* 567.

De Maicampo, Campo Madio & Martio.

§. II. Illa vernalis temporis politica observatio in pessimam abiit superstitionem. Cum enim reliquum tempus rari in publicum procederent Reges Meroveicæ stirpis, neminem non cupido ince-

Superstitiones ex Maicampi observatione enatæ.

Origo fabulæ de sagarum

conventu in monte Bructerorum. debat Principis ſui videndi. Concurrebatur undique a mulierculis imprimis & levi plebe, quæ otio ac vernali tempore inducta dies noctesque eamque præ cæteris, quæ adventum Regis Kalend. Maj. præcedebat, ſaltationibus, conviviis ac poculis ſub dio & in ſilvis tranſigebat. Poſt ea tempora, quamlibet mutata Regum vitæ ratione, & Comitiis publica lege in Martium menſem translatis, hærebat tamen in animis plebis priſtina conſuetudo, & cum alii quoque modo audita pro compertis haberent, alii vera in contrarium verterent, non modo conſuetudo Kalendis Maji commeſſandi, ſaltandi & arbores ante ædes plantandi ad poſteros transmiſſa, ſed fabulæ etiam confictæ de conventu, conviviis & choreis Sagarum & dæmonum in Sueviæ monte *Heuberg* dicto & in celebri monte Bructerorum ea nocte, quæ Kalendas Maji antecedit. conf. *Vagedes Diſſ. de Tonſura Childerici* c. 1. §. 3. *inter opp. Acad.* p. 92. ſeq. & *Queſt. Select.* 8. p. 282. Auxit forte ſuperſtitionem rumor, qui de Walburgis Sacræ virginis in monaſterio Heydenheimenſi ſepultæ ciſta ſepulchrali argentea increbuerat, ex qua cum

die

die prima Maji oleum omnibus morbis medelam afferens diceretur destillare, frequens confluebat credula plebs. Hæc eo facilius simplicium mentes occupabant, quod jam ab antiquissimis temporibus homines dæmonum ope per aëra ferri & agitari persuasum erat, cui malo legibus etiam obviam eundum duxerant.

De sagarum itinere per aëra.
Von Hexen-fahren, Bockholen.

Gulaþings Lagen Kristendomsbalk c. 1: *Omni diligentia inquirat Rex & Episcopus, ne exerceantur errores & superstitio ethnica, uti sunt incantationes & artes magicæ, item SI QUIS PER AEREM DÆMONIACO ITINERE FERATUR; SI IN GENIOS LOCORUM CREDAT, quod tumulos aut flumina inhabitent; excubiæ nocturnæ ad exploranda fata; abjuratio Dei & sanctæ Ecclesiæ, ut in tumulis opes inveniant, aut alio modo ditescant, vel quæsita rescifcant. Item si quis tentet lemures & tumulicolas excitare.* Hæc maleficia inter *Obotomal* referuntur, h. e. ea crimina, quæ sola capitis pœna luuntur, vid. *Gulaþings Lagen Manhelgisbalk* c. 2. *Frostaþings Lagen Manhelgisbalken* c. 3. *Biergvinnarlagen* cap. 3. *Islandzlagen Manhelgubalk* c. 2. *Verel. not. ad Hervarar Sagæ* p. 99. & satis firmant conjecturam, quam

 supra

ſupra in medium adduximus de ſacris Nimidis vel potius Minimis. *Concilium Rotomagenſe apud Burchardum* l. 1. c. 94. §. 44. & l. 10. c. 29: *Perquirendum, ſi aliqua fœmina ſit, quæ per quædam maleficia & incantationes mentes hominum ſe immutare poſſe dicat, id eſt, ut de odio in amorem aut de amore in odium convertat, aut bona hominum aut damnet, aut ſubripiat. Et ſi aliqua eſt, QUÆ SE DICAT CUM DÆMONUM TURBA IN SIMILITUDINE MULIERUM TRANSFORMATA CERTIS NOCTIBUS EQUITARE SUPER QUASDAM BESTIAS ET IN EORUM CONSORTIO ADNUMERATAM ESSE, hæc talis omnimodo ex parochia ejiciatur.* Apud Saxonem lib. 1. p. 12. Diabolus aut magus ſub ſpecie decrepiti ſenis Hadingum Odini juſſu per aëra vexit. *Autor Capituli Runici*, in Edda Sæmundi Runis inſtructus artem viresque ſuas inter alia Cap. 18. in hunc modum jactat: Illud decimum novi, ſi videam veneficas per aëra volitare, ſic pervideo, ut errent a ſuo ſcopo: *That kann eg hid thunda eg eff ſie tunrider leika lopte A eg ſuo vynk ad their viller fara sinna heim hama sinna heim hug.* Atque utinam tanta commenta plebis ſolummodo mentes obcœcaſſent, in qua mulier, quæ

primo

primo Maji die prima ignem depoſcit tum apud Hibernos Saga & incantatrix creditur,(teſte Camdeno) tum in noſtro etiam ttactu Bructero monti ſubjacente. Verum enimvero latius ſerpſit malum foraque tum Eccleſiaſtica tum civilia ſuo velut contagio afflavit, ut mulierculæ miſeræ ob crimina, quæ ne ſomniantes quidem cogitare potuerant, in vitæ diſcrimen adducantur, aut accuſatæ de raptu hominis per hircum facto (*bock holen*) fuſtigatione cöerceantur. Vide Jurisprudentiæ noſtræ ſummum Dictatorem *Carpzovium Deciſ. Illuſtr. Saxonicarum* P. II. *Deciſ.* 186. §. 9. Quod quidem opprobrio habendum eſſe noſtro ſeculo nemo negabit, cum non defuerint, qui temporibus ignorantia plane obnubilatis hujus rei veritatem perſpexerunt. Patrocinium noſtrum aget *Concilium Anquirenſe: Illud etiam non omittendum, quod quædam ſceleratæ mulieres retro poſt Satanam converſæ, dæmonum illuſionibus & phantaſmatibus ſeductæ, credunt ſe & profitentur nocturnis horis cum Diana paganorum Dea & innumera multitudine mulierum equitare ſuper quasdam beſtias, & multa terrarum ſpatia intempeſtæ noctis ſilentio pertranſire ejusque juſſionibus velut dominæ obedire, & certis*

noctibus

noctibus ad ejus servitium evocari. NAM INNUMERA MULTITUDO HAC FALSA OPINIONE DECEPTA HÆC VERA ESSE CREDIT, ET CREDENDO A RECTA VIA DEVIAT, & in errorem paganorum revolvitur, cum aliquid divinitatis aut numinis extra unum Deum esse arbitrantur. apud Reginonem cap. 364. p. m. 345. *Burchard.* l. 10. c. 1.

Collium & Saxorum usus in Comitiis.

§. III. In illis conventibus publicis edita loca electa fuisse non solum ab iis, quibus verba ad populum erant facienda, sed iis etiam qui videndi cupiditate tenebantur, nemo mirabitur, testante præterea *Snorrone Sturlesonia.* Quemadmodum etiam apud *Saxonem Grammaticum lib.* 14. p. 241: *Nicolaus Danorum Rex, QUIA HABENDAM in COLLIBUS CONCIONEM tuto petiturus non videbatur, in oppido acquiescere, quam incertam populi fidem discrimine suo tentare maluit.* Saxa etiam in hunc usum fuisse adhibita diserte habet *Ol off Tryggwazon Saga ab Oddo Monacho Islando conscripta cap.* 24. p. 103. Olaum memorans pro concione dicturum saxum quoddam satis altum ascendisse, ut omnibus conspicuus esset, & ab omnibus exaudiretur. Confer

Snor-

Snorronem in vita ejus T. I. P. VI. cap. 54.

§. IV. Ejusmodi autem lapidum usus emicuit præsertim in Regum electionibus. Ii enim penes quos suffragiorum jus erat, saxa grandia comportabant, cinctique frequenti turba conscendebant, tum ut eo melius oratio illorum perciperetur, tum, ut significarent, quemadmodum saxa pondere suo fere sint firma immobiliaque, ita fidem vicissim a populo æque ac Rege datam, debere esse firmam atque immutabilem. Erant autem plerumque duodecim saxa hodieque in nonnullis Septentrionis locis seniorum relatione celebrata. In eorum numero est *Kongstolen* seu sedes regia in Selandia prope Lethram, vulgo *Leire* (civitatem olim regiam) grandi lapide eligendo Regi destinato inter reliquos insignis. vid. *Stephan. not. ad Sax. Gramm.* p. 29. *Worm. Mon. Dan.* c. 12. Haud longe Upsalia etiam in planitie situs lapis *Morasteen* ab humili & lutoso solo appellatus, regiæ electioni ab antiquissimis inde temporibus fuit dedicatus. *Joh. Magnus Hist. Goth.* l. 21. c. 1. *Olaus Magnus* l. 8. c. 1. Neque in hunc censum referre veremur

& regum electionibus.

viginti

viginti lapides in Cornubia ſive Cornwallia, loco quem Biſcaw woune dicunt, in orbem diſpoſitos, in centro lapide cæteris omnibus multo majore exſurgente. Neque enim in ſententiam *Cambdeni* tranſire poſſumus, qui *Deſcript. Brit.* p. m. 139. trophæum aliquod Romanorum ſub poſterioribus Imperatoribus, vel Athelſtani Saxonis cum Danmonios deviciſſet, interpretatur. Longe enim alia facies Trophæorum, quæ a Romanorum victricibus armis relicta in aliis terris conſtat. Ut taceam, ſimilia ab *Olao Wormio in Monument. Danicis* in medium proferri in Dania exſtantia, quo Romanos nunquam penetraſſe ſatis conſtat. De lapide prægrandi, ſuper (b) quem Carinthiæ Duces olim fuere inaugurati, notior res eſt, quam ut pluribus eam illuſtrare neceſſe habeamus.

Monumenta hæc non poſſunt eſſe Trophæa.

b) Fuere, qui moles noſtras Trophæa Romanorum crediderunt, eas imprimis, quæ in Drenthiæ tractu cernuntur, qui tamen vel eo ſolo argumento poſſunt refelli, quod ridiculum foret credere, tot victorias in una regione fuiſſe reportatas, quot ejusmodi monumenta diverſis in locis non adeo late patentis regionis numerantur.

mus. Atque hoc fuit doctissimi *Charletonii* judicium, quo molem Salisburiensem Regum electioni olim destinatam fuisse asserit, sequentibus argumentis inductus. (1) quod in planitie sita (2) & in meditullio fere regionis (3) in clivo leniter ascendente, in quem omnium adspectus patebat. (4) lateribus cœloque aperto. (5) quia quam maximæ molis saxa in hunc locum collata (6) propter formam rotundam, qua suffragia ferentes hisque lapidibus insistentes regem cingebant. (7) quia lapis medius prægrandis cernitur, erectus olim sedesque novi regis. (8) quod nulli characteres literarum incisi, nemine non ea ætate primo intuitu deprehendente & judicio assequente, quid talis moles sibi velit.

Fundamenta eorum qui loca comitiis destinata interpretantur monumenta nostra.

§. V. Verum enim vero cunctæ istæ rationes parum patrocinii & præsidii præstant sententiæ Charletonii. Aliæ enim eodem negotio probabunt molem istam fuisse Monumentum sepulchrale, aut saltim non refragabuntur, aliæ plus speciei habent, quam veritatis. Supra enim

Refutantur.

jam

jam annotavimus, formam rotundam hujus molis non tam ipſi rei, quam Ignatii Jonæ ingenio acceptam eſſe ferendam. Quis præterea Charletonium edocuit, medium lapidem, qui nunc depreſſus in terram cernitur, quondam ſtetiſſe erectum? Quod autem quam maxime obſtat huic ſententiæ, ipſa ſaxorum altitudo eſt, in quæ nullus adſcenſus, nulli gradus patent quibus adiri potuiſſent a regni proceribus. Convenientiam hujus molis cum iis, quæ Drenthiæ ttactus oſtentat, ſupra demonſtravimus. Hæ autem tam rudes lapidibusque adeo inconditis & gibboſis compoſitæ, ut pedem nemo in iis queat figere, tanta inſuper frequentia ut tot Regum electiones in tractu exiguis limitibus circumſcripto comminiſci ridiculum foret. Accedit, quod plures in ipſo monumento Salisburienſi ſuperſint lapides pyramidali forma in acutum cacumen deſinentes, qui, quod neminem caperent inſiſtentem, impedimento magis debuiſſent fuiſſe in Regum electione ac Comitiis, quam uſui. Urnæ tandem ſub illis effoſſæ ſatis neminem non convincere poſſunt, eos lapides alii quam conventuum publicorum uſui fuiſſe deſtinatos.

SECTIONIS SECVNDÆ
CAPVT I.

Lapides noſtros fuiſſe Monumenta Sepulchralia probatur 1) ex popularium a majoribus devoluta traditione, 2) veterum Scriptorum teſtimoniis, 3) urnis aliisque rebus inde erutis.

§. I.

Connexio. Vidimus in quibus alii a vero deviaverint. Annitendum nunc, ut firmioribus fulcris veritatem adſtruamus. Oſtendemus igitur qua poterimus brevitate, iſta monumenta, de quibus nobis ſermo eſt, Monumentorum Sepulchralium cenſu habenda.

Apotheoſis veterum. §. II. Invaluit apud omnes fere gentes, ut memoriam inſignium virorum & belli facinoribus imprimis ante alios eminentium publicis ac divinis poſt obitum eorum honoribus celebrarent, ſive quod tanta virtutis integritatisque vis ac ſplendor, ut reſtincta erga viventem invidia, omnium animos mentesque percellat inque ſui admirationem rapiat, ſive quod ex

usu Reipublicæ credebatur esse, ut bene merentium a) justo honore, superstites edocerentur, qua via ad veram gloriam deberent eniti. Romanorum inde Apotheosin Autores, nummi, marmora loquuntur, aliarum gentium in ea re hodieque superans mos ab iis proditus est, qui Asiæ, Africæ ac Americæ litora legerunt. Quidni igitur Arctoæ gentes idem fecissent, qui omne fere jus omnemque gloriam in armis positam arbitrabantur. Certe apud *Lucianum* (b) Toxaris ait, Scythas ita existimare, se recte & ordine facere, qui virorum præstantium memoriam colant, quo magis viventes se ad magna erigant, ubi videant, etiam post mortem manere benefactorum præmia. *Adamus Bremensis* de septentrionis incolis cap. 233. juxta MStum Hafniense (cum editio Lindenbrogiana multis scateat vitiis) apud *Bartholin. Antiq. Dan.* l. 2. c. 1. p. 215: *Colunt & Deos ex hominibus factos, quos pro ingentibus factis immortalitate donant,*

Majorum etiam nostrorum.

a) quos ut *Cicero* ait l. 2. *de Legibus* in cœlum merita vocaverunt.

b) *in Toxaride* p. m. 611. & in Dialogo *Scytha* seu hospes p. 340. conf. *Jensius* in *Lection. Lucian.* l. 3. c. 3. p. 322.

nant, ſicut in vita Sancti Anſcharii leguntur Henricum Regem feciſſe. Omnibus itaque Diis attribuunt ſacerdotes, qui ſacrificia populi offerant. Ita de Grimo refert *Landnama: Þorolfr Smior var son Þorſteins Skrofu, Grimsſonar, þeſs er blotinn var dudr fyrir þocka sælld oc kalladr kamban.* h. e. Thorolfus Butyrum erat filius Thorſteini Skrofæ, cujus pater Grimus omnibus impenſe dilectus poſt mortem ſacrificiis placatus eſt, & nominatus Kamban. Quod exempla Thori, Tuiſconis, Hermionis, Moritasgi, Velledæ, Gannæ, Auriniæ, Matrum Aufanarum, Mopatum, Sueborum, Treverorum, Vaptiarum &c. Togotis, Thergerdæ, Yrpæ &c. fuſius poſſent, illuſtrare.

§. III. Hunc cultum ut externis ſignis declararent majores noſtri, tumulos tantorum Heroum vaſtiſſimis monumentis decorarunt, eundemque tandem honorem Regum, Ducum ac fortium virorum ſepulchris habuere, maxime bello cæſorum. Conſulatur ea de re *Saxo Gramm. præfat.* p. 4. *Snorro* poſtquam in præfatione egerat de tumulis, ait: *oc ſatte ſtore*

inter alia occaſionem dedit monumentis ſepulchralibus lapideis.

Bautaſteena dictis

store stena der hos til en amindelse, som de kallede BAUTASTEENA, h. e. apponebantque saxa ingentia in monumentum, quæ vocabant Bautastena. *Haavamaal Stropha* 61: *siall dann Bautasteinar standa Brautu a, nema reise nidur a Nid*, h. e. raro pyramides vel monumenta bustorum videntur in triviis, nisi nepotes erigant parentibus. c) *Snorro* addit *in Ynglinga Saga* c. 8. p. 8. Illud ex præcepto Odini observatum, & eos lapides *Seierstena* etiam sive *victoriales* dictos notat *in vita Vanlandi Regis: bren de hanom veden AA som Scytaa kaladis oc der vpraiste de hans SEIERSTENE eller graffstene*. h. e. Cremabant eum ad fluvium Scytaa vocatum, ibi lapidem ejus victorialem aut sepulchralem erigebant. *Crantzius* lib. 4. de Haraldo cap. 21: *Cupiens autem idem Rex Matri pro sua virtute perenne monumentum instruere, quod Daniam vallo communisset, ingens saxum in litore repertum multarum manuum ope vix eruendum aggressus est. ex Sax.* l. 10. p. m. 185. Planius ejusmodi monumenta describit *Snorro in Konung Harald Harfagers Saga* sive

& Seier-stena.

c) *Bæut*, *Baud* sanguinem notare scribit *Wormius* in Glossis Literaturæ Runicæ insertis.

ſive Hiſtoria Regis Haraldi Pulchricoli c. 45: *J miþiom Hauginon var leg Harallds Kongs, þar var ſettur ſteirn annar aþ hofþi enn annar aþ fotum, oc logþ þar hellann ofann a enn klaþit grioti tveimmeigina utann undir*, h. e. in medio tumuli ſepultus eſt Rex Haraldus diſpoſito utrinque lapide juxta caput pedesque ac ſuperimpoſita ſepulchrali petra, aggeſtis etiam ad latera lapidibus minoribus. Quis horum monumentorum convenientiam cum Weſtphalicis aliisque, quæ memoravimus, non videat?

§. IV. Confirmat hanc ſententiam conſtans ac per manus velut tradita popularium aſſertio. *De traditione incolarum.* Danici enim ac Holſati ruricolæ de iis lapidum congeriebus interrogati, hoſtium monumenta ſepulchralia eſſe ac Suecorum imprimis ibi occiſorum affirmant. De Monumento Salisburienſi populares a majoribus relatum acceperunt, gigantes illa mole tectos atque ſepultos, quemadmodum alia moles in Oxonienſi tractu *Rollrichſtones* dicta, nomine ſatis indicat, Rollonem quendam principem ſub ea conditum. Quo tendunt etiam nomina

te Rolde, te Borger, te Drouwen, te Finaarle &c. Drenthensibus imposita. Haud procul Bircka Selandiæ Insulæ tumulus visitur, sub quo gigantem Langbeen-Riser appellatum ferunt sepultum. Sexaginta passus longitudine habet, duodecim latitudine, ambitu quinquaginta sex continet ingentis magnitudinis saxa. Moles percussa reboat, ut concameratum opus subesse facile quis colligere possit. vid. *Worm. Mon. Dan.* p. 8. Surboldum etiam Regem vel Ducem Frisonum monumento apud Humelingos in Embslandia, quod supra descripsimus, tegi, fama est, unde monumento etiam nomen *Surboldshaus* adhæsit. Quæ qui pensitet non mirabitur stupendas ejusmodi moles in Megapolitanis terris *Cœmeterii Venedorum* adpellatione venire.

De lectis Huynorum, Huynenbetten, Reusenbetten.

§. V. Imprimis huc facit, quod omnia talia monumenta in Drenthiæ & Frisiæ tractibus generali nomine *Huynenbetten*, vel *Reusen-betten* appellantur, hoc est Huynorum lecti, cubicula gigantum, ut interpretatur *Arend van Slichtenhorst Geldersse Geschiedenissen* p. 78. Hunnos, Pannoniæ gentem unquam huc pertigisse nemo credet vel

levi

levi Hiſtoriæ notitia inſtructus. Sueciam etiam quondam invaſiſſe oppreſſamque aliquandiu tenuiſſe, quod refert *Vilkina, Saga & Chronicon vetuſtum de Hertnido & Oſantrige*, temporum rationes prohibent credere, unde aliunde derivandum nomen collis *Hunnenberg* in Weſtrogothia. Vera igitur ratio nominis (Huynen-bedden) inde accerſenda, quod *Hunne* veteri lingua *mortuum* ſonabat Friſiis, unde hodieque veſtis, qua defunctum induunt, Groningæ *Hunnenclede* ſive *Hunnenkleid*, veſtis defuncti appellatur. conf. *Hamconii Friſia* f. 76. Et quemadmodum vulgus cœmeteria & ſepulchra nocturno tempore vitat metu circumvagantium manium, ita ſaxeas etiam has moles a ſpectris noctu infeſtari perhibent. conf. *Biccard. Antiq. Drenth.* p. 34.

§. VI. Nonnullis in locis, iis præſertim, quæ prægrandibus non abundabant, colles rotundi e terra & ceſpite congeſti noſtrorum monumentorum vice fungebantur. Anglis dicuntur *Barrowes* & *Burrowes* vel ipſo nomine ſepulchra & colliculos indicante. (d) Oſſa, urnas, *De Collibus ſepulchralibus.*

 num-

d) *bebyrged* enim *ſepultus* dicitur in *Symbolo*

nummos, aliaque in iis invenias. Ejus generis eſt ille prope Selburium collis, in eodem tractu, qui Monumento Stone-henge ſuperbit, in faſtigium editus, vide *Cambden*. p. 117. Nec diverſus collis in orientali ſuburbio civitatis Dublinenſis prope Collegium S. Trinitatis, ex quo anno 1646. lapis ſepulchralis effoſſus eſt, qui oſſa hominis texit. *Waræus* l. c. c. 24. p. 103. ſeq. ſales plurimi in Septentrione, Bremenſi, Weſtphaliæ & Friſiæ tractibus, & unus imprimis anno 1714. a me obſervatus prope Heiloviam haud longe Alkmaria Friſiæ occidentalis. Exſtant & alii in vicinia, inter quos præcipuus *Huldtoneel* dictus, Beverwycum inter & Nootdorpium, Comitum inaugurationibus ſuccedente tempore deſtinatus, qui ibi tanquam domini Kennemerlandiæ in fidem accipiebant ſubditos, quod nos etiam dicimus *Huldigen*. Olai exſtincti corpus collis ejus titulo celeber prope Lethram ag-

Saxonico, quod Freherus edidit. *Gloſſa Anglo-Saxonicæ* Bedæ nomen præferentes: *Byrigen, monumentum vel ſepulchrum. Leges Jnæ Regis Anglo-Saxonum* cap. 54: *To thei theadan byrgenne*, ad mortui tumulum. Radix eſt vox *Berg* quæ collem hodieque Germanis notat.

aggeſtus excepit. *Saxo* l. 9. *init.* conf. *lib.* 9. p. 177. In *Olearii Itin. Ruth. Perſic.* IV. 7. in fine legimus, apud Wolgam flumen prope Samaram videri montem *Sariol Kurgan* dictum, ſub quo Tartarorum Dux Momaon cum 7. Czaaris ſive regibus ſit ſepultus. Haraldi corpus exercitus regio funere elatum, facto colle condendum curavit. *Saxo* l. 3. p. 43. Apud eundem *lib.* 3. p. 46. Boonis corpus magnifico funeris apparatu Rutenus tumulavit exercitus, nomine ejus inſignem exſtruens collem, ne tanti juvenis monumenta, a poſterorum memoria citius dilaberentur. Horwendillus etiam Collerum proſtratum, ne pacto abeſſet, magnifici operis tumulo proſecutus eſt. *ibid* p. 49. quo honore privari duriſſimum putabatur, ceu patet ex Amlethi ad populares oratione de parricidæ Fengonis a ſe interfecti cadavere: *Concurrite alacres, exſtruite rogum, exurite impium corpus, decoquite ſceleſtos artus, ſpargite noxios cineres, disjicite immites favillas; non urna, non tumulus nefandas oſſium reliquias claudat. Saxo lib.* 4. p. 55. conf. l. 6. p. 119. Pertinent huc colliculi de quibus *Marc. Welſerus Chron. Auguſt. Part.* I. f. 25.

Welſeri & Münſteri errores.

ſatis erronee ſcribit: *reperiuntur in territorio Auguſtano prope certos aliquos pagos ad viam monticuli ſive colliculi, quos in aprico eſt manibus eſſe congeſtos atque ea dexteritate in orbem compactos ceu tornati forent. Et hos limitum loco fuiſſe ſtatuo. Hiſce veteres conſueverant ſubdere carbones, cineres, teſtas confractas atque calcem &c.* conf. *Sect.* 2. c. 4. p. 79. Cuinam enim unquam iſta conſuetudo inaudita? & quis non ſuſpicetur, cineres & carbones urnis incluſos fuiſſe, quas effodientium incuria confregerat & disjecerat? Profecto non minore riſu tale Welſeri figmentum excipiendum, quam illud *Münſteri lib.* 4. *Coſmograph. cap.* 49. p. 698. qui urnas in Polonia erutas, naturæ, non artis opus credidit. Diſcrepant inter ſe Scriptorum judicia de vetuſtiſſima & famoſiſſima pyramide vulgo *Eigelſtein* dicta, nunc munitionibus Moguntinæ urbis incluſa. Altitudo ejus eſt 100. pedum & circuitus 132. Figuram exhibet *Schedelius in Chron. Norimbergenſ. fol.* 39. b. Difficile judicatu eſt, cui uſui fuerit olim dicata. Non abſona tamen *Georgii Wicelii* ſententia, qui *in præfatione ad Hagiologium* non a forma glandis (*Eichel* Germanis dictæ) ſed ab *Eigel*,

De Monumento Eichelſtein.

princi-

principe gentili, cujus combusti cineres in hac columna asservarentur, nuncupatam autumat. Alii trophæum aut Monumentum sepulchrale in honorem Drusi conditum malunt, vid. *Serrar. Rer. Moguntin.* p. 65. *Christ. Gotthülff pecul. libello anno* 1697. *forma minore edito*, quos doctissime refellit *Tenzelius Colloqu. Menstr. Mens. August.* 1698. p. 670. seq.

§. VII. Hostibus navali prælio superatis victores commilitonum cadavera navibus hostilibus imponebant aggesta humo atque arena in modum collis. *Snorro* de tumulatione Egilli: *Hacon Kongur toc þar scip þa er uppi hafþi fiarat, er att hoefþo Eireks Synir, oc let draga a Land upp, þar let Hacon Kongur leggia EIGIL ullserk i scip, oc meþ honom alla þa mean er af þeirra liþi hoefþo fallit. Let bera þar a iorþ oc griot. Hacon Kongur let oc fleyce scip upp setja, oc bera a valinn, oc ma sia þa hauga enn fyrir sunnannan Fræþar Berg.* h. e. Rex Haco occupatis navibus bellicis, quas in litore deseruerant Erici filii, eas in siccum duci jussit. Ibique Egilli (Eigel) pluriumque commilitonum cadavera navi imponi, atque his

De tumulis navali prælio cæsorum.

humum

humum & arenam alte ſuperſterni. Quin & plura in continentem ſubducta navigia ad tumulos portata ſunt, quorum adhuc in collibus elatioribus veſtigia comparent ad meridionale latus montis Fradii. *Konung Hacon Adalſtens Foſtres Saga*, h.e. Hiſt. Haconis Boni, qui vulgo dictus eſt Adelſteinii filius adoptivus.

Tumulorum diſtinctio a ſepulchris Chriſtianorum.

§. VIII. Ipſe Haco in ultimo mortis articulo profeſſus, ſe vitam vixiſſe ethnicam, nec omnino alio beneficio dignum, niſi more ethnico ſepeliri, contumulatus eſt aggeſto ingenti tumulo cum inſignibus armisque ſuis, ac ſupellectile pretioſiore, exceptis divitiis. *Ibidem cap.* 32. Quem locum explicant verba *Legum Weſtrogothorum* de Lumberto Legifero Weſtgothorum: *ther ligger han i enom colla, fore thy athan war hedhan*, h. e. ibi ſitus eſt in colle, quia ethnicus erat. Ut enim introducta luce Chriſtiana ab omnibus gentilitatis reliquiis magis averteretur populus, tum funerandi ratio tum locus imprimis mutatus a primis converſoribus, ita ut Chriſtiani mortuorum etiam ethnicorum ſocietatem vitarent. *Capitulatio Caroli M. de partibus*

Saxo-

Saxoniæ Capit.22: UT CORPORA DEFUNCTORUM IN COEMETERIIS ECCLESIÆ SEPELIANTUR: Jubemus, ut corpora Christianorum Saxonum ad cœmiteria Ecclesiæ deferantur & non ad tumulos paganorum. ap.Paluz. T.I.p.254. conf. Capit. 6. Loca Christianis sepulchris destinata dicebantur Germanice *Gottesæcker*, sine dubio quia semini comparantur corpora defunctorum fidelium, I.*Corinth.* XV. v.35. *Johann.* XII. v.24.

§.IX. Saxeas nostras moles fuisse monumenta sepulchralia ea insuper evincunt, quæ quotidie inde eruuntur. Sub ea, quæ in Salisburiensi tractu conspicitur sæpenumero urnas, ossa, carbones, nummos, arma aliaque veteris supellectilis fuisse reperta, constat inter omnes. Lege præter *Camdenum* l. c. *Stow.* f. 58. *Speed.* l. 7. *Ignatium Jonam* p. 76. & 94. Idem de Frisicis & Drenthensibus confirmat *Ludovicus Smid* in *Nederlandschen Oudheeden* pag.327. De Westphalicis Doctiss. *Jodocus Hermannus Nunningh in Sepulcreto Westphalico-Mimigardico-Gentili* c. 4. p. 25. De Cimbricis, Bulckensi imprimis aliisque Arctois *Joh. Daniel Major* in

De urnis aliisque sub monumentis saxeis repertis.

in Cimbria populis repleta, (e) *cap.* 27 seq. & *cap.* 42. seq. Sub nonnullis ejusmodi Saxorum congeriebus in Holsatia speciatim jussu suo perfossis Elector invictissimus Wilhelmus Fridericus Tollio affirmavit, se numismata quædam reperisse, urnis & ossibus forte jam ætate consumptis, aut fodientium ignorantia disjectis. vid. *Tollii Epist. Itinerar.* 2. p. 43. Eorum, quæ inventa sunt sub ejusmodi lapidibus in Luneburgensi tractu passim obviis magnam copiam collegisse Clarissimum *Dobingium* accepimus. Ex Helmstadiensibus pariter urnas nonnullaque alia Antiquitatis cimelia eruta novimus. Neque dubium eadem sub omnibus aliis ejusmodi monumentis inventum iri, si diligens & cauta manus perscrutetur.

Catalogus Scriptorum, qui de urnis in Germania repertis egerunt.

§. X. De Collibus sepulchralibus & urnis sub illis inventis notissima res est, cum imprimis Germania hisce venerandæ Antiquitatis ruderibus adeo abundet, ut nullam Europæ partem existimem tam fœcundam Scriptoribus, qui peculiaribus libellis ea sibi sumserunt illustranda. Sicco, quod ajunt, pede ea omnia transi-

e) *Bevölckertes Cimbrien.*

tranſimus, quæ iis perdocte nonnullibi ſunt notata, cum opellam noſtram ultra modum, quem nobis initio indixeramus, videamus exſurgere, & alia reſtent memoratu haud indigna, quæ fruſtra in eorum ſcriptis quæras. Ut tamen Lector habeat, unde urnarum & ſepulturæ veterum notitiam ſibi comparet, non ingratum fore credimus, ſi brevem catalogum illorum Scriptorum hoc loco ſubjiciamus. Exſtat, *Jacobi a Mellen*, Eccleſiæ Lubec. Presbyteri Relatio de curioſis nonnullis circa tumulos ſepulchrales Cimbricos obſervationibus, quas cum illo communicavit *Chriſtianus Dethlevus Rhodius*, Eccleſiæ Barmſtettenſis in Comitatu Ranzovio Paſtor, in *Novis Literariis Maris Baltici & Septentrionis Menſ. Mart.* 1699. p. 88. ſeq. & *menſ. Jul.* 1699. p. 219.

Alia ejusdem *Rhodii menſ. Decembr.* An. 1699. p. 368. quam notis illuſtravit *Sperlingius Menſ. Januar.* 1700. p. 14. *ſeq. conf. Menſ. Jun.* 1702. p. 180. *ſeq.*

De Cimbricis in genere bene meriti ſunt *Daniel Major* & *Torgilles Arnkiel* præclaris operibus. De Antiquitatibus quibusdam & tumulis veterum Fionenſium, circa Cartemundam & vicina

loca

loca effossis *Matthiæ Henrici Schachtii* Dissertatio habetur in *Novis Literariis Maris Balth. mens. Novembr.* 1700. p. 333. seq.

Tumulum cum urnis aliquot non ita pridem in Ducatu Bremensi inventis peculiari Dissertatione exhibuit *Joh. Christianus Schulenburg*, Rector Gymnas. Bremensis 1697. 4to.

De Venedicis aut Germanicis prope Luchoviam effossis Epistola *Georgii Frid. Mithofii* data Luchovia d. 17. Maji 1691. inserta est *Collectaneis Etymologicis Leibnizii* P. II. p. 335. seq. quibus & nos nonnullas addere possemus, quas inter una præ cæteris memoranda apud me exstat prope vicum Prezell, Dynastiæ Gartoviensis sub Illustrissima BERNSTORFFIORUM familia efflorescentis, effossa, quæ argillæ admixta habet glaciei Mariæ vel lapidis specularis frustula. Resistunt omni ignis atque dissolventium aquarum vi, unde in symbolum immortalitatis addita quis posset dubitare. (f)

West-

f) Differunt permultum a Talci argentei lapide tum Venetico tum Anglico & illo, qui in Russia foditur. Differunt pariter a glacie Mariæ, quam Saxonicæ fodinæ suppeditant igni cedentem. Plane autem conveniunt cum ea, quæ ex Moscovia advehitur.

Weſtphalicas Urnas illuſtraverunt *Nunninghius* & *Cohuſius* libellis ſupra memoratis.

Collectanearum Naturæ, Artis & Antiquitatis Specimen primum Antiquitatis ſive urnæ ſepulchralis extra urbem Moguntinam erutæ deſcriptionem edidit *Joh. Craftus Hiegell* M. D. Moguntiæ 1697. 4to.

Stolpenſes urnas in Pomeranica deſcripſit *Jac. Colbergius*.

Veſontinas *Joh. Jac. Chifletius*.

Ileburgenſes *Joh. Georgius Franckius*.

Haynenſes *Chriſtianus Adolphus Balduinus*.

Lutherſtadienſes *Dav. Sigismundus Buttnerus*.

Pruſſicas *Chriſtophorus Hartknochius*.

Jerichovienſes, Kœthenas, Arnſtadinas & Rudislebienſes *Joh. Chriſtophorus Olearius*.

Norimbergenſes *Joh. Jacobus Leibnizius*.

Marchicas *Joh. Chriſtophorus Beckmannus* & *Gotthilf Treuerus*.

Lignicenſes atque Pilgramsdorfienſes *Chriſtianus Stieffius* qui plures horum autorum allegat in doctiſſima epiſtola anno 1704. 4to edita.

Onolsbacenſes illuſtrabit Vir doctisſimus *Chriſtophorus Feuerlein*, Gymnaſii Onolsbacenſis Rector, in perquirendis patriæ antiquitatibus occupatiſſimus.

Illud autem in omnium fere quos in medium produximus editis ſcriptis deſideramus, quod neglectis majorum noſtrorum moribus, nihil fere niſi Romana crepent, iisque libellos ſuos effarciant pene totos.

CAP. II.

De cauſis, quæ majores noſtros impulerunt, ut ſimul cum defunctorum cadaveribus bellicam æque ac domeſticam ſupellectilem, equos, nummos aliaque conderent. Dogmata majorum noſtrorum de ſtatu animarum poſt mortem explanantur.

§. I.

Majores noſtri pretioſiora & quæ defunctis chara fuerant, tumulis eorum inferebant.

Videamus jam, quid fuerit in cauſa, cur Arctoæ gentes defunctorum tumulis ſimul conderent bellicum utplurimum ſupellectilem, equos, divitias. Romanorum enim

enim & Græcorum figmenta de Charonte atque portorio numerando, ut alia ignorasse certum est. De Gallis ait *Cæsar* de B. G. *lib.* 6. c. 18. *Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica & sumptuosa, omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi & clientes, quos ab iis dilectos constabat, justis funeribus confectis una cremabantur.* Idem mos septentrionalibus observatus. *Tacitus de Morib. Germ.* c. 27: *Funerum nulla ambitio; id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant. Sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur &c.* De Danis *Saxo Grammat.* lib. 8. *Cumque superjectum ignis cadaver absumeret, mœrentes circuire proceres impensiusque hortari cunctos cœpit, ut arma, aurum, & quodcunque optimum esset, liberaliter in nutrimentum rogi tanti taliterque apud omnes meriti Regis transmitterent. Scythæ,* ut habet *Herodotus lib.* 4. *cap.* 71. *sepeliunt cum Rege eum, qui vinum miscebat & coquum & equisonem & ministrum & eum qui erat a nuntiis, nec non equos & aliarum rerum omnium primitias, quinetiam phialas*

Galli. *Germani.* *Dani.* *Scythæ.*

aureas. Nam argentum aut æs nihili in uſu habent. His actis humum certatim atque avide injiciunt, cupientes tumulum quam maximum eſſe.

Alii transmigrationem animarum ſtatuebant, alii ſine hac animarum ſedes poſt mortem credebant.

§. II. Hujus rei cauſa altius repetenda eſt. Conveniebat inter omnes, hominum animas eſſe immortales neque unquam interituras. Videatur *Mela*, *Appianus*, *Strabo*, &c. In eo autem in diverſas abibant ſententias, quod alii transmigrationem illarum more fere Pythagorico (a) effingebant, alii locum poſt obitum a campisEliſiis haud multum abludentem ſtatuebant, lætum imprimis eis, qui bello occubuiſſent. De illis intelligendus *Diodorus lib.* 5. *Marcellinus lib.* 15. & *Cæſar lib.* 6. *cap.* 14. de Druidibus ſcribens: *Imprimis hoc volunt perſuadere, non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto.* De origine hujus ſententiæ & frivolis rationibus,

De Metempſychoſi

a) Pythagoras hanc ipſam doctrinam a majoribus noſtris hauſiſſe videri poteſt, ſi *Clement. Alex. Strom. lib.* 6. & *Euſeb. Præp. Evangel.* l. 10. c. 2. ſequamur.

nibus, quibus noſtra ætate nonnulli labantem ſuſtentare anniſi ſunt, inſtituti noſtri anguſti termini agere vetant. Germanorum & Septentrionalium Metempſychoſis in eo tamen a Pythagorica abibat, quod non in pecorum aliarumque animantium corpora, ſed in ſola humana iterum concedere autumabant. Non me præterit, eſſe nonnullos, qui præpoſtero patriæ amore adducti, & hunc nævum a majorum gloria abſtergere nitantur, affirmantes, a ſolis peregrinis Scriptoribus aut ignorantia aut invidia abreptis tribui, quod nulla patriæ monumenta admittant. At hos refellimus vel ſolo teſtimonio *Eddæ Antiquæ*, quæ Sæmundo Frode tribuitur, & in *Oda* quæ *Helgaquida Hundings banæ aunnur* inſcribitur ſequentia habet: *Sigrun vard skammlif af harmi oc trega. þat var trua i forneskio at menn væri endrbornir, en þat er nu kaullud kerlinga villa. Hengi oc Sigrun er kallad at væri endrborin, het hann þa Helgi Haddinga skadi, en hon kara Halfdanar dottir.* h. e. Sigrunda (Helgonis uxor) dolore & mœſtitia paulo poſt exſtincta eſt. Credebatur antiquitus homines iterum naſci, illud vero nunc pro anili errore habetur. Helgo &

Sigruna iterum nati fuisse dicuntur; tunc ille Helgo Haddinga skadi dicebatur, illa vero Kara Halfdani filia. conf. *Bartholin. Ant. Dan.* l. 2. c. 1. pag. 208. Ea persuasio illud efficiebat, ut animi ferocissimi ad bella essent meliores paratioresque, nullo mortis metu perculsi, testibus *Appiano in Celticis*, & *Mela lib.* 2. c. 2. quos optime exprimit *Lucanus lib.* I.

-- -- Certe populi quos despicit Arctos,
Felices errore suo, quos ille timorum
Maximus haud urget lethi metus, inde ruendi
In ferrum mens prona viris animæque capaces,
Mortis: & ignavum est rediture parcere vitæ.

Qui Metempsychosin non statuebant, duplices faciebant sedes animarum, alias ante crepusculum Deorum, alias post illud.

Quid sit Ragnarockur vel Crepusculum Deorum?

§. III. Hi, qui sine animarum transmigratione aliam post obitum hominis vitam superesse statuebant, duplices primo animarum sedes faciebant. Alius enim status erat earum ante CREPUSCULUM DEORUM, alius post illud. *Crepusculum* autem *Deorum* vel *Ragnarockur* nihil aliud est, quam exitium Deorum & exustio mundi. Credebant enim, vel potius fabulabantur, tandem post sævissimas hyemes, cruenta bella & atro-

atrociſſima mortalium crimina duos lupos erupturos, qui ſolem & lunam devorent, e cælo ſtellas ſubductum iri, terram titubaturam; *Fenrin* lupum (in exitium Deorum natum quemque firmiſſimis vinculis hactenus conſtrinxerant) disjectis catenis cum plurimis aliis monſtris proruturum; *Bifröſtam* ſive iridem, per quam aditus in cœlum ante pandebatur, fractam lapſuram eſſe. Aſas quidem ſive Deos cum omnibus Heroibus ſumptis armis in campum prodituros, ſed ſiniſtro Marte & Odino ipſo a lupo devorato. His peractis injecto igne totum mundum conflagraturum. Ita habet *Eddæ Mythol.* 30. & 48. unde lucem affundimus *Eivindi Scaldaſpiller* Epicedio, quod compoſuit in obitum Haconis, commemorando quibus ille in Valhalla exceptus ſit modis. Id peculiari titulo appellatur *Haconar Maal* & carmine 20. ita ſonat:

Mun obunþinn
A yta Siot
Fenris Ulfur faræ,
Aþur iafna goþur,
a auþa trauþ,
Kongs Maþur komi.

h. e.

Proruet solutus
In virorum catervam
Lupus ille Fenrir
Antequam æque bonus
In orbam (rege) terram
Rex veniat.

conf. *Snorre Sturlusons Konung Hacon Adalstens Fostres Saga cap.* 33. Eivindus enim Poetica dicendi ratione indicat, mundi finem prius adfuturum, quam terris iterum obveniat Rex tantis præditus dotibus. Eadem fere de Crepusculo Deorum canit *Woluspa* in vaticiniis Stroph. 42. seq. & imprimis Stroph. 49. & 52:

Sol tekur Sortna
Sygur solld i Mar
Hverfa aff himne
Heidar stiornur,
Geisar eime
Vid all durnara,
Leikur haar hite
Vid himen sialff ann.

h. e.

Nigrescit Sol,
Immergitur mari terra,
Subducuntur e cœlo
Serenæ stellæ.

Desæ-

Desævit ignis
In vetustam machinam,
Lambit adscendens flamma
Ipsum cœlum.

Mundo ita exusto (b) nova terra debebat emergere ex mari undiquaque virens & amœna, agri sponte sua dabunt frumenta nec satione opus erit; duo homines, *Leichthraser*, & *Lif*, mas & fœmina e tanta clade reliqui novum mundum novis iterum colonis ditabunt. *Sunna* (vel Sol) Filiam gignet priusquam a lupo devoretur, haud minus splendentem & formosam, quam ipsa est, quæ tunc viam repetit maternam. *Mythol.* 49. Asæ sive Dii, qui tantis malis erunt superstites, convenient in Ida-Campo & sua morta-

Sedes justorum & injustorum post Crepusculum Deorum.

b) quæ Stoicorum etiam sententia erat, (vide *Senecam* lib. 3. *naturalium quæstionum cap.* 28. & uberius *cap.* 26. *consolationis ad Marcianum*) non abhorrens a Christiana doctrina & mente *Petri Epist.* 2. *cap.* 3. v. 7. 10. *Ovidius* lib. 2. Metam.

Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus,
Quo mare, quo tellus correptaque regia cœli
Ardeat & mundi moles operosa laboret.

les manebunt præmia. Boni & justi omnibus gaudiis perfusi, mali nullis non suppliciis & cruciatibus enecandi vivebunt. Ita enim de beatorum sedibus loquitur *Woluspa* Stroph. 58.

justorum in Gimle.

Sal sier nun standa
Sölu fegra,
Gulle thaktan
ä Gimle,
Thar skulu dyggvar
drotter biggia
Og vm Alldurs Daga
Yndes Niota.

h. e.

Curia stat
Clarior sole
auro tecta
in Gimle,
Illam probi
populi colent
per secla
fruentes summo bono.

Edda Mythol. 15: *A sunnanuverdum Himens Ënda er sa Salur er allra er fegurstur, og Biartare enn Sölenn er Gimle heiter, hann skal standa*

ſtanda tha bæde heffur fareſt Himen og Jord, og byggia thann stad goder Menn og Riettlater vmm allder. Suo seiger in Wolu Spaa &c. Theim ſtad grandar ei er suarta Loge brenner Himen og Jord. h. e. In Auſtrali cœli cardine curia ſtat omnium ornatiſſima & ſole lucidior, quæ vocatur Gimle. Hæc ſtabit cum perierint cœlum & terra, ibique viri & boni & juſti habitabunt per omnia ſecula, ſicut in vaticiniæ Volæ dicitur &c. Illi (ſcilicet curiæ) non nocebit nigra flamma cœlum & terram exuſtura. Mirum eſt, quando conatu patriæ ſuæ laudes extollant Rudbekius aliique Suecorum, qui primordia fere generis humani & quidquid in deliciis olim hodieque habuerunt mortales, in ea inveniunt. Longe alia mens majoribus ipſorum, qui ne mortui quidem ſatis voluptatum ſub gelida Arcto ſibi pollicebantur, ſed in Auſtrali cæli plaga ſedes beatorum animo præcipiebant. Nominat *Edda Mithol.* 48. alia etiam loca poſt Deorum Crepuſculum mortalium gaudiis deſtinata, ut aulam, quæ *Brymer* dicitur ſive calida in Okolm (loco qui non poteſt frigeſcere;) aliam pariter *A Inda Fiollum* dictam & ex obryzo ædifi-

ædificatam auro. Sed eæ generali nomine GIMLE comprehenduntur, quæ vox, cætera ab *himin*, quod cœlum & aëra ſive elevatum ſonat, diſtincta, primis gentium noſtrarum converſoribus ſatis apta viſa eſt, qua populo facilius ad ſacra Chriſtiana pertracto veræ æternæque vitæ gaudia exprimerent. Quæ enim nonnulli de alio beatorum loco *Vdaensaker* fingunt meræ fabulæ ſunt, quibus Chriſtianæ veritatis cognitio e Germania in Septentrionem perlata arguebatur.

Gimle idem ac Himmel.

Tormenta injuſtorum poſt Crepuſculum Deorum in Naſtrandis.

§. IV. Neque injuſtis & malis *poſt Ragnarockur* deerant loca, in quibus anteactæ vitæ pœnas luerent. *Edda Mythol.* 48: *A Naſtrondumm er mykell ſalur og illur, horſſa Nordur Dyr, hann er oſſenn allur vr orma Hryggium, enn hoſſuden oll vitu in i hused og blaſa Eitre, ſuo ad efter salnum renna Eiturar, og vada thær Aar eidroſſar og Mordvargar, ſuo sem hier seiger:*

Sal weit eg ſtanda
Solu fiærre,

Na

Na ſtrondum a
Nordur horſſa Dyr
Falla Eitur Dropar
Inn vmm Liora
Sa er Wndur Salur
Orma Hryggium
Skulu thar vada
Thungu ſtrauma.
Men mein ſuarar
Og Mordvargar
Enn i Huergelme
Er West, thni thar
Kvelur Nüdhoggur
Nai frammgeingna.

hoc eſt:

In Naſtrandis vero (ſive cadaverum littoribus) aula eſt magna & mala, cu us fores Boream verſus directæ ſunt. Hæc tota contexta eſt ex tergis ſerpentum, quorum capita omnia introrſus ſpectant & virus evomunt, ita ut amnes veneni per aulam manent, quos vadare coguntur perjuri & homicidæ, ſicut dicitur:

Habitaculum novi ſtare
A ſole remotum
In Naſtrandum
Boream verſus ſpectant fores,

Im-

Impluunt venenatæ guttæ
Per feneſtras
Habitatio contexta
Spinis ſerpentinis.
Illic vadabunt
Trans rapidos amnes
Homines perjuri
Et ſicarii
Verum in Haergumi (ſive Stÿge)
Peſſima eſt conditio
Illic excarnificat Nüdhoggur (ſive malus Dæmon)
Cadavera quæ ex vivis emigrarunt.

conf. *Woluſpa Stroph.* 36. 37. Eo usque vel ratiociniis vel fabulis proceſſerunt majores noſtri. Quæ enim aliqui Woluſpæ Codices habent de judicii die a Chriſtiano compilatore debent cenſeri adjecta non minus quam ea, quæ in limine Eddæ occurrunt de Adami & Evæ creatione, diluvio, diviſione terrarum inter Noachi filios facta, de turri Babel aliisque in quibus ſine ſacræ ſcripturæ lumine cæcutiunt mortales.

In eo igitur ſtatu animarum nullus uſus erat illarum re-

§. V. Quæ de ſtatu animarum poſt *Ragnarockur* in medium attulimus ſatis confirmant, nullum in eo neque nummorum neque pecudum

aut

aut supellectilis fuisse usum. Quare ad eam conditionem descendendum erit, quam animis tribuebant, ut primum e corporibus humanis evolavissent. Hic vero eam doctrinam deprehendemus, quæ poterat non esse gentis armis innutritæ, quæque omne fere jus omnemque virtutem in robore & virute militari ponebant. Solis enim bello aut violenta morte peremtis jus erat gloriosam vitam & gaudia post mortem sperandi. Locus iis dicatus nominabatur *VALHALLA* h. e. *aula cæsorum.* (c) Ibi ludebant, poculis indulgebant, palæstram exercebant, aliaque quæ animum delectabant. Inde optimæ notæ Manuscripta Historia Norvagica (*Noregs. Konunga tal* titulum præferens) quam conservat Bibliotheca Regiæ

rum, quæ quotidie e sepulchris eruuntur.

De statu animarum statim post obitum hominum.

De Valhalla felici sede bello peremptorum.

c) unde *Walbrynda* Saxoni lib.7. est *cadaverum* vel *stragis puteus*, & *Walruf*, *spoliatio occisi* in libro legum Scaniæ, latine ab Andrea Lundensis Ecclesiæ Archiepiscopo composito. *Raub* vel *Ruf* spoliatio est. Impressi Codices habent *Wallroth* & *Walroff*, verum erroneè, quod mendum etiam irrepsit in lib. 3. cap. 24. Legum Cimbricarum & seduxit *Lindenbrogium* non minus ac *Carolum du Fresne.*

Regiæ Academiæ Hafnienſis hæc refert: *Adr en Hakon felle, hafdu synir Harallz ens Harfagra atta ordetvapndaudir, sem Eyvindr ſægir skalldaſpillir, ok kuad ſua ſem Konongrenn kæme til Valhallar. Firir þui at ſa var atrunadr hæidinna manna, at aller þeir er af sarom andaduzk skylldu fara til Valhallar.* h. e. Antequam occideretur Haquinus (Rex Norvagiæ cognominatus Adalſteins foſtri) octo Haraldi Pulchricomi filii (Haquini fratres) armis fuerant interempti, veluti Eyvindus skalldaſpillir dicit in carmine ſuo inducens Regem ad Valhallam venientem. Id enim Ethnicis perſuaſum erat, omnes vulneribus exſtinctos ad Valhallam migrare. *Barthol. Ant. Dan.* l. 2. c. 4. p. 317. Hialto in ultimo ſibi ac Regi ſuo Hrolfoni Krakio certamine ſtrenue pugnans, *ſummis*, inquit, *viribus adnitar, cum in Valhalla hoſpitium hac veſpera habituri ſimus, ef vær skulum i valholl lenda i kuelld*, *ut ait Hrolfs Kraka ſaga.* conf. *Hervarar Saga* cap. 5.

§. VI. Hinc maxime ille contemptus mortis originem deducebat, de quo *Valerius Maximus lib.* 2. c. 6. ait: *alacris & fortis Philoſophia Cimbrorum & Celtiberorum, qui in acie exſultabant tanquam glorioſe &*

felici-

feliciter vita excessuri: lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter morituri. De Hispanis *Silius Italicus lib.* I.

Prodiga gens animæ & properare facillima mortem:
Namque ubi transcendit florentes viribus annos
Impatiens ævi spernit novisse senectam,
Et fati modus in dextra est.

Jomsburgensis quidam (e Julinensi Danorum colonia in Slavia) capite plectendus ita loquitur in antiqua expeditionis eorum contra Haquinum Norvegiæ Comitem composita historia: *Bono animo mortem subeo, nam hæc hora mihi grata est. Rogo autem, ut quam citissime caput mihi amputes. Nam quæstio inter nos Jomsburgenses agitata fuit, utrum decollatus sensibus uti valeat; itaque cultellum manum teneo, si eum capite amputato tibi porrexero, signo erit, me sensibus non prorsus destitutum: alias de manibus meis protinus decidet. Ideo quam velocissime caput amputa, quo controversia hæc dirimi queat. Thorkillus expedite caput ipsi amputavit, culter vero ut par erat e manibus ejus dilapsus est.* (a) vide *Snorronis Sturlesonii*

I *Konung*

a) Habes hic inter barbaros etiam subtilioris Philosophiæ quæstiones de sensu animæ post separationem a corpore, quam quæstionem

Konung Olaf Tryggẘa Sons Saga, five Hiftoriam Regis Olavi Trygvonis filii *cap*. 46. Alius ex Jomburgenfibus illis ultimum ictum jamjam excepturus, illud modo a Torkillo precibus contendit, ut diffectum a trunco caput ea celeritate excipiat, ne capillus, quem flavum habebat, cincinnis fuper humeros pendentibus fanguine coinquinetur. *ibidem.* Bous Craffus, Boo hindigre Jomsvicenfis, cum Thorfteinus Midlang uno ictu maxillam & mentum ipfi abftuliffet, nihil perturbatus in hæc verba erupit: *Ugierne skulde de danske Moer nu kyffe mig, om jeg kommer nogen Tid hiem igien*, h. e. invitæ nunc Danicæ virgines nec facile mihi bafia præbebunt, fi forte domum unquam rediturus fum, ut ex *Chron. Norveg.* p. 136. habet *Otho Sperlingius de Danicæ linguæ &*

nominis

fummus Ariftoteles fua non indignam habuit difquifitione, in negativam tamen partem propendens. conf. *Barthol.* l. c. l. 1. c. 5. p. 42. feq. In *Niala cap.* 147. de Kolo narratur, caput ipfius truncatum, cum in terram caderet, *decem* dixiffe. Juvante forte circumftantium ingenio, quamvis impoffibile non fit, a capite aut ore jam corpore fuo truncato fonum edi poffe, uti linguæ motum in tali capite a fanguinis motu pendentem quotidie fere obfervamus.

nominis antiqua gloria. Sic Agnerus animam agens *ſoluto in riſum ore per ſummam doloris diſſimulationem ſpiritum reddidit,* teſte *Saxone Gramm.* lib. 2. cui favet *Bodvars Biarka ſaga : Hneig Agnarr nidr hlæiandi a jord, oc do ſidan,* h. e. Agnerus in terram ridens cecidit & deinde mortuus eſt. Eadem memorantur de Halfo Regulo Norvegiæ in *Halfsrecka Saga cap.* 13. & de Illugo Gretteri fratre in *Grettis Saga cap.* 71. Agrippa apud *Joſephum lib.* 2. c. 16. de Germanis memorat, *quod ſpiritus eorum majores ſint corporibus, iras habeant animantibus feris vehementiores, animos dolorum & mortis contemtores.* Rex Regnerus Lodbrog in epicedio, quod ipſe morti jam vicinus inter viperarum morſus cecinit circa annum Chriſtianæ æræ 857. deſcribens cruentas & ancipites pugnas, quas ſubierit, Stropha XIII. in fine canit:

Erat ſicut ſplendidam virginem
In lecto juxta ſe collocare.

& Stroph. XIV. fin.

Erat hoc veluti juvenem viduam
In primaria ſede oſculari.

apud Olaum Wormium Runographiæ pag. 211. *ſeq.* De Gallis *Ælianus lib.* 12. *de varia hiſtoria* narrat, eos periculorum aman-

tiſſimos eſſe, carminum, quæ lingua ſua ſcribunt, unam eis materiem eſſe laudes eorum qui fortiter ceciderunt in bello. *Pomponius Mela* lib. 2. c. 2: *Getæ ad mortem paratisſimi. Id varia opinio perficit; alii rediturus putant animas obeuntium: alii, etſi non redeant, non exſtingui tamen, ſed ad beatiora tranſire; alii emori quidem, ſed id melius eſſe, quam vivere.* (a) *Itaque lugentur apud*

Græcorum Romanorumque mendacia de majoribus noſtris.

a) Majores noſtros & Celtas minus quam omnes reliquas gentes mortem formidaſſe certum eſt, inde tamen nunquam inducar, ut fidem tribuam *Æliano*, qui *lib.* 12. c. 13. tantæ ſtoliditatis Gallos inſimulat, ut æſtu ſuperveniente Oceani mallent fluctibus involvi, aut domo muroque labente obrui, quam fugere, ne mortem metuere viderentur. Quod habet etiam *Stobæus Sermone* 12. ex *Nic. Damaſceni libro de moribus gentium*, & innuit *Ariſtoteles* c. 10. *lib.* 3. Gallos, inquiens, neque motum terræ neque fluctus metuere. Contrarium patet ex *Ammiano Marcellino*, qui *lib.* 15. *cap.* 9. de origine Gallorum agens, nonnullos populos refert ab inſulis extimis & tractibus transrhenanis in eas terras confluxiſſe crebritate bellorum & *alluvione fervidi maris ſedibus expulſos*. Quod de Cimbris & Ambronibus etiam veteres prodiderunt teſte *Strabone lib.* 7. & *Feſto Pompejo*. Scilicet Romani & Græci imprimis

apud quosdam puerperia natique deflentur: funera contra festa sunt, & veluti sacra cantu lusuque celebrantur.

§. VII. In Valhalla cum OthinoDeo summo vivebant, qui id circo pater stragium, *Walfader*, nominatur in *Mythol.* 18. & a Poetis *Waltodur*, armorum pater, *Sigmundur*, victoriam donans, *Audun* devastator, *Drepsvarpur*, lethaliter jaciens; sicut etiam antiquis Scaldris sive Bardis & Poetis galea dicitur *Suotins hatte*, Wodeni pileus, lorica *Skirtur Odin*, Wodeni indusium, gladius etiam *Othin Eldur*, Wodeni ignis, uti in Egilli Scalagrimi Islandi Epinicio in laudem Regis Erici Blodoxe (cujus

In Valhalla præsidebat Odinus, bellorum cæsorumque summus Deus.

 filium

morum ac scientiarum elogio superbientes, invidia insuper alienæ gloriæ flagrantes, ridicula etiam nonnunquam de barbaris (uti appellabantur) prodere, quam eos in societatem ullius laudis admittere malebant. Pertinent huc figmenta *Theophanis* apud *Petavium* Ratiocin. Temp. p. 391. & *Cedreni Tom.* I. *Hist.* p. 435. qui Regibus Francorum setas, quales aprorum solent esse, in spina dorsi enasci scripserunt. Neque aliud judicandum existimo de eo quod *Diodorus Siculus lib.* 5. refert, in funeratione Gallorum a quibusdam epistolas ad propinquos defunctos perscriptas in rogum conjici, quæ ab iis legantur.

filium trucidaverat) ex tempore decantato Claſſ. 2. Stroph. 2. per *Odins eike*, Odini equos, intelliguntur homines, quibus tanquam equis in bello utitur Odinus, & in *Eivindi Scaldaſpiller* carmine ſupra citato 8. *oþins veþri* ſive Odini ventus ſignificat prœlium. Huic Deo, ut victoriam largiretur, animas peremptorum hoſtium pollicebantur. vid. Saxo lib. 7. p. 138. l. 8. p. 146. *lib.* 9. p. 170. nonnunquam & ſuas. Cum enim Norrigis imperaret Comes Haquinus, Sueoniæ præerat Rex Ericus, qui poſt illuſtre illud prælium, quod cum Styrbiorno habuerat, victoriamque illo modo obtinuerat, ut Odino eam deberet, ſe vero illi poſt decennium devoveret; deinde Ericus Victorioſus nominatus. conf. inferius dicenda. *Hervarar Saga* cap. 11: *Heidrekr kongr liet þa rioda ſtalla med blodi Haralldar oc hans ſonar Haldanar, oc gaf þa Odin, oc val þan allan er fiell.* h. e. Heidrekus Rex aras ſanguine Haraldi filiique ejus Haldani adſpergi fecit, eosque Odino dedit, nec non omnes qui in pugna ceciderant. Thorleifus Radfeldii filius in carmine de Haquino Jarlo ſive Comite Norvegiæ. *Novem* omnino reges ipſe Odino conſecravit defunctorumque

que cadaveribus corvos pavit. vide *Snorronis Sturlusonii Konung Harald Gräfälds och Håkon Jarls Saga cap. 56. Grimnismal:*

Gladsheimur heitir inn fimti
þars en gullbiarta
Valhaull vid of þrumir
enn þar Hroptr kys
huerian dag
vapndauda vera.

hoc est:

Lætitiæ mundus nominatur quinta mansio
ubi aura corusca
Valhalla tignis innititur;
Ibi Odinus recipit
Quovis die
ferro cæsos viros.

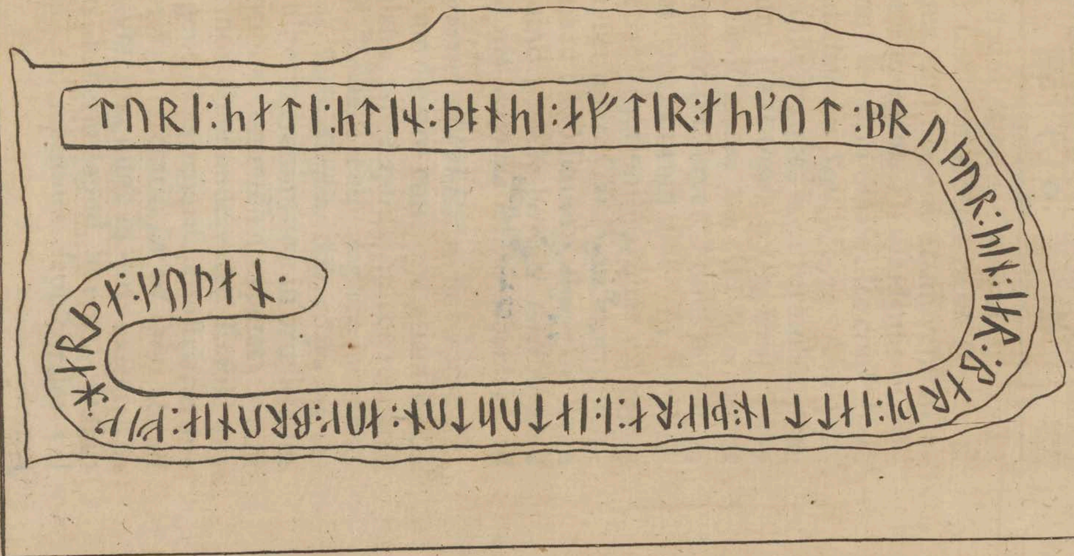
Barthol. l. c. 404. In *Kier Heffur upp þatt Styrbiarnar Svia kappa er hann hardest wid Eirek Svia Kong*, sive Historia Styrbiornonis Suecii Herois, bellum gerentis cum Eirico Sueciæ Rege, immane monstrum occinit Biornoni sequentia: *Hilldur stendur Huerian myrgin Gialldurs under raudum skillde, nu hafa sigur meyiar settaun Suerleic Daunum Hardann, æigut wiga veige vilballdurs fodur illan Odimn Hordur sem aller Oliosann val kiosa.* h. e. Pugna geri-

 tur

tur quovis mane Bellonæ ſub rubro ſcuto; jam Mortæ deſtinarunt bellum Danis cruentum, inſtigatores cædium interficiant viri ſtrenui malum patrem; Odinus ſcilicet & Hodus, qui omnes atras ſtrages exoptant. apud *Chriſtianum Wormium Comment. in Aræ multiſcii ſchedas de Islandia pag.* 113. *conf. pag.* 117. Inde in genere Odino tribuitur poteſtas mortuos tumulis evocandi, cujus exemplum præbet vetuſtiſſima Oda *Vegtamskviþa* dicta apud *Barthol. lib.* 3. c. 2. p. 632. ſeq. Carmina magica huic uſui inſervientia vocabantur *Valgalldr; galldr* enim omne magicum carmen notat, ut in *Havamalum: þann kann ec galdr at gala.* h. e. hanc novi incantationem canere. & paſſim Odinus ea ex cauſa dicitur *Drouga Drotten*, lemurum ſive tumulorum dominus. Lorica etiam cæſi hoſtis Odino dedicabatur, quod docet inſcriptio lapidis Jarmſtadenſis in Oſtrogothia & Territorio Dal. vide *Figuram* VIII. *Thuri ſati ſtin þansi aftir Asgut brudur ſin: jer bardi Jattin digra i Jatuſtun; aux brunja ſik harda Guden* h. e. Thuro lapidem poſuit Asguto fratri ſuo, qui cecidit magnum gigantem in Jatuſtun, dedicavitque loricam Odino *Figur VIII.*

Deo.

Fig. **VIII** ad Sect. **II**. c. 2.

Deo. *Brunia sik harde Guden* proprie significat: Loricam accepit *Durus Deus* h. e. Odinus, quo nomine etiam venit in inscriptione lapidis Förestadensis in territorio Vesbo, in Smalandia. conf. *Verel. not.* ad *Hervarar Saga* p. 192. Aliæ lapidum inscriptiones hanc formulam præferunt: *Hirdi Guden trygg, hirdi Guden þegn, hirdi Guden kan* &c. h. e. servet Odinus fidum, servet Odinus famulum, servet Deus notum sibi. In funebribus etiam orationibus, quas ex gentilismo retinuere Christiani, mortui ablegabantur ad Odinum. *Snorro* de Rege Haquino: *Mællto þeir sva fyrir Greptri hanns sem heiþinna manna siþur var til visopo honom til Val-Hallar.* h. e. ipso exsequiarum die pro concione etiam verba faciebant, more apud ethnicos recepto, ac ad Valhalla eum migrare jubebant. *Konung Hacon Adelstens Fostres Saga cap.* 32. Ex vulneribus enim, quæ in prœlio cum nepotibus commisso acceperat, vitam cum morte commutaverat. Et solennis erat gentilibus majoribus nostris nec inaugurata imprecatio *far til oþens*, abi ad Odinum, quæ nunc in diris exsecrationibus habetur apud Suecos. Odino etiam inscriptiones sepulchrales vel

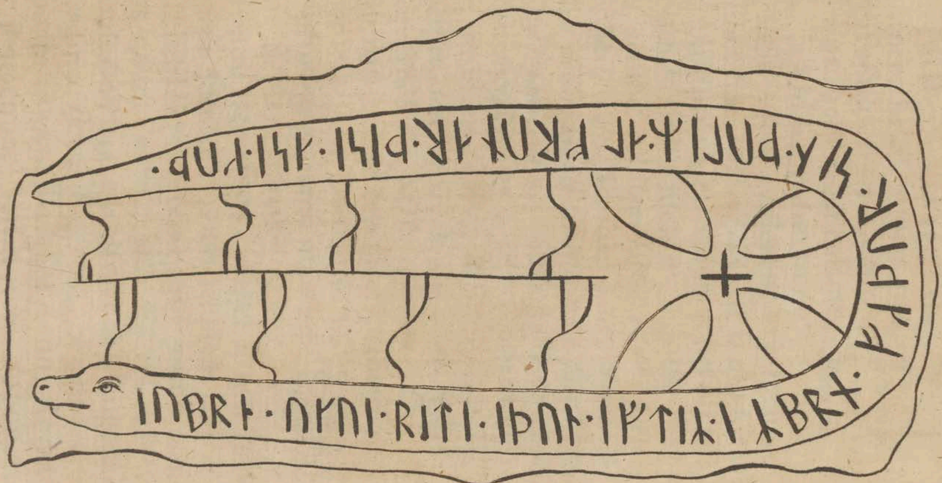
Runas emortuales fuiſſe ſacras ex lapide Salmungenſi in Uplandia elucet, quem damus in Figura IX. *Jubern ukvi riti iþun iſtir Irbern fadur ſin: þulir alfrunar þiſi Aſi gud.* h. e. Jubernus Ukvi memoriæ Irberni patris ſui lapidem inſcripſit dedicatque runas emortuales Odino Deo. *Verel. not. ad Hervarar Saga* p. 100. Lapidem hunc ethnicismi tempore poſitum nemo non mecum exiſtimabit. Arguit igitur non omnes cruce ſignatos lapides, qualis hic eſt, a Chriſtianis eſſe erectos. Malleus enim Thoronis Dei crucis figuram referebat, qua Rex Haquinus Bonus Chriſtianorum ſacris addictus in conventu publico populi ſui, ethniciſmi tenebris adhuc immerſi ſignabat poculum ſuum, Sigurdo Jarlo ita interpretante, ut poculum hoc Thoronis ſigno illi Deo, uti conſueverant, dedicatum diceret. Quibus dictis tumultuantis populi murmur ſedatum eſt, *Snorro Sturleſon Konung Hakon Adalſtens Foſtres Saga cap.* 18. De Cruce lapidibus Runicis inſculpta ſingularem brevemque tractatum edidit *Jac. Iſtmenius Reenhielm*, qui tamen in noſtras manus nondum pervenit.

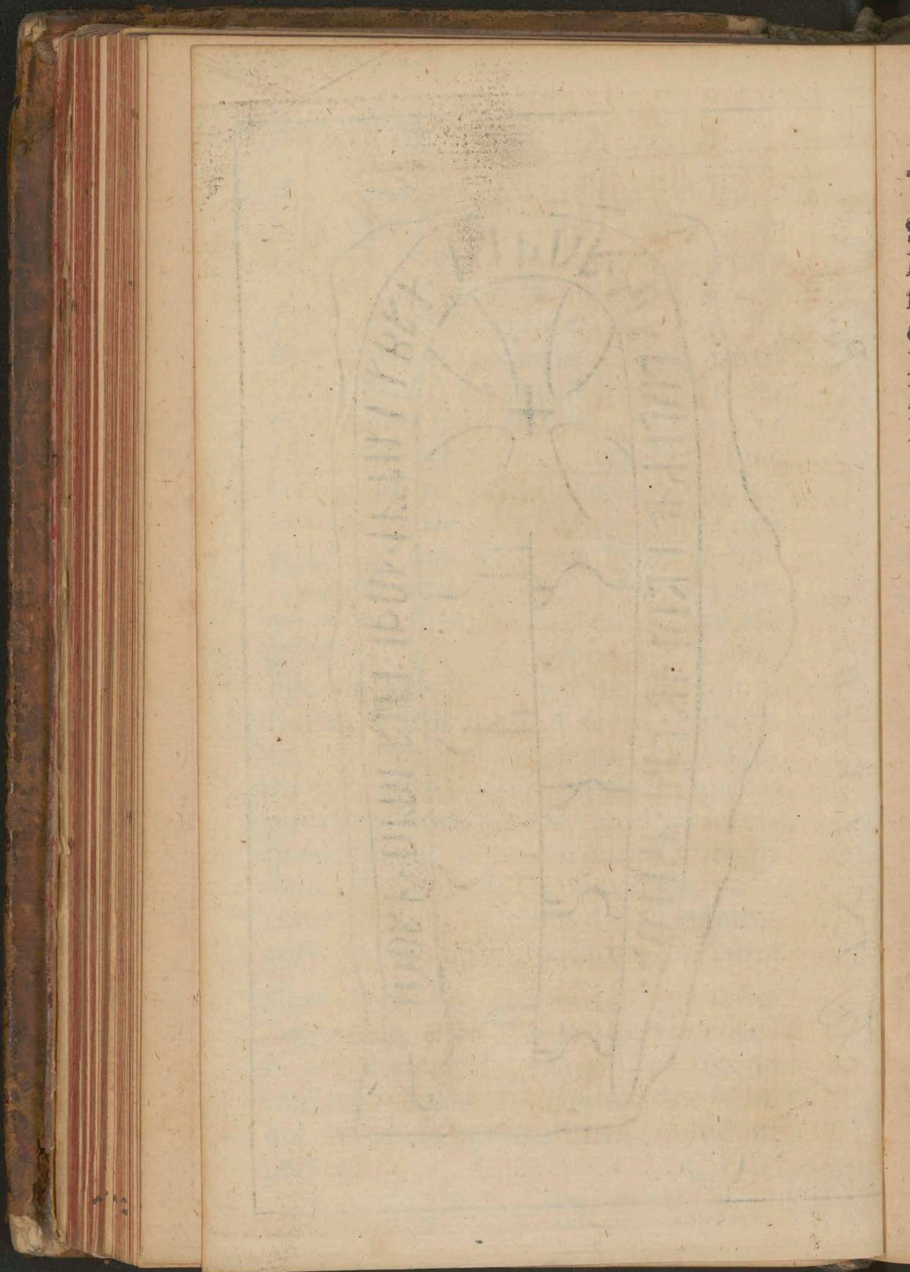
Fig. IX.

Signum crucis etiam in monumentis gentilibus.

§. VIII.

Fig. **IX** *ad Sect. II. c. 2.* *Pag. 138.*

§. VIII. Romani igitur Scriptores haud injuria pro Marte acceperunt Odinum fluctuante quamlibet calamo, cum alia Odino tributa cum Mercurio ſuo viderent congruere. *Odinum ideo Martem interpretati ſunt Romani.* Pertinet huc locus *Taciti* de Bello inter Hermunduros Cattosque geſto ob ſalinas, qui multum lucis ex iis, quæ diximus, accipit: *Bellum Hermunduris proſperum, Cattis exitioſum fuit, quia victores diverſam aciem Marti ac Mercurio ſacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Annal. lib.* 13. c. 57. *Florus* in eundem modum ſcribit *lib.* 2. c. 4.: *Galli Aſtrionico duce vovere de noſtrorum militum præda MARTI SUO torquem.* Cujusmodi torques in templo Upſalienſi cernebatur. Alii Romanorum Scriptorum generali nomine (quo Septentrionales æque ac Celtæ Deos ſuos compellabant) pro ſpeciali ſumto, novum numen ESUM vel HESUM effinxere, qui tamen non alius quam Odinus, *AS*, *ÆS* vel *ÆSUS* hoc eſt *Deus* κατ᾽ ἐξοχὴν dictus. *& Eſum appellavere.* Id ingenti farragine domeſticorum Scriptorum probare in proclivi eſſet, niſi Romanis Romanum Scriptorem opponere

ſatius

ſatius duceremus. Is erit *Suetonius in vita Auguſti cap.* 97: *Sub idem tempus ictu fulminis ex Inſcriptione ſtatuæ ejus prima nominis littera effluxit. Reſponſum eſt, Centum ſolos dies poſthac victurum, quem numerum* C. *littera notaret; futurumque ut inter Deos referretur, quod* AESAR *id eſt reliqua pars e Cæſaris nomine Etruſca lingua DEUS vocaretur.* Etruſcos autem propaginem ma orum noſtrorum fuiſſe alio loco oſtendemus. Ea vox *Æsar* ſæpius occurrit in *Curtii Inghiramii Ethruſcarum Antiquitatum fragmentis Scornelli prope Vulterram erutis.* Verum ejus autoritate uti nolumus. Fuit enim homo perfrictiſſimæ frontis, cujus ſuppoſititiæ & e cerebro ipſius prognatæ inſcriptiones ne ſimpliciſſimo quidem lectori deberent imponere, ut mirer *Edmundum Dickinſonum in Delphis Phœnicizantibus Oxoniæ* 1655. *editis pag.* 76. *ſeq.* tantum homini tribuiſſe inpudentiſſimo, ut ejus figmenta tanquam genuina monumenta allegaret. *Lactantius lib.* 1. c. 21. Heſum & Theutatem Deos, ait, a Gallis humano cruore fuiſſe placatos. *Lucanus* etiam *Pharſ. lib.* 1. ſcribit:

Et quibus immitis placatur ſanguine cæſo
Teutates, horrensque feris altaribus Heſus.

Lactan-

Lactantii Codices nonnulli Manu exarati pro *Heſo* habent *Eſum*, neque male. Inſcriptio & titulus ejus habetur in lapide vetuſto nuper anno 1711. e fundamentis Eccleſiæ Cathedralis Pariſienſis eruto. Odinus etiam olim in Upſalienſi templo armatus & tanquam Mars ſculptus cernebatur.

Ipſe Odinus exemplo ſuis præire neque incruenta morte ad Valhallam venire voluit.

§. IX. Ipſe Odinus, ut exemplo præiret poſteris, noluit Valhallam adire incruentus, teſtante *Snorronis Ynglinga Saga cap.* 8. p. m. 11: *Openn varþ ſott dauþur i Sviþiod, oc er hann var at kominn dauþa, let hann marka sic Geirs-Oddi, oc eignadi ser alla vapndauþa Menn; ſagþi hann sig mundo fara i Godheim, oc fagna þar vinom ſinom. Nu hugþo Sviar, at hann væri kominn i hinn forna Asgarþ, oc mundi þar lifa at eylifo: Hofst þa at nyo Atrunaþur viþ Oþinn oc aheit. Opt þotti Sviom hann vitraz ser, aþur ſtorar Oroſtor yrþe; haf hann þa ſumon ſigur, en ſumom bauþ hann til ſin, þotti huartveggi Koſtur goþur. Oþinn var brendur dauþur, ob var ſu brenna gior allvegleg: þat var Trua þeirra, at þvi noerra ſem Reykinn lagþi i Loftit upp, at þvi haleitare voeri sa i*

Himni-

Himninom, er Brennuna atti; og þeſſ auþgari, er mejra Fe brann meþ honom. hoc eſt: Odinus in Suionia diem obiit. Is morti vicinus ſigno, quod GEIRSODDE dicebatur,ſe notari fecit,ſibique omnes bello cæſos attribuit, perhibens Godheimum (i. e. Deorum ſedes) ſibi jam petendas eſſe, ut amicos ſuos ibidem exhilarare poſſit. Jamque ſibi perſuadebant Suiones, illum ad veterem Asgardiam, quæ perpetuo eum poſthac teneret, remeaſſe. Quocirca novo tunc religionis cultu vota ei nuncupata ſunt. Species ipſius Suionibus per ſomnum ſæpius oblata gravia bella multamque ſanguinis effuſionem denunciare credebatur. Quemcunque autem ſive victoria donaret, ſive ad ſe reciperet, is feliciſſimum ſe reputabat. Odini poſt fata cadaver ejus eximia veneratione rogo impoſitum eſt; quippe perſuaſum erat, fumum quo altius adſcenderet, tanto ſplendidiorem futuram inter divos gloriam ejus, cujus tunc ardebat pyra; quo item majoribus cum divitiis quis cremaretur, hoc opulentiorem eum (in veniente ævo) exſtiturum. *Godheimum* & *Asgardiam* hoc loco Synonyma *Valhallæ* eſſe ex infra dicendis patebit. *Geirsoddr* autem, quo

Odinus

Odinus ſe voluit notari, nihil aliud eſt quam leve vulnus gladio datum. *Geir* enim veteribus teli ſive haſtæ genus fuit. Haquinus Rex in Valhallam delatus, cum arma ſua retinere cuperet, ita locutus introducitur in *Haconarmalum: Gott er til geirs at taka.* Hoc eſt: Conducit Geir in promptu habere. Ita idem *Snorro* intelligendus l. c. *cap.* 11: *Niordr varþ ſott daudur let hann oc marka ſit Oþni adur hann do.* h. e. Niordus in morbum lethalem incidit, notari ſe Odino fecit antequam deſcenderet. Inde forte fluxit Herulorum ritus, quem *Procopius Goth. Hiſt. lib.* 2. ſequentem in modum deſcribit: *Neque ſenibus neque morbidis permiſſum vivere. Sed ubi gravis ætas aut valetudo deterior, tenebantur ipſi ſupplicare propinquis, ut ſe ærumnis rebusque humanis eximerent. Illi alta lignorum congeſta ſtrue, ſuperque eam collocato homine ALIUM CUM PUGIONE IN EUM IMMITTEBANT, Herulum quidem ſed alienum ſanguine, quod propinquos propinqui cæde inquinari pium non arbitrarentur. Ubi ille acceſſerat peragendæ cædi electus, omnia ſubito ligna ab imo orſi incendebant, & poſtquam flamma deſierat, oſſa congeſta abdebant humo.*

§. X.

Voluntaria morte perempti Valhallæ gaudiis etiam perfruebantur.

§. X. Scilicet qui belli effugerant ſævitiam voluntariam mortem præoccupare quam Valhallæ gaudiis carere malebant. Teſtatur id *Gothrici & Rolfi hiſtoria cap.* 1: *Her er sa hamar vid bæ vorn er heitir Gillingzhamar. Ok þar i hia er ſtapi sa er ver kollum atternis ſtapa hann er sva har ok þat flug fyrir ofan at þat qvikendi hefir eigi lif er þar gengr fyrir nidr. þvi heitir þat ætternis ſtapi at þar med ſæckum ver vort ætterni þegar oſs þickir ſtor kynsl vid bera. Ok deyia þar allir vorir forelldrar fyrir utan alla ſott ok fara þa til Odins. Ok þurfu ver af engu voru forellri þyngsl at hafa ne þrotsko. þviat þeſſi sælldar ſtadr hefir ollum verit iafnfrials vorum ættmonnum.* h. e. Heic prope noſtrum habitaculum rupes eſt, Gillingi rupes dicta; illi ſcopulus quidam contiguus eſt, quem nos Proſapiæ ſcopulum dicimus. Hic tantæ altitudinis eſt, ut nullum animal inde deſcendens ob arduum præcipitium vitam retineat. Ideo autem Proſapiæ ſcopulus dicitur, quod ibi proſapiam noſtram diminuamus, cum inopina aliqua mala acciderint. Omnes noſtri majores *ibi ſine morbo obeuntes ad Odinum migrant, ideoque*

paren-

parentum noſtrorum cauſa nulla pati gravamina vel expenſas ſuſtinere debemus, cum beatitudinis hicce locus omnibus noſtris majoribus aditu liber fuerit. Caput 2. ulterius deſcribit, quomodo vitæ pertæſus Skapnartungus ejusque liberi ex illo ſcopulo ſeſe dederint præcipites. *Leiddu bornin faudur sin ok moder ofan fyri æternis ſtapa, ok foto þau glod ok kat til Odins.* h. e. liberi patrem & matrem ex rupe familiæ præcipites deturbarunt cum lætitia & hilaritate ad Odinum pergentes. In quem modum intelligendus videtur *Silius Italicus lib.* 3. de Cantabris canens: *Senio exſtingui ignominioſum.*

Mirus amor populo, cum pigra incanuit ætas
Imbellos jam dudum annos prævertere SAXO.

De Hyberboreis *Solinus cap.* 16: *Mortem accerſunt & voluntario interitu caſtigant obeundi tarditatem: quos ſatietas tenet vitæ epulati delibutique de rupe nota præcipitem caſum in maria deſtinant. Hoc ſepulturæ genus optimum arbitrantur.* Conveniunt cum Solino *Plinius* & *Mela.* Hyperborei autem hoc loco ſunt, qui ſub cardine aquilonari tegunt. Senio enim exſtingui veteribus ſeptentrionis incolis *Kerlingadaude* vocabatur, h. e. vetularum

K mors,

Amici una moriuntur. mors. Amicos etiam nonnunquam eo amicitia processisse, ut hilari fronte defunctos ad Valhallam comitarentur, docet *Vatzdæla*. In arctissima tamen amicitia *Fostbrædralag* dicta, qua alter ad alterius mortis vindictam erat obstrictus, illud tunc demum locum habebat, cum alter sociorum vulneribus confectus interiisset. vide *Orm Storolffsonar Soga cap.6* &*Saxonem*

Servi. *lib.* 5: Servi etiam, qui una cum domino voluntariam mortem obibant, *Valhallæ* voluptatibus perfruebantur. Unde in *Gautrecks Saga* Snotra de Skapnartungo refert, quod morti proximus pro amore, quo servum suum fovebat, nullum majus munus inveniens, eum obitus sui voluerit reddere participem. Addita causa innuit, nullum famulum aut servum ab Odino recipi in Valhallam, nisi dominum suum comitatus advenerit. Quod Biarco confirmat apud Saxon. lib. 2:

Humile obscurumque genus, non funera plebis
Pluto rapit, vilesque animas, sed fata potentum
Implicat, & claris complet Phlegethonta figuris.

Sequi-

Sequior etiam sexus Valhalla *Uxores.* excludebatur, (*a*) nisi uxor mariti fata sequeretur, quod apud Germanos factum refert *Procopius.* conferatur de Arctois gentibus *Edda Mythol.* 43. seq. & *Gautreks Saga* loco modo memorato. *Oloff Tryggwazon Saga cap. 2.* p. m. 7. seq: *Hoc tempore divortium inter Ericum* (Sueoniæ Regem) *&* *Segridam Storradam* (h. e. magnanimam) *Skuglartosti filiam factum erat, quod ideo accidit, ut quidam referunt, quod illa imperiosa erat & sapiens tamen; Rex vero insolentiam illius sufferre non poterat. Verum alii perhibent, illam noluisse in matrimonio cum illo manere, quod patria lex esset, uxorem debere mortuo marito tumulo una cum illo condi; sciebat autem illa in fatis esse, ut ille ultra decem annos non viveret: ita enim se devoverat ob victoriam adversus Styribiornum, ne post illam ultra decem annos in vivis esset.* (*b*) Atque

a) Procul dubio ne fœminarum societate omnia gaudia in rixas turbasque verterentur.

b) Haud absimili ratione ex ipsis etiam Pontificiæ doctrinæ addictis scriptoribus sunt, qui Alexandrum VI. Pontificem Maximum cum Diabolo pactum, quod decem annos duraret, iniisse perhibent. In Erici tamen exemplo nullum pactum cum Odino intercessit, sed sola devotio facta erat; Aliunde igitur repe-

Poſtmodum etiam nolentes. ea aut perſuaſio aut amicitia adeo in conſuetudinem abierat, ut apud gentes nonnullas tum uxores, tum famuli & ſenio confecti etiam inviti fatum ſubire cogerentur. De Scythis teſtem allegare poſſumus *Herodotum* lib. 4. Prusſis ſolenne fuiſſe, ut ægrotos ſervos, infantes, parentes item proprios e medio tollerent, memoriæ prodit *Chriſtoph. Hartknoch Antiqq. Pruſſic. Diſſ.* XIII. p. 188. Venedi etiam parentes ſenio debiles occidebant, teſte *Mareſcalco Annal. Herulorum ac Vandal. lib.* XI. c. 8. Et *Krantzius Vandal.* lib. 7. *cap.* 48. ad initia Seculi XIV. exemplum refert, quo uxor Comitis de Mansveld, filia Comitis de Luchow iter faciens per ericam Lüneburgenſem (*Die Lüneburger Heide*) ſenem morti proximum barbaris filiorum manibus eripuit. Pari fortuna Levinus de Schulenburg Summus Marchiæ Præfectus (Lands-Hauptmann) qui vixit circa annum 1220 in tractu Luchovienſi ſaluti fuit cuidam ſeni, qui fatalem illam horam 20. annis ſupervixit, janitorns munere apud prædictum Levinum

tenda incunabula multarum fabularum hodieque vulgi mentes obſidentium.

num de Schulenburg functus. Fortassis non injuria a diris illis moribus derivamus nomen sylvestris tractus haud procul Luchovia, qui sylva miseriæ, *das Jammerholtz* dicitur. Scilicet, quod prius erat voluntatis, postea factum est necessitatis.

Deliciæ Valhallæ. Odinus solus vinum bibit

§. XI. In illa Valhalla solus Odinus vinum bibebat. *Edda Mythol.* 34. nihil autem comedebat, duobus adstantibus lupis cibum ejus devorantibus. *Myth.* 34. Cervi interim duo ejus insidentes humeris in aures illi susurrant omnia quæcunque nova vident & audiunt, qui *Hugin* (*a*) (animus) & muninn (memor)

 appel-

Etymologia vocis Hexe.

a) Vocabulum *Hugin* inter ea pertinet, quæ ex optima significatione ad sinistram fuere redacta. *Hugen* enim secundum *Olfridum* Germani, erat *cogitare,in animo habere. Tatian.* XXVII. 1. p. m. 60: *inti ther thanne gihugis*, si ibi recordatus fueris. Idem verbum & apud *Ulfilam* frequens & Anglo-Saxonibus etiam *hyge*, mens, animus, est, uti Belgis *heugen*, *geheugen*, meminisse. *Hyggia* apud *Olaum Wormium in Lexico Runico* sapientiam notat. Ab ea radice olim *Haegse,Hoegse*, quæ nunc *Hexe* nominatur & pessimam incantatricem & sagam notat, mulier sapiens erat, prudens ac ratione valens, quæ proprie

Reliqui optimam cerevisiam.

appellantur. Reliqui tum Dii tum homines optimam cerevisiam & strenuissimum Medonem in summa abundantia hilares bibebant. *Mythol.* 50. & *Myth.* 35. ex lectione Bartholini quæ Reseniana plurimum præstat: *þa mællti Gangleri: Hvat hafa æinheriar at drykk. þat er þeim endiz iafnoglega sem vistin. eda er þar vatn drukkit þa seger Haar. Undarlega spyrr þu nu at Alfodr muni bioda til sin konungum eda jorlum eda odrum rikis. monnum ok muni gefa þeim vatn at drekka. Ok þat veit trua min at margr kemr sa til Valhallar er dyrt mundi þikkiaz kaupa vazdrikkinn ef æigi væri betra fagnadar þangat at vitia sa er adr þoler saar ok svida til banans. annat kan ek segia þer þadan. Geit su er Heidrun heiter stendr uppi a Valholl ok bitr barr af limum tres þess er miog er nafn frægt er Leradr heiter. enn or spenum hennar rennr miodr sa er hon fyller skaptker þat hvern dag er sva er mikit at aller æinheriar* verda

dici deberet *eine weise Frau*, quæ loquendi ratio post introductam Christianam Religionem etiam ad spectrorum genus fuit translata, non aliter ac ex *Alorunis* sive fœminis fatidicis & sacerdotibus figmentum magicum & radicem responsa dantem ridicule effinxere.

verda fulldrukner af. hoc eſt: Tum ait Ganglerus: quali potu utuntur *Einheriar* (Monoheroes, ita dicuntur ii qui in Valhallam pervenerunt tanquam *ſoli Domini* aut ſoli militantes) qui eis æque ac cibus ſufficiet? an vero aqua ibi bibitur? Reſpondit Harus: abſurdam jam quæſtionem proponis. An credis Alfodr (*a*) Reges, Comites aliosque potentes ad ſe invitare, aquamque illis pro potu offerre? Per fidem meam! multi in Valhallam veniunt, qui aquæ potum care nimis emiſſe ſibi viderentur, ſi majus gaudium ibi ſperandum non eſſet, utpote qui vulneribus & dolore exſtinguuntur. Aliud quidpiam de hac re tibi referam. Capra, quæ Heidrun dicitur, ſupra Valhallam ſtat foliaque carpit e ramis arboris valde celebris quæ Leadr dicitur. Ex illius uberibus medo defluit, tantæ capacitatis vas quotidie implens, ut omnibus Monoheroibus plene inebriandis ſufficiat.

Einherias & Monoheroes quinam?

K 4 §. XII.

a) *Alfodr* hoc loco Odinus eſt, qui antiquisſimus atque a ſecundo Odino diverſus vere tanquam *Sol* dici poterat *pater omnium* ſive *communis pater*, *Alfadr*.

Valkyriæ virgines potum ministrabant. §. XII. Potum porrigebant virgines, quales Mahomed fere ſuis pollicitus eſt in Paradiſo deliciarum & voluptatum pleno. (*a*) Nomen illis erat Valkyriarum, quod ſtragium electrices notat. *Mythol.* 31: *Enn eru þær adrar er þiona skolu i Valholl bera dryckiu ok giæta bordbunadar ok olgagna. Sua eru þær nefndar i Grimnismalum:*

Hriſt ok Miſt vil ek
at mer horn beri

Skeg-

de Paradiſo Mahomedis. *a*) Mahomed enim nihil novi hac parte effinxit & pollicitus eſt asſeclis, ſed quod in vicinis gentibus, Scytharum progenie, & Turcis imprimis forte videbat ſuis arridere, id in novam quam adornabat Religionem transtulit. Monachorum etiam & ſacerdotum genus apud Turcas ab antiquisſimis temporibus conſervatum, *Dervis*, & nomine & re *Druides* refert. Eadem enim populo præſtare pollicentur, quæ Druides majoribus noſtris, ut ex iis elucet, quæ *Turnefort in Itinerario Orientali* Tom. II. p. 393. habet. *Dervis* autem eodem modo a Druidibus derivatur, quo Anglorum *Witch*, magus, incantator, quod ſonus & genuina pronunciatio magis evincit, quam literarum ſcriptura. Qui Alcoranum evolvit plura inveniet cum iis congruentia, quæ præſenti libello exhibemus.

Skeggiolld ok Skogul
Hilldr ok þrudr
Hlokk ok Herfiotur
Gaull ok Geira Hod
Ranngrid ok Radgrid.
ok Reginleif
þær bera Einherium ol.
þessar heita Valkyriur.

h. e.

Sunt & aliæ virgines, quæ in Valhalla miniſtrare debent, nempe potum infundere & utenſilia menſaria, atque vaſa cereviſiaria cuſtodire. In Grimnismalum ita enumerantur:

Hriſta & Miſta volo
Ut mihi cornua porrigant
Skeggolda & Skogula
Hilda & Thruda (*a*)
Hlocka, Geira & Hoda
Ranngrida & Radgrida
Et Reginlefa
Hæ Monoheroibus cereviſiam (ol) porrigunt
Hæ dicuntur Valkyriæ.

K 5 Cere-

a) *Hilda* & *Thruda* pro ſagis & ephialte in quibusdam locis accipiuntur. *Hlok* etiam in ſecundo caſu Hlokar magam notat in Regis Regneri Lodbrog epicedio ſupra citato. Stroph. XIII.

Cerevisiæ usus ex Germania in Britanniam translatus.

Cerevisiæ usus una cum nomine ad Britannos a Septentrionalibus translatus. Öl enim sive Öhl ab antiquissimis inde temporibus usitatum pro forti cerevisia, & celebris inter alias Rostochiensis cerevisia, *Rostocher Öhl.* In *Edda* sæpius dicitur *Aull*, Öll, uti cerevisia, Germanis *Bier*, veteribus Poetis dicitur *Bior*, cujus exemplum habemus in Epicedio modo allegato.

Bibebant ex cornibus aut craniis hostium occisorum.

§. XIII. Bibebant autem ex cornibus prægrandibus, quod frequentissimum illis temporibus poculi genus erat, aut ex craniis hostium cæsorum, auro vel argento interdum cælatis & obductis. *Carmen Lodbrogi Regis* sæpius in partes vocatum & ob sensa generosa nulli secundum *Stropha* XXV:

Pugnavimus ensibus
Hoc ridere me facit semper,
Quod Balderi Patris (scil. Odini) scamna
Parata scio in aula,
Bibemus cerevisiam brevi
Ex concavis crateribus craniorum.
Non gemit vir fortis contra mortem

Magni-

Magnifici in Odini domibus,
Non venio desperabundis
Verbis ad Odini aulam.

Scilicet quo major numerus erat eorum, quos ferro quis interemisset, eo majorem honorem in Valhalla ipsi habitum iri, persuasus erat, unde etiam pergit in Stropha 29:

Fert animus finire,
Invitant me Deæ, (nempa Valkyriæ)
Quas ex Othini aula
Othinus mihi misit.
Lætus cerevisiam cum Asis (sive Diis)
In summa sede bibam:
Vitæ elapsæ sunt horæ,
Ridens moriar.

Worm. Literat. Run. p.222. seq.

Odino etiam sacrificium fiebat cerevisia.

§. XIV. Ipsi Odino cerevisia litatum refert *Jonas in vita S.Columbani* de Suevis agens: *Quo cum moraretur & inter habitatores illius loci progrederetur, reperit eos sacrificium profanum litare velle, vasque magnum quod vulgo Cupam vocant, quod viginti & sex modios amplius minusve capiebat, cerevisia plenum in medio habebant positum. Ad quod vir Dei accessit & sciscitatur quid de illo fieri vellent. Illi ajunt Deo suo Vodano,* (a) *quem Mercu-*

a) apud *Anonymum* ita legitur: qui apud eos

Mercurium vocant alii, ſe velle litare. Ille peſtiferum opus audiens, vas eminus ſufflat, miroque modo vas cum fragore cereviſiæ prorumpit: manifeſteque datur intelligi, Diabolum in eo vaſe fuiſſe occultatum, qui per profanum litatorem caperet animas ſacrificantium. Videntes barbari obſtupefacti ajunt, magnum virum habere Dei anhelitum, qui ſic posſit disſolvere vas ligaminibus munitum; caſtigatosque dictis Evangelicis, ut ab his ſegregarentur ſacrificiis, domum redire imperat. vid. Joh. Mabillon Act. Sanctor. Ordinis S. Benedicti Tom. II. p. 26. *Du Cheſne Hiſt. Franc. T.* I. p. 556. *Baron. Annal. ad ann.* 612. *Tom.* VIII. p. m. 225.

Cibus Einheriorum ſive Monoberoum lardum apri.

§. XV. Pro cibo Einheriis erat lardum apri illius qui Serimner dicitur. Is quotidie elixatur, ſed veſpere integer remanet, ut habet *Eddæ Mythol.* 33. an quia caro ſuilla omnium maxime alens habetur? an quia ob ſaporem in deliciis Septentrioni erat, teſtante Starcathero apud *Saxonem lib.* 6:

Caro ſuilla & pernæ veterum delitiæ.

Fugimus lautæ vitium popinæ,
Rancidis ventrem dapibus foventes

Cocti-

Vuotant vocatur, Latini autem Martem illum appellant.

Coctiles paucis placuere succi
Tempore prisco.
Discus herbosi vacuus saporis
Arietum carnes dabat & suillas,
Temperans usus nihil immodesto
Polluit ausu.

unde &sale ac fumo conditis perlibenter vescebantur,ut idem Starcatherus l.c.ait:

Hic famis primæ stimulum licebat
Aridis pernæ natibus levare. (a)

An potius quia aper majoribus nostris Symbolum fuit antiquissimi Odini sive Solis, cujus cultum in se transtulit alter Odinus armis præstigiisque potens. Declarat id *Gothriks Saga* sequentia habens: *Rex sacrificavit Frejo* (hic idem ac Sol) *verrem, quem sciebat se opportunissime daturum esse Frejo. Hunc dixerunt tam sanctum esse, ut super setas ejus manus componerent & in causis gravissimis jusjurandum ederent. Is verres Soni* (sive Soli) *mactandus erat. Festo vespere adducendus erat Sonis* (sive Solis) *verres in aulam (b) ante conspectum regis: ibi setis*

Apri honor apud majores nostros.

a) & hodie quantis in deliciis lardum sit Septentrioni &, qui ad eam regionem vergunt, Germaniæ populis, Westphalis & Saxonibus inferioribus, nemo ignorat.

b) adductionem hujus sancti verris super equum, ne forte terræ attactu pollueretur,

ſetis ejus manus imponebant & vota conceptis verbis nuncupabant. Conf. *Hervarar Saga cap.* 14. p. m. 138. in cujus Lectione tamen ut & omnium fere *Sagarum* lector obſervare debet, *Freyum*, *Friggonem*, *Frigam*, *Fream* plerumque inter ſe confundi, quemadmodum *Tacitus* de *Mor. Germ.* cap. 45. *Matrem Deûm* interpretatur, quam Solem ſive Frejum didicere debuiſſet. Scribit enim de Æſtyis: *Matrem Deûm venerantur; inſigne ſuperſtitionis FORMAS APRORUM geſtant. Id pro armis omniumque tutela ſecurum Deæ cultorem etiam inter hoſtes præſtat.* De verre autem vel apro dubitatio ſuboriri poſſet, qui Soli ſacrum eſſe queat animal terreſtre tamque abjectum? Reſpondet pro nobis *Edda* (ex lectione *Rudbeckii Atlant.* P. II. c. 5.) nempe, ut Solis currum equis trahi aliis gentibus perſuaſum erat, ita Septentrionales verrem currui ejus junxiſſe, nomine *Gullinbuſte*, hoc eſt, ſetarum aurearum, qui ex pelle ſuilla in fornace per Pigmæum eſſet fabrefactus. Pergit *Edda*: *Freyo verrem donavit per aëra & aquam nocteque dieque velocius longiusque equo curſurum, nec tantas*

unquam

repræſentant veteres nonnulli nummi ſeptentrionales, quorum aliquos invenias apud *Camdenum.*

unquam noctis tenebras, quin eo præsente collustrentur, circumjecta; tantus setarum fulgor erat. Aliam rationem eadem *Edda* suppeditat, Othinum scilicet sive Solem confecto annuo cursu in antro lassum requievisse; ad hunc aprum vel verrem accessisse arreptoque Othino ac graviter sauciato meliorem sanguinis partem exsuxisse; reliquo ex cruore in humum destillante abietes primasque veris herbas enatas. Illa igitur ratione si metiamur sacrificium verris, in honorem Solis fuit mactatus, hac vero vulnerati numinis justas persolvit pœnas. Suspicatur *Verelius not.* ad *Hervarar Saga* p. 130. præter verum illum verrem *in festo Jolensi* alium etiam fictum fuisse adhibitum. Rusticani enim homines hodieque in Parasceve Jolia, (a quo festo Odinus etiam *Julvatter*, pater illius veteribus dicebatur) panem figura verris (nomine *Julagalt*) conficere eumque per totum Juliorum tempus, quo mensas pane, perna aliisque ferculis instruunt, majorum more ominisque causa usque ad Canuti diem (13. Januar.) in mensa exponere solent. Sintne hæc moris antiqui an superstitionis reliquiæ non definimus. Neque enim ad omnes per-

De festo Jolensi & verre Julio.

pertinet, quod *Verelius loco citato* ſubjungit: *Plures verrem iſtum fictum ſiccant, & ad veris tempus, cum ſemina ſulcis ſunt credenda, ſervant: tum partem ejus comminutam in vas vel corbem, ex quo ſemina ſunt diſpergenda, immittunt, hordeoque permixtam equis aratoribus, alteram ſervis ſtivam tenentibus comedendam relinquunt: ſpe forte uberioris meſſis percipiendæ.* Videor jam mihi intelligere, quam ſuperſtitionem prohibeat *Indiculus Superſtitionum & Paganiarum Synodo Liptinenſi ſubjunctus* §.26. DE SIMULACRO DE CONSPARSA FARINA, & quare Februarium menſem a placentis *Solmonath* dictum autumet Venerabilis *Beda.* Antiquisſimis enim temporibus feſtum Jul, maximum inter ea, quæ majores noſtri gentiles celebrare ſolebant, in menſem Februarium pertrahebatur. Celebrabatur autem continuis fere compotationibus, ita ut in Runicis Calendariis dies ejus quam maxime feſti appoſito cornu ſive poculo indicentur. A qua vitæ & voluptatum ratione, cum primi Chriſtiani Principes difficulter revocandum cenſerent populum, gaudia Jolenſia in Feſtum Nativitatis Chriſti retraxe-

Conjectura de ſimulacro de conſperſa farina.

traxerunt, quod etiam in plurimis Septentrionis tractibus more a majoribus accepto partim frivolis ſuperſtitionibus, partim tantis commeſſationibus& compotationibus, prima præſertim nocte Julia, quæ feſtum Nativitatis præcedit, (& more veterum diem poſt ſe ducit) celebratur, ut fatalis inundatio, quæ noſtra & recentisſima quidem memoria anno 1717. tractum Bremenſem & Ferdenſem cum vicinis graviter afflixit, plurimos homines abripuerit gaudiis Jolenſibus inebriatos neque ſui ſatis compotes.

Gaudia Jolenſia anni 1717. in luctum verſa.

§.XVI. Monoheroum quotidiana exercitia erant bellica, ad quæ gallicinio excitatos innuit *Woloſpa* Stropha 41:

Exercitia bellica Monoheroum.

Gol um Aſom
Gullinkambi
Sa vekr haulþa at hiarar
at heria faudrs.

hoc eſt:

Cecinit circa Aſas ſive Deos
Aurea criſta inſignis,
ille viros ad arma excitat
apud exercitus patrem, ſcilicet Othinum.

L Nomi-

Nominat *Woluspa* paulo ante hunc locum alium Gallum *Fialar* nomine & purpureo colore, qui plane diversus a nostro & ignem significat, quemadmodum Germani etiamnum dicunt *einem einen rothen Hahn aufs Hauss setzen*, cum de incendiariis sermo est. Ita expergefacti Einheriar quotidie sumtis vestibus & armis in aream exibant, ibique dimicabant unusque alterum prosternebat. Instante vero prandii tempore domum ad aulam reversi considebant amici poculisque largissime indulgebant. *Edda Mythol.* 35. conf. *Saxo lib.* 1. Othini artibus cæsorum quilibet eadem die vitam recuperabat. Inde *Lucanus* de Druidibus *lib.* I. *Pharf.*

-- -- vobis autoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
Pallida regna petunt, regit idem spiritus artus
Orbe alio. Longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est. -- --

item opificia. Qui arma viventes non tractaverant, opificium, imprimis quod usui armorum inserviebat, edocti illud exercebant. Conjecturam hanc suppeditat Scallagrimus faber ferrarius summæ industriæ, de quo *Eigla* apud

Barthol.

Barthol. l. c. p. 350. *Let Egill þar giora haug a framanverdu ne ſinu var þar i lagdr Skallagrimr ok heſtr hans ok vapn hans ok smidartol.* h. e. Egillus in extrema lingulæ ora tumulum fieri curavit, in quem Scallagrimus cum equo ſuo, armis & fabrilibus inſtrumentis illatus eſt. *Edda* pariter tradit, Dvergos ſeu Nanos in Valhalla fuiſſe fabrilis artis cultores. Armorum præterea uſus neceſſarius erat in armiluſtrio, quod Othinus ante Crepuſculum Deorum inſtituere debebat, & cujus *Niala* meminit apud *Bartholin.* l. c. p. 582.

Patet inde, cur arma aliaque una cum defunctis fuerint ſepulta.

§. XVII. Ratio ex dictis patet, cur majores noſtri una cum defunctis equos, gladios, pugiones, haſtas aliaque armorum genera (quæ inter frequens effoditur quod *Donnerkeil* appellat vulgus) ſepeliverint. Et gladius quidem vivis chariſſima ſuppellex ante omnia mortuos debebat comitari. Gladium apud Scythas tanquam Dei ſimulachrum fuiſſe habitum ac cultum, *Pomponius Mela lib.* 2. *Solinus cap.* 20. *Herodot. lib.* 4. *cap.* 62. aliique perhibent.

& primo quidem gladius.

ejus honor, & ſanctitas.

Super gladium juramenta præſtabant, fœdera ſanciebant Septentrionales.

Juramenta ſuper gladios.

Ammianus Marcellinus lib. 17. *cap.* 12. p. m. 139. de Quadis: *eductisque mucronibus, quos pro numinibus colunt, juravere, ſe permanſuros in fide.* (Conſtantii) Conf. *lib.* 31. de Alanis. De Danis *Adamus Bremenſis cap.* 30: *Cæſari miſerunt gladium videlicet capulo tenus aureum & alia multa, pacem firmam ritu gentis per arma juraverunt.* Conferatur *Monachus Laureshamenſis ad ann.* 811. *Annal. Fuldenſ.* apud *Freher.* p. 37. De Scythis *Luciani Toxaris* p. m. 630. de Saxonibus *Chronicon San-Benignianum Dacheriani ſpicilegii Tom.* I. p. 383. In Polonia mos diu obtinuit, Chriſtiana etiam Religione huic regno illata, ut homines equeſtris ordinis in templis, cum ſacerdos ante altare recitaret Evangelium, gladios medio tenus ſtringerent, quaſi profitentes Evangelii & Religionis defenſionem. *Cromer.* lib. 3.

Reliquiæ hujus moris.

Quod innuunt etiam ſimiles fere ritus in Regum Ungariæ coronationibus hodienum obſervandi, cum novus Rex in collem prope Presburgum equo vectus, vibrato in aëre enſe regni defenſionem velut jurat. Inde eſt, quod hodieque

feuda

feuda Imperii a Cæſare conferuntur oblato ad oſculum enſis manubrio, quam conſuetudinem vetuſtisſimam eſſe *Snorronis Konung Harald Harfagers Saga cap.* 41. probat. Neque aliunde derivandus mos amicitiæ intimæ fraternitatisque jura inter pocula communicandi (*Brüderſchafften zu machen*) poſitis pollicibus ſuper evaginatum gladium. A quo non multum abit veterum Scytharum conſuetudo, de qua *Herodotus* lib. 4: *Quippe Scythæ infuſo in quendam calicem fictilem vino commiſcent ſuum ſanguinem qui feriunt fœdus cultello aut gladio aliquantulum corporis incidentes. Deinde in calice tingunt acinacem, ſagittas, ſecurim, gladium. Hoc ubi fecerunt, ſeſe multis verbis devovent: poſtea vinum epotant, non modo ii, qui fœdus fecerunt, ſed etiam comites, hi qui ſunt maximæ dignitatis.* Religionem autem per gladium jurandi diu apud nos hæſiſſe documento eſt ſententia criminalis anno 1400. lata, quam exhibet *Wehnerus* in *Obſerv. Pract.* ſub voce *Beſiebnen: Wir die Richter und Bürger des Raths der Statt* N. *bekennen offentlich daſs für uns kam* N. *und ſprach: Er hatte in des Heil. Reichs und unſerer Statt* N. *Schloſſe in Gefängnüſs liegen ſein und des Lan-*

des Dieb mit Nahmen N. N. *und begehret mit dem zu fahren mit Recht, als ſich denn zu einen ſolchen ſchädlichen Mann hieſche, und verbürgt über ihn nach Gewohnheit und Recht unſerer vorgenannten Statt. Des war ihm Tag geſetzt zum Rechten auf dieſen Tag dato diſs Briefs. Alſo kam er für Gericht, und bat ihn ſein fürſprechen fragen: er hette ſeinen und des Landes Dieb liegen in den obgenandten unſerer Stadt Gefängnüſs wie er gefahren ſolt, daſs er recht und nicht unrecht thäte. Da erkanten wir mit gemeinen Urtheil: möchte er da beweiſen und zu Gott und den heiligen GESCHWEREN AUF EIN SCHWERD, daſs der genanndte* N. N. *ſein und des Landes Dieb wære, und dann daſs ſechs darnach geſchweren möchten mit Wahrheit ihrer Seelen, daſs der Eyd were rein und nicht nein, SO MöCHT ER DEN HENCKEN MIT SEINER SELBST HAND: oder ob er jemands hette, der das vor ihn thäte, biſs ihn gericht würde &c.* Sententia hæc accuſatori jus poteſtatemque concedit reum vel propria manu vel per alium in ſuſpendium agendi, (*a*) modo per juramentum ſuper gla-

Carnifices olim nulla plane macula notati.

a) Capitis ſupplicium reis inferre nulla laborabat infamiæ nota. Antiquisſimis temporibus ipſi ſacerdotes & Druides jus exſe-

gladium & ſex teſtes ſimul cum accuſatore jurantibus (quod *beſiebnen* vocant) furti fuerit convictus. Arma autem & gladios in tanto honore habebant, quia omne præſidium omnemque ſalutem in iis ponebant, diſerte indicante *Aimoino de miraculis S. Germani lib.* I: *His ita placitis Rege quidem nolente Principibus tamen quibusdam muneribus læſis, Ragenarius Dux eorum* (Normannorum) *cunctique Prin-*

quebantur, vinciebant, verberabant, teſte *Cæſare lib.* 5. In urbe Imperiali Reuthlingenſi hodieque monſtrant gladium ærugine obductum, quo ætate minimus Senatorum ſententiam capitalem exſequebatur. vid. Camerar. hor. ſubciſ. Cent. I. cap. 76. Aliquibus Franconiæ locis, qui noviſſimus matrimonium inierat, laqueum collo condemnati injiciebat, quo facto reliqui cives alacres in auxilium concurrebant. *ibid.* In Monaſteriis Fratres Laici illud muneris ſibi injunctum ſciebant, & avorum memoria in Eboracenſi Monaſterio haud procul Bamberga Frater quidam Eberhardus nomine ejus rei perquam peritus habebatur. conf. *Acta Lindav.* f. 850. *Limn. Jur. Publ.* l. 1. c. 7. n. 46. Henricus Dux Megapolitanus, quod optimo juſtitiæ zelo publicorum itinerum latrones ipſe ſuis manibus ſuſpendebat ſuffocandos, jugulator ſive ſuſpenſor appellatus eſt. *Krantzius Vandal. lib.* 9. *cap.* 8.

cipes ad Regem (Carolum) *qui tunc in monasterio macharii Dionysii residebat, adducuntur: per Deos perque ea, quibus maxime se protegi ac salvari putabant, testantes numina vel arma, quatinus nequaquam ulterius vel fines sui regni nisi fortasse auxiliatores intrarent aut contingerent.* Unicuique etiam fere gladio proprium inde nomen fuisse deprehendet, qui veterum Septentrionalium monumenta evolvit. Mores hi gentiles late per orbem diffusi, ni fallor, quodammodo explicant *Ezechielis Prophetæ* locum alias difficilem *cap.* 32. v. 17: *Et non dormient cum fortibus cadentibus & incircumcisis, qui descendunt ad infernum* (sepulchrum) *cum armis suis, & posuerunt gladios suos sub capitibus suis, & fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum.* Haquinum Regem morientem galeam, loricam & hastam secum habere voluisse ex *Eivindi Scaldaspiller Epicedio Carm.* 17. patet.

alia arma etiam consepulta.

Equi.

§. XVIII. Equorum quod idem usus erat in Valhalla, qui armorum, & equites citius iter ad eam videbantur confecturi, mirum non est, eos sepulchris dominorum simul fuisse illatos, Gretterus in tumulo quodam invenit ossa equina & cadaver sedili impo-

impositum, adhæc vasa argentea & aurea. *Grettla cap.* 16. *Edda Mythol.* 44. & *Myth.* 43: *hestr Balldrs var leiddr abalit med ollu reidi*, h. e. Equus Balderi cum omni apparatu pyræ injectus est, conf. *Myth.* 14. De Scythis consulendus *Herodotut lib.* 4. *cap.* 72. De Germanorum moribus idem confirmat *Tacitus*, & vestigia apparent in Principum nobiliumque funeribus, in quorum pompis equus defuncti circumducitur, *Das Trauer-Pferd*, ante sacra Christiana introducta una cremari aut tumulari solitus. Ossa etiam quam plurima ex tumulis effossa, quæ pro giganteis venditantur, equina esse, plane persuasus sum. Equis, uti gladiis, apud majores nostros pro singulari, quo habebantur, amore, peculiaria nomina fuere. Regis *Ali* equus *Raffn* dicebatur, *Edda* Mythol. 64. Adili Regis *Sluger*, *ibid.* Sigurdi *Gran*, *Myth.* 72. ipsius Odini equus *Sleipner*, quem octo pedibus fingebant. *Myth.* 14. & 36. Communio autem rogi tanquam singularis honor denegabatur, si dominum deseruisset ad prœlium properantem aut in ultimo discrimine versantem. vid. *Gangu Rolfs Saga* cap. 3.

Reliquiæ hujus moris.

§. XIX. Equis destituti pe-

Defuncti

 dibus

calceis induti. dibus iter ad Valhallam emetiri debebant, in quem finem, ut firmiori greſſu ad ea gaudia poſſent properare, calcei, quos letales id circo vocabant, mortuorum pedibus firmiſſime alligabantur. Fidem huic rei facit locus in *Gisla Surſſonar Sogu* de Veſteini exequiis a Thorgrimo occiſi: *Enn ſem þeir hofdu veitt Veſteini umbunad geck þorgrimr at Gisla oc mællti. þat er tidska at binda monnum helsko sem menn skulu a ganga til Valhallar oc mun ek Veſteini þat giora. Oc sem hann hafdi þat giort mællti hann. Eigi kann ek helsko at binda ef þeſſir losna.* h. e. Cum vero Veſteini corpus ad ſepulturam paraſſent, Thorgrimus Gislavum adiit dicens: mos eſt calceos letales hominibus alligare, quibus iter ad Valhallam calcent; hoc officii Veſteino præſtabo. Quo impleto adjecit: Calceos letales adſtringere non calleo, ſi hi ſolvantur. *Calcei ex corio facti olim rarisſimi.* Cave autem exiſtimes calceos ex corio factos in hunc ſemper uſum fuiſſe adhibitos. Soleæ ligneæ erant, Deorum etiam, *Mythol.* 21. 22. quæ corrigiis alligabantur, teſte *Saxone lib.* 6. Solus Deus Vidarus calceis ex corio factis ſuperbiebat, *Mythol.* 48. qui ſine dubio in cre-

crepusculo Deorum perituri erant crepidis aureis tantum superstitibus, quas Asæ possederant, *Edda Mythol.* 49. Nempe subsecutis etiam seculis calcei ex corio facti non uniuscujusque usus poterant esse, & plebi sufficiebant crepidæ ligneæ Belgis etiamnum perquam familiares & *Holenblocken* dictæ, Germanis *Puntschueh*, velut *gebundene Schuhe*, quia alligabantur, culpanei, vide *Rusticanum Terminorum* Norimbergæ 1482. impressum, a qua voce, miseriæ suæ teste, rustici in Spirensi Episcopatu anno 1502. tumultum excitantes, globum suum nominabant *den Bundschuh*. Fuit etiam tempus, cum Langedica, haud ignobilis pagus Hollandiæ Septentrionalis, quatuor aut sex solummodo calceos contineret, quibus induebantur Scabini Hagam vel in aulam vocati. *De kleyne Cronyck van Graeffen Ryp, beschreven door J. A. Leegwater: Ick heb wel eertyts groote converſatie gehadt met een ſeker man, genaemt Reyer Dirckſen, die uyt het noordeland van Nieuwe Nierop van geboorte was, welcke my verhaelde van de groote eenvoudigheyt van 't volck in Noord-Holland, hoe dat aldaer onder andere in oude tyden in het geheele dorp van Lange-dyck niet meer als twee of drie par ſchoenen waeren, welcke geſpaert wier-*

wierden voor de Schepenen en Regenten van't Dorp, wanneer datse nae den Hage souden trecken, die de selve dan aendeden; gaende het volck doorgaens met klompen en Hoolblocken, ende het vrouw-volck gemeenlyck met strompelingen om de kuyten van de beenen, ende met besuynen aen haer voeten, gelyck ick in myn jonckheyt oock gesien heb. Conf. *Lydii Belgium gloriof.* p. 5. & p. 186. *in notis.* Vitio inde nemo vertet *Martino Luthero*, quod in explicatione articuli quarti Orationis Dominicæ inter peculiaria Dei dona, quæ generi humano largitur, postquam vestitum nominaverat, specialiter addat calceos, quorum scilicet usus iis temporibus nondum adeo vulgaris erat, quam post commercia Russica & coriis inde allatis, patrum & nostra memoria factus est.

aurum, supellex, aliaque pretiosa simul etiam sepulchris illata.

§. XX. Ex eadem ratione, nempe ob usum in Valhalla vestes etiam pretiosæ, armillæ, annuli aliaque pretiosa sive clenodia simul sepeliebantur. vide *Egils Saga* & *Holmveria Saga* apud *Barthol.* p. 500. seq. *Saxo Gramm. lib.* 8. p. m. 147. *Snorronis Konung Hakon Adalstens Fostres Saga cap.* 32. *Pompon. Mela lib.* 3. c. 2. *Cum mortuis cremant*

mant ac defodiunt apta viventibus &c. *Cæsar de B. G. lib. 6. cap. 19. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica & sumptuosa; omniaque quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funeribus confectis, una cremabantur.* Inde Nimischæ, in pago uno milliari a Gubena distante univerſus adparatus culinarius erutus, cacabi, ollæ, catini, phialæ, patinæ, urceoli, lagenulæ, teſtante D. *Christiani Stieffii Epistola* ſupra citata. Lappones hodieque cum mortuis ſepeliunt arcum, ſagittas, ſecurim, ſilicem & chalybem, quorum uſus eſſet tum in vita futura, tum via ad eam patefacienda. Aurum & argentum etiam tumulis injiciebant majores noſtri. vid. *Eddæ Mythol.* 65. *Saxo lib.* 8. idque, quia Odinus eos edocuerat, quantum rogo cadaverique adjiceretur pecuniæ, tantum ad Valhallam perventurum. *Ynglinga Saga* cap. 8. Qui mos invecta ſtatim religione Chriſtiana exolevit, docente *Bua Saga: Med þui Bui var skirdr madr enn blotadi alldri ka let Helga grafa Bua undir kirkiu vegginum sydra oc lagdi ecke fe neitt hia honum.* hoc eſt: quoniam Boo baptizatus fuerat, neque idolus unquam ſacrifi-

crificaverat, Helga eum ad auſtrale templi latus ſepeliri fecit, nulla ipſi appoſita pecunia. *Barth.* l. 2. c. 9. p. 432. Turcas, propaginem Scytharum, byſantios aureos cum mortuis ſepeliviſſe teſtatur *Petrus Tudebodus lib. 3. de Hieroſolym. Itiner.* Romani etiam & Græci defunctorum ori imponebant nummum, quem Charonti tanquam portorium ſolverent, cum, antequam in campos Elyſios pervenirent, Stygia palus eſſet trajicienda. Ab hac vanitate ut eo facilius populum revocarent, ſacerdotes Chriſtiani in pejus mihi videntur delapſi, S. S. Euchariſtiæ Symbolis & pane imprimis conſecrato, non mortuis tantum infuſis, ſed etiam conſepultis ad modum nauli ſive viatici, per quod ad cœlum perducantur. conferatur præter *Joh. Andream Gleichium & Joh. Andream Smidium de Euchariſtia moribundis ac mortuis olim data*, *Theophilus Raynaldus in Heteroclitis Spiritualibus Tom.* I. *Sect.* I. *punct.* VII. *fol.* 82. & *Sect.* II. *punct.* X. *fol.* 418. *ſeq.* *Tom.* II. *Sect.* I. *punct.* VI. §. 1. 2. *fol.* 86. *Stief.* l. c. Noſtris uti & Stygis flumen & Charontis portorium erat ignotum, ita inuſitatum erat pecuniam ori mortuorum immittere. Sub humeris potius & ge-

Abuſus Symbolorum SS. Euchariſtiæ.

nubus

nubus reposuisse indicat *Grettis Saga* deGrettero tumulum Kari animose intrante: *einn kistil fann hann undir fotum haugbuans ok var hann fullr af silfri.* h. e. sub pedibus terricolæ arculam invenit argento repletam. *Barthol.* p. 436. *Pomponius Mela* l. c. refert olim negotiorum etiam rationem & exactionem crediti defunctis commissam esse. Quod tamen inter figmenta habendum crediderim, usque dum ex domesticis documentis aliqua parte confirmetur. Eodem censu habeo & illud quod *Valerius Maximus lib.* 2. *cap.* 6. n. 10. scribit: *Gallos memoria proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos.* Neque vero ea tantum pecunia ad Valhallam comitabatur, quæ cum defunctis vel cremata vel tumulo illata erat, sed illa etiam, quam ante obitum in terra defoderant vel puteis abscondederant. Videatur de Keltibiorno *Landnama*. Erat enim ista pecunia in Odini tutela ut primum fuerat defossa. *Ynglinga Saga cap.* 7. p. m. 8. *seq.* & *cap.* 8. p. 10. atque sive in tumulis sive aliis locis condita

Pecunia sub humeris & genubus reposita.

pecunia in terra abscondita & defossa etiam ad Valhallam perveniebat.

ignibus custodiebatur.

dita fuerat, custodiebatur per ignes velut sacros nec mortalium manibus tangibiles. Talibus ignibus, ut vetus gentis superstitio ferebat, S. Jacobi Apostoli tumulum ferunt prope Compostellam Hispaniæ sub rege Alphonso II. casto detectum. Inde hodienum plebeculæ rumores de thesauris ardentibus *von brennenden Schätzen*, & carbonibus eis in locis exstantibus, qui silentio summo collecti in aurum commutarentur.

Inde fabulæ aniles de thesauris ardentibus.

Dracones etiam & serpentes, qui custodiendis illis thesauris narrantur invigilare, lapidibus sepulchralibus, *Bautasteinar*, quorum plurimi illorum animalium figuris erant insigniti, debent originem atque natales. Quæ cum iis modo, quorum mentio brevi hoc Tractatu facta est, collata, facilem conjecturam suggerere possunt, quantum figmentorum & fabularum ex majorum gentilismo etiamnum vulgi inhæreat animis. Rem illustrat *Grettis Saga: Quodam vespere Gretterus ignem multum lucentem vidit in promontorio ad aquilonarem partem vici sito* (erat in Norvegia) *rogavitque quid esset? Audunus respondit nihil ipsum referre. Gretterus dixit, si hujusmodi ignis in mea patria* (Islandia)

(Islandia) *conspiceretur, crederent homines, eum super pecuniam ardere. Audunus regessit: Huic talis praeest, ut curiosius in illum quaerere non conducat. Attamen ego, quis sit, scire aveo, fatur Gretterus. Tunc memorat Audunus: in illo promontorio tumulus exstat magnus & firmus, in illum illatus est Karus annosus, Barth.* l. 2. c. 2. p. 275. Pari modo ibidem *Egils Saga: geta þess sumir at Egill muni þar feit hafa folgit þui at þangad er ofsliga sen hauga elldr.* hoc est: quidam conjiciunt, Egillum ibi thesaurum suum defodisse, cum ex illo loco saepius ignis emicet. Interiora tumulorum tuebantur ex inferno scaturientes aquae. vid. *Edda Myth.* 44. *Saxo lib.* 3. Addimus tandem locum, quem *Barth.* l. 2. c. 9. p. 432. ex *Sogu af Droplaugar sonum* refert: *Arneidr heilsade Katle oc maelti, kol hefi ek her fundit. þau grofu þar sandinn oc fundu kistil einn fullan af silfri.* h. e. Arneida Ketillum salutavit, & indicavit, se illic carbones invenisse. Illi junctim terram effodientes cistam argento plenam invenerunt. Non temeraria enim erat conjectura, carbones ex pyra restare, qua mortui cujusdam cadaver crematum esset, cui thesauros adjectos esse, mores patrii suspicari jubebant.

Reliqua dogmata majorum de vita futura.

§. XXI. Evolutis causis, quibus inducti majores tumulis inferebant ea, quæ quotidie ex tumulis & iis saxorum structuris, quas nunc tractamus, effodiuntur, lectori non ingratum fore speramus, si brevibus reliqua eorum dogmata de statu animarum post mortem subjungamus. E mortalium numero, quos in aulam suam accersere volebat, per virgines Valkyrias eligere vel invitare credebatur Odinus, uti *Eivindus Scaldaspiller in Carmine Hacomar Maal* dicto abunde indicat. conf. *Mythol.* 31. Valhalla autem interdum *Asgardia*, sive Deorum domicilium dicitur, *Mythol.* 6. (cujus rei pluribus discutiendæ essent rationes) nonnunquam *Godheim* sive Deorum sedes, ut in *Snorronis Sturlesonii Ynglinga Saga cap.* 10. p. 11. Alias *Wingulf* h. e. amicorum palatium, *Mythol.* 3. quod Deabus tribuit *Myth.* 13. & *Gladsheimur*, gaudii mundus, locus lætitiæ, *Mythol.* 12. *Walaskialff Mythol.* 15. Et præter Valhallam aliæ urbes in cœlo erant beatorum partim vel potius Asarum & Deorum sedibus destinata. Memorat enim Edda urbem *Alfheimur* (Faunorum mundum) quam incolunt, lucidi fauni *Liosælfar* adpellati,

pellati, uti Dockalfar ſive nigri Fauni viſcera terræ interiora tenent, re & adſpectu prioribus illis valde disſimiles. Tertia in cœlo urbs eſt *Breidablick* (latus ſplendor.) Quarta *Glitner* dicitur (rutilans) cujus omnes parietes & columnæ ſunt ex auro obrizo & tecta ex argento. Quinta *Himinbiorg*, h. e. arx cœli. Hæc ſita eſt in extremo Olympi ad finem pontis, ubi *Bifroſta* i. e. Iris cœlum attingit & bonus medo bibitur:

Himinbiorg heita
enn þar Heimdall kveda
vallda veum
þar vordr guda dreckr
i vero ranni
gladr hinn godo miod.

h. e.

Himinbiorg vocantur
Ubi Heimdallum dicunt
imperare ſacris locis;
Ibi cuſtos Deorum (Heimdallus) bibit
In habitatione ſua
lætus bonum medonem.

Mythol. 15 Habebant præterea & Freja & Thorus ſua palatia, quibus defunctos excipiebant, ſed ea veluti Valhallæ appendices cenſenda putamus. Freja partem cæſorum ſibi vindicabat mediam

ubicunque in pugnam equitaverit. *Mythol.* 22. unde Poetis dicebatur *Eigande Walfals*, cæſos in bello ſibi aſſerens. In ejus aulam etiam veniebant e ſequiore ſexu, quæ virgines obiiſſent. Islandi quoque apud Thorum animas ſedem habituras credebant, cujus palatium *Edda Myth.* 19. deſcribit capacisſimum. Servos inſuper ad Thorum delatos innuit Harbartus in *Harbardzlioþum* ap. Barthol. p. 386. ſeq. Morbo ac ſenio confecti, quod ad animarum ſedes attinet, malorum numero habebantur, & ad *Helam* detruduntur, quam vocem primi Chriſtiani ex majoribus noſtris retinuerunt & poſtmodum in *Hölle* transformarunt, infernum æternosque cruciatus indicantes. Certe in *Tatiani Alexandrini Harmoniæ Evangelicæ antiquiſſima verſione Theodiſca* pro voce *Hölle* ſemper invenias *Helle*. Sedes ſive palatium Helæ dicitur *Niflcheim*, in quo velut carcere concluſi, fame, mœrore & ægritudine diſcruciantur. *Hela* ipſa una ſui parte cærulea eſt, torva & truculenta, altera colorem retinet pellis humanæ, *Edda Mythol.* 28. Ad hanc Balderus etiam delatus, *Mythol.*

De dea Hela, a qua Germanorum vox Hölle, quæ infernum notat, deſcendit.

Mythol. 44. *Saxo* l. 3. p. 43. forte quia ludicro tantum certamine perierat. *Mythol.* 43. Saxo hanc *Helam* non incongrue vertit *Proſerpinam* l. c. in quo *Thormondus Torfæus* eum ſequitur *Hiſt. Hrolfi Krakii pag.* 46. In Ducatu Sleſvicenſi ea ſuperſtitio etiamnum obtinet, ut *Hel* dicant mortem vel ſpectrum tempore peſtis equo (qui tribus tantum pedibus incedit) inequitans mortalesque trucidans. Vico vel oppido fatali hoc contagio afflato, vulgus ait Helam circumire, *Der Hell geht umher.* Canes etiam tum ab ea inquietari indicant formula: *Der Hell iſt bey denen Hunden.* Hellam adveniſſe aſſerunt, ubi peſtis indicia ſeſe produnt, *Der Hell iſt da ankommen;* iterum ceſſante malo Hellam abactam affirmant. Morbo ad extremum redacto homine, ab Hela eum afflictum dicunt: *Er hat ſeine Helſoot,* i. e. *ſeine kranckheit von Hell.* Si forte talis ægrotus vires ſanitatemque recipiat, eum cum *Hela* vel *Hell* transegiſſe pronunciant, *Er hat ſich mit dem Hell abgeſunden. Torgill. Arnkiel in Cimbria* cap. 9. § 2. p. 55. quæ optime mihi videntur illuſtrari loco *Saxonis lib.* 3. p. m. 43. de Baldero vulnerato: *Poſtera nocte eidem Proſerpina* (*Hela,* quod patet ex *Edda) per quietem adſtare*

aſpecta poſtridie ſe ejus complexu uſuram denunciat. Nec inane ſomnii præſagium fuit. Neque ſcrupulum debet injicere, quod in Cimbricis locutionibus quas adduximus, *Hela, der Hell* in maſculino genere dicatur, cum *Edda* tamen & *Saxo* fœminam fuiſſe perhibeant. Eorum enim Sexus ut plurimum duplex æſtimabatur apud veteres tum Romanos & Græcos tum noſtros. Et *Hollerum* etiam dixerunt inferni dominum ex recentioribus nonnulli, inter quos nominandus *Martinus Hamconius in Friſia*:

Pluto ſed & Friſiis cultus quandoque videtur
Atque *Holler* dictus vulgari nomine, tanquam
Inferni Dominus, connexa voce gemella.

fol. 77. ſcilicet *höllen-herr*, in quo tamen hallucinatur. conferatur *Joh. Magnus*. Ab eo autem plane diverſus eſt Hollerus, qui aliquando Othino poſteriore proſcripto atque in exilium miſſo, in ejus locum a Suecis fuit ſuffectus, pulſus poſtmodum & a Danis occiſus, teſte Saxone.

CAP.

CAP. III.

De Herculis columnis in Septentrione, item de Hercule Magusano & Saxano.

§. I.

SUpersunt alia, quæ probant, moles nostras fuisse Monumenta Heroum sepulchralia. *Tacitus* de *Mor. German. cap.* 2. scribit: *Fuisse apud eos* (Germanos) *& Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prœlia canunt.* & *cap.* 34. de Septentrionali Germaniæ parte agens: *Superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit, sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus. Nec defuit audacia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit; sanctiusque ac reverentius visum de actis Deorum credere, quam scire.* Hæc gravissimi Scriptoris loca ansam dedere nonnullis conjectandi, istas Herculis columnas non alias fuisse, quam moles nostras saxeas in Frisia & Drenthiæ tractu exstantes. vid. *Piccard. Antiqq. Drenth. Dist.* 5. & 19. *Ant. Schœnbov. loco supra citato. Olaus Rudbeckius*

Tacitus memorat Herculis columnas in Septentrione.

Suecus, qui nihil non gloriæ gentis ſuæ decedere arbitratur, quod aliæ ſibi poſſent vindicare, plusquam Herculeo labore in patriam ſuam illas Herculis columnas transfert, *Atlant. Tom.* I. c. 7. §. 5. p. m. 232. ſeq. vir quondam egregiæ diligentiæ ac fœcundiſſimi ingenii, ſed cœco patriæ amore eo usque abreptus, ut judicium in pluribus, in potiſſimis fidem etiam deſideres. Si fidem habeamus iis, qui Herculem antiquiſſimum Celtarum Regem (*a*) fabulantur, & aliis qui Herculem Ale-

De Hercule Celtico. *a*) quod ii faciunt, qui nugis ſuppoſititii *Beroſi* decepti fingere in antiquisſimis malunt, quam ignorantiam ac Scriptorum penuriam confiteri. *Hiſtoire de l'etat & Republique des Druides, Eubages, Saronides, Bardes, Vacies, anciens Francois* &c. *depuis le deluge univerſel, jusqu'à la venüe de Jeſus Chriſt par P. F. Noël Talepied, Lecteur de Pontoyſe 8. Paris.* 1585. *lib.* 2. c. 8. p. 31. ſeq. *Jacques de Charron Hiſt. univerſelle cap.* 23. *fol.* 102. *Hiſtoria de Segova aut. Diego de Colmenares, Madrit.* 1640. *fol.* p. 2 ſeq. *Franc. Diago Hiſtoria de los victorioſisſimos Antiguos Condes de Barcelona. Barcellon.* 1603. *fol. lib.* I. *cap.* I. *A. de Salazar Recherches des Royaumes d'Eſpagne pag.* 67.

Alemannicum (*a*) detortis utcunque vocum

De Hercule Alemannico. *a) Aventin. Annal. Boj. lib. 3. cap. 1. Begerus in Thesauro Palatino pag.* 16. seq. statuam æream antiquitatis venerandæ memorat in Electorali cimeliarchio asservatam, quam *Alemannum* exhibere, Deum Germanorum, a Maximiliano I. Imperatore in pago Alma prope Constantiam anno 1507. repertum, inscriptio sequens veteris membranæ, quæ juxta asservatur, prodit:

Allmann Abgott bin ich,
Die Teuschzen iren mam hambt durch mich,
Von grossen Streiten der walhen dich versich,
Alamanna Teuschzland nent sich,
Bey Costnitz im Dorff Alma lag ich,
Durch Künig Maximilion schickt es sich,
Im XVC und VII. Jare in die Lad legt er mich.

quæ uti nullis scriptorum fide dignorum testimoniis nituntur, ita facile refutantur vero nominis Alemannorum etymo. Simulacrum præterea *Begero* l. c. adductum, non alium quam Mercurium refert Romanorum, quod pileus indicat, non obscuris alarum vestigiis, indicia insuper caducei in inferiore ejus parte, & manus eo situ, qui Mercurii solet esse, marsupium & caduceum gestantis.

vocum originibus (*a*) fingunt, nullo fere negotio in eorum partes pertrahemur, qui fabularum somniis magis delectantur, quam genuinis ac rationi consonis Historiæ momentis. Verum enimvero qui æquo animo veterum commenta de Hercule suo pensitaverit, facile deprehendet, Romanos & Græcos, quidquid unquam insigne ac magnificum bellicæ virtutis proditum fuit, ad Herculem suum retulisse, ac pene non tam unicum heroem, sed omnes fere robore ac egregiis facinoribus inclytos hoc indigitasse cognomine. Inde profecto est, quod *Varro* quadraginta tres Hercules nominat, & *Cicero lib.* 3. *de natur. Deorum* sex agnoscit. Romanis imprimis solenne erat devictarum gentium numina cum suis commiscere; vel quia quidquid ubique Deorum erat a gente orbis pene terrarum victrice coli vellent videri, unde peregrina etiam sacra Romæ plane interdicta

a) *Erd-Scul*, terrarum Protector, quasi Hercules. Adrianus Scrieck Orig. Celtic. lib. I. p. 24. *Herkuller*, *Hertuger*, *Hereker*, *Herfader*, belli sive exercitus dux, cujusmodi verborum lusus plures exhibet Olaus Rudbeck. Tom. I. c. 33. p. 743. seqq.

dicta erant; vel quia levissimis indiciis decepti re vera sua numina sibi cernere videbantur; vel denique quia lubenti animo sua interpretatione subveniebant, ut in communionem sacrorum venirent cum populis armis subactis, quos eo facilius hac ratione jugum Romanorum admissuros existimabant, probe gnari, quantam vim in vulgi animis habeat Religio. Quare mirum videbitur nemini, a Romanis Scriptoribus Numina *Vulcani*, *Mercurii*, *Martis*, *Isidis*, *Castoris* & *Pollucis* aliorumque tribui Germanis, quibus illa ne nomine quidem innotuerant ante. Idem fuit fatum herois, quem Germani ob fortia facinora divinis mactaverant honoribus, nunc quidem ignoto nobis nomine, nisi idem fuerit ac *Esus* vel *Ogomun* aut *Hermion* antiquissimus, quem Romani solenni Herculis nomine postmodum compellarunt. Neque scrupulum movere debent *Castra Herculis* inter septem oppida ad Rhenum memorata, quorum mœnia disjecta veloci opere refecit Julianus Cæsar apud *Ammian. Marcellin. lib.*18. *cap.*2. quæque eo loco stetisse videntur, ubi hodieque *Erkelns* haud ignobile oppidum Guel-

Gueldriæ ditionis insertum Ducatui Juliacensi, versus Ruram fluvium. Constat enim illa a Romanis demum condita, qui Romana etiam nomina noviter exstructis castellis imponere solebant. *Sylva* autem *Herculi sacra*, de qua *Tacitus Annal. lib.* 2. *cap.* 12. agit, non aliter quam Romana interpretatione intelligenda est, de qua modo diximus. Idem statuendum de *Campo Herculis lapideo* in Gallia Narbonensi, de quo *Pomp. Mela lib.* 2. *cap.* 5. scribit: *Alioquin litus & lapideus (ut vocant) campus, in quo Herculem contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecissent, ab invocato Jove adjutum imbre lapidum ferunt. Credas pluisse, adeo multi passim & late jacent.* conf. *Strabo lib.* 4. p.m. 276. seq. *Plin. Hist. Nat. lib.* 3. *cap.* 4.

Qua ratione Romani Herculis columnas in Septentrione quæsiverint.

§. II. Herculem igitur unquam in terris nostris fuisse negamus, Romanos autem, cum relatum accepissent, exstare in regionibus sub Arcto rigentibus ingentes moles saxeas, quæ memoriam conservarent inclyti Herois, novas finxisse Her-

Herculis columnas plane perſuaſi ſumus, præſertim cum obſcura atque incertisſima ſint, quæ ipſorum Scriptores de Gaditanis illius Herois columnis literis prodiderunt. vid. *Diodor. Sicul. lib.* 4. p. m. 226. *Pompon. Mela de ſitu orbis lib.* 1. *cap.* 5. *&* *lib.* 3. c. 6. *Solin. cap.* 24. Alii enim freti clauſtra intelligunt, alii Gades, alii etiam quidpiam ultra Gades ſitum. Nonnulli pro columnis habent Calpen & Abilam, alii inſulas exiguas utrique monti propinquas; alii columnas volunt æreas octo cubitorum, quæ Gadibus erant in Herculis delubro. vide *Strabonem lib.* 3. p. m. 258. ſeq. De iis tamen monumentis *Tacitus* intelligi non debet, quæ in Drenthiæ tractu & Friſia cernuntur, hæc enim Druſus Germanicus terreſtri itinere potuiſſet adire, neque Oceanus obſtitiſſet inquirenti. In eum autem errorem eo facilius Romani deducebantur, quod talia de Gaditani ſive Phœnicii Herculis columnis memorari ſciebant, quæ a noſtris monumentis parum abhorrent. Apud *Strabonem* enim *lib.* 3. *pag.* 202. quidam de fano Herculis ad occidentem ſito mentionem faciens, neque aram ibi eſſe ait, neque ullius Deorum;

rum; *ſed lapides multis in locis ternos aut quaternos compoſitos.* Fas ibi non eſſe ſacrificare, *neque noctu eum locum adire, quod ferant eum nocturno tempore a Diis teneri.* Niſi forte quis putet ad Tacitum famam perveniſſe rupis excelſæ in mari Septentrionali ſub Norvagia, multa religione ſacræ, ad quam ubi perventum fuerit, tyrones, quibus mare illud navigatum non eſt, ſtatis ceremoniis & marina luſtratione inaugurantur. Ea hodieque mutilata voce, ut nonnullis videtur, vel ab Hercule vel a columna *Col* nautis audit. Verum poſthabita Romana denominatione *Kollum* & *Koll* veteribus petram ſignificaſſe vel ex ſola *Gothrici & Rolfi Hiſtoria* cap. 1. elucet & *Aræ multiſcii ſched. de Islandia* cap. 3. p. 19. ut taceam, a S. *Nicolai* nomine illam ſyllabam, ut in alia inſula Germanici maris exemplum habemus, pene fluctibus jam abſorpta, poſſe eſſe ſuperſtitem.

De Hercule Saxano.

§. III. Atque de tali Hercule ſive Heroe ob fortia geſta in Deorum numerum relato & a Septentrionalibus monumento ſepulchrali culto intelligendæ ſunt inſcriptiones, quæ *Herculem Saxanum* referunt.

Emi-

Eminet inter eas, quam in agro Clivenſi inventam Lectori hic communicamus ex collectione (*a*) Sereniſſimi Principis Naſſovii, Johannis Mauritii:

HERCULI SAX
ANO. SACRUM
C. SULPICIUS MA
TURUS LEG. XXII.
PRP.

De monumentis Clivenſibus. *a*) Tot inter Heroes, qui felici conatu armorum ſtrepitum cum literarum amore conjunxere, primum fere nominare non veremur hunc *Johannem Mauritium*, cujus belli facinora Hiſtoricorum volumina ediſſerunt, amorem autem erga Muſas ipſe æterno opere monumentisque nunquam interituris teſtatum fecit poſteritati. Eximia ſcilicet veterum monumenta ſunt, melioríque, quam qua gaudent cura dignisſima, quæ ab interitu ejus auſpiciis vindicata & in agro Clivenſi (Bergendal prope Cliviam urbem) circum ipſius Principis monumentum ſepulchrale, quod exemplo rarisſimo eodem loco ſibi vivus exſtruxerat, diſpoſita, Archimedis hujus Teutonici in literas merita declarant. Debemus accuratam illorum delineationem Reverendisſimo ac Doctiſſ. *Joh. Kayſero*, SS. Theol. Mag. & Eccleſiarum Clivenſium Inſpectori

(a) PRP. ET COMMI
LITONES LEG. EJU
SDEM QUI SUB
EO SUNT
V. S. L. M.

In eundem modum Tibure tabella marmorea parieti diverſorii publici inſerta:

HER-

qui multa diligentia eadem ipſe contulit & nobiſcum aliquot ante annos communicavit.

a) *Legionis XXII. Primipilus & commilitones* &c. & hæc lectio magis arridet, quam quæ nuper mihi obvia fuit in Menſonis Altingi Deſcriptione agri Batavi & Friſii, qui habet LEG. XXII. PR. P.F. & interpretatur: LEGatus LEG. XXII. PRimigeniæ, Piæ, Felicis pag. 29. ſeq. *Cuperus in Monumentis Antiquis ineditis pag.* 228. linea prima legit SAX SANTO, linea quarta MATVRVS 7. LEG. (cum nota 7. ſignificet Centurionem vel Centuriam) linea quinta PREF. ET. Quæ variantes lectiones parum momenti habent in noſtra inſcriptione, cum alioqui dolendum ſit, temporis injuriam in multis lapidum autoritatem reddidiſſe dubiam ubi de temporum rationibus imprimis aut Hiſtoriæ fide quæſtio eſt.

HERCVLI. SAXANO. SACRVM
SER. SVLPICIVS. TROPHIMVS
AEDEM. ZOTHECAM. CVLINAM (a)
PECVNIA'. SVA'. A'. SOLO'. RESTITVIT
IDEMQVE. DEDICAVIT. K. DECEMBR
L. TVRPILIO. DEXTRO. M. MAECIO. RVFO. COS.
EVTYCHVS. SER. PERAGENDVM. CVRAVIT

a) *Culina* alias eſt locus, in quo funerum & ſacrorum epulæ peragebantur. Conf. *Phil. a Turre Monumenta veteris Antii, edit. Rom.* 1700. *pag.* 308. quod *Feſtus* etiam confirmat.

apud *Gruter*. P.XLIX. n. 3. Legit atque descripsit *Smetius*. Contulit *Gudius*. *Appianus* SAXONO pro SAXANO habet P. CXIV. quem sequitur *Hubertus Golzius in Thesauro rei Antiquariæ, Operum Tom.* I. p. 8. *Joh. Baptista Suarez de Salazar* in libro Hispanico: *Grandezas y Antiguedades da la isla y ciudad de Cadiz, en Cadiz* 1610. 4. pag. 181. seq. *Herculem Saxanum* retinuit, linea autem secunda legit TROPHINVS & linea ultima: Euthius. ser. peregrinantibus curavit.

§. IV. Quanquam enim *Saxonis* nomen inter Propria Germanis fuerit frequentatum, quod ostendit Catalogus eorum ex vetustissimo Codice Monasterii S. Galli ordine Alphabetico descriptus Tomo II. *parte prima Antiquitatum Alemannicarum*, quæ ex Bibliotheca Melchioris *Goldasti* prodierunt *cap.* 1. & 2. *Lit.* S: *Sadeprecht, Sahso, Sasso, Shasso, Sazo, Saxunus*; *Saxa* insuper Legatus quidam Antonii in bello Philippensi Romanis Autoribus memoretur; mallem tamen pro Appellativa

Agenus Urbicus autem *lib.* I. *de controvers. agrorum ad Jul. Frontinum* culinas interpretatur loca suburbana inopum destinata funeribus. *Zotegam* legit *Raderus*, & refert ad *Martial. lib.* I. Epig. 12.

lativa hanc Saxani accipere vocem. Fuit enim Romanis etiam templum *Bonæ Deæ Subſaxanæ*, (vid. *Georg. Fabricius* in Roma p. 135.) & Hercules Saxanus is eſt, cujus memoria in ſaxis vel ſaxetis, (ut eſt apud Lucretium, ni fallor) colebatur. Poſſet etiam dici *Hercules in Petra*, quo cognomine venit in Inſcriptione, quæ Mediolani quondam exſtabat in lupanari publico:

HERCVLI
IN. PETRA. SACR.
C. CALVISIVS
SECVNDINVS
VI. VIR. JVN. DECVR
ITEM. Q. ARAM
V. S. L. M.

ap. *Gruter. pag.* XLIX. n. 2. conf. *Gudius*. Et hoc pacto *Hercules in petra* eadem ratione dicitur, qua milites haſtati *Ennio* ſunt milites in haſta. conf. *Græv. Epiſt.* p. 264. quod de eo lapide, qui Tibure exſtat, tanto minus aſſerere veremur, quod non modo *Hercules Tiburtinus* in Inſcriptionibus occurrit apud *Gruter.* p. XLIX. n. 6. & pag. MXIII. n. 3. *Golz.* l. c. p. 8. ſed *Martialis* etiam lib. 1. Epigr. 13. v. 1. arces Tiburis gelidas vel eminenti petræ impoſitas innuit:

Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces.

De Thorone Saxano.

§. V. Lepida eſt fabula, qua duce Thorum etiam, vetus Septentrionalium ac Celtarum numen *Saxanum* dicere poſſemus, alia tamen ratione, quam quæ noſtris monumentis illuſtrandis inſerviat. Exſtat *Eddæ Mythol.* 55. de Monomachia Thori & Hrugneris. Thorum fulmina & tonitrua præcedebant. Locus pugnæ erat in campo lapideo. At Hrugnero cor trigonum lapideumque, itemque caput & ſcutum lapidea fuerunt. Ad hunc accedens Thor primum fulmina cum tonitribus ejaculabatur, deinde gravem in eum ictum clava (*a*) deſtinabat, quem dum enſe ſaxeo excipere nitebatur Hrugnerus, enſis in mille diſſiliit partes, unde omnes ortæ ſunt cotes. Alia tamen illarum fronti Thoronis inſiliens humi

De Malleo Thoronis.

a) De hoc Thori vel Thoronis malleo plena ſunt majorum monumenta. vid. *Edda Myth.* 59. ſua propria voce dicebatur *Miolnar*, atque dæmonibus imprimis aut gigantibus erat infeſtus ac timendus. Originem autem dedit fabulis, quæ vulgo circumferuntur de lapidibus fulgure excusſis, *Donnerkeile*, Germanice dictis. *Thor* Celtis eſt Taran vel Taram.

humi eum proſtravit, ſupra quem mox ipſe Hrugnerus cecidit ictu clavæ conſternatus. Dumque pedem ejus Thori humero incumbentem inde revellere nititur Tialfe Diique reliqui, *Magne* Jovis filius *trium noctium* (*b*) *puer* eum inde amolitur. Quod facinus conſpicatus pater ejus lætabundus prædixit, magnitudinem & potentiam inſignem ejus eo portendi. Quod ſi quis minus æquum judicet judicium, quod ſupra de dubia Olai Rudbeckii fide dedimus, enixe rogamus, ut conferat hunc locum, qualem ille *Atlant. Part.* I. *cap.* 33. §. 3. pag. 746. exhibet, & facile patebit, quantum ſibi indulſerit in addendis & mutandis iis, quæ nulli Codices Manuſcripti unquam poterunt ſuppeditare, eo conſilio, ut Campum Lapideum Narbonenſem & Hercu-

Rudbeckius notatur.

Majores noſtri per noctes numerabant,

b) Hæc ratio tempora diſtinguendi majoribus noſtris uſitata jam a Cæſare literis prodita eſt, qui de Gallis lib. 6. B. G. *ſpatia*, inquit, *omnis temporis non numero dierum ſed noctium definiunt: & dies natales & menſium & annorum initia ſic obſervant, ut noctem dies ſubſequatur.* Quod etiam obſervatum in *Lege Salica Tit.* 57. & in *Conſtit. Caroli M. Tit.* 49. Sententiæ quoque judiciales ve-

Herculem Magusanum (*c*) ex Edda eliciat. Et Augiæ ſtabulum purgare tentaret, qui

teres frequentes ſunt hac formula: *comparoir dedans 14. nuictz*, & quia nox diem poſt ſe trahere videbatur, ideo admixtis Romanis moribus dicebant *quinze jours*. Morem hunc etiam retinent Angli, qui ſimplicem ſeptimanam *ſenight*, quaſi *ſevennight*, h. e. ſeptem noctes, & geminatam *fortnight* velut *fourteennight*, i. e. quatuordecim noctes adpellant. De Germanicis moribus teſtatur *Speculum Saxonicum* plurimis locis & *Tacitus* de *Mor. German. nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant. Nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt.* De ſententiis judicialibus hunc morem ſervantibus conferatur *Datt. de pace publica lib. 4. cap. 4. n. 23. & cap. 3. n. 45.* In legibus antiquis Septentrionalibus ſtatutum, ut occiſi hæres *intra noctem & annum* compareat, quod nos hodie dicimus *innerhalb Jahr und Tag.* In Snorronis ſecunda parte Eddæ, quæ Poëticos veterum Septentrionalium flores continet, dies dicitur *Dottur ſonur Nattar*, nepos noctis. Inde etiam eſt, quod accedente ſacrificiorum anniverſariorum reverentia numerum annorum ab hiemibus colligebant. *Gotrecks Saga* pag. 21: *Dä war Starkater tre ähr gammal; och nije ähr war han i Fenring med Hroſshars grana*, i. e. ac tum quidem Starkaterus trium fuit brumarum (annorum) novem autem brumis

& hyemes.

qui justum operis examen vellet inire, cum singula loca diligenter sint evolvenda,

(annis) in Fenhringia una cum Hrosharsgrano. *Ulphilas Luc.* 2. v. 42: *Och tä han war tolf Wintrar*, & cum esset brumarum (annorum) duodecim. *Matth.* 9. v. 20. *och si en Qwina som hade blodgäng i tolf wintrar*, & ecce mulier sanguinis fluxu laborans brumis (annis) duodecim. conf. vetustum Codicem MS. apud *Rob. Sheringham de Anglorum gentis origine, not. ad cap.* 14. p. 329. & *Snorronis Sturlesönii Konung Harald Harfagers Saga in Heims Kringla Tom.* I. P. III. c. 25.

De Hercule. c) *Herculem Magusanum* non minus quam Herculem Thebanum, Erymantinum aliaque numina Africana numero Germanicorum debere excesse, aliquando fusius demonstrabimus. Non ignoro Romanorum Imperatores eo processisse arrogantiæ, ut divini cuperent videri atque tanquam Numina coli ab orbe terrarum. *Posthumum* autem, cujus numismata Herculem Magusanum vel Macusanum & Deusoniensem sistunt, a majoribus nostris pro Deo cultum, multo minus credere possumus, quam si quis illius Imperatoris numen sub *Minervæ Fautricis, Herculis Erymantini, Herculis Comitis Augusti, Jovis Victoris, Statoris, Herculis immortalis, Cretensis, Lybici & Argivi* elogio fuisse adoratum afferat, hos enim titulos etiam præ se ferunt nummi sub illo excusi. vid. *Joh. Vaillant Numismata Impera-*

venda, quibus vel levi vocula detortis alienus ſenſus facile tribuitur. Magis mirari

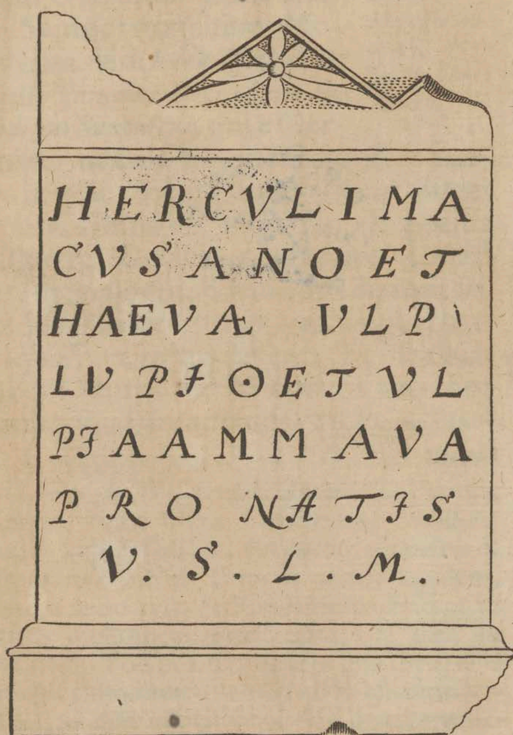
torum Romanorum præſtantiora Tom. I. *edit. Amſtelod.* 1694. p. 287. ſeq. *Andr. Morellii ſpecimen univerſæ rei nummariæ antiquæ pag.* 42. *Jean Triſtan Commentaires Hiſtoriques contenans l'Hiſtoire Generale des Empereurs Tom.* III. p. 135. ſeq. *Harduini Opera Select.* p. 857. *Domini Anſelmi Bandurini*, Raguſini, Presbyteri ac Monachi Benedict. e congregatione Melitenſi, Amici integerrimi, cujus conſuetudine per novem fere menſes frui licuit, *Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palæologos pag.* 287. ſeqq. *Loüis Savot Diſcours ſur les Medailles antiques.* Herculis enim Erymantini, Lybici &c. encomia ſatis ſuperque declarant, quantum Poſthumus numinibus antiquis & Africanis præſertim tribuerit. MAGVSVM autem inter urbes Africæ diſerte nominat *Plinius Hiſt. Nat.* lib. 6. cap. 29. Et ſcorpionem, animal terris noſtris tam peregrinum & incognitum quam frequens Nili ripis refert ad ſiniſtrum latus Herculis Maguſani lapis Weſtcapellæ anno 1514. in litore maris erutus & ſpeciem ipſius referens,

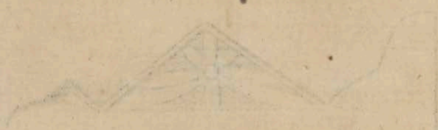
Fig. X. quam damus Fig. X. ſubſcriptio eſt:

HERCVLI
MACVSANO
M PRIMII VIS
TERTIVS
V. S. L. M.

Fig. X. ad Sect. II. C. 3.
HERCULES
MAGUSANUS.

Fig. XI. *ad Sect* II. *c.* 3.

mirari ſubit Rudbeckium hujus fabulæ nullam dare interpretationem, cum alioquin nulla figmentorum repagula ſint, quæ non liberali Apolline & ſuo more reſerat.

Alia conjectura de Hercule Saxano, & Odino Saxonico.

§. VI. Thorum ſæpius cum Odino confundit Edda aliaque Septentrionalium Monumenta. vid. *Eddæ Mythol.* 18. Quidſi *Saxanus Deus* idem ſit ac *Odinus Saxonicus*, qui e Germania arma coloniasque Saxonicas Sueciæ intulit, cujus inde gloriæ Sueci inventa fabula de Thorone vel potius Hrugnere Saxano obtrectare conati ſunt, ut majorem fidem conciliarent iis, quæ jam diu de Suecia, vagina gentium antiquiſſima, jactare ſolent. Fuiſſe enim plures Odinos, vel Wodenos alio loco commodius oſtendemus, & *Odinum Saxonicum*

N 5

vid. *Gargon Walcherſche Arcadia* T. I. p. 187. Lineæ tertiæ literæ perobſcuræ: poſſunt enim legi *Primilius*, *Primilvis*, *Pimelvis* & *Primiivis*. Nos addimus alium lapidem, quem anno 1715. deſcripſimus exſtantem in atrio Bibliothecæ præſtantisſimæ, quæ in Collegio Sociorum nominis Jeſu Bruxellis magis cuſtoditur, quam in ullos uſus convertitur, ab hominibus omnis fere literaturæ expertibus. confer Figuram XI.

nicum ab alio ejusdem nominis diſtincte diſcernit *Abrenuntiatio Diaboli & profeſſio fidei Franco-Saxonica:*

End ec forſacho allom diaboles vuercum end uuordum, thuna erende, Vuoden (vel potius Thunare ende Vuoden) *end SAXN-OTE ende allem them unholdum, the hira genotas ſint.*

h. e. & ego renuntio omnibus Diaboli operibus & verbis, lucorum cultui, (vel potius: Thoroni ſ. tonitru &) Wodano & *Saxonico Otino*, & omnibus ſpiritibus malis, qui horum conſortes ſunt. Neque enim aliosquam Deos poſſumus interpretari, qui omnium aliorum ſpirituum malorum conſortes dicuntur. Verum unicuique liberum hic eſto judicium.

CAP. IV.

Saxa Salisburienſia non eſſe Monumentum ſepulchrale Vortigerni & ſociorum ab Hengiſto occiſorum, neque Ambroſii.

§. I.

Vortigernum cum ſociis non eſſe ſepul-

NOta fraus & proditio, qua Hengiſtus cum Saxonibus Regem Vortigernum nobilisſimosque

que Britannorum necavit. Quod quia haud adeo longe a Salisburienſi agro accidiſſe conſtat, quosdam induxit, ut moles ſaxeas Salisburienſes monumentum ſepulchrale eorum crediderint, nulla profecto probabili conjectura, ut ante nos demonſtravit *Ignatius Jonas* in libello ſupra allegato. Quod ut eo dilucidius appareat, juvabit legere locum ex *Godofredi Monmuthenſis* lib. 7: *Nec mora, ſtatuta die inſtante convenerunt omnes intra nominatam urbem* (Ambresburiam) *& de pace habenda colloquium inceperunt. Ut igitur horam proditioni ſuæ idoneam inſpexiſſet Hengiſtus, vociferatus eſt: NEMET OURE SAXAS; (a) & illico Vortigernum accepit & per pallium detinuit. Audito ocyus ſigno abſtraxerunt Saxones cultros ſuos & adſtantes Principes invaſerunt, ipſosque nihil tale præmeditantes jugulaverunt circiter quadringentos ſexaginta inter Barones & Conſules. Quorum corpora beatus Eldadus poſtmodum ſepelivit atque Chriſtiano more humavit, haud longe a Kaer-caradane, quæ nunc Salesberia dicitur in cœmeterio, quod eſt juxta cœnobium Ambrii.* Nihil hic de tanto opere memoratur, quod

tum ſub mole Salisburienſi.

a) h. e. arripite & ſtringite ſacas ſive gladios veſtros.

quod imprimis a monumentis ſepulchralibus Chriſtianorum plane abhorreret, quorum more tamen ſepultos ait Godofredus. Præterea *Matthæus Weſtmonaſterienſis* fol. 92. diſerte ſcribit, principes defunctos, quos Hengiſtus prodiderat, in Monaſterio Ambri jacuiſſe, & *Monmuthenſis lib.* 8. pergit de Ambroſio, qui ad monaſterium illud pervenerat: *ut locum, quo defuncti jacebant, circumſpexit, pietate motus in lachrymas ſolutus eſt, dignum namque memoria cenſebat ceſpitem, qui tot nobiles pro patria defunctos protegebat - - - præcepit Merlino lapides circa ſepulchrum erigere, quos ex Hibernia aſportaverat.* Scilicet erigere debebat eodem loco nempe Ambresburii, & ſi, quod nemo negaverit, inter figmenta referenda ſunt, quæ de Merlino narrantur, non niſi ceſpitem habebimus ſivè tumulum, qui tot nobilium virorum corpora texerat. Ea verba etiam Godofredi: *ut locum quo defuncti jacebant, circumſpexit,* illi ſententiæ plane contrariantur, cum ab Ambresburia in monumentum Saliſburienſe (quod duabus leucis Anglicis ab ea urbe abeſt,) neutiquam detur deſpectus interpoſitis aliquot collibus.

§. II.

§. II. Non latuere hæc, ut arbitror, *Polydorum Virgilium*, qui idcirco *lib.* 3. Salisburiensem molem maluit pro ipsius Ambrosii, ibi cum strenue pugnaret, occisi monumento sepulchrali habere. Verum eadem fere, quæ jam adduximus, contra eum militant: Ambrosius enim Christiano etiam more sepultus fuit, & quidem in cœmeterio prope Cœnobium Ambrii, sicut vivens adhuc præceperat, ut habet G. *Monmuth.* lib. 8. unde nomen etiam urbi obtigit. Ut taceam omnes Scriptores in eo convenire, Ambrosium non violenta morte peremptum, quod scribit *Polydorus*, sed veneno e vivis sublatum.

De sepulchro Ambrosii.

CAP. V.

De sacrificiis & oblationibus ad sepulchra factis.

§. I.

NEgavimus Sect. I. cap. 3. 4. monumenta nostra ad templorum aut ararum classem pertinere. Nunc sacrificia ad sepulchra peracta asseremus. Apud Scythas ea in usu fuisse com-

Sacrificabant ad sepulchra.

commonſtrat *Herodotus lib.* 4. c. 72. Germanicas nationes & Thuringos præ cæteris ac Haſſos a ſacrificiis mortuorum dehortatur *Epiſtola Gregorii Pontificis Maximi*. Indiculus ſuperſtitionum & paganiarum ſæpe allegatus §. 1. ſtatim agit *De ſacrilegio apud ſepulchra mortuorum*, & §. 2. *De ſacrilegio ſuper defunctos, id eſt, Dadſiſas*. Scilicet ad ſepulchra cognatorum oblationes faciebant, commeſſabantur atque epulabantur, de quibus hoſtiis immolatitiis intelligendus *Othlonus in vita S. Bonifacii lib.* 2: *Pro ſacrilegis itaque Presbyteris habendi, ut ſcripſiſti, qui tauros & hircos Diis paganorum immolant, manducantes ſacrificia mortuorum*. Neque diffuſa Evangelii luce ſtatim is error potuit aboleri, quin & Sanctorum Martyrum tumulis eundem deferrent honorem. Gravis eſt querela, quam exinde fundit *Ambroſius: Sicut illi, qui calices ad ſepulchra Martyrum deferunt, atque illic in veſperam bibunt, & aliter ſe exaudiri poſſe non credunt: O ſtultitia hominum, qui ebrietatem ſacrificium putant, qui æſtimant illos ebrietate placare, qui jejunio paſſiones ſuſtinere didicerunt*. Ejusmodi epulæ vocantur *Diſcubitio* in Inſcriptione Lugdunenſi Matribus Auſanis dicata apud *Sponium in Ignotor.*

tor. Deor. aris Tom. VII. *Thesauri Græviani* p. 252. & in *Miscellaneis eruditæ Antiquitatis* p. 107. Aliæ inscriptiones Romanæ epulas annuatim ad monumenta sepulchralia habendas memorant, quæ frequentes occurrunt apud Gruterum aliosque. Ab istis epulis longe diversæ erant eæ, quas Hibernis nonnulli attribuunt Scriptores. Hos enim non modo humanis vesci carnibus consuetos fuisse, sed & pro honesto duxisse mortuorum parentum corpora comedere, refert *Strabo lib.* 4. p. m. 307. seq. quod de Massagetis etiam habet *lib.* 11. *conf. Solin.* c. 15. At Hibernorum saltem causam agere in proclivi erit, tacentibus aliis monumentis, & *Strabone* ipso fatente, se fide dignis hujus rei testibus destitui. l. c.

CAP. VI.

De Autoribus stupendorum horum operum, & qua ratione fuerint congesta. Gigantes ea non condidisse.

§. I.

Monumenta hæc a gigantibus non fuisse exstructa.

DE Autoribus tantorum operum nunc nobis instituenda disquisitio, postquam usum eorum cognovimus. Ingens moles

moles ſaxorum, quæ in Salisburienſi ac Friſicis imprimis monumentis ſpectantium animos ſacro velut horrore percellit, in eam nonnullos ſententiam per-traxit, ut gigantum monſtra olim terras noſtras incoluiſſe iſtaque virium ſuarum reliquiſſe monumenta crediderint. Ita de Friſicis ſentit *Jo. Picardus* l. c. & *Reuſenbedden* ſive *Riſenbetten*, lectos gigantum ideo appellat vulgus. Idem de Helmſtadienſibus affirmat *Hermannus Conringius in conjecturis de antiquiſſimo ſtatu Helmſtadii & viciniæ, init.* & arctoi orbis incolas meros gigantes fuiſſe contendit *Arngrimus Jonas Crymogeæ lib.* 1. c. 4. p. 34. *ſeq. Thormondus Torfæus Hiſt. rerum Norvegicarum Tom.* l. P. I. *lib.* 3. c. 4. p. 117. ſeq. *Saxo præf.* p. 4. Salisburienſe etiam monumentum gigantum robori deberi ſtatuit *Conringius* l. c. pag. 44. ſeq. quod pluribus fabulis involvit *Giraldus Cambrenſis de* Admirand. Hibern. c. 18: *Fuit antiquis temporibus in Hibernia lapidum congeries admiranda, quæ & Chorea Gigantum dicta fuit, quia gigantes eam ab ultimis Africæ partibus in Hiberniam attulerunt*, &c. Et quidem in Agrum Kildarienſem prope Naaſam, ubi etiamnum ejusmodi lapidum ſtructuras

Quod multi aſſerunt.

cturas

ſturas exſtare cap. 1. Sect. 1. notavimus. In Britanniam autem ferunt illos lapides translatos juſſu Aurelii Ambroſii & artibus magicis Merlini in fabulis medii ævi perquam celebris, ut dignum Britannis Hengiſti fraude circumventis exſtaret monumentum. conf. *Rainulphus Monachus Ceſtrienſis Polychr. lib.5. & Godofredus Monmuthenſis* l. c.

Manuſcriptum Bibliothecæ Oxonienſis de Origine Gigantum in Britannia.

§. II. Quid mirum autem talia gigantibus tribui, cum totam Albionis inſulam per aliquot ſecula a talibus monſtris ferant inhabitatam. Lectori non ingratum fore ſperamus, ſi prolixius hæc exponamus ex Manuſcripto hactenus inedito, quod Bibliotheca Bodlejana ſervat, & nos humanitati Celeberrimi CHAMBERLAYNII iterum debemus.

Claſſ. VI. D. 1. vol. 2156. 21.

De Origine Gygantum in Inſula Albion olim habitantium & nomine Inſulæ quæ nunc Anglia dicitur.

ANglia modo dicta, olim *Albion* dicebatur, & habebat inhabitatores Gygantes. Qualiter vero nomen ſibi inditum fuerit & qualiter tali ætate inhabitata exſtiterit, jam patebit.

O Trans-

„Transmisſis a mundi Conſtitutione
„*Millibus nongentis ſeptuaginta annis*, fuit
„quidam Græciæ tum regibus terræ po-
„tentior, qui habebat de conjuge ſua
„Regina triginta filias admodum ſpecio-
„ſas & grandes ſicut erat Pater & mater
„earum nominibus tum recognitis ex-
„cepto nomine filiæ ſenioris quæ dice-
„batur *Albina*. Et omnis filiæ ſimul erant
„nutritæ omnis quia natæ maturæ ætate
„famoſis regibus erant nuptæ. Cum
„ergo finiſſent ſingulæ - - - qua
„vice fœmina opera & induſtria conve-
„nerunt in unum & - - - - - -
„confeſtim inveniunt - - - - -
„ - - - - - - - nam quia erant
„filiæ - - regis qui nullius juri ſub-
„deretur, nec ipſæ permitterent ſupra
„ſe aliquem dominari nobilitatem ſuam
„alicujus ditioni ſubeſſe. Et videbatur
„hoc conſilium omnibus complacere.
„Porro ad tam arduæ rei propoſitum aſ-
„ſequendum juramentis ſe mutuis aſtrin-
„xerunt, quod quælibet virum ſuum
„ad certum diem inter amplexus occide-
„ret, niſi fœmineæ voluntati in omnibus
„obediret. Finito conſilio quælibet in
„ſuam reverſa eſt patriam; ſane uni ea-
„rum ſcilicet juniori omnium diſplicuit
„hoc conſilium eo quod Dominum ſuum
affe-

affectuose diligeret, nec quicquam mali"
accidere sibi vellet. Quæ tum in Parlia-"
mento - - - erat non corde con-"
sensit, quia nisi corde sententiæ con-"
sensisset ipsa dubio mortis sententiam"
incurrisset. Hæc ad regem maritum"
suum accelerans mox ut vidit eum"
amarissime doluit ex recordatione ge-"
storum; & Regi anxie requirenti cau-"
sam sui doloris exposita sororum con-"
spiratione aperuit; & procidens ad"
pedes ejus veniam in hoc quod in"
necem e us conjuraverat postulavit."
Quam rex fletu perfusam levavit am-"
plexatusque & osculatus est eam, ac"
totum ei se prebuit solito gratiorem"
dolorem animi ejus deliniens & ani-"
mans ad gaudium cor illius. Quæ con-"
solatione recepta ad Regem Græciæ"
patrem suum cum rege marito perexit,"
& ei sororiam proditionem detexit."
Ad cujus rei auditum rex Græciæ stu-"
pefactus cito brevia sua misit ad reli-"
quas filias suas omnis & earum mari-"
tos ut - - - - venirent ad eum."
Cunctisque præsentibus causam tantæ"
convocationis aperuit & auditam pro-"
ditionem suam filiabus objecit. Exe-"
cratis autem illis & factum negantibus"
ac legitimæ purgationi se offerentibus"

„rex prudens prudenti eas examinatio-
„ne commisit, juniore filia a malignitate
„hujusmodi excusata. Captæ igitur &
„in custodiam sunt detrusæ donec a Pa-
„tre & maritis earum quid de eis fieret
„tractarent. Tandem quia filiæ nobilis-
„simi regis erant & tot nobilium regum
„sponsæ consideratum est ut non vili
„morte perirent, sed in navem grandem
„omnis pariter mitterentur; marinis flu-
„ctibus & fortunæ sine gubernaculo &
„sine victuum sustentaculo exponendæ.
„Quo facto non erat qui earum condo-
„leret miseriam ob compertam in eis
„immanitatem maritis, de dolosis dolo-
„rosæ sunt factæ nec ulla tum miseratio-
„ne dolendæ. Venti mare turbabant,
„fluctus navem jactabant & navi nunc
„alta nunc yma petente in magnis peri-
„culis miseræ fœminæ versabantur; &
„ad cumulum suæ miseriæ etiam cum
„proscriptione exilii gravi esurie labo-
„rabant, quæ dudum in patria regaliter
„convivabant. Diebus & noctibus sic
„metu mortis affectæ, sic cruciatu famis
„afflictæ tandem non valentes subsistere
„deciderunt & per tres dies & noctes
„tanquam mortuæ jacuerant. Interea
„navis ipsa flatibus & fluctibus agitata ad
„terram quæ nunc Anglia dicitur fere-
batur

batur nullo tunc nomine nuncupata"
quia a nemine inhabitata. Mari igitur"
quiescente in sicco evigilarunt quasi de"
gravi somno sorores. Et visa terra"
aërisque temperie cum gaudio exie-"
runt de navi incipientes ab illa quæ"
major natu erat *Albina*, consulentesque"
statim nimiæ fami suæ repertas ad co-"
piam bonas herbas & fructus arborum"
commederunt; quibus refectæ terram"
perambulaverunt in longitudinem &"
latitudinem & neminem invenerunt in"
ea, sed nec investigantibus aliquid signi"
apparuit quod in ea unquam aliquis"
hominum extitisset. Silvis, pratis &"
rivis terram exuberare viderunt, silvas-"
que feris, prata floribus & rivos pisci-"
bus habundare. Volatilium visa ferti-"
litas & audita avium melodia in silvis"
permagno solatio eis fuit. Reperta igi-"
tur tanta amœnitate deserti, & recupe-"
ratione prisci honoris & pace despera-"
ta, *Albina* sororibus suis dixit; ob nostra"
demerita Patriam perdidimus & hono-"
rem, & exules facti sumus, nec spes"
nobis reversionis est ultra; Cum ergo"
simus taliter fortunatæ & hanc terram"
dederit nobis fortuna, justum est, ut"
prima sim ego omnium vestrum in ea"

 & juris

„& juris mei ſit Principatus ipſius, quia
„prior Ego in egreſſu noſtro de navi
„ - - - ejus accepi, cujus ſententia
„ab omnibus approbata, *Albina* eis præfi-
„citur & ex ejus nomine terra Albion
„nuncupatur. Jam vero quia cibus eis
„deerat nutritivus nec habebant ingenia
„ad capiendas feras & aves, & excogita-
„tione ſubtili fecerunt tendiculas vir-
„geas quibus invicem connodatis feras
„caperent & tenerent; ſed & ingeniola
„componebant ex ugis pro avibus ca-
„piendis, capta igitur venationi exco-
„riarunt & extracto igne de ſilice coxe-
„runt in coriis & aves ad pinnas torre-
„bant, & his epulatæ ſunt ſplendide ſed
„aquam potatæ cumque talibus refocil-
„latæ cibariis vires recuperarent amis-
„ſas, & nutribilium dapum groſſæ eſſent
„& craſſæ cœperunt calore accendi ve-
„nereo & titillatione carnis urgeri, quod
„Dæmones incubi perpendentes as-
„ſumptis hominum ſibi formis cum mix-
„tura feminei ſeminis compreſſerunt
„easdem & evanuerunt continuo, nec
„fœminæ viros viderunt ſed tantum-
„modo virile opus ſenſerunt. Quælibet
„autem de ſuo dæmone concepit & pe-
„perit partum Gyganteum, & cum
Gy-

Gygantes adoleſcerent matres de filiis“
ſorores de fratribus genuerunt, & erat“
generatio monſtruoſa ſcilicet immo-“
deratæ ſtaturæ, magnitudinis excesſi-“
væ & fortitudinis obſtupendæ. Aſpe-“
ctus vero Gygantum horribilis erat“
nimis quia & horridi Dæmones horri-“
dos procrearunt gygantes & vires gy-“
gantum horridæ corpulentiæ extite-“
runt. aptum quoque fuit ut ex horri-“
dis horridi naſcerentur & beluæ beluas“
propagarent, igitur multiplicati ſunt“
valde gygantes & repleverunt terram“
hanc, fecerunt ſibi cavernas ſubterra-“
neas & circumvallarunt eas magnis“
muris & foſsis, DE QVIBUS MURIS“
ALIQVI STARE VIDENTUR, cæ-“
teris tempeſtate concusſis & dirutis,“
montanas etiam habitationes amabant“
arbitrantes tutisſimum ſibi eſſe in emi-“
nentibus locis manere; & perdurarunt“
Gygantes pacifice in hac terra usque“
ad adventum Britonum in eandem qui“
huc longe ante adventum Chriſti ve-“
nerunt. Nam inter adventum Brito-“
num in hanc terram & adventum“
Chriſti in mundum *mille centum & tri-*“
ginta ſex anni fluxerunt, porro ab ad-“
ventu Dominarum hanc terram primo“

„inhabitantium usque ad adventum „Bruti qui eam deleto nomine *Albion* „ſuo fecit nomine appellari *Britannia*, „*Ducenti & ſexaginta* anni intervenerunt. „Et hoc numero annorum Terra hæc „quæ Anglia dicitur terra fuit gygan„tum & ſic veritas clareſcit Hiſtoriæ de „primis habitatoribus hujus terræ.“

§. III. Scriptor hujus fabulæ non adeo antiquus (ut multa vocabula recentioris ævi indicant) e pluribus unam contexuit, eumque imprimis ſecutus videtur errorem, quo multi *Geneſ.* cap. 6. v. 4. interpretantur, gigantes e concubitu dæmonum cum filiabus hominum prognatos autumantes; cum tamen connexio totius capitis aperte doceat, mali peccatique labem exinde ſerpſiſſe latius, quod qui hactenus dicto Dei fuerant audientes in Sethi proſapia, ſeparatasque etiam domiciliorum rationes habuerant, nunc malorum conſortio immixti & connubiis etiam irretiti, facilius ad idololatriam injuſtamque Tyrannidem (majorem etiam quam malorum ante ſolebat eſſe,) pertrahebantur.

Gentes giganteas nunquam exſtitiſſe.

§. IV. Sunt qui e ſacris literis affirmant, ante & poſt diluvium integras gentes fuiſſe mon-

monſtroſa & gigantea magnitudine, quod inter alia loca *Geneſ. cap.* 6. v. 4. & *Sapient.* c. 14. v. 6. *Num.* c. 13. innuere ipſis videntur. Verum qui præconcepta opinione vacuus iſtos textus inſpexerit, facile concedet, Gigantes, qui in S. S. nominantur, non eſſe alios, quam viros feroces, gentesque potentes, impias. confer *Joh. Cunr. Dieterici Antiquitates Biblicas Veteris Teſtamenti pag.* 744. *ſeq.* & qui *Num.* c. 13. occurrunt gigantes timori aut malitiæ exploratorum ſuam debent originem; quo minus quemquam eorum ſententiæ acceſſurum credimus, qui primos homines Adamum & Evam omnesque antediluvianos enormis ſtaturæ fuiſſe adſerunt, inter quos nominandus *Esdras lib.* 4. *cap.* 5. v. 52. *ſeq. Moſes Barcephas lib.* 1. *de Paradiſo. cap.* 14. Cum enim totius mundi creaturarumque elegans ſit proportio ſuis numeris, ponderibus atque menſuris juſte abſoluta, alterutrum ex ea ſententia, quæ totas gentes giganteas ſtatuit, neceſſario profluet, ut aut monſtroſam & imperfectam noſtram, in quam nunc excreſcimus, aut Adami monſtroſam fuiſſe, niſi cæterarum animantium etiam corpora grandiora fuiſſe dicere velimus. Quæ oſſa

prægrandia ex imis terræ viſceribus nonnunquam eruuntur, aut animantium majorum fuere, undarum vi ac diluvio obruta, aut deſtillantium aquarum effectus perperam pro oſſibus habiti, aut denique illud ſaltem probant, fuiſſe interdum homines ſingulos eximiæ magnitudinis, quod hiſtorica monumenta etiam confirmant exemplis Goliathis, Puſionis item & Secundillæ, (quos tempore Auguſti denos pedes & amplius proceritatis habuiſſe refert *Solinus cap.* 1.) Georgii Caſtrioti ſive Scanderbeg, Georgii Frondsbergii aliorumque, quos inter referre jure meritoque poſſemus Summi Principis legatum, qui noſtra ætate in aula Gallica & Britannica tum corpore tum animi dotibus omnium oculos in ſeſe convertit. Excedit enim proceritate adoleſcentem illum, cujus meminit *Philoſtratus in vita Herodis Attici*, qui quod pedes octo longus eſſet, vocabatur *Herodis Hercules*. Herculem enim ipſum intra menſuram ſeptem pedum fuiſſe, memorat *Solinus*. Ethnici in fabulis, quas de gigantum bellis contra Deos ipſos concinnarunt, nihil aliud adumbrare voluerunt, quam homines potentes, impios, jusque numinaque ſusque

que deque habentes. Alii, inter quos Homerus nominandus, tanta prædicant de Cyclopibus & cæteris hominum monſtris, ut vix riſum eliciat tanta ſcriptorum aut ſimplicitas aut fingendi libido, quæ nihil aliud proficit, quam

- - *ut perſonæ pallentis hiatum*
In gremio matris formidet ruſticus infans.

(*Juvenal. Sat.* 3. v. 175. 176.) *Edda* etiam tanta portenta venerandæ Antiquitati tribuit, ut Thorus Deus cum comitibus aliquando in chirotheca gigantis cujusdam, & quidem in ſola vagina pollicis pernoctaverit. *Mythol.* 38. Varia ſunt nomina, quibus Arctoæ gentes homines giganteos, vel potius ſtaturoſos, ut *Auguſtinus* loquitur, compellabant. Dicuntur enim *Riſen*, *Bergriſen*, *Jotun*, *Thurs*, *þuſſar*, *þuſſablendingar*, *halfriſar*, *bergbuar*, *troll*, *halſtroll* &c. quæ ſingulæ tamen denominationes non modo latronibus & prædonibus, ſed dæmonibus etiam & ſpectris tribuuntur. *Trollquenna* in *Eddæ* nominibus dicitur Saga, incantatrix. Superioris Germaniæ incolis *Troll* vel *Droll* dicitur homo impudens & agreſtibus moribus, unde Galli mitigata vocis & ſignificatione & pronuntiatione ſuum *Drôle* efformarunt. *Trollia* familia Sue-

Suecorum nobilisſima caput Dæmonis in ſuis inſignibus hodieque præfert, indicans forte primum hujus familiæ ſtatorem dæmonis vel ſpectri fuiſſe victorem, qui nomen & inſignia Trollorum, *Derer Trollen*, inde duxerit ad poſteros transmittenda. Chriſtophorus Suecorum Rex etiam titulum *MAGNI REGIS GELIDORUM TROLLORUM & purgatorii Norvegiæ, Danorumque atque Suedorum, Gothorum robuſtorum & Schlavorum* a Soldano Babylonico tuliſſe credendus eſt, ſi apographum literarum anno 1444. quod Doctiſſ. *Joh Peringskiöld in notis ad Jo. Cochlæi vitam Theodorici Regis Oſtrogothorum & Italiæ pag.* 501. pro genuino habeamus.

Septentrionales tamen olim & viribus & corpore majores erant.

§. V. Quæ cuncta eo tendunt, ut evincamus, integras gentes giganteæ vel potius enormis & monſtroſæ magnitudinis nusquam in toto orbe terrarum exſtitiſſe, quamvis majores noſtros & proceritate & viribus multum ſuperaſſe talia

Qualia nunc hominum producit corpora tellus

minime diffiteamur. Sub Septentrionibus enim gentes nutriri immanibus

corpo-

corporibus refert *Vitruvius*; & *Quintilianus Decl.* 3. Cimbros ait non minus animorum immanitate, quam corporum, ſuis belluis proximos eſſe. Quinque pedes & ſemis ſufficiebant apud Romanos legendo militi, ut obſervavit *Cujacius* lib. 2. Obſ. c. 5. *Sidonius* autem *Apollinaris* Burgundiones *ſeptipedum* perpetuo fere epitheto nominat, quemadmodum de Carolo M. *Poëta Saxo Anonymus*, qui tempore Arnulphi Imperatoris floruit, ſcribit:

Septem namque ſuis longus erat pedibus.

De Suevis ſcribit *Cæſar Bell. Gall. lib.* 1. c. 1: *lacte atque pecore vivunt, multumque ſunt in venationibus. Quæ res & cibi genere & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio aut diſciplina aſſuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires alit, & immani corporum magnitudine efficit.* Germanos in univerſum prægrandibus fuiſſe corporibus teſtatur *Solinus cap.* 20. de Germania ſcribens: *Dives virorum terra, frequens populis numeroſis & immanibus. Egeſippus* lib. 2: *Germani magnitudine corporum & contemptu mortis cæteris validiores. Columella lib.* 7. *Agric: Germaniam decoravit natura altiſſimorum hominum exercitibus. Pomponius Mela: qui habitant*

bitant immanes sunt animis atque corporibus. M. Manilius lib. 4. Astronom:

Flava per ingentes surgit Germania partus. Galli apud *Cæsarem* B. G. l. 1. *cap.* 39. ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse prædicabant, sæpenumero sese cum iis congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse. Et tamen ipse *Cæsar lib.* 2. c. 30. *plerisque*, inquit, *hominibus Gallis pro magnitudine corporum suorum brevitas nostra* (scil. Romanorum) *contemtui est. Tacitus lib.* 2. *Annal: Germanos fluminibus suetos levitas armorum & proceritas corporum attollit.* Et in vita Agricolæ: *namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem asseverant. Vegetius: quid adversus Germanorum proceritatem nostra brevitas potuisset?* quæ minus in dubium vocavit, qui arma priscorum Germanorum qualia modo ante 300. annos & quod excurrit, fuere in armamentariis principum contemplatur, tanto pondere, ut iis tractandis ætas nostra minime suffectura videatur.

Rationes decrescentis staturæ in-

§. VI. Quantum hac parte a prisco ævo recesserimus nemo non intelligit, quibus nunc

nunc eadem conclamanda querela, quæ *Juvenalem* movit, ut *Sat.* 15. v. 69. scriberet: *colarum Septentrionis.*

Nam genus hoc vivo jam decrescebat Homero,
Terra malos homines nunc educat atque pusillos.

conf. *Virgil. Æn.* 2. *Horat.* I. *Od.* 3. v. 25. Romanorum quidam senescentis mundi debilitatem incusant, quæ minora quam in juventute viribusque integris consueverat, nunc producat corpora. *Plin. Hist. Nat. lib.* 7. c. 16. in quam sententiam quoque inclinat *Esdras lib.* 4. c. 5. v. 50. seq. Nos in terris urenti soli expositis multo majorem olim hominum staturam fuisse nobis persuadere nequimus, in regionibus autem quibus ambiens gelu spiritus humoresque compressos in majores artus erigit, aliam fuisse corporum conditionem sumus persuasi. Rationes autem mutationis ipsi Romani Scriptores partim nobis indicare voluerunt. *Cæsar de* B. G. *lib.* 6. c. 21. de Germanis scribit: *qui diutissime impuberes permanserunt, majorem inter suos ferunt laudem; hoc ali staturam, ali hoc vires nervosque confirmari putant. Intra annum vero vigesimum fœmi-* *Præmatura Venus.*

na

næ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Addit *lib.* 1. *cap.* 1. nutrimenta lactea, cibos minime delicatos, venationes quotidianasque exercitationes, libertatem vitæ, quod omnia agant pro lubitu, neque ullis studiis operam darent, quæ spiritus viresque a corpore ad animum ac cerebrum derivarent. Non abludit, quod Tacitus de M. G. habet: in *omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* His addere possumus cerevisiæ medonisque præstantiam, vinique usum aut rarum aut plane nullum.

nutrimentorum mutatio.

quies & rarior exercitatio.

educatio arctioribus limitibus circumscripta.

studia.

munditieS.

vinum.

Cæsar enim de Nerviis Belgica gente sic reperiebat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent. Esse homines feros magnæque virtutis.* de B. G. *lib.* 2. c. 15. & de Suevis refert l. 4. c. 2: *Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effœminari arbitrantur.* Quod experientia, optima rerum magistra, confirmat.

Iis

Iis enim in regionibus, quibus vinum pro ordinario potu habetur, minorem non modo corporum ſtaturam ſed & mulierum minorem fœcunditatem licet obſervare. Neque parum detrimenti tum ſanitati tum magnitudini gentium noſtrarum illatum exiſtimo advectis ab Oriente & Occidentalibus Indiis condimentis ac aromatibus, quæ ut palato mire blandiuntur, ita inſito calore nimio noſtro cœlo noſtræque temperiei minus videntur apta.

aromata.

§. VII. Satis igitur apparet, quam male rationes ſubducere debeant, qui noſtris viribus dimetiuntur opera majorum noſtrorum, quibus ingentia robora & pares animi erant, & quales in Finnbogi perſona deſcribit *Finnbogi Ramma Saga: geck þar at ſem ſteinn ſtor ſtod iardſaſtr, hann ryckir up ſteinum oc ſynduſt fleſtum hann olikr tiluphafs fyrir vagſtar sakir. Hann tekr tuo ſteina, oc lætr a hinn mikla, tekr ſidann alla up a bringu ſer, giengr med ecki allskamt, oc ſkytr nidr suo ad ſteinninn geck ecki minna nidr i iordin enn tveggia alna.* h. e. eo ivit, ubi ingens

Non gigantes ſed incolas harum terrarum ordinariæ ſtaturæ monumenta hæc exſtruxiſſe.

lapis terræ firmiter infixus fuit, ille lapidem eruit, & videbatur plerisque impoſſibile tantæ magnitudinis lapidem tollere. Ille ſumpſit duos lapides, & grandi illi impoſuit, omnesque pectori impoſitos per aliquantum ſpatii portat, dehinc terræ tanta vi impingit, ut grandis ille lapis non minus duabus ulnis terræ immergeretur. apud *Chriſtian. Worm. Diſſ. de Aræ Multiſcii vita & ſcriptis* p. 172. Tales conditores monumentorum noſtrorum credere fas eſt, quamvis gigantea magnitudine non excellentes.

Aliarum gentium opera. Qui obeliſcos veterum Ægyptiorum Romanorum legit apud Herodotum, Bellorium recentioresque Scriptores, minus mirabitur moles noſtras neque a gigantibus inde credet congeſtas. Et ne quis objiciat, in iis gentibus, quas memoravimus, Romanis ſcilicet & Ægyptiis plus artem machinasque ignotas majoribus noſtris (ut barbaris gentibus) valuiſſe, quam vires, juvabit legere *Acoſtam Hiſtor. Ind. lib.* 6. c. 14. referentem, quantas lapidum moles Indi, barbari etiam, ad ſua congerant templa atque ædificia, inter quos lapides ipſe quendam menſuravit 38. pedes longum, 18. latum & 6.

profundum. Quid enim multorum hominum vires coadunatæ non valent perficere? Soli lapides reliquis impoſiti in Salisburienſi imprimis monumento ſcrupulum poſſent movere, niſi conſtaret majores noſtros etiam pauca ante ſecula, cum muros aliasque in altitudinem moles erigerent, ſimul cumulos aggeresque terræ aggeſſiſſe, quibus non modo ad altiora adſcenderent, ſed ſaxa etiam aliaque pondera in ſumma advolverent, nulla uſi machina, quam a colli ſimilitudine hodie appellamus gruem, *einen Kranich*. Opere abſoluto aggeſti cumuli aggeresque ſubmovebantur. Neque opus eſt monſtroſas accerſere vires ad eos comportandos lapides, quos hodieque vicini horum monumentorum incolæ quotidie auferunt atque in ſua convertunt ædificia, querente *Ignatio Jona* de Salisburienſi mole *pag.* 63. *Charletonio* p. 56. & re manifeſta in Friſicis Weſtphalicisque. Ex Hibernia tandem advectos lapides qui monumentum Stone-henge dictum componunt, ridiculum eſt, cum tota iſta regio Salisburienſis ejusmodi lapidibus majori etiam mole abundet, teſtante *Ignatio* p. 33. ſeq. 58. &

Alia argumenta contra opera gigantea.

 per-

perperam negante *Cambdeno*, quam cujuslibet oculi erroris facile convincunt.

CAP. VII.

Attingitur ſententia eorum qui opera diabolica interpretantur, antediluviana item, rudera diluvii, & conſtructa ſaxis arte effectis.

§. I.

Quidam moles has Cacodæmoni tribuunt.

QUare ne rationibus quidem refutandos exiſtimamus eos, qui opera iſta non humanis ſed diabolicis viribus condita aſſerunt. Dandum eſt hoc anilibus vulgi ſomniis, ut quidquid ſingulare in turrium, murorum foſſarumque munimentis invenit, ſacro quodam zelo ad Cacodæmonem referat. Abundant noſtræ regiones talibus denominationibus, quæ fidem dictis poſſunt conciliare, & fabulis vulgi magis magisque involvuntur. In Germania certe vix ullum offendemus tractum, qui non murum, foſſam, turrim &c. exhibeat ejusmodi appellatione celebrem, *Teuffels-mauer*, *Teuffels-graben*, *Teuffels-thurn*, &c. quod neque de reli-

reliquis Septentrionis regnis affirmare dubitamus. De monumento veteri ſepulchrali prope Rœlden in Friſia Orientali, quod Dæmonis cunnum, 's *Duvelskut* appellant, conſule, ſi libet, *Schœnhovium* & *Picardum* ſupra in medium adductos.

Alii rudera diluviana credunt.

§. II. Vix majori judicio pollent, qui rudera diluviana in monumentis noſtris quærunt. Non enim ſimilitudo tantum tot ejusmodi operum, ſed etiam lapidum inter ſe compages artificiales mortalium manibus fundatas hasce moles coarguunt. Quæ de Sethis columnis poſt *Joſephum* nonnulli perhibent, etiamſi vera eſſent, tamen ad noſtras regiones ne ulla quidem veri ſimilitudine poſſent pertrahi.

alii opera antediluviana.

Alii lapides eorum arte effectos.

§. III. Fuerunt tandem nonnulli, qui ſaxa iſta non viva hoc eſt naturalia & exciſa crediderunt, ſed factitia ex arena & unctuoſo aliquo pulvere coagmentata. vid. *Camdenus* l. c. In hanc eos ſententiam deduxiſſe videtur *Plinius Hiſt. Nat. lib.* 35. *cap.* 13. qui narrat, pulverem Puteolanum fluctibus merſum protinus

fieri lapidem, & ciſternas Romæ ex arena foſſili & calce vehementiſſima ita conſtructas, ut lapides videantur; ſtatuas etiam e marmorum cruſtulis tanta firmitudine coagmentatas, ut ex ſolido marmore judicentur. Cui conjecturæ illud primo adverſatur, quod nemo talem unquam aut in Anglia aut Germania pulverem fuiſſe memoriæ prodidit, qualem Puteolanum memorat Plinius. Neque arte effictos Salisburienſes lapides magna illorum copia redarguit, quæ in eo tractu non modo ſupra terram exſtat, ſed in imis etiam ejus viſceribus jacet abſcondita. Ut taceam juncturas, quas Morteſias Sect. 1. c. 1. vocavimus, minime neceſſarias fuiſſe iis, qui totum monumentum ex arcuato opere unoque lapide artificiali potuiſſent perficere.

CAP. VIII.

Anglo-Saxones fuiſſe conditores Monumenti Salisburienſis.

§. I

Hujusmodi ſtructurarum ratio a Septen-

EX iis quæ fuſius diſquiſivimus, fluit tandem, monumentum Salisburienſe non alios agnoſce-

ſcere autores, quam quos vel Arctoa ſidera, vel inferioris Saxoniæ tractus dedere, Danos ſcilicet aut Anglo-Saxones. In ſuperiori enim Germania tales lapidum ſtructuras exſtare, nunquam me legiſſe aut vidiſſe memini, neque alios quam terrenos fuiſſe ibi tumulos ex *Taciti* verbis de *M. G.* elicimus: *Sepulchrum ceſpes erigit. Monumentorum arduum & operoſum honorem ut gravem defunctis aſpernantur.* Abundant econtra Septentrionales terræ iis monumentis ſaxeis, quæ delineavimus, conditoresque eorum indicant non alios, quam regionum illarum quondam etiam incolas, Suecos, Danos, Saxones, Friſios. De Salisburienſi monumento autem anceps diſceptatio, utrum ad Danos an Anglo-Saxones pertineat. Neutrorum enim mores ac inſtituta a tanto opere abhorrebant. Illis adſcribit Charletonius, neque nos in animum induceremus, ut ſententiæ ejus obviam iremus, niſi ſcrupulum moveret breve tempus, quo Wiltonia (in qua Monumentum Salisburienſe ſitum) ſub Danorum imperio conquievit, cum tamen per aliquot Secula Saxonibus paruerit. In eo

trione aut e Germania in Britanniam pervenit.

profecto Charletonius hallucinatur, quod ſub initia regiminis Alfredi, qui ab anno 872. ad annum 899. imperii habenas moderavit, monumenti noſtri exſtructionem refert, & Danis tamen ſimul tribuit, qui crebris ab eo rege prœliis fuſi ac rejecti, vix 140. annis poſt Wiltoniæ provincia potiti ſunt, quam ægre per 30. annos quiete obtinuerunt.

Epilogus. §. II. Tempora rerumque caſus accuratius determinare prohibent tenebræ, quæ geſtis eorum temporum præſertim in hac gente obfuſæ ſunt. Nimiæ conjecturæ multoties ignorantiam Scriptoris magis redarguunt, quam lectori perſuadent, quæ infirmo gradu vacillant. Hoſpes tamen in literis ſit neceſſe eſt, qui indubias atque, ut ajunt, Mathematicas demonſtrationes in ſingulis antiquæ Hiſtoriæ momentis enucleandis deſiderat. Habent interim ſuos gradus, quæ pro veroſimilibus venditantur, quos gradus ut diligenti ac idoneo judicio libret ac diſpiciat, Lectoris partes depoſcunt, niſi umbram ſæpius quam corpus velit conſectari. Qui meliora in noſtra etiam materia edocebit, haud invitos indocileſque nos habebit aſſectatores.

SUMMA CAPITA.

Præfatio agit de usu & præstantia Antiquitatum patriarum.

SECT. I.

SECT. II.

EXERCI-

EXERCITATIO HISTORICO-PHILOLOGICA,

DE

DEA NEHALENNIA,

NVMINE VETERVM WALACHRORVM TOPICO,

CVI ACCEDIT

CONSPECTVS OPERIS EDENDI,

DE

GERMANIA VETERI GENTILI,

SEV DE

DIIS VETERVM CELTARVM GENTIVMQVE SEPTENTRIONALIVM

AVTORE

J. G. KEYSLERO,

MEMBRO SOCIET. REGIAE LONDINENSIS.

EDITIO SECVNDA CORRECTIOR.

Q. D. B. V.

§. I.

Instituti Ratio.

NEHALENNIÆ, priſcæ Zelandorum Deæ numen pariter ac nomen explicare conſtituimus, quæ tenebris diu ac caligine fere ſepulta, ſeculo tandem transacto lucem denuo vidit, iterumque e fluctibus emerſit. Qua in re ut eo progrediamur felicius, a capite arceſſenda monumentorum hiſtoria, quæ Deam hanc nobis velut poſtliminio reddiderunt. Dabimus inde ſententias eruditorum, qui ruinas haſce, ſcriptis jam excuſſerunt, quorumque diſſenſus uberiorem cogitandi inquirendique dedit occaſionem. Germanis tandem noſtris Topicum hoc numen vindicabimus, productis in medium monumentis ac argumentis, ſententiæ noſtræ patrocinantibus.

Hiſtoria Monumentorum.

§. II. Annus agebatur a reſtituta Salute 1647. & dies Januarii Menſis quintus, cum vehementius flante Euro in Zelandiæ extremo angulo, qua maxime in Oceanum excurrit, ruinæ apparerent maximæ vetuſtatis. Receſſerant maris fluctus, populo

populo e vicinia ac urbe imprimis Domburgensi accurrenti, copia data uberrima, eruendi, quæ maris undæ ante occultaverant. Statuæ erant aliquot & aræ lapideæ, quibus intermixta pocula, urnæ, nummi, fibulæ, hisque consimilia veterum Romanorum, etiamnum Euro repulsis fluctibus, in ora ista litorali inquirentibus obvia. Lapis subcinericius in plerisque monumentis, rubicundus in nonnullis, scaber, quique vel levi contactu in arenam resolvitur. Alta sunt 3. interdum 4. lata duo cum dimidio aut tres ferme pedes. Romanorum alia referebant numina notissima, Jovis & Neptuni; alia gratissima novitate spectantium in sese convertebant oculos, NEHALENNIAM sistentes Deam nemini hactenus cognitam. Provocabant hæc eruditorum diligentiam, (*a*) publici imprimis juris facta accurata eorum delineatione Middelburgi edita. (*b*) Primus

a) Docent id *Anon. cujusd. N. S. N. litteræ* Domburgo d. 14. Jan. *Henr. Brunonis*, Haga Comitum d. 23. Febr. & *Constantini Huygens*, principis etiam jussu datæ eod. anno ad *Petrum Scriverium*, editæ ab *Ant. Matthæo Analect.* T. VI. p. 391. seq.

b) *Afbeeldinge van de Oude Rariteyten aan de*

mus ad eorum enucleationem ſeſe accingebat *Marcus Zuerius Boxhornius*, *Eloqu. & Hiſt. Prof. Lugdun. Batavor.* duobus libellis (*a*) belgica lingua conſignatis. Hunc ſubſecutus *Olivarius Vredius*, JCtus Brugenſis *in Addit. ad Lib. prodromum* II. p. XLIV. ſeqq. *Hiſtoriæ Comitum Flandriæ Brugis editæ An.* 1650. *Jacobus Lydius inde*, *Blancardus*, *Reineſius*, *Sponius*, *Gargon* aliique, quos ſuo quemque loco citabimus, ſucceſſerunt, tum in verbis inſcriptionum, tum explicatione plerumque inter ſe diſſidentes.

Monumentorum deſcript. §. III. Quod autem Inſcriptiones attinet Nehaleniæ memoriam illuſtrantes, primum

Strant omtrent Domburg in het Eyland Walcheren gevonden in het Jaar 1647. fol.

a) Prior inſcribitur: *Bediedinge van tot noch toe onbekende Afgodine Nehalennia; over ettelike hondert Jaren onder t' ſant begraven, ende onlangs entdeckt, op het Strandt van Walcheren. Tot Leyden* 1647. Inſertus *a Blancardo Collectaneis Medico-Phyſicis, vel Ephemeridibus Belgicis, Centur.* III. Obſ. XI. Poſterioris titulus eſt: *Antwort op de Vragen, voorgeſtellt over de bediedinge van de gemeine Herkomſte van de Grieken, Romeynen ende Duytſche tale uyt den Schythen duydelik beweſen, ende verſcheyden Outheden van deſe Volckeren ontdeckt ende verklaert worden.* ib. 1648.

Fig. XII. *ad Exercitationem de Dea Nehalennia.*

primum locum in Vredianis (*a*) occupat ara Deam Nehalenniam (quod ſubſcriptio indicat) ſiſtens ſedentem cum corbe aut calatho pomis, piris aliisque fructibus repleto in ſinu: ad dextram canis, ad ſiniſtram iterum corbis. Ad latus hinc inde folio, atque opus encarpum; in ſummitate poma, pira, ceraſa, pruna, vid. *Vreed.* l. c. p. XLVIII.

§. IV. Secunda Nehalenniæ ſedentis ſtatua eſt, at ſella non apparet, caput etiam abruptum; idem tamen dubio procul, quod reliquis fuit. Pes ſiniſter inſiſtit proræ navis, cui videtur inſcriptum fuiſſe: DEAE N. i. e. Deæ Nehalenniæ. Inſcriptionem reliquam ſatis obſcuram Vreedius legit:

MASSOM SAELVS. Q. B.

At aliter legendam eſſe nempe: DEAE N

MASSONIVS AELVS. Q. B.

& ſub prora navis extare literas D. B. docent literæ Manuſcriptæ *Cornelii Boot*, nunc ἐν ἁγίοις, verbi divini, dum vive-ret,

a) diligentisſimus hic fuit monumentorum horum perſcrutator, cujus cum lectiones ſint accuratisſimæ, verbis etiam ipſius plerumque utemur in delineatione lapidum, figuras æri inciſas correctiores alio tempore daturi.

ret, miniſtri Domburgenſis, qui ſingulari accuratione quæ Domburgi decem nunc ante annos reſtabant monumenta delineavit, & ad cognatum HADRIANUM RELANDUM, tot ſcriptis eruditiſſimis notiſſimum, transmiſit, qui pro cætera in me benevolentia & illa communicavit.

§. V. Tertia Nehalennia rurſus ſedens, cum calatho in manu ſiniſtra, uvis & vitis foliis hinc inde ad latus. Inſcriptio hæc eſt:

DEAE NEHALLEN
NIAE. C. EXOM
NIANIVS VERVS
D D. (*a*) EXOMNIANVS

habet *Sponius Miſcellan. Erud. Antiq. Sect.* III. n. XC. p. 110. *ex Th. Reineſ. Inſcript. Claſſ.* I. n. 177. ſeq. Nihil hac in lectione certi ſtatuimus, cum ara hæc Domburgi amplius non extet, ac inde omiſſa diligentiſſimo *Corn. Boot.*

§. VI. Quartam aram iterum exornat Nehalenniæ effigies cum corbe ad dextram, & cane ad ſiniſtram manum. Ad latus dextrum apparet Hercules cum

a) Donat Dedicatque vel Dono Dedit.

cum clava nodoſa & pelle leonina, (a) & clava nodoſa ad latus ſiniſtrum alius Dei figura, ſubſcriptio talis eſt:

DEAE
NEHALENNIAE
SEXT. NERTOMA
RIVS NERTONVS
V. S. L. M. Ita *Manuſcriptum Corn. Boot*, quo cum incidunt *Vreedius & Sponius* ll. cc. *Boxhorn.* priori libello & *Sim. van Leeuwen in Batavia illuſtrata pag.* 128. diſtinguunt NERTO MARIVS, poſterior etiam perperam NERTONIVS legit.

§. VII. Quinta ad Nehalenniam cum cane videtur accedere Druis fœmina, cum puella aut flamine minore: ad latus utrumque eſt ſacrificulus columnæ inſiſtens, ſub qua encarpa. Inſcriptionis nihil apparet.

§. VIII. Sexta Nehalenniæ ſedentis typus eſt cum cane ad dextram, & calathis, uno in gremio, altero ad ſiniſtram. Vitis cum foliis aſcendens lapidi inciſa eſt; Hercules quoque lateri junctus, ut ſupra in ara quarta. Præter NEHALEN nihil inſcriptionis apparet.

Q §. IX.

a) Qualis ap. *Golz. Faſt.* f. 142. 144. 145. 149. 151. 172. 189.

§. IX. Septima Nehaleniæ ſtantis typus, cum corbe ſupra pedem ſiniſtrum, inſiſtentem baſi columnæ, aut fortaſſe proræ navis, ut ſupra ſtatua 2. Ad latus utrumque figura erat Neptuni aut Herculis, ſed prorſus detrita. In inſcriptione aliquot literæ deſunt:

DEAE NEHALEN
NIAE · N N
IME
V. S. L. M. *Vreed.*

l. c. Neque hæc Domburgi hodie extat.

§. X. Octava Nehaleniæ ſedentis typus, cum duabus victoriolis, una manu palmas oſtentantibus, altera tegmen ſuſtinentibus. Adjacet dextræ canis, ſinum & ſiniſtrum latus occupat calathus pomis refertus. Pedes proræ navis inſiſtunt. Ad dextrum latus eſt Neptuni cum tridente, ad ſiniſtrum alterius Dei figura; Inſcriptio:

DEAE
NEHALENNIAE
FLET.†VS. GENNALONIS
PRO. SE. ET. SVIS.
V. S. L. M. (b)

§. XI.

b) Ita cum Vreedio legendam Inſcriptionem docent *Schedæ Manuſcriptæ Corn. van Boot.* Mira ap. cæteros varietas. *Lotichius Theatr.*

§. XI. Nona exhibet Nehalenniam ſtantem cum cane ad dextram. Ad latus dextrum Neptunus cum delphino & tridente, infra quem alia rurſus Neptuni figura cum gubernaculo & delphino. Ad latus ſiniſtrum tertia Neptuni figura, velut aquam e poculo effundentis. Adeſt infra mulier pectore nuda, veſtem utraque manu attollens, cum pocillo oblongo ad dextrum pedem. Inſcr. eſt:

NEHALENNIAE
L. IVSTIVS. SATTO. ET
NI
L. SECVNDIVS. MODERATVS.
FRATRES. V. S. L. M. (c)

Vreed. l. c. *Gargon* l. c.

Europ. T. V. ad h. a. & Spon. l. c. habent *Ænnalonis. Boxhornius GENNALIONIVS, Simon van Leeuwen* l. c. *FLETVS GENNALONIVS. Jo. van Somern Antiqq. Bataviæ reſtit. belg. idiomate an.* 1654. *vulgatis*, habet *FLETXVS GENNALONIS* p. 140. ſeqq. Literæ Domburgo datæ d. 14. Jan. ad *Petr. Scriver. ſupra* cit. legunt *FLETVS ANNALONIS.* Senſu ſuo par eſt quemque abundare in re tam obſcura. Nobiſcum conſentit *Matthæus Gargon* in libello nuper demum edito poſt primam Diſſertationis noſtræ editionem, ſub Titulo *Walcherſche Arkadia* T. I. p. 139.

c) Dubia etiam hujus inſcr. lectio. *Spon.* l. c.

§. XII. Decima Nehalennia ſedens cum calatho in ſinu; ad utrumque aræ latus cornu copiæ. Inſcriptionis pars poſterior abrupta eſt, reſtant verba:

DEAE
NEHALENNIAE.

vid. *Vreed.* l. c.

§. XIII. Undecima ara Deam ſedentem exhibet, ut ante; ad utrumque latus arbor latisſimis foliis vireſcens, inſcriptio eſt:

DEAE
NEHALENNIAE
L. FESTIVS
PRIMVS V S L M.

Vreed. l. c. conſentit *Spon.* l. c. & *Corn. Boot.*

§. XIV. Duodecima Typus Nehalenniæ, ut ara 8. 10. 11. juxta pedes ad dextram canis. Ad utrumque latus cornu copiæ. Nihil hic apparet inſcriptionis.

§. XV. Decima tertia ſedentis Nehalenniæ

& *Lotich.* l. c. habent *Juſtius Statto. van Leeuwen* l. c. *Juſtus Satto.* In tertia linea *Boxhorn. & van Leeuwen. Secundus* legunt, *Secundius* Lotich. l. c. Genuina a. lectio Vreedii, quod ſchedæ Corn. v. Boot teſtantur. Imprimis notandum, in linea tertia ſyllabam NI impoſitam literis J V ut legendum ſit Secundinius, more ſtatuariis perq. familiari.

lenniæ typus cum corbe. inſcriptio quoque detrita, ut tantum appareat, ſcriptum fuiſſe:

DEAE
NEHALENNIAE

Ad latus ſiniſtrum Neptunus inſiſtens columnæ cum poculo dextra, tridente ſiniſtra.

§. XVI. Decima quarta habet Nehalenniam ſedentem calatho utrinque & cornu copiæ ad utrumque latus, utraque manus cum ipſo ſinu abrupta eſt. Inſcriptio autem talis:

DEAE
NEHALENNIAE
M. TARINVS
PRIMVS. EX VOTO
SVSCEPTO L. M.

vid. *Vreed.* & *Blancard.* l. c.

§. XVII. Lapis Decimus quintus ara eſt cum inſcriptione, utrinque cornu copiæ:

DEAE
NEHALENNIAE
SVMARONIVS
PRIMANVS
V. S. L. M.

Vreed. l. c. *Sponius* l. c. habet *SVMMARIONIVS. Boxhornius SVMMARONVS.* Genuina

Vreedii lectio, cum qua conveniunt literæ N. S. N. ap. *Matthæum*, & *Manuſcriptæ Cornelii Boot*.

§. XVIII. Monumentum decimum ſextum columna eſt, Nehalenniæ ſtatuta. Verba inſcriptionis ex ſchedis Manuſcriptis *Cornelii Boot* damus, ad quæ proxime accedit *Vreedius*, reliqui mire inter ſe diſcrepant:

DEAE NEHALENNIAE
OB MERCES RECTE CONSER
VATAS SECVND. SILVANVS
NEGO†TOR CRETARIVS
BRITANNICIANVS
V. S. L. M.

conf. *Vreed.* l. c. *Sponius in aris ignotorum Deor.* ap. *Gronov.* T. VII. p. 256. (*d*)

§. XIX. Monumento decimo ſeptimo Nehalenniæ ſedentis effigies erat, ſed cujus vix aliquid apparebat. Lateri aræ ſiniſtro inciſus ſervus venaticus, tuni-

d) *Sponius Miſcellan. Erud. Ant.* habet RITE ex Reineſ. l. c. p. 110. conf. *Reineſ. Epiſt. ad Daumium* 62. p. 166. & *Epiſt. ad Rupertum* pag. 300. *Servatus Gallæus, Diſſ. de Sibyllis* c. 36. lineas aliter diſtinguit, legit etiam *Negottor. C. Retarius. Brittanicus Janus. Lydius* in litteris *ad Blancardum Belgio Glorioſo ſubjunctis habet*: N. R. F. T. *Annicianus.*

tunicatus, capite detonſo, incedens baculo & captum leporem tergo geſtans alteri baculo appenſum. Lapis ſubrubens eſt, altus duos pedes, fronte inſigniter deformatus, latere tamen illæſo. *Vreed.* l. c. Vidit etiam *Blancardus*, qui ibidem detectum ait vaſculum e terra Samia, referens cervum cum binis canibus perſequentibus. *Vid. ejus epiſt. ap. Jac. Lydium appendice Belgii glorioſi.*

§. XX. Progrediamur ad monumenta *Vreedio*, aliisque omiſſa. Pertinet huc marmor, quod in operis priſci ſuppellectili *Cornelii Nicolai*, (una cum ipſius libris Amſtelodami 1698. publice vendita) primum locum obtinebat. Stolata ſedet Nehalennia in cathedra, frugibus refertum calathum manibus tenens, inter canem & caniſtrum pomiferum. Inſcriptio eſt:

DEAE NEHALENNIAE
DACINVS LIFFIONIS
FILIVS V. S. L. M.

Exhibet hanc inſcriptionem etiam *Spon.* l. c. & ita deſcripſit ſæpe nobis memoratus Corn. Boot ſuo tempore Domburgi adhuc ſuperſtitem, unde conſtat circumventos, qui Nicolainum marmor velut genuinum ſibi compararunt, ad

ſimilitudinem Domburgenſis ſaltem effictum, quod non raro fieri novimus. (*e*)

§. XXI. *W. Gœrce Hiſt. Eccl. & Profanæ, edit. idiomate Belg.* p. 154. aliam exhibet aram, prope Middelburgum in villa Joh. Honing a ſe viſam & deſcriptam:

DEAE NEHALENNIAE
SERVATVS
THERONIS FILIVS
V. S. L. M.

Meminit hujus lapidis etiam *Sponius*, eumque in pago Steenhove extare affirmat, quod etiam facit *M. Smallegange in Chron. Zeland. lingua Belg. edit.* 1696. f. p. 671. qui p. 82. ſeq. tam reliquas inſcriptiones & explicationem monumentorum quam ipſas figuras æri inciſas ex Vreedio deſumſit, nulla tamen plane Vreedii facta mentione. Addit lapidem hunc longitudinis 4. fere aut quinque pedum eſſe, altum 2. Latera exornant flores ac folia.

§. XXII. Subjungit *Smallegange* l. c. p. 671. aliud monumentum in eod. pago Steenhove viſendum. Exhibet illud Deas tres in ordine conſidentes. Adſtat

e) Pertinent huc plurima monumenta a Nic. Chevalier collecta.

ſtat ſacerdos cum apparitore vinum in altare effundente. Ad utrumque latus cornu copiæ. Inſcriptio prorſus deleta. Facit hoc, ut lapidem iſtum Nehalenniæ adſignare vix auſim, idque eo magis quod 3. illæ Deæ ad tres Gratias potius videantur referendæ, quam ad Nehaleniam, quæ in nullo alio monumento tali cincta comitatu.

§. XXIII. Aliam inſcriptionem dat Boxhorn: DEAE NEHALENNIAE IANVARIVS AMBACTHIVS PRO SE ET SVIS V. R. L. M. Vidit & deſcripſit *Blancardus Hiſtoriarum ap. Middelburgenſes Profeſſor* l. c. p. 269. *Cornelius van Boot* affirmat etiam, relatum ſibi, tale monumentum in villa vicina extare. *Smallegange* monumenta Domburgi detecta numero 23. memorat, horum non niſi 18. Domburgi nunc reſtant, novem imprimis Nehalenniam referentia.

§. XXIV. Coronidis loco accedat monumentum aliis hujus materiæ indagatoribus non viſum, quodque benevolentiæ debemus Celeberr: *Hadriani Relandi*, qui transmiſſum e Zelandia Trajecti ad Rhenum etiamnum aſſervat. Eſt autem baſis columnæ unius fere pedis altitudine, parique latitudine, ex eod.

 lapide,

lapide, quem ſupra deſcripſimus, cretaceo ſcil. & velut exeſo. Inſcriptio eſt:

DEAE
NEHALENNIAE
ASCATTINIVS
RASVCO
V. S. L. M.

Ridendus Pontificiorum error. §. XXV. Monumenta hæc, prout quisque acceperat deſcripta, explicabantur. Pontificii ad arma clamabant, aſſeverantes monumenta iſta noviter detecta Beatæ Virginis Mariæ typos & cultum referre, Hæreticos autem totos in eo fuiſſe, ut obliterarentur nonnulla & prava interpretatione detorquerentur, alia oblivione penitus premerentur. Vid. *Boxhorn. ap. Blancard. Cent.* III. *Obſ.* XI. Allegabant pro cauſa imagines mulieris, & locum, ædiculam nempe ſacram, unde effoſſa monumenta. Quæ ſalſe deridet Boxhornius, miratus de novo feſto inventæ & reſtauratæ Mariæ Nehalennicæ nondum actum, aut nummos Romanos pro hoſtiis (quod ajunt) credulis venditos, eadem autoritate qua Chronica vetuſta Holl. panem in ſaxa Lugduni Batav. mutatum perhibent. (*f*)

§. XXVI.

f) Nimio plerumque & ejusmodi in rebus zelo

§. XXVI. Non deerant, qui *Bocharti* veſtigia prementes omne negotium in Hebraicis — *Nehalenniæ Origines Hebraicæ.*

agitatur Clerus, & commodum ſuccurrit interpretatio lapidis ſepulchralis, Diis Manibus dedicati Auguſtoduni in Templo S. Petri Stricti (Pierre Leſtrier) ita inſcripti:

D. M.
VOLVS
JVS SE
NONIVS

quem ita legebat Paſtor illius Templi *Dei Matri volumus ſervire*, non ſine fiducia demonſtrati cultus Dei Matris ab antiquisſimis inde temporibus. vid. *Diſſ. de tumulis antiquis Auguſtoduni atque in ejus vicinia extantibus* p. 15. *quam inter Diſſertationes Hiſtoricas, antiquitates varias illuſtrantes, Gallico idiomate ſuppreſſo nomine in lucem dedit R. P. Soc. Jeſ. l'Empereur Lut. P.* 1706. 8. Ita Hiſpanorum quorundam pia ignorantia & ipſis Romanæ Eccleſiæ affeclis non minori fuit riſui, qui teſte *Mabillonio Itin. Ital.* p. 143. Albo Divorum S. VIARum inferendum putabant, idque precibus multis nummisque a Pontifice ſummo efflagitabant. Abnuit tamen ſacer ſenatus, cui rerum earum cura fuerat demandata, exploſis atque ſpe ſua fruſtratis Hiſpanis, quibus aliud cauſæ præſidium non ſuppetebat, quam lapis inſcriptus S. VIAR. h. e. Præfectus Viarum, literas enim initiales vel caſus, vel jocus hominis Hiſpanorum

braicis ponebant originibus. *Servatius Gallæus Diss.* de *Sibyllis* c. 36. a vocabulo f. Hebræo f. Phœnicio נהל Nahal, leniter & commode duxit, derivat, ex eo, quod Dea hæc commode & leniter naves & merces ducere credebatur, vel ut hoc præstaret eo tempore invocabatur. Vocem hanc eo sensu etiam Scripturæ sacræ usitatam, pluribus inde exsequitur, nugis annumerans, quæ *Boxhornius* de Scythica lingua in medium protulerat. Adeo suum cuique pulchrum. *Jo. Braunius Select. Sacr.* p. 800. Deam hanc

consilia animo præcipientis, abstulerat. Alia lubens nunc prætereo, quæ Dissertationis modum facile possent implere *de Pia Pontificiorum vel fraude vel ignorantia in explicandis veterum inscriptionibus*. Exhibent non nulla ab hoc instituto non aliena *Allatius de Liturgia Jacobi num. XI. Burnet. Itiner. Papebroch. in Commentario prævio de S. Lucifero Episcopo Calaritano num.* 135. 136. *Tom. V. Sanctorum Maji* p. 223. De Isidis simulacro pro B. Virgine Maria accepto, ipse *Baronius* consulendus *Annal. Eccles.* T. IV. p. 125. Peirescium etiam missæ sacrificium probare voluisse ab antiquissimis inde temporibus ex nummo Constantini M. qui globum terræ super altare exhibebat, quem ille pro hostia consecrata habebat, constat ex Epistolis *Sponii*.

hanc ab antiquis Celtis ex Aſia vel Scythia adductam autumat, nominis originem ex Syro נהלן Nehalin, fluvii, petendam, atque ita dictam velut Deam Fluviorum, idem quidem ſentire *Reineſium* Inſcr. CLXXVI. p. 192. at hanc ſuam multos ante annos fuiſſe ſententiam, teſtibus probari poſſe fide dignisſimis, ad quos etiam provocat.

Origines Græcæ refelluntur. De nova luna.

§. XXVII. Græcam alii malebant vocem. Succurrebat Conſtantino Huygens τὸ νεαλὲς quod ſive recens captum ſive ſalitum indicat. Subjungit in *Epiſt.* ad *Petr. Scriver*:
„Νεαλὴς, έος, ἡ, novus in omni officio.
„Νεαλὶς, ίδος, ὁ, piſcis proprie nuper
„ captus, vel qui ad aliquod opus
„ nuper appoſitus, novus nuntius.
„Ita *vetus ſub infantia typographiæ editum* „*Lexicon Græco-Latinum ſub Theodoro Gaza* „*& Conſtantino Laſcari collectum a fratre* „*Johanne Groslotio Placentino Carmelita. Im-* „*preſſum Vincentiæ Ann.* 1483. *Etymologi-* „*cum Magnum*: Νεαλὴς, ὁ νεωςὶ ἑαλωκὼς, „ἰχθὺς ἢ ὁ νεωςὶ ὅτι ἓν πεποιηκὼς ἢ πεπον- „θώς. (g)

§. XXVIII.

g) Illuſtrat hanc vocem *Matthias Martinius in Cadmo Græco-Phœnice*, ubi ita: Νέηλυς, ὁ, ἡ,

§. XXVIII. Ingenio magis abundat illorum sententia, qui novam lunam explicant, ut νέα ἑλήνη idem sit, quod νέα σελήνη, aspiratione in s. mutata, uti ex Græcorum ἡμὶ, ἕξ, ἑπ]ὰ, ὑπὲρ, ὗς, ἕρπω, ἕδος, ὕλη, Romani fecerunt semi, sex, septem, super, sus, serpo, sedes, sylva; vid. *Blancard. ep. ad. Jac. Lydium.* p. 268. *conf. Vreed.* l. c. Constat cultam novam lunam duabus præcipue de causis; partim ob fructus terræ promovendos, partim ob compescendas maris tempestates, quo collineare videntur calati fructibus referti itemque prora navis in aris nonnullis conspicua. *Lydio* facile etiam diceretur νέα ἔννη, nova vetus, ut variantes lunæ formæ & vultus nomine etiam exprimerentur. vid. *epist. ad Blancard* l. c. p. 281.

qui nuper advenit, a νέον nuper, & ἐλεύθω, venio. *Etymologicum Magnum Græcum, Venetiis* ap. *Nicol. Blastum Cretensem* 1499. fol. Νεαλὴς, κυρίως ὁ νεωσὶ ἑαλωκὼς ἰχθὺς, ἢ ἁλιθείς. *In Etymologico Magno Græco Antuerpiensi Manuscripto.* III. Vol. constante quod tandem nescio qua dicam ratione descriptum asservatur in Bibliotheca publica Traject. ad Rhenum legi: Νεαλὲς εἰς τὸ νεαρόν. At plura non addo, cum vel ex dictis appareat, quam difficulter hæc & absone ad Nehalenniam referantur.

p. 281. Nec sententiæ refragatur canis venaticus, cum Diana eadem quæ luna (*h*)

§. XXIX. Ferenda explicatio hæc, nisi Græca arcesseret ἔτυμα, patriis ubique neglectis. Demus enim Druides Græcam linguam optime calluisse, (de quo tamen alibi) an ideo Germanis nomina defuere germana, quibus patriam compellarent Deam? Majori certe ratione a Germanico *Nie hel*, quod novum lumen indigitat, descenderet, conf. *Mensonis Altingi Notit. Germ. Inferioris, voce Nehalennia.* Qui duplex Lunæ a veteribus Germanis nomen impositum credit. Unum a menstruo ortu & obitu *Maan*, a splendore alterum & lumine, *Licht, Schein, Hel,* quæ synonyma. Nugis autem annumeranda, quæ de Ulyssis & Circes itineribus addit Vreedius, Vlissinga & Circzea, urbibus Zelandiæ hisce auspiciis conditis. Quod autem quæstionis

h) Alia addere in proclivi esset, Dianam nempe etiam esse inter nautarum numina, quod patet ex veteri Inscriptione ap. *Gruter.* pag. XXXVII. ubi vocatur: REGINA VNDARVM Proserpinæ etiam & Hecathæ (quas easdem faciebant cum luna,) canes attribuebant veteres Græci ac Romani.

nis caput eſt, Novilunium quidem Romanis æque ac Hebræis aliisque populis ſanctum fuiſſe novimus, verum ad Germanos usque pervaſiſſe illius cultum nondum ſatis conſtat. Lunam divinis honoribus proſecuti ſunt, teſtantur id Cæſar & Tacitus, de nova Luna nihil plane commemorant.

Origines Latinæ.

§. XXX. Pomonam Romanorum in Nehalenniæ ſymbolis ſibi viſus eſt videre *Joh. van Someren in Batav. Antiqq.* nulla tamen nominis addita elucidatione, quare nec nos diutius ejus ſententiæ immorabimur.

Origines Germanicæ. Boxhornii ſententia refutatur.

§. XXXI. Ad eos jam deveniamus, qui ex Germanicis Germanica illuſtrare ſatius duxerunt, impari licet conatu, neque ſucceſſu ſatis felici. Eminet ante alios BOXHORNIUS, ætatis ſuæ decus, qui a loco & inſula, in qua fuit culta, denominatam putat Nehalenniam, dictamque velut Deam *Nehalentis* aut *Zehalentis. Ealent* autem Scythis inſulam fuiſſe (noſtris *Eyland*) Ea vel *aa* voce aquam notante, (*i*) unde Gallicum *eau*

(*i*) Inde forte frequens terminatio urbium in ach. e. g. *Creuzenach*, crux aquæ, quod ibi

eau Romanorum aqua. Vocabulis autem a vocali incipientibus literam Z. vel N. non raro præfigi. Notamus hic, exempla a Boxhornio eam in rem adducta vix quadrare, nec demonstrare, quæ sibi sumserat demonstranda. Accedit quod temporis ratio sententiæ Boxhornianæ minime suffragetur, cum Nehalenniæ cultus eo tempore vigeret, quo Zelandia fluctibus nondum cingentibus, nec insulæ nomen induere poterat. Neque enim ante fossam Ottonianam (jam ingens æstuarium) a Flandricis terris avulsa, atque anno demum 1377. undis vehementius concitati Oceani in insulæ formam redacta est, auctam postea inundatione & tempestatibus anni 1421. vid. *Smalegange* P. I. l. 2. c. 2. Walachria etiam insula, Zelandicarum ad Occidentem ultima, antiquitus ad veterem Schaldim & portum Zuin pertinuit, cimbris culta habitatoribus, quibus Caninefates,

R Marsi,

Naha & Clanus confluunt crucis fere forma, *Andernach*, *Bacherach*, *Breisach*, *Durlach*, *Aurach*, *Cronach*, *Schwartzach*, *Steinach*, *Eisenach*, *Aache* imprimis Belgis Aken, Latinis Aquæ Grani. In Gallia *Nerac*, *Clerac*, *Laberdac*, *Bergerac*, *Florensac*, &c. confer. *Braun.* l. c. p. 800.

Marsi, Sturii & Cauci, ac denique Frisii successerunt.

Lydii conjectura explosa. §. XXXII. *Jac. Lydius* mulierem putat fuisse, benefactis, fructibus, vel mercibus transmarinis advectis incolis celebrem, ac post mortem Dearum numero adscriptam. Nomen fuisse *Neel* aut *Nel*, quod plenius *Neelcke* aut *Nellecke* effertur, & *Corneliam* notat. Hujus præsidium & opem in deducendis quasi & attrahendis e mari in portum navibus exoraturos incolas, *Neel Hael inne*, subinde clamitasse vel *Nel Haelinne*, quam adorationis formulam male a Romanis intellectam, in Deæ tandem nomen proprium abiisse, sibi persuasit; vid. *Not. ad Belg. Gloriof.* p. 179. seq. & *Epist. subjunctam* p. 273. Canes venaticos & servum venatorem ἐπίσημα interpretatur navium, sive mercibus devehendis idonearum, sive prædam exercentium, eamque canum instar insectantium. Supersedemus prolixiori sententiæ hujus disquisitione & examine inter fabulas & aniles nugas aut, si Diis placet, ingenii lusus collocandæ, nisi aliud plane sibi visus fuisset autor interpretatione hac invenisse, quam quod pueri in faba. Interim inficias non ibimus,

mus, familiare Belgis olim fuiſſe nomen *Neland*, contracte *Neel*, fœminis item *Neeltje* vel *Nelletje*, idque etiam adhuc Seculo XVI. Quod vel ex catalogis magiſtratuum abunde patet, teſte *Simone van Leeuwen Batav. Illuſtr.* p. 125. Hujus in locum exinde ſucceſſit Romanorum prænomen, *Cornelius*, veteribus Germanis plane incognitum, quidquid nugetur *Adrianus Schrieck Orig. Celt. Indic.* II. Cornelium quaſi *Korn-Hel*, frumenti divitem, germanica notione dictum autumans. (*a*)

De Dæmoniis aquatilibus veterum Septentrionalium & Celtarum.

§. XXXIII. Videamus jam, qua commodiori ratione Deæ hujus dari poſſit explicatio, & ea quidem quæ exulantibus peregrinis originibus, patrios agnoſcat fontes. Fluminibus ac fontibus ſingularem ſemper apud omnes fere gentes habitum fuiſſe honorem, conſtat inter omnes. Vindicabant hunc ſibi cultum Genii ac Nymphæ, tot monumentis ac inſcriptionibus frequentes, ut alia vix materia fœcunda magis, quam quæ

R 2 Roma-

a) *Nellus* etiam nomen quorundam Hiberniæ regum, quod docet *Catalogus eorum* ap. *Jac. Waræum Antiqq. Hibern.* p. 22. 23.

Romanorum æque ac Græcorum hac parte ſuperſtitionem depingit. Silentio colebantur loca iſta Nymphis ſacra, vel ipſo undarum murmure ad reverentiam quandam animos mortalium compellente. Eadem perſuaſio Celtarum, divini quid fontibus ac fluminibus ineſſe credentium, cujus aut favorem leniter defluentibus undis, aut iram effuſis inundationibus experirentur. Sueones aliosque Germanorum ad Septentrionem vergentes nationes *Procop. rer. Goth.* l. 2. c. 15. p. m. 424. memorat, Deos ac genios colere quosdam marinos & alia quædam minora numina, quæ in aquis fontium fluminumque verſari perhibent. Confirmant dicta aræ ac monumenta paſſim in terris Celticis reperta ac *Nymphæ Brigantum*, *Nymphis Griſelicis*, *Varcileris*, &c. inſcripta, ut taceamus Rheni aliorumque fluminum numina, alio loco fuſius a nobis illuſtranda. Teſtantur idem Conciliorum Canones & Regum Capitularia, quibus fontium ac fluminum cultus interdicitur. Dæmonium autem illud undis Oceani ac fluminum, Neptuni inſtar imperans, NOCCAM dicebant, vid. *Olai Wormii Monum. Danica* p. 17. unde aquis ſuffocatos

catos a *Nocca* abreptos ajebant: *nocken tog Hannen bort.* Quibusdam in locis Daniæ hunc *Nockam NICKEN* vocant. In *Edda* eſt *Nikur.* Ratio & origo a Germanico *neigen* forte petenda, quam pari ratione agnoſceret Latinorum *Necare, nex.* Addit ibid. *Wormius: Ferunt etiam ſubmerſos ex aqua ſublatos naribus fuiſſe rubentibus inventos, tanquam aliquis compreſſo ore ſanguinem exſuxiſſet, unde illud vulgare: nicken Haffner ſugit Hannom. Neccim* etiam dicebatur, hodieque adhuc eo nomine venit, teſte Joh. *Waſthovio in præfat. ad vitas Sanctorum (b) & Joh. Loccen. Antiqu. Sueo-Goth.*

b) Ibi ita: *Neccus nullam beneficam divinitatis opinionem adeptus, ſed certa tantum pernicie metuendus, quod aquis ſuffocaret. Neckur* ſive Neptunum (quem ſtulta licet perſuaſione cernere credunt modo ſub equi, piſcis, ſerpentis, forma, modo equitantis habitu, modo in cymba mare ſulcantis & imperium in undas tempeſtatesque exercentis) hodieque vulgi rumoribus tritum confirmat *Olaus Rudbeckius,* Scriptor multifariæ lectionis, cujus tamen aſſertis ingenii plus ineſt, quam veritatis, *Atlantic.* P. I. c. 7. §. 5. p. 192. & c. 30. p 719. ſeq. qui tamen falſo Odinum interpretatur, quod alio loco fuſius nobis erit demonſtrandum. Incongrua etiam vocabuli derivatio a *Nicka*, ſeorſum deorſumque jactari, quam c. 30. p. 722. ſuppeditat. Cæterum vero

p. m. 17. qui addit in quodam Dictionario Belgico-Gallico esse *Neccer*, spiritum aquaticum & *Necce*, necare. Deprehensum etiam quibusdam unda extractis gulam fractam, caput obversum fuisse, ut diabolus firmet vulgi superstitionem. Dictionarium Islandicum editum a *Georgio Hikkesio Thesaur. linguarum veterum Septentrionalium* P. III. p. 85. *Nikur* interpretatur belluam aquaticam. (*c*) Et jam ante

non videtur absimile, a *Necco* hoc aut *Nebis* originem vocis *Nachen* petendam, qua cymbam vel scapham Germani notant, idque eo magis, quod *Noka* etiam Eddæ nominatur navis. Idem Deus marinus in nonnullis septentrionalium scriptis *Endil* appellatur, cujus lupi balenæ vocantur, vid. *Ol. Worm. Literat. Runica p.* 161. 167. 215.

c) Illustrant hæc verba Taciti de Mor. Germ. sub finem: *Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet. Sonum insuper emergentis audiri formasque Deorum & radios capitis aspici persuasio adjicit.* Quo loco *se mergentis* legendum vulgi error suadet, solem olim credentis, dum Oceano mergitur, stridorem edere non alium, quam ignito ferro aquis immisso. vid. *Posidonius* ap. *Strab.* l. 3. aliosque. Nec mirum Divum etiam *Hieronymum* eund. errasse errorem, *in*

ante nos *Borelus in Thesauro Antiquitatum Gallicar. Gallice edit. Lut. Par.* 1655. 4. *in præfatione* deceptos putat, qui Gallorum veterum Deum *Neith* pro Mercurio habuerint, cum Neptunum arguat & nominis convenientia, & saxum lacus Genevensis, *Neyton* dictum ac Neptuno sacrum, unde ipsis Genevensibus Neutonum appellatio indita. Nuithones etiam fluminibus ac sylvis munitos ait *Tacit. de Mor. Germ.* cap. 40. hac ipsa ratione nominis velut Etymologiam nobis indicans.

De Nymphis Celtarum, Nehis.

§. XXXIV. Nymphæ autem veterum Germanorum & Celtarum NEHÆ utplurimum veteribus inscriptionibus salutantur, voce propius accedente ad ἔτυμον aa, ea, eha, quod Celtica lingua aquam notasse constat. Germanis etiam inde antiquitus fluvii AHA dicti. (*d*) Quod nomen

Ecclef. c. 1. *Sol ipse postquam ardentem rotam Oceano tinxerit per incognitas nobis vias, ad locum unde exierit, regreditur*: cum planam terram undisque innatantem crederent, furentium & Hæreticorum numero adscriptis, qui antipodes docebant. Quod patet ex *Lactantio & Vergilii Episc. historia.*

d) *Bistagun ahua bi jainamma razna illisum est flumen domui illi.* Ulphil. verf. Gothica

nomen etiamnum ſervat AHA amnis ad Gravelingam in Oceanum ſeſe effundens. Inde Veteres Annales patrii plurium fluminum terminationem faciunt in aha, quæ inter nunc quidem ſuccurrit Salzaha, Iſalaha, Iſaraha, Lonaha, Maraha, Salaha, Weſeraha &c. (*e*) Neque dubito

Evangeliorum Luc. cap. 6. v. 48. *ibid.* v. 49. *Ahva flodus, fluvius, aquæ fluctus,* Waſſerfluthen. *Ja daupidar veſum allai in Jaurdane ahuai fram imma, & baptizabantur ab illo in Jordanis flumine.Marc.* 1. v. 5. *Joh.* 7. v. 38. *Ahvos, flumina aquæ.* inde Latinorum *aqua*, Suec. åå, Gall. *eau*, Anglo-Sax. *ea*, Cambr. *aches*, quod inter Celtica vocabula recenſet *Leibnizius* in opere poſthumo quod Gloſſarii Celtici ſpecimen inter alia continet. conf. *M. Olai & Ol. Wormii Specimen Lexici Runici* voce *Aa.*

e) *Nehas* tamen nomine etiam referre videtur *Netha*, amnis non ignobilis Paderbornenſis Epiſcopatus, qui prope *novam Heriſiam* ortus finitimos *Barculenæ* (hodie Brackel) præ cæteris irrigat campos, vid. *Monum. Paderb.* p. 70. Ea etiam ſive *Leæ* fluvius, cui Leovardia Friſiæ oppidum appellationem fert acceptam; vel quod propius ad Nehas accedit Nahæ ſive Navæ Nomen, Principatus Palatino-Bircofeldenſis. Et ſimili ratione Neccis, noſtris *Neckera*, Sueviæ nobilisſimum flumen, nominis debebit origines. *Oia* & *Eia* inſulam notat, noſtro etiam tempore

dubito, a NEHIS hiſce, aut NICKEN Danorum, Originem petendam vocis WASSERNICKSEN, qua hodienum vulgus in ſuperiori Germaniæ parte, Nymphas fluminum præſides compellat. Anglis nunc quidem *the Old Nick* pro Diabolo dicitur.

Inſcriptiones Neharum.

§. XXXV. Pertinet huc lapis Tuitii effoſſus prope Coloniam Agrippinam, quem *Gelen. de Magnit. Colon. Agr.* p. 384. exhibet. Utrumque ejus latus cornua copiæ exornant, inſcriptionem ita legit Gelenius:

DEAE NEHALEE
ERIATTIVS IVCVN
DI PRO SE ET SVIS
V. S. L. M.

allegat vitam S. Heriberti carmine celebratam a Matthia Agricio, inter Manuſcriptos Codices fortasſis Monaſterii Tuitienſis latentem, cum unquam lucem vidiſſe valde dubitem. Ignota certe RR. PP. Soc. Jeſ. Antwerp. *Janingo Sollerio* diligentisſimis Hiſtoriæ Sanctorum indagatoribus,

Suecis *Oia* & öö apellari ſolitam, teſte *Rudbeck Atlant.* P. I. c. 15. p. 468. Ejusmodi Neham etiam fuiſſe autumo Polonorum *Niam*, quam Cererem alii interpretantur.

quibuscum aliquot ab hinc annis ea de re contuli. Omnes autem fere lectio hæc induxit, ut crederent, Nehalenniam hoc lapide expressam, statuariorum aut describentium incuria literis aliquot mancam. Fuit hæc mens Th. *Reinesio Inscr.Class.* I. n.182. & celeb. *Marqu. Gudio in not. ad Gruter. Inscr.* D. LXXXIX. n 1. qui putat, omnino legendum DEAE NEHALENNIAE tius. Gruterus habet NEHAE, & in secunda linea ERIATIVS. Legendum autem NEHAE confirmat *Buchelius*, Fundator Bibliothecæ Trajectinæ ad Rhenum, *qui in notis Manuscriptis ad Smetii Inscriptiones* (quod exemplar ibid. etiam asservatur) p. 151. inscriptionem hanc ex iisdem schedis, ex quibus Gruterus, Campii nimirum, ita producit:

DEAE NEHAEE
PRIATTIVS IVCVN
DI. PRO SE ET SVIS
V. S. L. M.

Unde patet inscriptionem hanc de Nehalennia Zelandorum proprie non agere, nec aliam esse, quam quales Romanos Nymphis loci passim consecrasse novimus. Nec obstat geminata litera E vocis NEHAEE, quæ non raro pro simplici occur-

Fig. XIII. ad Disquisit. Historic. § 14.

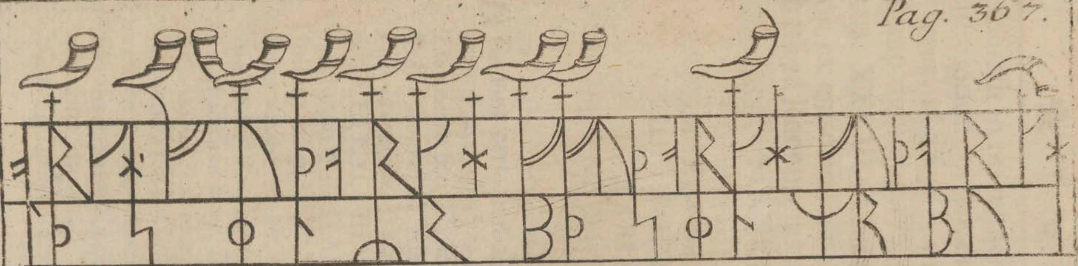
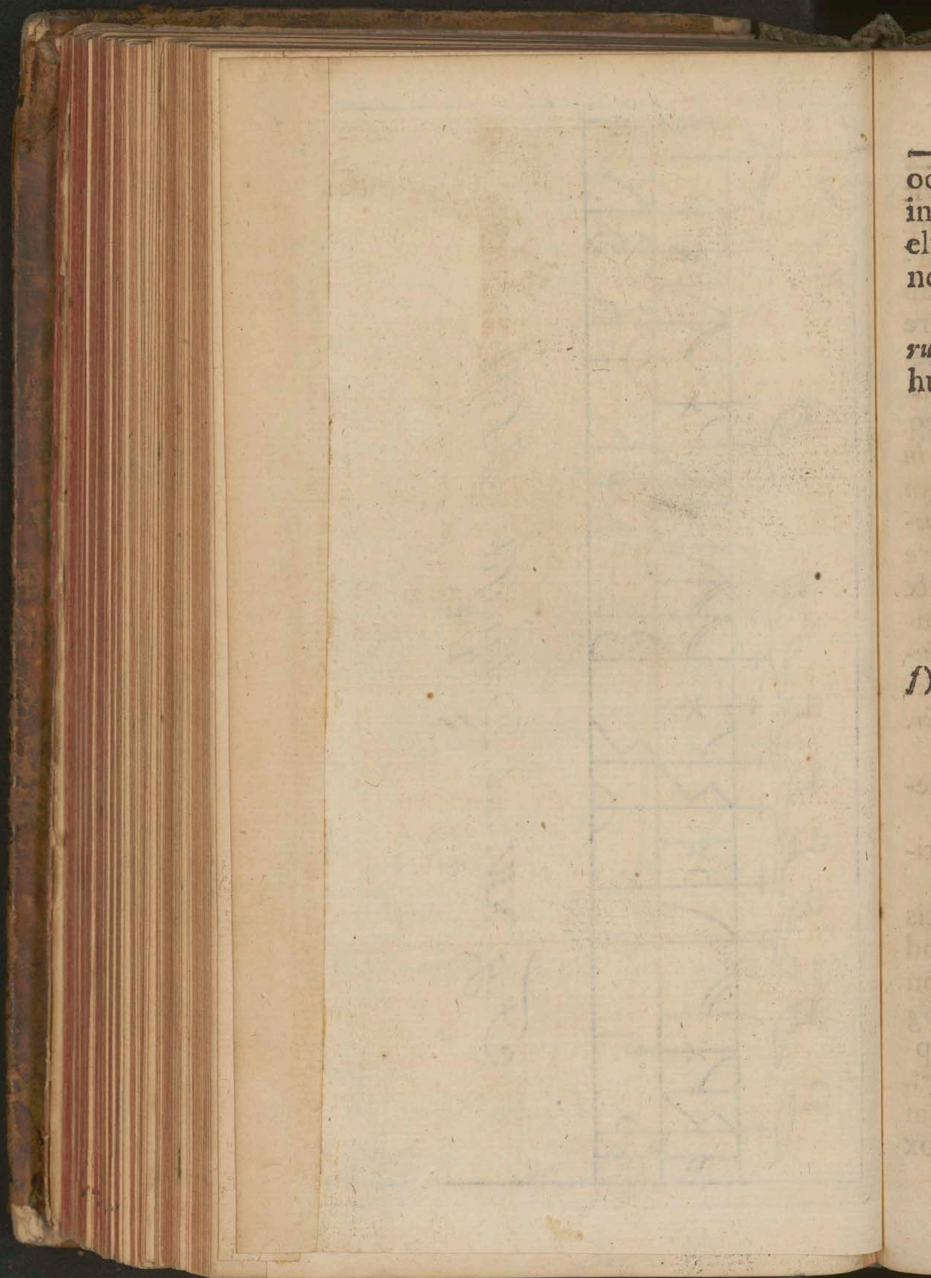

Fig. **XIV.** *ad Disquisit. Hist.* §: 14.

occurrit in monumentis, ut vel ex ſola inſcriptione *Gruteriana* p. CLXXI. n. 8. elucet, ubi ſeedes pro ſedes ſcriptum nemo dubitabit. (*f*)

§. XXXVI. Aliam ſuppeditat *Gruterus* ex ejusdem Campii ſchedis, Odenhuſii ad Rhenum inventam, P. XCI. n. 1.

MATRONIS
I I
ASERCNEHABVS
L. INGENVINVS
SABINVS
V. S. L. M.

Nehis

f) Ratione certe non alia in Patavino monumento ap. *Gruter.* P. CCCCLXXX. n. 5. *Thraacum* pro *Thracum* habemus, *L. Betilienus Vaarus* in Aletrino 8. p. CLXXI. *Vaarius*, *Vaaria*, *Vaariilla*, in Narbon. 10. p. DCCCCXCVIII. *Ælius Vaalerianus*, ut videtur, in 2. p. CXXXIII. *Juliaane*, in SanJuſtino 12. p. DCCCCXIV. Plura exempla Index Gruter. dabit. conf. *Reineſ. Interpret. Marmoris Patavini inſcripti*, qui morem iſtum ſcribendi ab ipſis Grammaticis deſumtum probat. *Accius* enim geminatis vocalibus natura longas Syllabas ſcribi voluit, quod vetuſtis nonnunquam Codicibus Manuſcriptis ſervatum, male a poſterioribus veluti vitioſum mutatum eſt atque correctum. conf. *Terentius Scaurus de Orthographia.*

Nehis Aſerici cultis Votum Solvit Lubens Merito. L. Ingenuinus Sabinus. *Aſericum* hoc vel *Aſericiburgum* Aſciburgium illud eſſe, quod *Tacitus Hiſt.* l. 4. ab Ulyſſe conditum fabulatur, vix affirmare auſim: *Aſcelburgum* nonnullis illud videtur, ignobilis prope Xanthum pagus. *Leodius de Tungris & Eburonibus* p. 637. ſeq. ap. *Schard.* T. I. *Jodoc. Vilichius Comm. in Tacit. Germ.* p. 87. ib. Aliis vicus *an gen Eſſenberg*, haud procul a pago *Hæg-Emmerick* in Comitatu Mœrſenſi. Firmare videntur hanc conjecturam multa & inſignia Romanarum Antiqq. monumenta, quæ ibi effodiuntur. vid. *Wernherus Teſchenmacher ab Elverfeld Annal. Cliv.* p. 20. Sic de eo *Bernh. Mollerus Deſcr. Rheni.* l. 5.

Emericum læva Rheni tellure levatur
Aſciburgiacæ ſimulachrum continet urbis.

Unde Aſciburgum hoc falſo a multis creditum ſtetiſſe, ubi hodie Emerica ad Rhenum, Ducatus Clivenſis civitas non ignobilis. Nec deſunt, qui malint *Asburg* exiguum vicum, haud procul Murſa oppido. *Jo. Iſaac Pontan. Hiſtor. Geldr.* p. 71. At hæc alius loci. Compoſita autem

vox

vox ASERICI NEHABVS, cujus posterius membrum caſu tertio plurali modo NEHABVS, modo NEHIS in inſcriptionibus occurrit, quemadmodum & DEABVS habemus & DIIS vel DEIS pro DEABVS, vid. *Gruter.* P. XCII. n. 1. *Cambden. Deſcr. Brit.* p. m. 319. & DIBVS ac DIIBVS pro Diis, Gruter. P. XCVIII. n. 5. & Indic. conf. *Gud. in not.* (*g*) Caſu recto eſt *Neha*, hoc eſt Nympha ſc. loci cujusdam.

§. XXXVII. Aliud monumentum ſententiam noſtram ſuffulciens e ſchedis *Arn. Mercatoris* exhibet *Grut. ead. pag.* n. 2. repertum ad pagum Altorfium prope Juliacum An. 1582. ita Inſcriptum:

MATRONIS HAMAVEHIS
C. IVLIVS. PRIMVS. F
C. IVLIVS QVARTVS EX
IMPERIO IPSARVM
D. M. L. (*h*)

Gudio ſcribendum videtur HAMANEHIS, ut cum aliis in eo tractu repertis conveniat, qnamvis etiam credat, quæ prius *Nehæ*, poſt *Vehas* potuiſſe dici, ut *Nehale*

g) Ita *Matribus* & *Matrabus* inſcriptiones habent alibi illuſtrandæ.
h) Dedicant Merito Lubentes.

Nehale & *Nehalis* post dicta *Vehalis*. vid. *not. ad* h. l. Nova hæc esset ratio Nehaleniam nostram interpretandi, datis & simul originibus antiquæ Gallicæ vocis *les Feès*, nympharum quoddam genus indigitantis, quas hominibus apparere, confabulari, futura præsagire, credula fabulabatur antiquitas, & multi hodienum fabulantur. (*i*) Varium certe nomen *Vahalis* fluminis in Jul. Cæsaris exemplaribus, & modo *Vachalus*, *Vacculus*, *Vacalus*, *Walis*, audit, cui hac ratione medela esset afferenda, si Nehaleniæ nomen inde luberet derivare. (*k*) Verum enim vero locorum distantia impedit, quo minus Nehaleniam, numen dubio procul locale, a Vahali, aut si Diis placet, Nahali & Nehali, denominatam nobis persuadeamus, qua locorum diversitate non attenta faciliori negotio a Nabalia dictam crederemus Deam in extrema Zelandorum ora litorali cultam. Videtur

i) Alii hanc vocem a Nymphis deducunt, alii velut Fatidicas dictas autumant.

k) Ultima notio *Walis*, uti ævo nostro maxime conveniens, ita minime credibile, Cæsarem ea fuisse usum, qui non Gallis aut Germanis sed Romanis sua literis consignabat. conf. *Phil. Cluverus de tribus Rheni alveis & ostiis* c. 5. p. 39.

tur ergo pro HAMAVEHIS legendum HAMANEHIS, ut Nehæ in loco dicto Hama cultæ hanc ſibi vindicent aram, imperio ipſarum poſitam. Frequens enim inſcriptionum formula, juſſu numinis, viſu monita, ſomno monita &c. Ham veteribus Germanis ſylva dicta. Hic autem non ſilvam ipſam quam locum a ſilva denominatum ſignificare, ex iis, quæ §. 42. erunt commemoranda, patebit.

§. XXXVIII. Progredimur ad monumentum monaſterii Eyffliz, oppidi Juliacenſis ſupra Coloniam Ubiorum, Treviros verſus, ſex milliaribus, quod idem *Gruterus ex Smetio* p. XC. n. 3. ſiſtit:

MATRONIS. VACALLI
NEHIS. TIB. CLAVD.
MATERNVS. IM:Pi:1M:
L. M.

Supra inſcriptionem in eodem ſaxo ſedent tres Deæ, ſinu pleno fructuum. Addit *Scaliger in not.* inferius ſculptum eſſe ſacrificium Viri litantis cum muliere ad aram, ſtante intermedio puero. Conf. *Chryſantus Boyſſ. apud Thom. Leodium Origg. Palatin.* p. 17. Habet inſcriptio ipſa in ſe aliquid ruditatis Germanicæ,

nicæ, in modo aſpirandi atque abbreviandi. Ad *Vachalum* vel *Vaculum* ſ. *Vahalin* (vid. §. præced.) fortaſſe confugiendum, niſi vera interpretatio ultro ſeſe offerret. Effoſſus enim lapis hic ad villam *Amwiler* non longe a pago nunc dicto *Vachlendorff*, h. e. pagus Vacallinæus, a quo loco Matronæ cognominatæ Nehæ iſtius loci undis præſidentes. *Golzius Theſaur. rei Antiquariæ* T. I. Claſſ. 1. p. 11. perperam legit VACILLINEHIS. Linea tertia legendum IMPerio IpſoruM, præcedens monet inſcriptio, quod etiam vidit *H. Thom. Leodius Orig. Pal* f. 18. qui in reliquis corrupte exhibet MATER NUR pro MATERNUS, idque inepte explicat de Livia Matre Tiberii Auguſti, & Nuru Imperatoris Julii, motus figura virginis in ima parte monumenti effictæ, manu virgam florentem tenentis, cujus capiti adſcripta eſt litera L. Credit inde ſacrificium eſſe Liviæ a Matronis factum, fretus teſtimonio *C. Taciti, qui init. l. 1.* ait Liviam non contentam honoribus humanis, ſe per ſacerdotes & flamines effigie Deorum & numinum coli voluiſſe. At præterquam quod vera lectio hanc explicationem non admittit, conſtructionis etiam ratio & ordo verborum obverſatur.

§. XXXIX.

§. XXXIX. Facit huc etiam Juliacensis ara in Suburbanis non procul a veteribus castris Romanorum, loco qui hodienum dicitur *Rumanheim*, *ap. Smet. & Gruter.* l.c.n.4.

MATRONIS
RVMAEHABVS
SACR
L. VITELLIVS
CONSORS. EXPLO
LEG. VI. VICTR. ita enim *Hubertus Goltzius* l.c.p.11. Aliena omnino primo intuitu videtur inscriptio a Nehis nostris, aliena etiam esset si lectioni Gruterianæ sua constaret auctoritas. At RVMANEHABVS legendum aliud docet marmor Ecclesiæ Lovenessen prope Enskirchen ad Rhenum, cujus iuscriptio a Campio transmissa ap. *Gruterum extat* l.c.n.5.

MATRONIS
ROMANEHIS
C. PVLMILENVS
V. S. L. M.

Lucem affundit inscriptio hæc præcedenti, ibique etiam *Rumanehis* vel quod idem Rumanehabus legendum non vana conjectura persuadet. Dubium autem

 valde,

valde, an huc referendum ſaxum *Thomæ Gale in Comment. ad Antonini Iter Britannicum* memoratum, quod incipit Literis D. R. S. quæ explicari poſſent *Deabus Rumanehabus Sacrum*. Deabus Rumabus tribuit Gale, ita dictis a veteri Rumabone in Anglia, quod hodiernum caſtrum Drumbugh credit. *Gruteri* etiam inſcriptionem primo loco a nobis collocatam ad Britannicam ſuam applicat, ex eo, quod legio VI. Vict. ſtationem Carleoli habuit, exploratores forſan ejus ad Rumabo, Drumbugh, caſtrum, quod totum Itunæ æſtuarium proſpicit. Rumabo autem *apud Anonymum Ravenatem* poſtBramenium aliquot aliis interpoſitis oppidis ad vallum occurrit. Viro autem cætera doctisſimo ideo aſſentiri nequeo, quod anceps nimis, ſi non vana plane conjectura, quæ longe disſitarum regionum Topica numina non tam conjungit, quam confundit ac miſcet.

§. XL. Alio nos vocant conjecturæ, quibus ita tamen indulgebimus, ne vel detrimenti quid patiatur rei veritas, vel in re tam obſcura certi quidquam definire voluiſſe videamur. Egregium monumentum eſt, quod *Gruterus* æri inciſum ſiſtit p. XCII. n. 1. Metis eo tempore

extabat in ædibus Dionyſii Lebei-Batlii, Regii apud Mediomatrices Præſidis, a quo Grutero communicatum. Viſuntur tres puellæ ſtolatæ manu altera neſcio quid florum tenentes, inſcriptio tympani eſt:

IN
HONOREM
DOMVS DIVI
NAE DISMAIRABVS
VICANI VICI PACIS. Pro *Mairabus*, legendam *Matrabus* nemo dubitabit. Quarta linea NAEHIS ſcriptum putabam, ac deſcriptorum incuria D. in locum literæ H. ſuffectum, ductibus horum characterum non adeo diſſimilibus. Falſam autem hanc conjecturam mox deprehendi. Eſt enim ara pro gloria & ſalute familiæ divinæ ſive Auguſtæ, Deabus Matrabus poſita, atque inde alius loci.

§. XLI. Reſtant duæ inſcriptiones ſatis quidem obſcuræ, ea tamen ex cauſa non omittendæ, quod neſcio quid cum Nehis & Nehalennia commune habent, facilius definiendum, ſi ad Rheni ripam effoſſas conſtaret. Viſuntur Convenis Novem-

De Leberenno.

Novempopulan, & descriptæ *a Sirmondo ap. Grut. extant* p. MLXXIV.

N. 6.	N. 7.
LEHERENNO	LEHERENO
DOMESTICVS	DEO
RVFI F	TERTVLLVS
V. S. L. M.	V. S. L. M.

Leherennum etiam hunc aquatile numen fuisse & cum Thuringorum Lahran convenire alio loco demonstrabimus.

De Matronis veterum.

§. XLII. Cæterum notamus *Matronarum* aut *Matrum* appellationem improprie Nehis datam in inscriptionibus memoratis. Propria enim Deabus quibusdam Provinciarum, Urbium regionumque tutelaribus, a Nymphis diversis, atque a Celtis præcipua veneratione cultis, quos Romam subsecutis temporibus imitati sunt.

Nehalennia Germanicæ originis.

§. XLIII. Ad Nehalenniam nobis revertendum, quam Neharum numero habendam nulli dubitamus, marinis enim aquatilibusque numinibus accensendam vel sola Neptuni figura Monumentis Nehalenniæ sociata evinceret. Germanicæ etiam originis & alienam a numinibus

Roma-

Romanis habitus & ornamenta, in monumentis expressa demonstrant. Capitis ornamentum fœminis ex infima plebe etiamnum passim in illis oris & Amstelodami imprimis usitatum, dicitur *een Santé*. Ornamentum pectoris, universæ pene Germaniæ olim notissimum vix ante seculum exolevit, quod illorum temporum effigies loquuntur, Belgis dicitur *een labaar*.

& numen Topicum.

Fuisse autem numen ἐπιχώριον vel ex eo liquet quod ejus mentio nondum alibi quam in Zelandia facta. *Minutius in Octavio* talia numina *Deos* MUNICIPES appellat c. 6. p. m. 59. 60. *Ammianus Marcellinus* LOCALES. Et *Servio ad lib.* 7. *Æneid.* v. 47. *DII TOPICI* dicuntur, quos ait ad alias regiones nunquam transire. Videtur igitur Nehalennia loco imprimis culta fuisse, cui *Hallen* fuerit nomen vel *Allen.* (*l*) Perquam enim familiare

l) Nehalenniæ vox ipsa *Nehæ Templum, aula* seu *Palatium* poterit explicari. *Alh* enim, quod hodie *Halle*, templum notat apud Ulphilam, Matth. 27. v. 51. ubi *Faurahah alhs*, velum templi, & Luc. 1. v. 1. in *alh fanins* in templum Domini, conf. Matth. 27. v. 5. Cum autem *Hall* etiam dicatur atrium magnum

liare Zelandis aſpirationem ponere loco incongruo, ſc. ubi eſſet omittenda, & omittere, ubi nominum ratio eam requirit. Locus ille tot ſacris ibi peractis ac commerciorum fama inſignis, aliis etiam maritimi tractus urbibus nomen communicavit, hodienum pluribus ſervatum. Eminebat olim horum e numero vetus *Hallen* nunc *Egmunda* (v. *Jo. Picardti Antiqq. Drenthiæ belg. lingu. ed. p.* 66.) Abbatia antiquitate non minus quam meritis in Hiſtoriam patriam inclyta. Deſtructa anno 1572. eo tempore, quo Belgium inteſtinis concuſſum calamitatibus, maxime in ſemet ipſum graſſabatur, memoriam transmittit ad poſteros *Chronicis Egmondan. a Joh. Gerbrando a Leydis conſignatis & edit. ab Ant. Matthæo.* (*m*) Potuit etiam fama hujus Deæ latius diffundi

exponendis mercibus deſtinatum, duplici ratione Deæ Nehæ atrium poterit explicari.

m) Structuram ædificii florente Abbatia, æri inciſam exhibent Collectores *Act. Sanctor. Antwerp. in not. ad vitam S. Adelberti Diaconi Egmondenſis, Menſ. Jun.* T. V. pag. 94. ſeq. *Smid. Antiq. Batav. Belg.* edit. p. 76. Noſtro tempore præter muros, aliquibus locis ruinam jam jam minitantes, nihil reſtat, nec aliud obſervare mihi licuit quam inſcriptionem & figuram D. Petro dicatas.

di ad oceani præcipue Occidui accolas Menapios Morinosque, ſparſos item circum Rhenum Vahalim & Iſalam populos, maxime vero mare exercentes. In Walachria quidem & vicinia Domburgi nominis hujus ſimilitudo non ſupererat, at non adeo refert, tot antiquis nominibus (quæ rerum viciſſitudo) ubique obliteratis.

§. XLIV. Jam de undis, quas felici moderamine (*n*) temperare Nehalennia credebatur, nobis erit diſpiciendum. Rheni quidem numen ſumma religione colebatur, ac velut Palladium in oculis Germanorum veterum erat, cujus oſtia & alvei patriam Nehalenniæ noſtræ appropinquant. At nullibi adeo vergunt in occaſum ut Walachriam alluant. Quare dicendum potius portum Scaldis fuiſſe, quem Romani pariter ac Galli & Britones emenſo itinerum curſu petebant, & novi quidem Auguſti Cæſaris ævo ducti. (*o*) Servat memoriam origi-

n) Huic enim ubertatem inſulæ, ferarum copiam, & fructuum imprimis abundantiam acceptam ferebant incolæ inſulæ fructuum hodieque maxime abundantis.

o) Vetus enim Moſam influebat. Quod bene obſervandum ne *Plinium* deceptum creda-

nis vocabulo *Roompot* (vel potius Rom-port, Romanorum portus) Scaldiam inter & Walachriam, notiſſimas gentis illius inſulas: vid. *Blancard. Epiſt.* ad *Lyd.* p. 269.

De negotiatore cretario. §. XLV. Illic imprimis e Britannia reduces appellebant, votaque in itinere ſuſcepta in templo Nehalenniæ, aut quia Deæ huic voverant, quod inſcriptiones docent, aut quia non aliud portui vicinius, ſolvebant reddebantque. Documento eſt ara ſupra § 18 memorata, Deæque Nehalenniæ ob merces recte conſervatas *a Secundo Silvano, Negotiatore Cretario Britanniciano* condita. Putat *Th. Reineſ. Epiſt. ad Chriſtian. Daumium* 62. p. 169. marmorarium ita literas ligaſſe NEGOTATOR, & *in Syntagm. Inſc.* l. c. NEGOTIATOR, at fallitur, NEGO†TOR enim perſpicue in lapide legitur, Signum autem † in monumentis non raro loco T. occurrit, ut in Inſcr. Grut. Deæ Aventiæ dicata apud Grut. p. 90. n. 1. in fine: ADIEC†IS. DE. SVO. † etiam pro ſyllaba IT occurrit in voce QVIESC† inſcr. *ap. Sponium Antiquit.* *Lugdun.*

mus, cum infimum Rheni oſtium, quod Moſæ *Ptolomæo*, Scaldis oſtium appellat.

Lugdun. Gallice edit. p. 233. Negotiorum geſtorem quidam explicarunt. At ſuperſedere nos poſſe hac interpretatione monumenta demonſtrant. (*p*) *Negotiator artis cretariæ* memoratur in inſcr. prope Rotemburgum ad Nicrum inventa, quam exhibet *Grut.* p. CXII. n. 12. & in ara Metenſi. *ap. eund.* p. DCXLI. n. 3.

DIS. MAN.
EGOT. ARTIS. CRET. M
ETOSO. MATER
H. P. C. h. e. monumentum
Hoc Poni Curavit. Aliud ex

Welſero idem habet l. c. n. 4. fruſtillatim

 effos-

p) Ita *negotiator Frumentarius* occurrit in Inſcr. Matrum Mopatum ap. *Jac. Sponium Miſcell. erudit. Antiqu.* Art. LXXVII. p. 105. *Negotiator Sagarius ap. Grut.* p. XIV. n. 12. *Negotiator ærarius & ferrarius* apud. eund. p. DCXL. n. 2. & ap. *Reineſ. Synt. inſcr. ant. Claſſ.* XI. inſcr. 26. p. 617. *Negotiatores Lintearii* l. 6. Cod. de excuſ. mun. *Negotiatores Olearii ap. Reineſ.* Cl. VI. n. 123. p. 460. *Negotians Materiarius* ap. R. P. *Bernh. Montefalconium, amicum ſingularem, Diar. Ital.* c. 26. p. 391. *Negotiator vinarius ap. Chorierium Antiqu. Viennenſ. Gall. ed.* l. 3. p. 253. & *ap. Spon. Antiqu. Lugd. p.* 25. *Negotiator artis macellariæ* ib. p. 62. *Negotiator artis proſſariæ* ib. p. 102. conf. *Reineſ. Epiſt.* p. 456.

effoſſum Auguſtæ Vind. 1591. in D. Vdalrici templo:

D. M. ET
PERPETVAE. SE
RITATI. VICTO
VICTORIANO
GOTIATORI
S. CRETARIA
TVRARIAE. SI
CA. MAT
VIXIT. AN
C.

Negotiatori artis cretariæ hic legendum patet. Difficilior conjectura de lacuna mox inſequente ſupplenda. Reineſius legit *Purpurariæ* vel *Turariæ* a thure. *Flatuariæ Sigillariæ* legendum ſuaderet *inſcriptio Grut.* p. DCXXXVIII. n. 6. ubi *Flatuarius Sigillarius* occurrit. At *Flaturariæ* retinendum exiſtimamus cum *Flaturarius* memoretur in *Inſcr. Reineſ. Claſſ.* XI. art. 98. p. 643. *Flatura* etiam *Argentaria* in inſcriptione Romana *Reineſio a Chriſt. Adamo Ruperto transmiſſa*, quam habet *in Epiſt. Reineſ. ad Rupert.* p. 509. Negotiator autem artis cretariæ non alius eſt, quam qui cretam aliaque terrarum margarumque genera vendit, & Negotiationem

nem hanc cretariam per Germaniam præcipue excultam & exercitam loci effoſſorum monumentorum docent.

§. XLVI. Reſtat in eadem inſcriptione vox *Britannicianus* explicanda, non de patria Secundi Silvani, ſed creta & negotiis intelligenda. Lapis certe ipſe cui inciſæ inſcriptiones hæ peregrinus in terris, Zelandicis, albus, & cretæ nec colore nec materiæ fragilitate admodum diſſimilis. (*q*) Durior ab initio fuiſſe videri poſſet, exeſus poſtmodum abundante materia nitroſa, cum vix vero videatur ſimile, veteres monumentis æternum (ut credebant) duraturis, materiem ſelegiſſe adeo fragilem minimeque ætatem laturam. At neque abſonum erit credere, id genus lapidum (aliis præcipue deficientibus) huic inſtituto ideo commodiſſimum viſum quod facilius admitteret curam & manus ſtatuariorum, neque

De creta Britannica.

q) Niſi idem hic lapis, de quo *Plinius Hiſtor. Nat. lib.* 36. c.22. cujus verba, in quæ commodum incipimus, cum jam ſub prelo ſudaret Diſſertatio noſtra, hic legere non pigebit: *In Belgica provincia candidum lapidem ſerra, qua lignum faciliusque etiam, ſecant ad tegularum & inbricum vicem: vel ſi libeat, ad quæ vocant pavonacea tegendi genera.*

que peritia adeo magna, nec magno numero in provinciis longe dissitis, obviorum. *Britannicæ* autem *fodinæ cretariæ* jam *Plinio notæ* vid. l. 35. c. 17. *Histor. Nat.* omissæ aut ignoratæ *Dioscoridi*, Ætio & Paulo, qui plura tamen terrarum cretarumque genera recensent. JCtis *cretifodinæ* l. 13. ff. de public. & l. 77. ff. de verb. Sign. Numerabat Celeberrimus Johannes Woodward M. D. jam anno 1716. 3000. fossilium genera quæ Britannia suo sino, suis visceribus fovet ac gignit. Notat etiam *Reinesius Ep. ad Daum.* 62. p. 166. in colle inprimis cui Sorbiodunum seu vetus Sarisburia insidebat, magnam extare cretæ copiam, indeque in alias terras exportari. Unde versificator Anglus:

Est ibi defectus lymphæ sed copia cretæ
Sævit ibi ventus sed philomela tacet.

Ab eodem situ Sorbiodunum tanquam aridum collem ex Hebræo dictum ibidem putat. Candidi etiam & cretacei Angliæ montes oræ maritimæ qua vergit ad meridiem, creta ipsa variis nigri silicis distincta ordinibus; nec dissimile Galliæ littus oppositum, quod alios induxit, ut Angliam olim Galliæ cohæsisse

augu-

augurarentur. Neque tamen ideo ſententiæ acceſſerim *Thomæ Gale* l. c. p. 43. Nehalenniam præſidem artis calcariæ ſeu cretariæ credentis, quæ ſuos etiam in Britannicis oris habuerit cultores. Deductus hanc in opinionem Vado fluminis *Wherf*, (Verbeiam ara ad ripas ejus reperta vocat *ap. eund.* p. 44. & *Gruter.* p. LXXXIX. n. 7.) quod accolæ vadum *Sanctæ Helenæ* appellant infra Wetherbeiam oppidum, pro vado Nehalenniæ ut ipſe ſuſpicatur. Paulo enim durior correctio, ut taceam, nullam hujus muneris in aliis inſcriptionibus, quas allegavimus, occurrere mentionem. D. Helenæ etiam a Pontificiis fontes Sacratos, vel Thiſæ ante dicata ſcaturigo prope Fridericiburgum Zelandiæ in pago *Thiſewelde* edoceat, quæ *D. Helenæ* ſacra multos allicuit morborum variorum medelam undarum ejus uſu ſperantes, teſte *Stephanio not. ad Saxonis Gramm. Hiſt. Dan.* p. 144.

Britanniam velut novum orbem conſiderabant veteres.

§. XLVII. Negotiatorem autem e Britannia advectum votique compotem ob merces itinere tam ancipiti conſervatas ſacra feciſſe nemo mirabitur, qui exigua eo tempore nau-

ticæ artis incrementa penſitabit. Britanniam præterea veteres imprimis Romani, velut novum orbem ante ignotum conſiderabant. Unde *Eumenes Panegyr. Conſtant. Cæſaris de ſubacta penitus Britannia: Gloriare tu vero Princeps invicte, alium te orbem terrarum reperiſſe.* Addit: *Nulla progrediendi cauſa ſupereſt, niſi ſi, quod natura vetuit, fines ipſius quærantur Oceani.* Et Britannus quidam *ap. Tac. in vita Agricolæ* patriam appellat *terrarum ac libertatis extremos receſſus.* Subjungit: *Nulla jam ultra gens, nihil niſi fluctus & Saxa.* Quæ ſatis demonſtrant ſupervacaneum eſſe curam & emendationem *Bentleji in Horat.* l. 1. Od. XXXV. v. 29. *Ultimos, oro, Brittannos*, legendum putantis. Neque enim aut ſenſus reique veritas pro temporum illorum perſuaſione, aut verborum ordo obſtat, quo minus in uſitata conquieſcamus lectione: *Ultimos Orbis Brittannos*, præſertim cum etiam *Virgil. Æneid.* 8. *Morienos* appellet *hominum extremos.*

Dubium ſolvitur de literis & verbis latinis in inſcript. Deæ Ger-

§. XLVIII. Romanis literis autem ac verbis inſcriptos lapides hoſce nemini mirum videbitur vel levi rei antiquariæ doctrina tincto. Ignoraſſe videntur Germani primævi

mævi hunc morem ſacrorum, quo monumentis publicis voti ſoluti gratique animi documenta dabant gentes moratiores. Simplicior antiquisſima illorum Theologia, quæ Deos nullis parietibus cohibendos, ſincero corde ſilentioque colendos inſigniebat. Statuarii præterea Romani fere ſemper & Roma acciti, qui vel barbaræ Germanorum linguæ ignari, vel alia uti nolebant, quam quæ populo, tot gentibus imperanti familiaris & vernacula. Locus etiam ſtatuendi aram non niſi publico permiſſu eligebatur, unde frequens formula L. D. D. D. Locus datus Decurionum Decreto. it. ex D. D. ex Decreto Decur. & L. D. S. C. Locus Datus Senatus Conſulto. Accedebat Romanorum cura, qui omni opera in id incumbebant, ut in terris dominio ipſorum adjectis, latinæ linguæ ſtudia efflorefcerent. Quod autem præcipuum eſt, Romani ipſi ſacra Germanorum avide amplectebantur, vel quod interpretatione quadam ſæpius incongrua Romana faciebant, vel cœca ſuperſtitione inducti, cui nil tam abjectum ac imbecille, in quo compellente necesſitate, præſidium non putet collocandum, vel denique

manorum uſurpatis.

que ut hac ſacrorum veluti communione eo facilius barbari jugo aſſueſcerent, quod vix æquo animo patiebantur libertatis tenacisſimi.

Ambacthius & liſſio Germani.

§. XLIX. Romani certe plerique, qui Nehalenniæ memoriam aris ac monumentis ad nos transmiſerunt, quod nomina loquuntur. De *Ambacthio* inſcript. §. 23. res non adeo plana. *Ambatus* quidem nomen proprium viri Romani *in inſcript. Grut.* p. DCCII. n. 7. at patrias etiam Zelandorum ac Germanorum admittit origines. Neque album, quod ajunt, calculum adjicere poſſumus *Salmaſ. not. ad Vopiſci Carinum Imp.* c. 16. p. 325. qui in eo eſt totus, ut Latinis hanc vindicet notionem ſolis. Habeat Latium Ambactos ſuos, habent etiam Terræ Celticæ, Germanicæ atque Arctoæ, cujus rei perſpicua ſane documenta vel ſola *Ulphilæ verſio Evangel. Gothica* ſiſtit. Ibi enim *ambat*, ſervum, miniſtrum notat locis perquam frequentibus, ut: *Tharuh ſtot hun skalcos jah andbahtos haurja vaurkjandans*, ſtabant autem ſervi & miniſtri ad prunas. *Joh.* c. 18. v. 18. *Galithun than thai andbahtos du thaim Auhumiſtam Gudjam*, venerunt ergo miniſtri ad Pontifices.

Joh.

Joh. 7. v. 45. Inde *Andbahteis*, officii Luc. I. v. 23. *Andbahtjai*, miniſtrat, Joh. 12. v. 26. *Ambachten*, operari, ap. Willeram. Abb. Cant. Cant. p. 15: *ſie ambechtent themo luide*, cibum vitæ, vid. *Lindenbr. Gloſſ.* voce *Ambaſcia.* In legibus tamen veteribus ſervam tantum dici *ambat* obſervat *Verelius not. ad Gautrecks Saga* p. 20. *Ambatt*, pellex apud *Snorronem SturleſonKonung Harald Hårfagers Saga cap.* 40. *Ambut* ipſe erat labor & moleſtia. Ita S. *Brigitta* in *libello precationum MS.* de Paſſione Chriſti, quem citat *Loccenius Lexic. Juris Sueo-Goth.* hac voce: *För alla the ambudh, med hwilkom thine owini plagade tick*, h. e. pro omni labore & moleſtia, quibus inimici tui te vexabant. Scilicet Latina vox eſt, Celtica, Germanica, Norvagica, omnibusque Scythicæ linguæ dialectis communis. *conf. Georg. Stiernhielm Gloſſ. Goth.* Magis tamen cæteris quam Romanis in ore & uſu veniſſe veſtigia ejus videntur indigitare. *Ambacht - heeren*, Ambacti Belgis hodienum ſunt dynaſtæ regionis certis limitibus circumſcriptæ. Terræ ipſæ in *Ambactias* diſtribuuntur, & teſtatur *Freherus lib.* I. *Orig. Palat.* pro in Comitatu Engelberti aliquando in chartis legi in *Engelbrechtes Ambachte*, vel *Ambechte.*

Ambacht Belgis etiam officium, opificium, quæ vox *Kiliano* præfecturam & Jurisdictionem civitatis quoque refert. *conf. du Fresne* hac voce. Descendere inde voces *Ambascia*, *Ambasciare*, *Ambasciator*, non opus est, pluribus hoc loco ut definiamus. LIFFIONIS autem nomen inscript. §. 20. Germanicum esse non dubitamus, cum LIFF, etiamnum familiare Zelandicarum insularum incolis sit. Idem autem putamus esse, quod aliis locis *Lebvinus* scribitur, carumque amicum denotat. vide pluribus Celeberr. *Eccardum, de Studio Etymologico linguæ Germ.* c. 4. p. 39. & *Morhof. de lingua Germ.* P. I. c. 7. p. 125. seq.

De templo Nehalenniæ.

§. L. Sacra autem Nehalenniæ ex sententia quorundam haud procul Domburgo peracta in templo, si ruinas metiaris, satis angusto, dudumque arenis ac fluctibus obruto. Eo enim fere loco apparuerunt fundamenta pervetusti sacelli, quæ etiamnum acrius vento mari incumbente disjectis arenis eminere ajunt. Ædicula ista 12. aut 13. pedes in longitudinem, forma inter quadratam & rotundam intermedia. Adsurgunt e basi columnæ modo quatuor, modo binæ, eæque vel plane

vel

vel in cylindri modum efficæ rarius ſtriatæ. Atque his arcuata fere moles ſuperinducitur. Inventi pariter circum arborum trunci ac radices, argumenta luci ſacri ibi pro more Germanorum olim plantati. vid. *epiſt. Anon. ap. Matthæum* l. c. *Lotich. Theatr. Eur.* l. c. *Blancard. epiſt. cit. Reineſ. Synt. inſcr.* l. c. Negat *Vreedius*; *Corn. Boot* memorat lapides hoſce detectos fuiſſe in formam rotundam tanquam altaria in templo diſpoſitos. Servat hanc formam Noviomagenſe Sacellum in loco Valkhof dicto, maxima vetuſtate conſpicuum ac a Romanis, ut crediderim, conditum. Neque enim aliis ſacris ſatis commodum. (*r*) Cogitaverant Anno 1672. & ſubſequente Galli de convertendo hoc ſacello in templum ſacris militum inſerviens, ſed mutata belli facies ſuſcepta etiam conſilia evertit.

§. LI. Ignorabant autem veteres Germani templa, eorum uſum non niſi a Romanis edocti. Quare vix certi quidquam de primordiis cultus Nehalenniæ erit ſtatuen- *De fine cultus Nehalenniæ.*

T 2

r) Quamvis initiatum ſacris Chriſtianis a Leone Pontifice vid. *Schlichtenhorſt Hiſtor. Geldr. Belgice ſcript. pag.* 35.

tuendum, qui forte longo tempore ante incolarum animos tenuit, quam templo & aris honori ejus fuit prospectum. Nec tempus, quo desiit, facilius definiendum. Si tamen in re tam obscura conjectare licet, Willebrordum sacra ejus & cultum plane sustulisse credemus. Adventus ejus in insulam Walachriam incidit in annum 694. Idola ibi confregisse omnique conatu id egisse, ut quæ restabant, gentilismi spurcitias eradicaret, testatur *Martyrologium Gallicum Saussæi*, (qui tamen perperam Walachriam appellat Valachiam,) *Molanus Natal. Sanctor. Belg.* 7. Nov. *Alcuinus in vita ejus*: *Willebrordus Bosschærts de primis veterum Frisiorum Apostolis Diss.* I. *seq.*

Primi gentium conversores templa etiam destruebant.

§. LII. Solenne autem erat primis gentium præcipue nostratium conversoribus, ut idola non tantum tollerent sed templa etiam Ethnica penitus destruerent. Præcipit hoc *Concilium Africanum. Can.* 25. *ap. Franc. Pithœum Cod. Canonum Veteris Eccles. Romanæ* p. 150. Conf. *Cod. Theodos. Tit. de paganis sacrificiis & templis* leg. 25. *Idem Concil. Epaonense Anno* 517. Can. 33. *de basilicis hæreticorum statuit.*

§. LIII.

§. LIII. Anglis ad fidem conversis censuerat Gregorius M. fana idolorum destruenda; qua de re Edilbertho Regi scripserat. vid. *Greg. M. Opera edit. Lut. Paris.* T. II. *lib.* XI. *cap.* 66. p. 1166. At mutata mox sententia convenientius judicavit, ut templa manerent. Quare ad Mellitum Abbatem ad convertendos Saxones in Britanniam advectos missum scribit, quod fana idolorum destrui in" eadem gente minime debeant: sed ipsa" quæ in eis sunt idola destruantur, aqua" benedicta fiat, in eisdem fanis asperga-" tur, altaria construantur, reliquiæ po-" nantur. Quia si fana eadem bene con-" structa sunt, necesse est, ut a cultu dæ-" monum in obsequia veri Dei debeant" commutari; ut dum gens ipsa eadem" fana sua non videt destrui, de corde" errorem deponat, & Deum verum co-" gnoscens ac adorans, ad loca quæ con-" suevit familiarius concurrat. Extat" *Epist.* hæc quam integram alibi commentabimur *Oper.* T. II. l. c. p. 1176. seq. ap. *Bedam Histor. Eccl.* l. 1. c. 30. *Baron.* T. VIII. ad a. 601. p. 151. *conf.* p. 105. seq. Eadem fuit *Augustini* mens *Epist.* 47. *ad Publicolan. Oper.* T. II. *edit. Lut. Par.* p. 111. *cum templa,*

Quod durum nimis aliis visum.

idola, luci - - - - in honorem veri Dei convertuntur, hoc de illis fit, quod de hominibus, cum ex ſacrilegis & impiis in veram religionem convertuntur. Conf. Theodoretus de curandis Græcorum affectibus, ſermone 8. de Martyribus & Libanius Antiochenus pro templis gentilium non exſcindendis ad Theodoſ. M. Græce & Lat. a Jac. Gothofredo edit. (s) Templa itaque aut manebant ſarta tecta, aut ibi plerumque extruebantur nova, ubi gentilium ſuperſtitio maxime exercita. Sic S. Amandum legimus Sect. VII. Monaſteria & Eccleſias ſtruxiſſe, ubi fana deſtruxerat, & de S. Bonifacio idem teſtatur *Anonymus Presbyter S. Martini ap. Trajectinos in vita S. Bonifacii. Act. SS. Antwerp. d. V. Jun. qui memorat, quod in locis, a quibus ſupra dictas vanitates* (idola) *expulerat, illico monaſteria inclita & baſilicas eximias, altaria quoque divinis ſacrificiis conſtruxerit, ibique invocari inſtituerit nomen Dei vivi, ubi mortua idola ab indigenis catenus colebantur.* Conf. *Adam. Brem.*

s) Nec improbandum Gregorii M. conſilium unde non potuit non maxima in Eccleſiam utilitas redundare. Conveniebat enim illis temporibus, quod habet *Epiſtola Epiſcoporum Ponti ad Leonem Imp. poſt Chalcedonenſe Concilium: Scilicet piſcatorie nobis eſt agendum non Ariſtotelice.*

Brem. Hiſtor. Eccl. l. 2. c. 33. Ita in loco, ubi celebre Upſalienſium templum, trium Deorum cultui dicatum ſteterat, eliminata omni idololatriæ ſpurcitia, ædificata eſt Eccleſia Beatiſſimæ Trinitatis, teſte *Erico Olao Hiſtor. Suecorum Gothorumque* p. 4. Idem obſervatum Willebrordo ac ſociis ejus, vid. *Baron. Annal.* T. VIII. ad a. 697. p. 631. quod perſuadere poſſet, Nehaleniam eodem fere loco cultam, quem Domburgum hodie occupat, cujus nomen hac ratione perperam deducitur a collibus maritimæ oræ circumplantatis, velut Duyneburg dictum. *Sim. v. Leeuw.* l. c. p. 142. *Smalleg.* l. c. p. 631. Burgum hic fuiſſe antiquitus ipſum nomen præ ſe fert, at Domburg demum a S. Willebrordo nominatum videtur, qui ſublatis idololatriæ reliquiis templum ibi forte condidit, & locum ita appellavit velut Dominicum burgum. Fuit autem Dominicum primis Chriſtianis templum Domino ſive Chriſto ſacrum, unde remanſerunt vocabula Dom pro ſummo templo, Dom-Herren, alibi explicanda. Inde eſſe puto, quod Neptuni caput repertum a reliquo corpore ſeparatum, inde & Nehalenniæ aræ multis partibus mutilatæ, cum vero non ſit abſimile, has aras & ſtatuas a populo

templo ereptas in Oceanum vicinum, ubi fortasse profunditas quædam erat, fuisse injectas. Egregie hanc conjecturam illustrat locus in *vita S. Juliani a Gregorio Archiep. Turonensi conscripta ap. Sur. Act. Sanct. ad d. 28. Aug.* T. IV. pag. 313: *Gentiles baptizati statuas, quas coluerant confringentes, in lacum vico amnique proximum projecerunt.* Fred. de *Witt in Fabula Geographica* Comitatus Zeelandiæ, locum Templo Nehalenniæ medio fere itinere mare inter & Domburgum assignat, conjectura sane non improbabili, quod ex dictis patet. Ante adventum tamen Willebrordi jam quodammodo labefactata procul dubio Nehalenniæ autoritas Christiana veritate mature satis terris hisce illata. Quare mirandum non est, nummos Romanos eo loco repertos non ultra tempora Seculi II. & III. assurgere, sunt enim plerique Trajani, Sept. Severi, Caracallæ, &c. Accedebant canones Ecclesiæ Regumque leges, sacra ad fontes & flumina severissimis pœnis coërcentes. Perfecit tandem luce Evangelii latius diffuso, tenebrisque idololatriæ depulsis Willebrordus, quod priora secula inchoaverant in Nehalenniæ cultu, cujus finis Exercitationi etiam nostræ modum imponit ac finem.

GERMANIA

GERMANIA GENTILIS
S. DE DIIS VETERVM CELTARVM GENTIVMQVE SEPTENTRIONALIVM LIBRI III.

LIB. II.

LIB. III.

6. De

6. *De Computo veterum Celtarum & Germanorum imprimis, de nominibus mensium & dierum.*
7. *De immortalitate animarum a Druidibus asserta. an Trinitatem, resurrectionem &c. inter dogmata numerarint? Neg. De transmigratione animarum, qua ratione ista nostris temporibus defensa.*
8. *De Alorunis, Barginnis, Senis, &c.*
9. *De Sacrificiis universalibus & particularibus.*
10. *De sacrificiis humanis.*
11. *De commessationibus, nundinis, ludis post sacrificia Universalia: De spurcalibus in Februar. De Hinnicula & cervolo, &c.*
12. *De templis, aris & simulacris veterum Celt. &c.*
13. *De more adorandi.*
14. *De lucis, arboribus votivis. De Jove Fagutali, de Jovis quercu in Hassia, de sylva Arduenna, nemore sacro, Baduhennæ lucu, arboribus subterraneis, &c.*
15. *De usu lucernarum, cornuum &c. in sacris.*
16. *De veneratione salis, & bellis ob salinas exortis de ratione salis conficiendi apud veteres Germ.*
17. *De cultu fontium, montium.*
18. *De cultu bovis.*

19. *De paganis veterum observationibus, de Synodo Liptinensi, de incantationibus, ligaturis, auguriis, lunæ defectione, observatione in foco, tempestatibus, de Orig. & progressu pœnarum in sagas.*
20. *De Telesmatibus.*
21. *De metallicis dæmonibus, de spectris montium Alf dictis, de Dæmone meridiano, de Dusiis, de sacrificiis nocturnis. De umbraticis, &c.*
22. *De Judiciis Druidum, de conventibus sub dio, de campo Madio.*
23. *De juramentis veterum Celtarum.*
24. *De Origine Sortium, De Duello. De Origine sortis & judicii per crucem, per S. S. ferrum candens, aquam frigidam & calidam, per panem hordeaceum vel caseum. De ῥαβδομαντία veterum Frisiorum. De Orig. & progressu virgulæ Mercurialis.*
25. *De ritu sepeliendi mortuos ap. Celtas & Germanos imprimis. De obeliscis sepulchralibus Septentrionalium.*
26. *De conversione templorum gentilium in Christiana.*
27. *De reliquiis gentilismi inter Celtas Septentrionalesque Christianos.*

DE VISCO

DE VISCO DRVIDVM
DISSERTATIO
AD CELEBERRIMVM
D. JACOBVM DOVGLAS,
MEDICVM LONDINENSEM
ET SOCIETATIS REGIAE
SOCIVM.

VIR NOBILISSIME AC DOCTISSIME.

SVmma diligentia, qua visci naturam proprietatesque feliciter perquiris, in eam spem me adducit fore, ut benigna fronte accipias historica nonnulla de Druidum circa viscum superstitionibus, &c. Primus autor, qui ea de re memoriæ quidquam nobis tradidit, *Plinius* procul dubio est in Historia Naturali, cujus loca ubivis exstant obvia (*a*) Libri XVI. imprimis caput XLIV. fusius exhi-

a) *Lib.* 16. c. 44: *Non est omittenda in ea re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos appellant magos) visco & arbore, in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronte conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druidæ videri. Enimvero quidquid adnascatur illis, e cœlo missum putant signumque esse electæ ab ipsoDeo arboris. Est autem id rarum admodum inventu, & repertum magna religione petitur: & ante omnia sexta luna, quæ principia mensium annorumque his facit, & seculi post tricesimum annum, quia jam virium abunde habeat, nec sit sui dimidia. Omnia sanantem appellantes suo vocabulo, sacrificiis epulisque rite sub arbore præparatis duos admovent candidi coloris tauros, quorum cornua tunc*

exhibet rationem, qua Druides ante omnia ſexta luna, quæ principia menſium annorumque iis faciebat, donum illud, quod cœleſte credebant, & ſine quo ſacra ulla perficere nefas fuiſſet, legebant. Cujus rei non obſcura veſtigia etiamnum reſtant tum in Germaniæ nonnullis tractibus, (de quibus mox dicendi locus erit) tum in Gallia & Aquitania imprimis, ubi quotannis pridie Calendas Januarias pueri atque adoleſcentes vicos villasque obeunt, carmine ſtipem petentes ſibique atque aliis pro voto in exordio novi anni acclamantes AU GUY L'AN NEUF,

V h. e.

primum vinciantur. Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit, falce aurea demittit, candido id excipitur ſago. Tum deinde victimas immolant, precantes, ut ſuum donum Deus proſperum faciat his quibus dederit. Fœcunditatem eo poto dari cuicunque animali ſterili arbitrantur, contraque venena omnia eſſe remedio. Tanta gentium in rebus frivolis plerumque religio eſt. Idem lib. 24. cap. 4: *Viſcum e robore præcipuum diximus haberi, & quo conficeretur modo &c. Quidam id religione efficacius fieri putant prima luna collectum e robore ſine ferro. Si terram non attingit, comitialibus mederi. Conceptum fœminarum adjuvare, ſi omnino ſecum habeant. Ulcera commanducato impoſitoque efficaciſſime ſanari.*

h. e. ad viſcum novus annus adeſt, qua voce etiam non ſolum tempus illud ſed & donum acceptum denominant; more hoc etiam apud plebem ruſticosque homines nondum exoleto. (*b*) Quo loco non prætereundum puto, omnes fere, qui de Druidibus aut viſco eorum quidquam typis mandarunt, ad verſum quendam provocare *Ovidio*, ut ſcribunt, memoratum:

Ad viſcum Druides, Druides clamare ſolebant.

auſim

b) *vid. Hotomann. not. ad Jul. Cæſ. de B. G.* l. 6. *Sebaſtianus Rouliard in libro: Parthenie ou Hiſtoire de la trés auguſte & tres devote Egliſe de Chartres dediée par les vieux Druides en l'honneur de la vierge qui enfanteroit &c. à Paris* 1609. 8. p. 53. *Petrus Leſcaloperius de Theologia veterum Gallorum*, p. 732. quæ ſchedæ ſubjunctæ ſunt *Commentario* illius *in M. Tullii Ciceronis opus de natura Deor. Pariſ.* 1660. fol. *Andr. du Cheſne Antiquités des villes, chateaux &c. de France* p. 253. *Guil. Paradini Memoires de l'Hiſtoire de Lyon.* 1573. fol. l. 1. c. 21. p. 27. *Cæſar Egaſſius in Hiſtoria Univerſitatis Pariſienſis* fol. T. I. p. 13. ſeq. *Scipione Dupleix Memoires des Gaules*, fol. l. 1. c. 16. p. 44. *Goſſelin. Hiſt. vet. Gall.* p. 72. *Favyn Hiſtoire de Navarre*, fol. p. 267. *J. Piccard.* l. 1. *de Celtopædia, a quibus non multum recedit Antonius de Leſtang in Hiſtoria Gallorum* p. 33. *qui Druides ipſos clamaſſe credit AU GUI GAULOIS, h. e. ad viſcum Galli.*

ausim tamen affirmare, Poëtam hunc nunquam de eo versu cogitasse, atque non nisi nimia oscitantia Autorum alios incogitanter exscribentium versum Ovidio tribui nullibi in operibus ejus legendum. In superiore Germaniæ parte, ea præcipue quæ ad Almonam flumen vergit Marchionatu Onolsbacensi comprehensa, cujus incolæ plurimas Gentilismi reliquias retinent, regio etiam ipsa multis Druidum vestigiis abundat, tempore adventus Christi sive media hyeme (*c*) vulgus per vias & pagos currit, malleisque pulsat fores & fenestras indesinenter clamans: GUTHYL, GUTHYL, quod quidem non salutem per Christi adventum partam indicat, quasi diceres: *Gut heyl*, bona salus; multo minus fictitiam sanctam *Günthildem*, quam rustici illius tractus miris fabulis ac nugis celebrant, sed nomen ipsum visci est. *Plinius* enim l. c. expressis verbis ait, illud Druidum lingua (quæ Gallis, Germanis, Britannis aliisque Septentrionalibus fere communis nec nisi dialectis discrepans erat) vocari *omnia sanans*, quod voce *Guthyl* vel *Gutheyl* aptissime exprimitur, utpote nihil aliud indicante quam *bene* vel *optime*

c) *An Anklopfferleins-Tag.*

ſanans. &c. Illud certum eſt vocem Germanicam *Miſtel* non minus quam Anglicam *Miſteltæ* peregrinæ eſſe originis atque e Latinorum *viſco* formatum. Holſatis finitimisque populis dicitur *Marentaken* ſive ramus ſpectrorum, haud dubie a magica vi, quam nullibi fere non venatores illi tribuunt, querno imprimis, quem fauſtam venationem procurare, vulnera citiſſime ſanare, & neſcio quid non efficere affirmant. Et querceus quidem apud nos rarior, vetuſtiſſimis atque annoſis quercubus, quæ humore abundant, fere ubique exciſis, frequentiſſimus autem in Croatia, nec non obvius in Virginia. (*d*) Illo quem pirus gignit, Natolia abundat, obſervante *Tournefortio in Orientali Itinerario* recens edito, cujus verba hic legere non pigebit. (*e*) Ne vero quis credat Celtas ſolum-

d) cujus rei documentum Celeberrimus Douglas ipſe nobis exhibuit.

e) Les Poiriers ſauvages y ſont couverts de Guy & j'obſervai ſur leurs troncs quelque dure qu'en fut l'ecorce, la premiere germination de leurs graines. Ces graines, qui ont la figure d'un cœur, etoient hors de leurs coëffes & s'etoient attachees par leur glu ſur les troncs & ſur les branches de ces arbres dans le temps que les vents ou quelqu'autre cauſe les faiſoit tomber. Chaque graine

lummodo & occidentem ſpectantes populos ea vel ſuperſtitione vel naturæ cognitione fuiſſe imbutos, operæ pretium erit in medium ea proferre, quæ de Balderi Herois Arctoi ſanguineque Deorum ſati morte perhibentur in *Edda Islandorum Myth.* XLIII. & in latino ſermone ſequentia continent: *Hoc cum videret Lokus Laufeysonius, invidia ſufflatus* (quod nempe per adjurationem Friggæ Deæ immunis ab omni vitæ diſcrimine eſſet Balderus, *er war feſt*, ut Germanorum ſolennis formula habet) *Fenſalam iter ſuſcepit, ubi Frygga degebat, mulierisque peregrinæ formam aſſumſit. Hanc Frygga interrogavit, an ſciret, quid in foro judiciario potisſimum Aſæ agerent? Reſpondit mulier, omnes in Balderum absque ulla ejus læſione*

 & pe-

étoit couchée ſur le coté, de telle ſorte que la pointe de la radicule commençoit à ſe planter dans l'ecorce, tandis que les yeux de la même graine ſe developpoient & germoient. Tout cela me confirma dans la penſée que j'ai propoſée touchant la multiplication du Guy dans mon Hiſtoire des Plantes qui naiſſent aux environs de Paris. *P. Tournefort Relation d'un Voyage du Levant fait par ordre du Roy. edit. Lugdun.* T. III. p. 309. Turnefortium tamen in iis, quæ ultimo loco de ſitu ſeminis notat, allucinatum eſſe, commonſtrabit Doctisſimus Douglas.

& periculo jacula mittere. Baldero, inquit Frygga, nec arma, nec ulla ligna damnum inferent. (*f*) *Juramenta enim ab istis in uni-*

f) Non nova sed vetus persuasio est, quæ vulgi invasit mentes,ut credant, arma hostilia fascinis posse obtundi, ita ut ab omni vulnere quis possit esse securus & tutus. Veteres Septentrionales id appellabant *at deyffa eggiar*, Dani hodierni dicunt *at doffue Suerd*, Germani nostri, *Kugeln tauffen*, *fest machen*. Wisinnus gladiator omnem telorum aciem solo conspectu hebetem reddere solebat ap. *Saxonem* l. 6. p. m. 105. Idem de Haquino pugile refert l. 7. p. 122. conf. l. 4. p. 66. Eandem notitiam jactat autor Capituli Runici, quem alii Odinum, alii Socium quendam illius perhibent. De Æstiis *Tacitus in libello de Moribus Germanorum: Matrem Deum venerantur: insigne superstitionis formas aprorum gestant. Id pro armis omniumque tutela securum Deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Neque Romani ac Græci ab ejusmodi ludibriis & nugis fuere immunes &c. Septentrionales veteres in hunc finem adhibebant baptismatis vel lustrationis per aquam speciem. Ita enim *Runa Capitule cap.* 21.

Thad kann eg hit prettanda,
Eff thegnum vngumm verpa skal
Eg vatne å, munat her falla,
Thott er hann i fǫlk kome
Hnygrat så halur fyrer hiorumm.

universum accepi, præter arbusculam ad latus occidentale Valballæ crescentem, quæ

h. e.

Illud decimum tertium novi
Si tenerum puerum aqua adspergam,
Non in armis occumbet
Quamvis in aciem veniat
Non cadet vir ille ferro.

Inde procul dubio est, quod in *Snorronis Sturlesonii Konung Harald Haärfagers Saga*, sive Historia Regis Haraldi Pulchricomi cap. 40. habetur de Sigurdo Jarlo gentili: *Þa lago om Nottina viþ Land þar ol þora barn uppia Hellonni viþ bryggio sporþ þat var Sveinbarn. Sigurþur Jarl jos Sveirn vatni oc kallaþi Hacon eptir feþur sinum Haconi Hlaþa Jarli.* h. e. Cumque noctu ad litus navem applicuissent, ibi supra petram juxta pontis latus prolem masculam enixa est Thora, cui mox aquam superfudit Sigurdus Jarlus, & ex nomine patris Hakonis, qui Jarlus erat Ladensis, cognominavit. Pari modo Astridis mater Olai Tryggwonis filii ad insulas delata, ibi prolem masculam enixa est, cui aqua superinfusa Olavi nomen imponebatur. vid. *Snorre Konung Olaf Tryggwa Sons Sagæ cap. I.* Et de Gormi, reguli Jutlandiæ ministris, ut vinum mercarentur, missis sequentia addit *versio Danica Snorronis pag.* 223: *Som the nu låge och wakte om natten hörde thett Barn gråta, och om morgonem funde the thet swept uti Silke, och rena linklåder, och tre Gull-*

MISTILTEIRN appellatur. Nam hæc mihi perquam juvenis videbatur, a qua jusjurandum

ringar wore bundne i en knut, uti Linkläderna. The förde Barnet hem til konungen; och han lät thet dopa efter hednisk sätt och vis, och kallade the Knut. h.e. Hic (in ſaltu Morkved) excubias agentes nocturnas, infantem vagientem audiunt, quem illucente die ſericis faſciis atque linteolis ſubtilioribus involutum repererunt, quibus annuli terni nodis implicati erant. Hunc ſublatum ad Regem detulerunt, qui *more Ethnico eum baptizari* curavit atque Canutum appellavit. conf. *Olaf Tryg gwa Sons Saga* c. 48. & patrum memoria Livones infantes baptismate Chriſtianorum ſacris initiatos, gentili luſtratione ſua iterum conſpurcabant teſte *Oleario Itiner. Perſ.* l. 2 cap. 9. Quo pertinet *Gregorii Pontificis Epiſtola* CXXII. ad Bonifacium Germanorum Apoſtolum: *Eos etiam, qui ſe dubitabant fuiſſe baptizatos, vel qui a Presbytero Jovi mactante & immolatitias carnes veſcente baptizati ſunt, ut baptizentur præcipimus.* Et paulo ante: *quos a paganis baptizatos eſſe aſſeruiſti, ſi ita habetur, ut denuo baptizes in nomine Sanctæ Trinitatis, mandamus.* Forte etiam criminum & facinorum ablutionem tali lavacro ſibi pollicebantur, qualem vim aſperſioni quoque ſanguinis ex hoſtiis collecti tribuebant. Ejusmodi luſtrationes enim aqua peractas plerisque gentibus ante ſacra Chriſtiana orbi terrarum

randum exigerem. His auditis mulier illa disparuit. At Lokus arbusculam Mistilteirn eruens ad forum properavit. Hoderus autem in extremo adstitit circo, quia lumi-

V 5 *nibus*

illata in usu fuisse, constat. Judæorum hac in re institutum jam ab aliis illustratum est, & exemplo Pilati aquâ manus abluentis quodammodo probatur. De Romanis *Ovidius* testatur *Fastor. lib.* 2:

O nimium faciles, qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

conf. *Macrob. Saturn.* l. 3. c. 3. *Virgil. Æn.* l. 2. & 6. & *Ambrosius lib. de sacramentis cit. Magdeb. Cent.* 4. c. 4. scribit: *multa sunt baptismatum genera, sed unum Baptisma dicit Apostolus. Gentium baptismata sunt tantum lavacra; caro lavatur, non culpa dimittitur.* conf. *Hugo Grotius in Matth.* 27. v. 24. p. 482. De baptismate infantum in America & Asiæ partibus consuli potest *Jos. Acosta lib.* 5. *Hist. Ind. Occid. cap.* 24. *Fabron.* P. II. *Hist. Mundi novi* l. 1. n. 5. p. 41. *Ursinus Vol.* I. *Annal. Sac.* l. 6. n. 24. p. 377. seq. Cujusmodi superstitionis reliquias (ne quid dicam de aqua benedicta sive lustrali) apud nos hodieque deprehendimus in mulierculis aquam baptismatis ad usus superstitiosos, curam morborum, sterilitatem fœminarum propellendam &c. adhibentibus tam avide, ut pecunia inducant æedituos in criminis societatem, qui merito arbitraria pœna, relegationis vel carceris coërcentur. conf. Carpzov. Decis. Illustr. Saxon. P. II. Decis. 185.

nibus captus erat. Hunc adortus Lokus, cur, inquit, in Balderum tela non dirigis? quia, ait alter, cœcus sum & insuper inermis. Facito, ait Lokus, ad exemplum aliorum, exhibe Baldero honorem, & hanc in illum virgulam projice; ego ubi stet te docebo. Hoderus itaque accepta arbuscula, Loko manum ejus dirigente, Balderum hoc missili transfodit, qui protinus exanimis concidit. Quo scelere nullum inter Deos & homines atrocius perpetratum fuerat. conf. *Woluspa Stroph.* 31. 32. unde satis patet, Septentrionales vel ob hanc causam divini quidpiam visco inesse credidisse, quod Romani etiam singulari honore mactabant. vid. *Arnob. lib.* 7. *Plautus in Bacchidibus. Apulejus Apologia priore*, ubi inter ea, quæ valent ad magiam procurandam, ex versibus veteris Poëtæ Lelii *aureas ilices* memorat, pessime lascivientium Criticorum turba in *aterplices* commutavit. Sunt enim ilices aureæ nihil aliud quam viscum, quod, quia hieme præsertim flavi sive ærei coloris est, auro assimilat *Maro lib.* 6. *Æneid*:

Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.

quod Virgilius fortasis non absque respectu

ſpectu ad Druidum mores ſcripſiſſe credendus, eſt. Fuit enim ipſe Poëta Gallicanus, h. e. in Gallia Cis-alpina prognatus & a Gallis transalpinis oriundus. Ratio vero cur Druides tanta religione proſecuti ſint hanc frontem non ſatis in promtu eſt, cum vix crediderim, illius uſum, quem Plinius annotat & nos hodieque experimur in Epilepſia ſive Comitiali morbo (*g*) illis fuiſſe cognitum, cum non niſi in ſacrificiis & rebus ad religionem pertinentibus venenis item pellendis & fœcunditate concilianda adhibitum legamus, niſi huc referre velimus quod habet *Woluſpa Stroph.* 122:

Elldur vid Sottumm
Eik vid Aſſbende
Ox vid ſiolkynge

h. e.

Ignis morbos creditur pellere,
Quercus curare Stranguriam
Paleæ diſpellunt veneficia.

Riſum meretur non refutationem *Elias Schedius* in libello de Diis veterum Germanorum, qui Germen Jehovæ ſub viſci ſym-

g) de hac viſci præſtantia nuper in lucem prodiit peculiaris libellus: *A Diſſertation concerning Misletoe: a moſt wonderful ſpecifick Remedy for the Cure of convulſive Diſtempers &c. By Sir John Colbatch, a Member of the College of Phyſician. London* 1719. 8.

ſymbolo fuiſſe indicatum aſſerit pag. 411. Magis etiam inſanit *Seb. Roulliard* l. c. p. 51. qui Chriſtum cruci affiixum eo indigitatum nugatur. Quemadmodum enim viſcum alieno arbori infixum brumali tempore legatur, candida veſte excipiendum, fructuumque ſuavitate aves alliciat; ita Chriſtum tempore Solſtitii hiemalis natum, poſtea vili alienoque ligno fuiſſe adfixum, inde autem ſublatum & albis linteis involutum ſua ſepultura & reſurrectione omnes animas eſurientes ad ſe pertrahere. Neque alia ex ratione quam odio erga Chriſtianos *Plinium* ſuſpicatur omiſiſſe nomen viſci *Panthreſton*, ejusque loco *omnia ſanans* ſubſtituiſſe. Neque etiam Jurisprudentiam a Druidibus ſub viſci ſimulacro fuiſſe adnmbratam cuiquam perſuadebit *Oratio Franciſci Meinardi Friſii* in Academia Pictavienſi habita. 6. Idus Octobr. 1609. atque ibidem impreſſa 1614. 8. quæ cum rarior ſit, nobisque poſt longam perquiſitionem demum a Celeberrimo *Stephano Baluzio* communicata, breviſſimis momenta Sententiæ ejus expendemus:

I. Quercus eſt Jovis ſymbolum.	I. Jupiter eſt Juris & juſtitiæ pater.
II. Druides viſcum legebant.	II. Druides jus dicebant.

III.

III. Querneum imprimis.	III. Prisci legislatores ante æris usum leges suas ἐν δρυΐναις σανίσι sive querneis tabulis incidebant. Dionys. Halic. l. 3. Tribunalia etiam quernea erant.
IV. Viscum e cœlo demissum credebant.	IV. Lex cœlo demissa.
V. Viscum non sua seminat arbos.	V. Juris notitiam legumque prudentiam Deus largitur etiam non suis.
VI. Viscum hiberno tempore maturescit.	VI. Veteres hiemali tempore judiciis vacabant.
VII. Sacerdos candida veste legit viscum.	VII. Juris interpres summa perspicuitate leges explicat.
VIII. Aurea falce demetitur.	VIII. Aurea falx stipendii sive honorarii Professorii significationem habet.
IX. Sago candido	IX. Mente candida & sin-

excipitur.	& ſincera auditorum doctrina Juris excipitur.
X. Viſcum prodeſt contra omnia venena.	X. Jurisprudentia prodeſt contra fraudem, dolum, furta, rapinas, latrocinia, adulteria &c.

Quæ quam frivola ſint nemo non perſpicit.

Ut igitur meam ſententiam expromam, non aliunde viſco, querneo imprimis tantum venerationis obtigiſſe exiſtimaverim, quam a cultu quercuum ipſarum &c. (*b*) Unde Druides etiam, qui *fideles Domini* nomine proprie referunt, ob nominis affinitatem hoc ſibi ſymbolum ſtatuebant. *Deru* enim vel *Derw* Celtis quercus erat. Et judicia olim apud nos ſub quercubus habebantur. Vix ſecula aliquot effluxerunt, cum Principes ſub quercubus convenire ſolebant, fœdera percutere, deque controverſiis inter ipſos ortis tranſigere. Tantum majeſtatis atque honoris arbori vel ætas vel immanis magnitudo umbræque ſuavitas pote-

b) de quo cum jam fuſius egerimus ſupra in illuſtratione Monumenti Saliſburienſis, nunc quidem prolixiores eſſe nolumus.

poterat conciliare. (*i*) Hæc ſingula fuſiori calamo potuiſſent deduci, niſi Viri Doctis-

i) Cernuntur in terris Megapolitanis prope Dobranum quercus tres annoſæ hodieque dictæ *die Fürſten-Eichen*, h. e. Principum quercus. Triangulari forma poſitæ non niſi in ſummo cacumine ramos diffundunt. Has tamen pulchritudine longe antecellit ea, quæ non ſine ſpectantium admiratione & deliciis ſpectatur in tractu ſilveſtri, *Die Plancken* dicto, haud procul Luchovia ditionis Brunſwico Luneburgenſis, uno milliario Germanico a Gartovia. Surgit ingenti ac recto ſtipite in tantam altitudinem, ut reliquas ejusdem generis arbores multum poſt ſe relinquat omnes, cortice ita juncto & unito, ut plane appareat, nullum unquam ramum inde fuiſſe protruſum. In ſummo demum faſtigio frequentes rami coronæ velut formam ſingulari opere efformant. Meruit certe, ut GEORGIVS WILHELMVS, glorioſisſimæ memoriæ Dux Brunſwico-Luneburgicus non indignam judicaverit, quam aliquoties videret ſepimentoque juberet circumdari. Vulgus appellat *Die Königs-Eiche*, Regis quercum, item *Den ſchmucken Baum*, pulchram arborem.

Uno & dimidio milliari Germanico ab hac regione vidimus nuperrime in veteri Marchia Brandenburgica duo ſepulchra Gentilia, qualia ſupra delineavimus. Exſtant prope vicum *Höwiſch*, in cujus vicinia etiam urnæ complures eruuntur, quarum una ignoti metalli majori ejusdem materiæ incluſa

Doctisſimi negotia diutius morari nefas putarem. Fave interim, ut hactenus feciſti, Nobilisſime Douglas, meque Tibi ſemper crede addictisſimum. Scribebam Weſtmonaſterii Calend. Mart. 171 8./9.

J. G. KEYSLER.

DISQVI-

hoc anno effoſſa (in Neilingenſi agro) multam ſupellectilem argenteam etiam exhibuit equorum apparatui olim adhibitam. Exſtant nunc cuncta iſta cum urnis duabus affabre cælatis apud me, pignus benevolentiæ ac liberalitatis Reverendisſimi ac doctisſimi Davidis Solbrigii, Regiæ Prusſicæ Majeſtatis Inſpectoris Diœceſeos Seehuſanæ in veteri Marchia. Illud horum monumentum, quod magnitudine lapidum eminet, choream Saxorum XLIV. in exteriori circuitu (CXVIII. paſſuum) habet, in medio XII., quorum VI. transverſim impoſitos tres alios lapides ſuſtinebant. Vidimus ab hiſce non multum abludens aliud ejusmodi monumentum uno milliari a Danneberga, Electoratus Brunſwicenſis, juxta viam, qua itur Ulzenam, & aliud iterum Ulzenam inter & Cellam. Plures ejusmodi ſaxeas moles exhibent terræ Brunſvico-Luneburgicæ, quarum tamen præcipuæ ſunt, quas ſupra memoravimus ſitas non prope *Valenboſtel* (quem errorem ibi erravimus,) ſed in præfectura *Fallingboſtel*, haud magno intervallo a Winſena.

DISQVISITIONES
HISTORICÆ,

I.

DE INTERDICTO
CARNIS EQVINAE
ESV.

II.

DE COMPOTA-
TIONIBVS SACRIS MA-
JORVM NOSTRORVM.

I.

§. I.

Carnis equinæ esus apud nos interdictus.

Sæpius subiit mirari, carnem equinam numero earum exulare, quibus ad sustentandam vitam deliciasque palati explendas uti consuevimus. Ut enim taceam pulchritudinem munditiemque hujus animalis, qua inter reliqua omnia eminet; ii etiam qui vel ignorantes vel inviti hoc cibi genere famem satiarunt, saporem ejus gratamque dulcedinem mire collaudant.

Cujus ratio non ex legibus Israeliticis petenda, sed ex Antiquitatibus patriis.

§. II. Qui præcepta divina Israelis populo imposita in partes vocant, quibus equinæ carnis usus, ut aliorum animalium immundorum interdictus erat, novi fœderis oraculo refutantur, mundis omnia esse munda, cum præsertim ab aliis etiam legis hujus, quam ceremonialem vocant, capitibus impune recesserimus. (*a*) Alia igitur ratio fuerit

a) Scilicet cessante ratione legis cessat lex ipsa. Equidem non omnium Legum Israeliticarum rationes in promptu nobis sunt inopia Antiquitatum, tum populi electi ipsius, tum

fuerit neceſſe eſt, quæ majores noſtros medii ævi ab eſu hujus carnis revocavit, quam quidem in Antiquitatibus patriis mihi videor inveniſſe.

Equorum uſus tum in auſpiciis & aliis ſuperſtitionibus gentilibus.

§. III. Scilicet apud potiſſimas Europæ gentes & majores præcipue noſtros equorum uſus tum in ſacrificiis tum aliis ad ſuperſtitiones gentiles pertinentibus perquam fuit ſolennis. De auſpiciis equorum teſtis eſt *Tacitus libello de Moribus Germanorum: Proprium inſuper genti equorum quoque præſagia ac monitus experiri. Publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi & nullo mortali opere contacti, quos preſſos ſacro curru ſacerdos ac Rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus obſervant. Nec ulli auſpicio major fides non ſolum apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes. Se enim miniſtros Deorum, illos conſcios putant.* De Rugianis *Saxo lib.* 14. p. 312. & *Cranzius* l. 5. *Vandaliæ* ſcribunt: *Alebatur apud Rugianos ſacer*

vicinorum; dubium tamen non eſt, ſcopum plerorumque præceptorum, quorum rationem lumen naturæ ignorat, fuiſſe, ut populus fidelis a vicinarum gentium moribus ac idololatria magis magisque alienaretur.

equus, albus, cujus jubæ aut caudæ pilos convellere nefarium ducebatur. Hunc ſoli Sacerdoti paſcendi inſidendique jus erat, ne divini animalis uſus, quo frequentior, hoc vilior haberetur. In hoc equo Deus illorum adverſus ſacrorum ſuorum hoſtes bella credebatur gerere. Cujus rei præcipuum argumentum exſtabat, quod is nocturno tempore ſtabulo inſiſtens adeo plerumque mane ſudore ac luto reſperſus videbatur, tanquam ab exercitatione veniendo, magnorum itinerum ſpatia percurriſſet. Auſpicia quoque per eundem equum hujusmodi ſumebantur. Cum bellum adverſum aliquam provinciam ſuſcipi placuiſſet, ante fanum triplex haſtarum ordo miniſtrorum opera diſponi ſolebat, in quorum quolibet binæ ex transverſo junctæ converſis in terram cuſpidibus figebantur, æquali ſpatiorum magnitudine ordines diſparante. Ad quos equus ductandæ expeditionis tempore, ſolenni precatione præmiſſa, a ſacerdote e veſtibulo productus, ſi propoſitos ordines ante dextro quam lævo pede transſcenderet, fauſtum gerendi belli omen accipiebatur. Sin lævum vel ſemel dextro prætuliſſet, petendæ provinciæ propoſitum mutabatur. Nec prius certa navigatio præfigebatur, quam tria continue potioris inceſſus veſtigia cernerentur. Conferatur Sifridus in vita Ottonis Babenbergenſis l. 2. c. 32.

Dit-

Ditmarus lib. 6. *Papebrochius in not. ad vitam S. Viti Act. Sanct. Antwerp. Mens. Jun. Tom.* II. p. 1020. seq. Indiculus etiam Superstitionum Concilio Liptinensi subjunctus §. 13. agit *de auguriis vel avium vel equorum, vel boum stercore vel sternutatione.*

Tum præcipue in sacrificiis.

§. IV. Sacrificiis etiam adhibitos equos, cum bello captos, (*b*) tum alios adparet. Antiquissimis temporibus primitiæ frugum a majoribus nostris Deo offerebantur, postea sacrificia cruenda in consue-

X 3 tudi-

b) Devota enim fuisse, quæ bello ceperant memorat *Cæsar lib.* 6. & *Athenæus lib.* 9. c. 16. *Procop.* l. 2. *Gothic.* p. 233. & *Tacitus Annal.* 13. *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere; quo voto EQVI, viri, CVNCTA VICTA occidioni mandantur.* Legunt nonnulli h. l. *cuncta viva*, alii melius *cuncta victi*, quæ scilicet hostis fuerant. Id an ex imitatione inconsulta populi Israelis factum sit, non ausim affirmare. Certe 1. *Sam.* 15. 3. Samuel Sauli adversum hostes proficienti ait: *occidioni dabitis omnia quæ ipsius sunt.* Nec de animatis tantum hæc verba debuisse intelligi, inde elucet, quod v. 9. haud obscure indicatur, vestes etiam devotorum eis comprehensas. conf. *Jos. cap.* 6. 7.

tudinem abierunt non pecudum modo ſed hominum ipſorum. Inter animalia tamen alia hoſtia alii Deo gratior viſa. Odino præter verrem & armenta equus mactabatur, quem neque ab aliis ſacrificiis fuiſſe alienum conjicio. *Ditmarus Merspurgenſis lib.* 1. *edit. Leipniz.* T. I. p. 327. de Danis: *Eſt unus in his partibus* (Selandia) *locus, caput iſtius regni, Lederum nomine, in pago qui Selon dicitur, ubi poſt novem annos menſe Januario, poſt hoc tempus, quo nos Theophaniam Domini celebramus, omnes conveniunt, & ibi Diis ſuismet* LXXXX. *& novem homines & totidem equos cum canibus & gallis pro accipitribus oblatis immolant, pro certo, ut prædixi, putantes, hos eisdem placaturos.* Corruptus alias hic locus in vulgatis exemplaribus typis impreſſis, qui nullam equorum mentionem faciunt, Codicibus autem manu exaratis optimæ notæ facile refelluntur. *Sturleſonius in vita Haquini Adelſtani: Der blef slactet alle ſlags queg, och der til heſte.* h. e. Mactabant omnis generis animalia præſertim equos quoque. Nec non *in vita Olai cap.* 107: *och der war slactat n$\overset{e}{o}$d* (*c*) *oc heſte*, h. e.

c) *N$\overset{e}{o}\overset{e}{o}$d* ſive *N$\overset{e}{o}$t* lingua Suecorum *bovem* proprie notat. Inde in verſione Sueonica

mactabant pecora & equos. *Agathias Scholasticus* lib. 1. de rebus Justiniani: *Alemanni Francis parent, & eodem quo illi modo reguntur, tantum in religione differunt. Arbores enim quasdam placant & lapsus fluviorum & montes & valles, atque istis sacra facientes atque equos & alia infinita resecto capite immolantes.* De Prussorum moribus eadem notat *Hartknoch in Antiqu. Pruss. Diss.* 10. p. 160. De Scythis *Herodotus Halicarnass. Hist.* l. 4. c. 61.

Post sacrificia peracta comessationes celebrabantur.

§. V. Hominum canumque immolatorum cadavera in lucis suspendebantur, cruore victimarum aræ, arbores, idola hominesque circumstantes tingebantur vel conspergebantur, carne & adipe vel pinguedine omni epulæ parabantur. *Snorro Sturlesonius* in vita Haquini Adestani: *Slacteret blef sodet oc bered til kost. Ilden skulde vara giord mit paa gulfuit i deris Asguds Hus, oc kiedlene hangde derofwer.* h. e. Victimæ coquebantur parabanturque in cibum. Ignis fieri in media templi area debebat, in

Genes. 41. v. 18: Et ascendebant de flumine septem *Not* (i. e. boves) pingues carne & pulchræ forma.

in quo suspendebatur ahena. Hæ commessationes dicuntur *Blotfagnat* in *Troja Saga* p. 45: *Cassibellanus gerdi blotfagnat mikinn epter þennan sigr.* h. e. Parta hac victoria magnas commessationes instituit Cassibellanus. Aliis locis frequenter nominantur *Blotveislor*. Historia S. Olai has commessationes cum tribus sacrificiis anniversariis & universalibus conjungit cap. 117: *Consuevit Sigurdus tria sacrificia peragere qualibet hyeme* (hoc est quolibet anno secundum superius dicta) *unum in autumno, alterum media hyeme, tertium ineunte æstate. Postea vero quam Christianus factus est Sigurdus, consuetum morem retinuit quoad comessationes: ita ut in autumno amicos ad se invitaret, media vero hyeme comessationes Jolenses invitatis quamplurimis celebraret, tertiam vero Paschatis tempore comessationem institueret, & eam quidem hominibus satis frequentem.* De ejusmodi comessationibus intelligendus *Tacitus Annal.* 1. c. 1: *Attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac solennibus epulis ludicram.* & *cap.* 65: *cum barbari festis epulis, læto cantu aut truci sono subjecta vallium ac resultantis saltus complerent.* conf. *Gregorii M. Epist. ad Mellitum Abbatem. Operum quæ Lutetiæ Parisiorum prodiere Tom.* II. *lib.* XI.

lib. XI. *Epist.* 76. *Gregorius Turonensis lib. de gloria Confessorum* c. 2: *Mons erat in Gabalitano territorio cognomento Helanus, lacum habens magnum: ad quem certo tempore multitudo rusticorum quasi libamina lacui illi exhibens, linteamina projiciebat ac pannos, qui ad usum vestimenti virilis præbentur: nonnulli lanæ vellera, plurimi etiam formas casei ac ceræ vel panis, diversasque species, unusquisque juxta vires suas, quæ dinumerare perlongum puto. Veniebant autem cum plaustris potum cibumque deferentes, mactantes animalia & per triduum epulantes. Quarta autem die cum discedere deberent, anticipabat eos tempestas cum tonitruo & coruscatione valida; & in tantum imber ingens cum lapidum violentia descendebat, ut vix se quisquam eorum putaret evadere. Sic fiebat per singulos annos.* edit. Ruinart. p. 894. seq. Convertit hos rusticos Episcopus Gabalitanus, quæ regio hodie dicitur *le Gevaudan*, habebatque urbem præcipuam olim Anderitum, sed a compluribus Seculis Mimate, Mande, Episcopi sedem huc translatam. Conviviis illis e nobilissimis ac præcipuis viris quisquam solebat præesse, qui cibum, potum convivasque ipsos solenni ritu sacrabat, & ne quid deesset providebat. Per vices etiam id

 mune-

muneris adminiſtratum nec perpetuum fuiſſe *Sturleſonius* indicat (in vita Olai,) qui ſatis prolixus eſt in exhibendo ordine horum ſacrificiorum in *Konung Hakon Adalſtens Foſtres Saga cap.* 16: *þat var forn siþur þa er Blot ſcylldo vera, at allir Bondor ſcylldo þar koma sem Hof var oc flytja þannog fong sin, þau er þeir scylldo hafa meþann Veitzlann ſtoþ. At veitzlo þeirri ſcylldo aller menn aul eiga, þar var oc drepinn alls konar Smali oc sva Hroſs, enn Bloþit þat allt er þar kom af, þa var þat callat Hlaut, oc Hlaut-Bollar þat er Bloþ þat Stoþúi: oc Hlaut-Tynar. þat var sva gert sem Stocklar, meþ þvi ſcylldi rioþa ſtallana aullo-ſamann, oc sva veggi hofsins utann oc innann, oc sva ſtockva a mennina: enn slatur ſcylldo sioþa til mannfagnaþar. Elldar ſcylldo vero a miþio golſi, oc þar katlar yfir, ſcylldi Full um Elld bera. Enn sa er gerþi veitzlona oc Hofþingi var, þa ſcylldi hann ſignat Fullit, oc allann Blotmatinn.* h. e. Vetuſtum obtinuerat conſuetudo circa victimarum mactationes, ut ad fanum ipſum incolæ convenirent omnes, commeatum victumque pro ſolennibus epulis una adducentes. Nec omnino cereviſiæ in tam

celebri

celebri conventu pro portione ſingulorum ulla debebat eſſe penuria. Mactabantur hic armentorum atque equorum plura genera. Qui vero ex his diffluebat ſanguis, peculiari nomine Hlat dicebatur, vaſa vero, quibus recipiebatur cruor Hlat-bollar dicta ſunt, ut & Hlat-tynar, quæ inſtar bipennium fabrefacta erant utenſilia, quibusque idoleum univerſum qua intus qua exterius ſanguine adſpergeretur, omnesque etiam qui ſuperſtitioſo cultui adſiſtebant homines. Carnem mactatorum animalium pro more gentis elixatam convivæ abſumebant. Focus in medio fundi accenſus ardebat, ſupra quem etiam lebetes fervefactos adpendere moris erat, ſcyphi autem mero repleti per mediam flammam traducebantur. Ad convivii vero præſidem ac præfectum is pertinebat honor, ut ad ſcyphum ac ferales epulas ſolennia diceret verba. Hactenus *Snorro*. Hæ ſuperſtitiones publicis tandem legibus repreſſæ vix potuerunt aboleri. *Caroli M. Capitulatio de partibus Saxoniæ Capit.* 21: *Si quis - - AD HONOREM DÆMONUM COMEDERIT, ſi nobilis fuerit, ſolidos ſexaginta; ſi ingenuus, triginta; ſi litus quindecim. Si vero non habuerint, unde præſentia-*

ſentaliter perſolvant, ad Eccleſiæ ſervitium donentur, usque dum ipſi ſolidi ſolvuntur. Baluz. Capitul. Tom. I. pag. 254.

Et caro equina imprimis in deliciis habebatur.

§. VI. Carnem equinam ab hiſce epulis exceptam fuiſſe forte perſuadere poſſet locus *Saxonis Grammatici* de Hadingi militibus in expeditione contra Suecos *lib.* 1. p. 15: *Tandem per ſummam neceſſitatis indigentiam commanducatis equis ad poſtremum canina cadavera corporibus indulſerunt. Sed neque humanis artibus veſci nefas habitum.* Imbecille enim neceſſitatis argumentum fuiſſet carnis equinæ uſus, ſi ille non modo fuit ordinarius & familiaris ſed & in deliciis habitus. Verum enimvero aut de bellatoribus & clitellariis equis loquitur Saxo, quibus in uſu belli carere ſine maximo detrimento non poterant, aut nimia oſcitantia oblitus eſt temporum, quorum mores & inſtituta debebat reſpicere. Ab ejusmodi enim erroribus non immunes eſſe Scriptores, vel *Crantzii* exemplum edocet in *Vandal. lib.* 8. c. 23. memorantis Chriſtophorum Danorum Regem 1280. in prœlio bombardæ ictu fuiſſe occiſum. Argumenta certe omni exceptione majora carnis equinæ uſum

tum

tum in ſacris tum extra ea comprobant. Refert hoc de Sarmatis, Quadis, Vandalis aliisque gentibus *Hieronymus adverſus Jovianum l. 2.* Adventantibus Chriſtianis in Islandiam, cum ob religionis diſcrepantiam in duas partes diſciſſi eſſent incolæ, Thorgeirrus Nomophylax, adhuc Ethnicus hac conditione concordiam iniit, nominique Chriſtianorum reliquos acceſſuros pollicitus eſt, ut occulte modo ſacra ſua nefanda peragerent, infantesque exponendi & equinas carnes comedendi licentia fruerentur. Ita enim *Aræ multiſcii Schedæ de Islandia* c. 7. p. m. 48: *En hann lauc ſva mali ſino at hvarir tveiggio jotto thvi. At allir ſcylldi ein log hava thau ſem hann rethi upp a ſegia, tha vas that mællt i logom at allir menn ſcylldi Criſtnir veſa oc ſcirn taca, their er athr voru oſcirthir a landi her. En of barna ut burth ſcylldo ſtanda en forno log oc of hroſſa kiotz at. Scylldo menn blota laun ef villdo, en vartha fiorbaugs mathr ef vottom of, quæmi viþ.* h. e. Facto itaque dicendi fine, legem, quam daret ille, ſe absque dubio accepturos unanimi promiſerunt, unde & Chriſtianos futuros eſſe ſingulos pronunciavit, & baptiſmum ſuſcepturos quotquot id huc usque denegaverant,

poſſe

posse quidem eos Diis sacrificare, dummodo, ut id occulte fieret, operam darent, ejus enim criminis per testes convictos exilii pœnam daturos; iterum habituros eos infantes exponendi & equinas carnes edendi licentiam. conf. *Oddi Monachi Saga om K. Oloff Tryggwazon cap.* 37. p. 140. En Ecclesiam plantatam! Suecis etiam ea sacrificia exprobrat S. Olaus pugnam cum iis initurus: *Kongr mælti audveldara man Svia verda oc blijdara at sleikia blot-koppa sina innan, enn ganga uppa Ormin Langa, undir vapn var oc hrioda skipin undir oss, oc þess væntir mik, at ecki þurfum vier att ottast hrossæturnar.* h. e. Rex respondebat, Sueonibus facilius fore credo multoque exoptatius, sacrificiorum suorum lebetes delibare, quam Draconem longum (navem regiam Olai) adscendere nobis defendentibus, nobisque & nostris navibus aliquid officere. Spes quoniam mihi, equorum voratores nobis non esse timendos. vide *Oddum* l. c. c. 66. p. 230.

& *Snorro Sturlesonius in Konung Olaf Helges Haraldsons Saga cap.* 56: *Olafur Kongur spurþi eptir vendilega hvorninn Christinndomur væri haldinn a Islandi; þa þotti honom mikilla muna avant, at vel væri, þvi at þeir*

saug-

ſaugþo fra Criſtni balldinu, at þat var lofat i laugom, at ete hroſs, oc bera ut born ſem heyþner menn, oc en fleyre lutir þeir er Chriſtni ſpell være i. h. e. Olaus ſedulo inquirebat, quo pacto Chriſtianæ Religionis ſacra per Islandiam curarentur, quæ multis modis ibi labefactata ægre tulit. Relatum quippe fuit, Chriſtianæ Religioni addictos homines equina veſci carne, ac paganorum ritu infantes ſuos recens natos exponere, aliaque in religionis opprobrium nefanda perpetrare opera. Nempe Ethnici veluti proprium reputabatur, (præſertim ſuccedente tempore, cum Chriſtiani etiam novum hoc legis Moſaicæ ſive potius Pontificiæ jugum ſubierant) ut carnibus equinis veſceretur. Rem apprime illuſtrat exemplum Regis Chriſtiani Haconis ſive Haquini Boni, qui vulgo dicebatur Adalſteinii Filius adoptivus apud *Snorronem Konung Hakon Adalſtens Foſtres Saga cap.* 18: *Eptir um daginn er menn geungo til Borþa, þa þuſto Bondor at Kongi, ſogþo hann ſcylldi & a þa Hroſſa slatur; Kongur villdi þat fyre engann mun; þa baþo þeir hann drecca ſopit, hann villdi þat eigi, þa baþo þeir hann eta flotit, hann villdi þat oc eigi,*

oc var

oc var þa vtt at gongo buit, Sigurder Jarl ſvarar, at hann vill ſætta þa, oc baþ þa hætta ſtorminom, oc baþ hann Kong at gina yfir Ketil-Hoddona. þa gecc Kongur til oc bra Linduk um hoddona, oc gein yfir oc gecc ſiþann til Haſætis oc likaþi hvarigom vel. h. e. Die poſtero, cum ad menſas accumbendum eſſet, regem propius adeuntes ruricolæ equinam carnem guſtare jubent. Quibus cum nequaquam aſſentiri vellet ex juſculo hauriendum offerunt. Quod cum pariter recuſaret, pinguedinem omnino non inſuavem ei futuram dicunt. Sed & hæc adverſatus fercula, parum abfuit quin diſcrimini propinquus fuiſſet. Itaque Sigurdus Jarlus Regem obtemperaturum reſpondet, dummodo ipſi ſtrepitu & turba deſiſterent. Ipſe deinde Regem ſupplex orat, ut pronus ſupra lebetem ſe inclinando, labiis ſolummodo extremis ejus ſuſtentaculum attingere velit. Sic aggreſſus Rex, linteolum fulcro obvolutum, extremis tantummodo labiis adprehendit. Deinceps regiam occupans ſellam, omnium ore, veluti rebus ad populi beneplacitum probe geſtis celebratur. Similiter *cap.* 19: *Hinn fyrſta Dag at Veitslun-*

Veitslunni, veitto þeir honom atgonga Bondur, baþu hann blota, enn heto honom afurkoſtom ella; Sigurþur Jarl bar þa mal i millom þeirra, kemur þa ſva Hacon Kongur at nockra bita af Hroslifur dracc hann þa aull Minni krosalauz þa er Bondor ſcencto honom. h. e. Feſto die maxime ſolenni, regem adorti ruricolæ, ſacrificiis rite litare jubent, eoque ipſo gravius eum evitaturum eſſe diſcrimen. Hic Sigurdus Jarlus (Comes) medius intercedens eo rem deduxit, ut offas aliquas ex pulmonibus equinis deguſtandas acciperet Rex, qui ſolennes etiam maxime ſcyphos complures, quos ſibi propinabant ruricolæ nullo adhibito crucis ſigno ebibit. Unde ſatis adparet, non modo carnem equinam in familiari uſu ſacrorum imprimis fuiſſe, ſed pinguedinem etiam *floþit*, loco butyri, (*d*) pulmonem item & juſculum in deliciis fuiſſe. (*e*) Ita teſte *Hervarar*

 Saga

d) unde nomen pinguedini lacteæ etiam *flot*, & placentis in ſuperiore Saxonia, *Fladen*, *Oſter-fladen*, quas feſtis diebus matresfamilias conficiunt.

e) Lac etiam amabant gentes nonnullæ. Unde *Maro* III. *Georg. de Biſaltis & Geloniis:*

Biſaltæ quo more ſolent acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,

Saga cum Sueones Ingonem Regem ob Chriſtiana ſacra recepta comitiis & regno pepuliſſent atque affinem ejus Suenonem Regem creaſſent: *þvi han baud ſuium at eſla blot firi þeim. þa var framleit hroſs eitt, oc hauggvit i ſundur oc skipi til atz; enn riodad blodinu blottrie. Koſtudu þa aller Sviar Kriſtnene, oc hofuſt blot.* h. e. quia promiſit illis gentilia ſacra ſe procuraturum, adductus mox equus & in partes diſſectus, atque ad edendum diſtributus: & ſanguine ejus oblitum idolum. Projecerunt tunc omnes Sueones Chriſtianiſmum & gentilia ſacra ſuſceperunt.

Quæ genuina cauſa prohibitionis ejus. §. VII. Atque ab iſtiusmodi ſuperſtitionibus gentilibus vera petenda ratio, quare Chriſtianis, gentium harum converſoribus, e re fore viſum eſt ut equinæ carnis eſum plane interdicerent, ſimulque ab omni ethniciſmi ſpurcitie magis magisque recens converſos alienarent. Invenio

Et lac concretum cum ſanguine potat equino.

De Bulgaris *Ennodius* Panegyr. ad Theoder. Regem: *Dum credunt ſatis eſſe ad delitias equini pecoris lac potare.* De Sarmatis *Martialis:*

Venit & epoto Sarmata paſtus equo.

nio primum *Gregorium* III. Romanorum Pontificem, qui majorum noſtrorum moribus ea in re duxit obviam eundum. Eccleſiæ habenas ille moderatus eſt ab anno 731. usque ad annum 741. & *in Epiſtola ad Bonifacium* Germanorum Apoſtolum, quæ exſtat apud *Othlon.* l. 1. c. 32. & *Nicol. Serarium in Epiſtolis S. Bonifacii Martyris Epiſt.* CXXII. p. 168. ita ſcribit: *Inter cætera agreſtem caballum aliquantos comedere adjunxiſti, plerosque & domeſticum. Hoc nequaquam fieri deinceps, Sanctiſſime Frater, ſinas, ſed quibus potueris, Chriſto juvante, modis, per omnia compeſce, & dignam eis impone pœnitentiam. Immundum enim eſt atque exſecrabile.* conf. *Phil. Labbei & Gabr. Coſſartii Soc. Jeſu Presbyt.* S. S. *Concil. Tom.* VI. *ad a.* 731. p. 1468. *ſeq.* Repetitum hoc mandatum a Zacharia I. Pontifice ad eundem Bonifacium: Etiam fibri & lepores *& equi ſilvatici multo amplius vitandi*, apud *Othlon.* l. 2. c. 14. & *Serar. Epiſt.* 142. Novimus remiſſum eum rigorem prohibitionum Pontificiarum in leporibus aliisque animalibus olim immundis; equorum carne autem cum ſuccedentibus etiam temporibus & magno quidem rei familiaris detrimento fruſtrati ſint majores noſtri, non potuit non alia cauſa

ſubeſſe, ea ſcilicet, quam jam attigimus. Niſi eo etiam prolabi malimus, ut perfricta fronte adſeramus, Pontifices Maximos in rebus ad fidem pertinentibus errare poſſe atque alios aliis contradicere. Gregorius II. enim, anteceſſor Gregorii III. in *Epiſtola* XIII. *ad Bonifacium* ſcribit §. 6: *De immolaticiis autem eſcis conſuluiſti, ſi a fidelibus ſuperductum fuerit vivificæ crucis ſignum, edi liceret, an non. Illud ſufficit reſpondere, quod Beatus Paulus Apoſtolus dicit* 1. Cor. 10. &c. (conf. Phil. Labb. l. c.) ibi Apoſtolus de omnibus edi permittit, quia terra & omnia creata Dei ſint, a ſolis immolatis poſſe (non deberi) abſtineri, ſi alteri ſcandalum ea re detur. Ex iis Pontificum interdictis tamen eſt, quod Olaus Ottoni Cæſari ſuppetias contra Danos ferens, cum rei frumentariæ & cibi inopia premerentur, atque aut diſcedendum eſſet aut equi mactandi, in ſequentem modum ſuaſit: *hoc primum conſulo, ne quidquam a Deo prohibitum conſumamus, quæcunque nobis neceſſitas incubuerit.* ap. *Oddum Monachum in vita Olai* c. 12. p. 55.

Concluſio. De modo præpoſtero, quo uſi §. VIII. An ergo, inquis, ſuades, ut equinam carnem culinis noſtris reddamus?

non

non ſuadeo. Sunt enim, ut in omnibus, ita hic quoque errores populares & univerſales, quibus non niſi longum tempus medetur. Pontificum tamen decreta non improbo, quæ uſum equinæ carnis TUNC TEMPORIS interdicebant. Agendum enim erat cum hominibus ut ſimplicibus ita veteris ſuperſtitionis tenaciſſimis, quibus omnis anſa ad avita deliramenta revertendi præripienda & reſcindenda erat. Improbo autem modum illum veritates propagandi & pœnas exilii adjectas, quæ Spiritum Eliæ potius produnt, quam genuinam Salvatoris viam ab Apoſtolis tam felici eventu tritam. Scilicet veritas rationibus perſuadetur, non vi metuve inculcatur. Et profecto ſi modum inſpicias, quo majores noſtri ad ſacra Chriſtiana illius temporis fuere transducti, dubites certe, majorine ſtupiditate, aut, ſi mavis, ſimplicitate, illi ſuſceperint ſacra iis ſeculis pluribus fere abuſibus involuta, quam ipſorum ſuperſtitio gentilis erat; (*f*) an inſolentior

ſunt primi converſores in plantanda Eccleſia, quod noſtras attinet terras. It. de illicita perſecutione ob ſacra diverſa.

 & ab

f) Juvabit in fidem dictorum ea ſolum in medium afferre, quæ furente tempeſtate mari-

& ab omni ſana ratione aliena fuerit primorum converſorum methodus veritatem divinam propagandi. Quis enim ſana mente præditus non indigne ferat Eivindum maximis cruciatibus enecatum

tum

tima a Sigurdo Epiſcopo perpetrata memorat *Snorro Sturleſonius in Hiſtoria Regis Olavi Tryggwonis filii cap.* 86. Ille enim ſacra indutus ſtola in proram navis procedebat, accenſisque luminibus ac cereis, thure ſacro quaquaverſum fumigabat, quin etiam crucis imagine in altum erecta Evangelii recitavit pericopam, precibusque ac ſupplicationibus Deum obſecravit, adhæc ſacratæ aquæ adſpergine cuncta luſtrans. conf. *Oddum Monachum in vita S. Olai* c. 33. p. m. 123. Jam finge tibi Ethnicum talia perculſo animo intuentem, an alia re, quam ceremoniis Chriſtianorum ſacra abſolvi putaverit? præcipue cum ſacra peragerentur ſermone incolis & auditoribus peregrino. An miraberis, Islandos ea ſolum ex cauſa ad miſſam frequentes confluxiſſe, ut muſicum audirent concentum & campanarum ſonitum, quod habet Snorro Sturleſonius l. c. cap. 88. teſtis, ſi quisquam, ſatis idoneus? Olaum Sanctum etiam (hoc nominis favore & pietate in Clerum conſecutus erat) ſolo attactu morbis inveteratis medelam attuliſſe, hominem alias dubiæ pietatis, quis perſuadere poterat gentilibus? & hoc tamen affirmat *Snorro Konung Olaf Helges Haraldſons Saga cap.* 200.

tum fuiſſe, patera carbonibus ignitis repleta ventri ejus admota, ea ſolum ex cauſa,quod Chriſtianorum ſacris, neſcio quibus, nollet initiari? (vide *Snorronis vitam S. Olai Tryggvonis filii cap.* 82.) & miſerrimam Eivindique cruciatus multo excedentem mortem Raderi, quam non alia ex cauſa ſubiit, eodem memorante l. c. c. 86. Olaus Rex ipſe gentiles quosquos detegebat miſera morte aut membrorum mutilatione ad ſacra Chriſtiana adigebat. ib. c. 58. & 69. Idem jam ante fecerat Carolus M. *in Capitulatione de Partibus Saxoniæ Capit.* VII. ſtatuens: *Si quis deinceps in gente Saxonum inter eos latens non baptizatus ſe abſcondere voluerit, & ad baptismum venire contempſerit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur. Labb. Concil. Tom.* VII. p. 1132. ap. *Baluz.* Capitulum VIII. eſt T. I. p. 252. An hoc putaveris eo Salvatoris præcepto injunctum: *Compellite intrare?* Quo contemptu habiti ſint gentiles a noviter adductis aut nomen Chriſti ore tantum profitentibus hominibus, vix facile dictu eſt. Idem Olaus, quem jam ſæpius in ſcenam produximus, matrimonium cum Regina Sigride (cognomento Storraþa ſive imperioſa) ineundum ideo diſrupit, quod

ea nollet ad ipsius sacra converti, *ethnicam*, inquiens, se caniculæ instar æstimare, simul chirotheca, quam manu tenebat, in faciem ejus inflicta. ibid. c. 67. (*g*) Ex eodem odio & contemptu paganorum fluit, quod injectio manus in fœminam ethnicam propter libidinem, (quæ actio in lege Bajuariorum Tit. 7. c. 3. dicitur *ein Horgrift* sive *Hurengriff*) concubitus item cum tali majore pœna coërcetur, quam si talia cum Christiana fœmina fuerint commissa. *In Legibus Alfredi Regis cap.* 11. *Qui mamillas uxoris viri cujusque pagani manu tractaverit petulanti* (de Christiana fœmina nihil disponit lex, idque fiebat impune) *fœminæ solidos sex numerato. Eam si quis humi prostrarit, nec tamen cum illa rem habuerit*, X. *solidos pendito. Sin cum ea coierit*, LX. *solidorum pœna est.* In capitis æstimatione cum cædes facta erat, Christianus æstimabatur duobus millibus Thrymsarum, paganus non nisi XXVI. Paganum Mertii CC.

g) Gentiles contra ob dissensum circa Sacra nec conjugalem amorem nec filiorum pietatem tolli debere existimabant, quod patet ex inscriptionibus sepulchralibus Runicis, quas exhibet *Verelius not. ad Hervarar Saga* p. 101.

CC. ſolidis æſtimabant, Chriſtianum MCC. & tanti ejus, qui MCC. ſolidis æſtimabatur, teſtimonium valebat quantum paganorum VI. vide *Leges Edwardi Æthelſtani.* An vero hac ratione jus unicuique æque potuerit reddi, alii diſpiciant. Cæteri gentiles, quoad potiores partes tenebant, culpam omnium calamitatum, quibus terræ premebantur, in Chriſtianos transgerebant odioque implacabili erga eos ardebant, Chriſtianis fruſtra ſpiritum tolerantiæ & religionis libertatem per Symmachum inculcantibus. conf. *Origen.* c. 24. *in Matth. S. Cyprian. initio libri ad Demetrianum. Arnob.* l. 1. *Tertull. Apol.* c. 40. nihil tamen aut parum (cujusmodi locum ſupra adduximus) eam ob rem a majoribus noſtris motum memorant Annales gentis. Chriſtiani autem etiam in Imperio Romano ſuperiores facti ab ea, quam initio ſuaſerant gentilibus animi moderatione ac conceſſione ejus libertatis, quam maximum bonum naturæ humanæ atque mortalibus congenitum ante aſſeruerant, ſtatim receſſerunt, par pari referentes. vide *Novellam* 3. *Theodoſii.* Ab eo tamen pacis ſtudio abfuerint Galli, ſi M. T. Ciceroni fides habenda, qui in Oratione

pro Fontejo, *cæteras*, inquit, *gentes pro religionibus, suis bella suscipere, Gallos contra omnium religiones*. Qui vero penitius rem inspexerit deprehendet, Tullium hic causæ magis quam veritati inserviisse ad deprimendam Gallorum fidem, qui contra M. Fontejum testimonium ferebant. Nam iis, quæ eadem Oratione de contemptu Deorum, perjuriis & sceleribus Gallorum in medium profert, ipse contrarius est in I. de *Divinat.* De moderato certe animo gentilium Septentrionalium luculentum documentum præbet Historia Olai, Regis Suecorum Christiani, qui regnavit anno 980. post natum Christum, cognomentoque *Skaut-Konung* dicitur. Is subditos sibi populos ad Christianam volens convertere fidem, magno laboravit studio, ut templum idolorum Upsala, quod in medio Sueoniæ situm erat, destrueretur. Cujus intentionem pagani metuentes placitum cum Rege constituerant, ut, si ipse Christianus esse vellet, optimam Suediæ regionem, quam vellet, suo jure teneret, in qua Ecclesiam & Christiana sacra constituens, nemini de populo vim recedendi a cultura Deorum inferret, nisi qui sponte ad Christum vellet converti.

verti. Hujusmodi rex placito gavisus mox in Occidentali Gothia, quæ Danis proxima est vel Normannis, Ecclesiam Deo sedemque fundavit episcopalem. conf. *Joh. Schefferi Upsal. cap.*11. O utinam Christiani nostri ex hac gentilium indole multum hausissent! Non tanto sanguine Germaniæ concussæ stetisset Pax Westphalica, non Inquisitionum sanctarum barbara nomina exulante charitate Christiana exaudirentur, neque inhumanæ voces, Hæreticis nullam fidem esse servandam, &c. (2) Non tantæ calamitates sub Christiano I. Electore Saxoniam suis pene ruinis involvissent, nec Crelliana causa secus quam par erat discussa posset credi. Reddita fuissent Bohemiæ sacra puriora Seculo abhinc elapso; introducta Coloniensi ditioni anno 1582. & seq. &c. Neque (3) ea Christianorum societas, quæ maxime provocat ad rectæ ac genuinæ rationis usum, maculam sibi inussisset Serveti supplicio, neque Barneveldiana causa & Synodus Dortracena ancipiti defensione hærerent &c. Credas de nostra etiam ætate cani quod habet Juvenalis de Ægyptiis:

- - Summus utrimque

Inde

Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, cum ſolus credat habendos
Eſſe Deos, quos ipſe colit.

An igitur Religio tantum ſuadet malorum? Minime. Chriſti certe lex nulla exſtat, quæ eum agendi modum præſcribat. Aliunde igitur origo tantorum malorum derivanda, ſcilicet aut ab ambitione ac perverſo deſiderio jugum conſcientiis etiam imponendi, quod ſpecioſa zeli divini larva tegitur; aut ab invidia alienæ proſperitatis & cupiditate bona accumulandi. Fuerunt equidem hæc animorum prava deſideria a primis incunabulis peccati Originalis, quæ totum genus humanum peſte ſua invaſit; non tamen eæ fuerunt occaſiones aut tentationes majoribus noſtris bona temporalia & divitias amplificandi, ut gentibus ſimplici vitæ rationi neque adeo inſatiabili avaritiæ adſuetis. Imperium in Laicos æque illis temporibus ſibi adſerebant Druides, quam noſtris, & efficaciſſimum illud obtinendi medium, ſacrorum interdictio, animos ſimplicis plebis nimium quantum faſcinaverat. Sed Claudite jam rivulos &c.

II.

§. IX.

DIximus plura de comessationibus majorum nostrorum; æquum est, ut additamenti loco de compotationibus sacris eorum nonnulla subjiciamus, præsertim cum hæ semper illis fuerint conjunctæ. Testem allegamus *Snorronem Sturlesonium in Konung Olaf Helges Haraldsons Saga cap.* 113. 114. & 115. cujus loco ob nimiam prolixitatem nunc quidem exscribere supersedemus, adductis iis tantum quæ cap. 151. habet: *Hic* (in Suecia) *Joliorum festivitas genialiter* celebrata fuit comportato in unum a familiis singulis mero, dum frequentes illo in pago convenerant cives ad festi solennitatem. Erat in vicinia pagus alius. Ita vero inter affines conventum fuerat, ut per dimidium festi tempus alii alios epulando in ædibus suis exciperent, facto apud Thorerum initio &c. Hæc convivia sacra Offergillen sive Opffergilden nuncupabantur. Notat autem vox *Gilden* fraternitatem sive societatem & conjunctionem pecuniæ cujusdam, cibi, potus

Compotationes sacræ a majoribus nostris sacrificiis jungebantur. (De Gildis.)

potus &c. Erat enim, ut inquit Snorro in vita Haquini Adelstani, ea tempestate consuetudo vetus, ut cum celebrarentur sacra istiusmodi convivia, rustici convenirent ad locum ubi victimæ mactabantur secumque adducerent necessaria omnia per tempus illud totum, quo convivia durarent, cum cerevisiam tum alia. Subsecutis quidem temporibus leges ferebantur occasione harum Gildarum, quibus ebrietas in iis conventibus reprimebatur, sed illarum non adeo rigidi observatores aderant, unde *S. Anselmus Epist.* l. 2. *Ep.* 7. multa quæstus de inordinata Henrici vitæ ratione addit, *ita ut in GILDIS* cum ebriosis bibat, & cum eis inebrietur. conf. *Hincmarus Rhemensis Presbyter. Capitul. ad Presbyteros cap.* 14. Sumitur hæc vox in vetustis libris interdum pro quacunque societate, ut in abrenunciatione diaboli & professione fidei Franco-Saxonica p. 78: *End ec forsacho allom diabol gelde,* h. e. & ego renuncio omni diaboli societati. Opificum societates hodieque Germanis dicuntur *Gilden,* item *Innungen* sive compotationes. *Inn* enim veteribus hospitium publicum, cauponam, significabat, & in hac significatione etiamnum

Anglis

Anglis habetur. Eædem Societates Germanis non diſpari ratione dicuntur *Zünffte*, h. e. Zuſammenkünffte, conventus.

Ordo harum compotationum; conſecrabant pocula & in honorem Deorum amicorumque evacuabant.

§. X. Ordinem harum compotationum deſcribit *Snorro in Konung Hakon Adalſtens Foſtres Saga cap.* 16: *Scylldi fyrſt Oþins Full, ſcylldi þat drecka til Sigurs oc Rikis Kongi ſinom; Enn ſiþann Niarþar full oc Freys-Full til ars oc fryþar. þa var mogrom monnom titt, at drecka þar næz Braga-Full. Menn drucco oc Full frænda ſinna þeirra er heigþir hofþo verit, oc voro þat Minni kaullut.* h. e. Tum in Odini memoriam primo evacuandus ſcyphus pro regis incremento & felicitate perpetua. Inde in Niardi & Frei honorem pro annona felici pacatisque temporibus. Frequenti etiam aliis in uſu erat, proxime his ſcyphum (in honorem heroum virorumque inſignium) Bragafull propinare. Nec amicorum memorias propinato ſcypho negligere decorum fuit, eorum præcipue, qui in collibus olim tumulati fuerant, dictaque fuit hæc ceremonia vocabulo peculiari Minne. Tri-

plicia

plicia pocula hic a Snorrone designari putant. (1) in honorem Odini aliorumque (*h*) Deorum. (2) in honorem heroum, quod poculum Bragi (*i*) dicebatur.

h) conf. *Herrauds Saga cap.* 11, ubi Thoreri, Odini, Frey & omnium cæterorum Asarum memoria pari ratione celebrata dicitur. De Romanorum more in honorem Deorum suorum, amicorum amasiarumque bibendi consule *Alexandrum ab Alex.* l. 5. c. 22. *Dempster. not. ad Rosin. Antiq.* l. 5. c. 30. p. 871. seq. De talibus poculis intelligendus *Apostolus*, cum 1. *Epist. ad Corinth.* 10. v. 21. ait Christianos non posse simul calicem Domini & illum diabolorum bibere. conf. *Jesaiæ cap.* 65. v. 11. *Curtius* l. 10. c. 4: *Nondum Herculis scypho epoto, repente velut telo confossus ingemuit.* Apud Sinenses, cum hospites excipiunt, primus scyphus Deo cœli offertur teste *Neuhofio in Itiner.* Anonymus (qui ex conjectura Mabillonii Rabanus est) in opusculo de Eucharistia sic loquitur: Nam quondam in terra Wlgarorum (Bulgarorum) quidam nobilis potensque paganus bibere me suppliciter petivit, in illius Dei amore, qui de vino sanguinem suum fecit. Act. SS. Ordin. S. Benedicti Sec. 4. P. 2. pag. 593.

De poculo Bragi. *i*) Pocula heroibus consecrata nonnulli adpellant *Bragabeggere* vel *Bragebigare*, & deducunt a veterum Deo Brago, uno Asarum, quem mansuetum, sapientem, eloquentem, promptum & Poëseos maxime gnarum tradit *Edda*

batur. (3) in memoriam amicorum mortuorum, quod Minne vocabant, Z voce

Mythol. 24. adeo ut ab ipſius nomine Poëtica *Bragur* dicatur. Meminit illius Dei etiam *Eivindus Scaldiſpiller* in Epicedio in obitum Haconis compoſito, quod peculiari titulo adpellatur Haconar Maal carm. 14. ap. *Snorr. in vita Haconis hujus* c. 33. Bragi uxor Iduna eſt, in pyxide poma cuſtodiens, quæ Dii ſeneſcentes guſtabunt, ut rejuveneſcant. Quod ſic usque ad Ragnaröckur (finem fundi, crepuſculum Deorum) continuabitur, & permultum certe Diis ſitum eſt in cuſtodia & fide Idunæ, unde ſemel diſcrimen ingruit præſentiſſimum. *Edda Mythol.* 24. Et ita Bragebechere non ad heroës ſed Deos ipſos pertinebit. In qua ſententia firmat nos, quod *Brage* in genere etiam pro Dei adpellatione uſurpatur in nominibus *Eddæ* Part. II. Porro in textu Snorronis ipſo nihil de *honore heroum virorumque inſignium* habetur, (quæ verba tantum ex Schefferi & Peringskioldi verſionibus, quas multi incaute ſecuti ſunt, retinuimus,) ſed illud modo innuitur, poſt pocula in honorem Niordi, Odini & Freji exhauſta nonnullos evacuaſſe Bragafull, quod ſignificare poteſt tum poculum Dei Brag, tum etiam ſimpliciter poculum cereviſia plenum forte in honorem cæterorum Aſarum ebibendum. Alio loco fuſius dabimus probatum, in ea regione Siberiæ Tartaricæ, quæ a *Slabodda* extenditur ad

voce latius patente. (*k*) Bragebechare tamen merito horum numero excipimus

oppidum *Jappantzin*, alias *Turinska Ostrog*, quod flumine *Tara* alluitur, gentem olim fuisse Scythicam, clarissimam, quæ Septentrioni nostro colonias dedit, & flumini cognominem urbem *Tara* condidit, sexcentesimo circiter aut millesimo milliario Moscovitico (Werste) a *Tobolsky*, capite Siberiæ. Retinent incolæ pluras gentilissimi nostri reliquias, (præsertim quæ ad carnem equinam pertinent) plura etiam e tumulis eruuntur in regionibus illinc ad orientem vergentibus, quæ fidem dictis faciant atque alio loco (mutata publicarum rerum facie) e monumentis & Commentariis Manuscriptis fide dignissimis a nobis elucidabuntur. Illud saltem hoc loco monendum, potum, quem incolæ e farina avenacea coquunt admisto vino adusto ex lacte equina, vocari lingua gentis *Braga*, unde *Bragebegere* vel *Bragafull* adpellativa denominatio poculi cerevisia repleti poterit esse. Nam *Bragebikare* etiam votivum poculum dicebatur, quo hæres, regnum solenniter iniens, ad egregia facinora perpetranda sese adstringebat. vide *Snorronem in vita Ingialldi Illradæ, Sueoniæ Regis, & Jomsvikinga Saga cap.* 27. conf. *Joh. Messenii Scondiam Illustratam Tom.* I. p. 26. *Ynglinga Saga cap.* 39.

k) In *Apuleji Metam.* l. 4. legimus, latrones poculis aureis memoriæ defunctorum com-

mus propter rationes in notis adductas. Stabant autem cum compotationes

militonum vino mero libasse; dehinc canticis quibusdam Marti Deo blanditos acquievisse. Non tamen adeo accurate locuti sunt veteres gentium nostrarum scriptores, quin *Minne* etiam dicerent pocula Diis sacrata, ut in *Herrauds oc Bosæ Saga cap.* 2: *þui næst kom inn þad minne, sem helgad vor ollum Æsum*, h. e. Tunc poculum (Minne) memoriæ omnium Asarum sacratum illatum est. De hac amicorum repetita memoria exemplum habemus antiquissimum in *Ynglinga Saga cap.* 41. ubi *Rex Gonmarus filiæ suæ Hildegunni innuebat, ut convivis poculum offerret. Itaque scypho argenteo accepto, hospitibus in memoriam Rolfonis Krake propinat. Atque sic ad dimidium evacuatum poculum Hiorvardo porrexit.* Solitos autem veteres stantes pro salute Regis bibere ex *Prisco* intelligimus *in Hist. Gothica*: *ubi obsonia primorum ferculorum fuere consumpta, omnes surreximus, neque prius quisquam nostrum surgens ad sedem suam est reversus, quam sibi traditam pateram vini plenam, Attilam salvum & incolumem precatus, ebibisset.* Ipsa vox *Minne* ab amore dicitur. *Minna thina nahiston*, dilige proximum tuum est in *Tatiani Alexandrini Harmoniæ Evangelicæ antiquissima versione Theodisca* c. 32. §. 3. p. 65. *Minna*, amor, in *Olfridi Evangeliorum libro.* Inde Gallorum *mignon*,

ſacræ peragerentur circa ignem in medio templi accenſum, cum mulſum vel cereviſia liberalisſime in pateris vel poculis exhiberetur. vid. *Snorro in vita Haquini Adalſtani* l. c. Pocula ipſa mero repleta per mediam flammam traducebantur. ib. c. 16. (*l*) Unicuique autem Deo poculum ſuum ſpeciali ſigno conſecrabatur, quantum colligere licet ex *Snorrone* l. c. *cap.* 18: *Enn er it fyrſta Full var ſcenct, þa mællti Sigurþur Jarl fyrir oc ſignaþi Oþni, oc drack af Hornino til Kongs, kongur toc viþ oc gerdi kroſs marc yfir, þa mællti Kar af Grytingi; Hvi fer Kongurinn nu ſva, vill hann eigi enn blota? Sigurþur Jarl*

mignard. Alias etiam, ut in Eddæ nominibus adpellativis *Minne* animum & memoriam notat, ut pocula illa amori vel memoriæ amicorum conſecrata interpretari posſint.

l) Elucidant hæc plebis noſtræ ſuperſtitiones circa ignem & poculum S. Johannis, *von Johannis Feuer und Seegen.* Rationem, qua hæc gentilia ad Chriſtianos tranſierint, mox pandemus. Incidebat autem feſtum Johannis Apoſtoli & Evangeliſtæ in feriam tertiam natalitiorum Chriſti, h. e. in media Juliorum gaudia a Chriſtianis celebrata. De hoc ut & de Paſchali igne alibi plura erunt diſcutienda.

Jarl svarar, Kongur giorer sva sem þeir aller er trua a Matt sinn oc meiginn, oc signa Full sitt þor, hann gerþi Hamars marc yfir aþur hann drace, var þvi kyrt um quolldit. h. e. Primus cum propinandus esset scyphus, solenni sermone auspicatus est Sigurdus, consecratumque Odino cornu evacuavit, ac regi mox repletum tradidit. Ita Rex accepto poculo, crucis signo illud signavit. Quod animadvertens Karus Grytingensis, ista quid sibi velit cerimonia rogat, & numquid adhuc sacra victimasque gentiles aversaretur Rex? Respondit Sigurdus Jarlus non admodum dissimili ratione qua ipsi viribus ac robori confisi numini Thoro consecrare soleant, etiam crucis figura, utpote Thoronis insigni, poculum suum signare maluisse Regem. Quibus ita dictis, sedatum est circa vesperam tumultuantium murmur. Thoronis igitur malleus sive insigne non adeo alienum fuit a forma crucis, cum tam facile cum illa potuerit confundi.

Has superstitiones Christiani etiam imitabantur.

§. XI. Singulæ hæc compotationum sacrarum superstitiones diu in Religionem Christianam translatæ hæserunt, Clero non modo indul-

 gente,

gente, ſed etiam Sanctorum juſſu juvante, vel quia nimis arduum opus reputabant gentes continuo ſiti fatiſcentes a poculis avertere, vel quia ipſi aliquod inde lucrum captabant. Quidquid rei ſit, Sanctorum autoritatem in partes vocatam fuiſſe teſtis eſt *Oddo Monachus in vita S. Olai cap.* 24. p. 102: *Ex Eoo mari veniens Olaus ad inſulam Norrigiæ Moſtur nominatam adplicuit; Hic noctu innotuit ipſi Sanctus Martinus Epiſcopus dicens illi: Moris in his terris eſſe ſolet, cum convivia celebrentur, in memoriam Thoreri, Odini & aliorum Aſarum ſcyphos evacuare: hunc ut mutes volo, atque ut in mei memoriam in poſterum bibatur, tua cura efficias: vetus autem illa conſuetudo ut deponatur, conveniens eſt.* Martinalia hæc gaudia, quod comeſſationes attinet, noſtra tempeſtate nondum abolita ſunt. Non vero S. Martini ſolum memoriam ſed aliorum Sanctorum & veri etiam Dei poculis invicem propinabant. Juvabit hac de re legere excerpta ex ritibus nuptialibus Islandorum antequam Proteſtantium doctrina imbuebantur. Fol. I: *Skal er hier fyri bord borin og dryckur i skeinkiur, og ætlud til Heilags anda minningar.* h. e. ſcyphus potu repletus menſæ noſtræ allatus eſt, qui

qui memoriæ Spiritus ſancti deſtinatus. Fol. 3: *Fyri Gudzfadurs minni, efter Heilags Andas skal, antiphona* &c. h. e. ante memoriam Dei Patris exhauſto memorabili ſcypho Spiritus Sancti, Antiphona &c. Fol. 5: *Fyri Christi minni antiphona*, h. e. ante memorialem ſcyphum Chriſti antiphona. Fol. 7: *de memoria Mariæ virginis*. Fol. 8: *Sequitur ut ſponſus & ſponſa invicem propinaverint*. Repetebatur dein Spiritus Sancti & Jeſu Chriſti memoria Fol. 9. 10. Fol. 12. Regis memoria celebrabatur, & Fol. 13. memoria S. Martini & doctorum Eccleſiæ &c. vide *Iſtmenium Reenhielm not. ad Oddum ed. Upſal.* 1691. 4. *pag.* 65. *ſeq.* Opificum etiam ſocietates, *Gilden*, ut diximus, nuncupatæ, legibus olim ſuis tenebantur Sanctæ Mariæ, Sancti Martini & Nicolai &c. ferias compotationibus colere. conf. *Janus Dolmerus in not. ad Hirdskraa* c. 49. Erat in terris Brunſvicenſibus celebris quondam ſocietas, quæ ſingulis Calendis conveniebat, miſſas celebrabat, Sanctorumque memorias colebat. Dicebatur a Calendis *Caland-Gilde*, & ſub ſpecie pietatis ac zeli pro honore Sanctorum in eas divitias excreverat, ut poſt ſacra repurgata Gymnaſium Göt-

tingense maxima ex parte ejusmodi reditibus & bonis *Caland-Gütter* dictis sustentetur, reliquis etiam ad usus magis pios conversis. De iis loquitur *Constitutio Ecclesiastica Brunsvicensis cap.* 13: *Gleicher gestalt wollen wir, daß alle und jede Gütter, Æcker, Wiesen &c. so zur Kirchen, Schulen, zum Calande-Gilden und sonst andern geistlichen Lehn gehörig, nicht veralieniret werden &c. Mauritius Consil. Kilonens.* p. 178. seq. observat in urbe Brunsviga Collegium *Der Caland* sive congregationem S. Matthæi inveniri *cap.* 1. §. 5. Errat *Goldastus Tom. rerum Alemann.* P. II. in ultimo indice & p. 120. ubi *Kasalantes* habet & explicat fraternitates Alemannicæ Ecclesiæ. Initio quidem primarii tantum Sancti poculis colebantur; secutis temporibus S. Olai quoque Regis memoria celebrata jubente Magno Rege in *Hirdskraa* c. 49: *Suo oc gaf hann lata bera Bollahorn a kueldinn um Joll at Olafs Minni, þegar mungat er inni, af þeim dryk sem bonum likar.* h. e. statuit quoque cornu certæ mensuræ vigilia natalitiorum Christi cerevisia ad ejus festi celebrationem præparata jam illata, apportari in Olai memoriam, potu, quem vellet, repletum. Vides potus plura adfuisse genera,

genera, inter quæ illud quoque, quod *Brage* ſupra nominavimus, facile locum habere potuit. Idem qui Olao honor etiam obtigit S. Canuto Regi & Martyri, S. Canuto Duci, Erico aliisque, cantatis inter ſingula pocula hymnis vel cantionibus, more fere in Academiis noſtris hactenus recepto. (*m*) Antiquum illud Jus aulicum Norvegiæ Danice *Hirdt-Skraa* l. c. juxta verſionem *Huitfeldii* hæc habet: *Aflagde Kong Magnus mange unyttige Sedvaner og optog i Steden igien, at mand skulle dricke den evige Guds og vor*

m) Chriſtianos veteres ad ſingula pocula Chriſtum invocaſſe, docet *Sozomenus Hiſt. Eccleſ.* l. 5. c. 17: *Fertur autem quosdam ex iis, qui iſtud ſceleris imprudentes admiſerant, cum in convivio, ut fieri ſolet, ſibi mutuo propinarent benevolentiæ teſtificandæ cauſa, Chriſtum ad ſingula pocula nominaſſe. Quendam vero ex convivis hæc illis reſpondiſſe. Mirum quidpiam patimini, Chriſtum invocantes, quem paulo ante negaviſtis, tunc cum donativum accipientes a Principe thus in focum impoſuiſtis. Quibus auditis, cum facinus, quod admiſerant, intelligere cœpiſſent, illico exſilientes publice discurrere cœperunt vociferantes & cum lachrymis Deum hominesque teſtantes, Chriſtianos ſe eſſe ac ſemper fuiſſe.* Hic mos tamen plane alienus eſt ab eo, quem hoc loco deſcribimus.

Herris Jesu Christi Skaal. h. e. Abrogavit Rex Magnus multos inutiles mores & constituit illorum loco, ut biberetur æterni Dei & Domini nostri Jesu Christi poculum. Cum vero latius serperet malum, & occasione memoriæ Sanctorum & Gildarum, illius imprimis quæ, in honorem S. Stephani instituta erat, unus alterum ad bibendum provocaret, *Carolus M. in Capitulari* III. *anni* 789. *Tom.* I. *edit. Baluz.* huic malo occurrere statuit: *Omnino prohibendum est omnibus ebrietatis malum, & istas conjurationes quas faciunt per Sanctum Stephanum, aut per nos, aut per filios nostros prohibemus.* Refert. *Joh. Bircherodius in Antiquitatibus Juliis pag.* 132. non ita pridem causam rustici cujusdam Norvegici, qui in convivio *Dei immortalis poculum* biberat, supremum quod Hafniæ est justitiæ tribunal delatam esse, & cum crimen videretur simplici ignorantia atque more majorum recepto commissum, sententia quidem regia in pristinam bonorum, quibus ideo privatus erat, possesionem restitutum, Ecclesiastica tamen, quam pro delicto subierat, disciplina adprobata.

Pocula majorum no-

§. XII. Utebantur autem in conviviis suis & compotationi-

tionibus ſcyphis, pateris, craniis item hoſtium occiſorum. De Longobardis id probat *Warnefridus* lib. 1. c. 27: *In eo prœlio Alboin Cunimundum occidit caputque illius ſublatum ad bibendum ex eo poculum fecit: quod genus poculi apud eos ſchala* (Germanis hodieque *eine ſchale* pro patera in uſu eſt, & cranium humanum iisdem dicitur eine Hirn-ſchale) *lingua vero latina patera vocitatur.* Simile de Bojis habet *Livius* l. 23. c. 24: *Spolia corporis caputque Ducis* (Romani ſcil. Poſtumii) *præciſum Boji ovantes templo, quod ſanctiſſimum eſt apud eos, intulere: purgato inde capite, ut mos eis eſt, calvam auro cælavere, idque ſacrum vas iis erat, quo ſolennibus libarent, poculumque idem ſacerdoti eſſet ac templi antiſtibus.* De Scythis *Herodotus* l. 4. teſtis eſt. De Scordiſcis, poſteris Scytharum *Rufus Feſtus in Breviario.* De Gallis *Diodorus Siculus* lib. 5. p. 306. ſeq. De Celtis *Silius Italicus lib.* 13:

ſtrorum erant interdum crania humana.

At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent
Oſſa (nefas) auro, & menſis ea pocula ſervant.

De Septentrionalibus rem certam facit *Vaulundar qvidu*:

Enn þær skalar
Er und skaurom voro
Sueip hann utann ſilfri
Sclldi Nidadi.

h. e.

h. e.

Crania autem illa
Quæ pericraniis ſuberant
Argento obduxit (Volundus)
Et Nidado tradidit.

Et Godruna Atlam virum alloquitur in *Atlamalom*:

Maga hefir þu þinna
Miſt sem þu ſizt skylldir
Hauſa veitz þu þeirra
Hafda at aulskalom.

h. e.

Filios tuos
Amiſiſti modo quo minime velles;
Crania noſti eorum
Pro poculis cereviſiariis uſurpari.

Apud *Barthol. Ant. Dan. lib.* 2. c. 12. p. 556. ſeq. eadem habentur in *Eddæ Mythol.* 76.

Frequentiſſime autem cornua. §. XIII. Uſitatiſſimum autem poculorum genus erant cornua bubalina. *Plinius Hiſt. Nat. lib.* XI. c. 37: *Urorum* (Germanis *Auerochſen*) cornibus barbari *Septentrionales potant, urnasque binas capitis unius cornua implent.* conf. *Snorronis Konung Harald Hårfagers Saga cap.* 15. *Thomas Bartholinus pater cap.* 30. *de unicornu.* Neque eis tamen ſemper ſua deerant ornamenta. *Saxo* enim l. 5. p. m. 94. de convivio, quod Rex Britanniæ Frothoni III. exhibebat, ſcribit: *Nec bubalinorum cornuum, quibus potio*

potio promeretur, uſus aberat. Aureis cœna pateris refulgebat, nitidioribus onuſta poculis, quæ plerumque fulgentes interſtrinxerant gemmæ &c. Dani igitur, ut patriæ pace loquar, ſiccandis certatim calicibus aſſueti, ingenti ſe oneravere vino. Cæſar lib. VI. de B. G. poſtquam pluribus Urorum ſpeciem deſcripſerat, adjicit: *Amplitudo cornuum & figura & ſpecies multum a noſtrorum boum cornibus differt. Hæc ſtudioſe conquiſita, a labris argento circumcludunt, atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur.* conf. *Iſidorus lib.* XII. Orig. c. 1. Ita inter alia Monaſteriis Normanniæ a Gulielmo II. Angliæ Rege dono oblata fuerunt anno 1068. *vaſa aurea vel argentea, item bubalina cornua fulvo metallo circa extremitates utrasque decorata*, teſte *Oderico Vitali Hiſt. Eccleſ.* l. 4. p. 507. qualia paſſim hodieque monſtrantur in templorum ſacrariis principumque cimeliis. (*n*) Prædia imo & bona alia exhibitione & propinatione cornuum antiquitus fuiſſe abalienata pluribus probat *Stephan. in not. ad Saxonem* p. 127. *ſeq.* & *Worm. Monum. Dan.* l. 1. p. 44. *Inulphus* ſcribit: *conferebantur multa prædia nudo verbo absque ſcripto vel charta tantum cum Domini gladio* (vide quæ ſupra monuimus) *vel*

n) De cornu Oldenburgico, & eo, quod prope Tunderam Holſaticæ urbem repertum eſt, alius dicendi locus erit. Exſtat etiam *in novis literariis maris Balthici menſ. Febr.* 1701. p. 60. ſeq. Commentatio de cornu Septentrionali antiquo affabre cælato, ex Muſeo Jac. a Mellen, Eccleſ. Lubec. Presbyteri. Inter varia ejus ornamenta obliquo ductu ſecundum longitudinem decurrunt priſcæ admodum literæ, quas Celeberr. *Otto Sperlingius* ita legit:

vel galea, vel CORNU vel cratera. Pertinet ad hunc cornuum usum & consecrationem in sacris præcipue compotationibus, quod habet *Indiculus Superstitionum Liptinensis* §. 22. DE TEMPESTATIBUS, ET CORNIBUS ET COCLEIS. Nempe quid cochleæ sint, declarat *Jonas in vita S. Eustasii Abbatis Luxov. Nequaquam reor esse contrarium religioni, si cochlea, quam Christianus lambit, vel quodcunque vas aut poculum, crucis signo munitum, cum per signi adventum dominici pellitur pestis adversantis inimici.*

Etymologia vocis HORNUNG, qua Germani mensem Februarium adpellant.

§. XIV. Ab hisce tandem cornibus sive poculis mensem Februarium Germanis *Hornung* denominatum credimus. Equidem Illustris *Leibnizius* non dubitavit illud nominis a KERNUNNO sive Cernunno Deo derivare, quem hactenus ignotum inter alios nobis exhibuerunt Monumenta Celtica Lutetiæ Parisiorum 1711. effossa, (o) senem, barbatum, capite

Kong Olafur krisne
Ord kendi lidum thui
Vi havldvm hansar
Eidre og snild.
h. e.
Rex Olaus Christianam
Religionem docuit homines, ideo
Nos celebramus ejus anniversarium
Honorem & sapientiam.

o) e fundamentis Ecclesiæ Cathedralis. Contulimus ea anno 1714. & sequenti aliquoties cum lectionibus Illustrium virorum *Baudelotii* & *Moreau de Montour*, quorum delineationes minus deprehendimus

capite duobus utrinque cornibus insigni, quorum inferioribus circuli duo adpensi, prout adjecta figura ænea XIV. ante oculos ponit. Cujus sententiæ difficultates cum sint plures, iis hoc loco obviam eundum non putamus. (*p*) Illud certum est, sacra Jolensia, omnium præcipua quæ majores nostri celebrabant compotationibus & cornibus evacuandis (pro genio nationis omnia facilius quam sitim tolerantis) antiquissimis temporibus incidisse in finem Januarii mensis & initia Februarii. Ut enim cætera testimonia nunc omittam, *Olafs Saga* pro nobis loquitur *cap.* 69: *In Suconia antiquus mos fuit, dum obtinuit gentilismus, ut Upsalæ universale sacrificium perageretur mense Februario: sacrificandum tunc erat pro pace & victoria regis coëundumque illuc ex universo regno.* Prohibentur hæc sacra & pocula in Indice superstitionum Liptinensi sæpius citato §. 3: *De Spurcalibus in Februario.* Ob compotationes autem solennes ipsi sacrorum dies in fastis Runicis cornuum insigni notabantur, quod patet ex subjuncto schemate hieroglyphico, quod *Verelius* in lucem dedit *not. ad Hervarar Saga cap.* 56.' & nos exhibemus figura XV. Sistit continuatam festivitatem a die Thomæ Apostoli ad 14. Januarii diem

Fig. XIV.

Fig. XV.

accuratas, alio loco cum prolixiore Commentario emendandas.

p) *Rudolphus Hospinianus de festis Judæorum & Ethnicorum* p. 72. Februarium mensem dictum putat *Hornung* a cornuum mutatione, quam cervi ea anni tempestate subeunt. Quæ ratio tamen nec adæquata nec vera satis.

diem, quo ad operas erat redeundum, unde Rhythmus *Knut körer Julen ut*, h. e. Canutus five 13. dies Jan. genialibus diebus finem imponit. Omnium horum dierum insigne cornu illud lætitiæ est, erectum ac velut cereali liquore impletum. Canutus autem, five 13. Jan. dies idem fistit cornu eversum & vacuum finitorumque sacrorum & compotationum symbolum. (*q*) Nec obstat, quod schema nostrum Januarii mensis dies recenseat, non Februarii, cum festa illa Jolensia subsecutis demum temporibus, ut facilius Christianorum sacris adsuesceret populus, in nativitatis Christi tempus Regum jussu rejecta & reducta constet, quæ Februario mense debuissent peragi. *Hornungs-Monath* igitur mensem sacrum, festum ac poculis vel cornibus ante alios dicatum interpretamur, quemadmodum Novembris mensis, Anglis quondam *Blotmonat* (sacrificiorum mensis) Aprilis *Eostur-monath*, Februarii etiam *Sol-monath*, Septembris *Haleg-monath*, suas a sacris gentilibus nacti sunt denominationes.

q) Vidimus alios etiam fastos Runicos cornu conspicuos, de quibus dubitare videtur Sperlingius in *Dissertatione* doctissima *de nomine & festo Juel* §. 24. Inter alios, ejusmodi fasti videri merentur Cellæ apud Clarissimum Heinsium, Tribunalis justitiæ Secretarium, cujus collectanea curiosa artis naturæque, ut & singularem humanitatem jure meritoque suspicimus. conf. *Worm.* l. 3. p. 147. *Olai Rudbeck Atlant. Tom.* II. p. 165. ubi inter alia exhibet Calendarium Runicum, quod post diem 19. Januar. 12. cornua ostendit ordine sequentia, adjecto autem ad diem 8. Februar. inverso cornu.

DISSERTATIO
DE
MULIERIBUS FATIDICIS
VETERUM CELTARUM GENTIUMQUE SEPTENTRIONALIUM;

SPECIATIM

DE MATRIBUS ET MATRONIS, MAIR, DRUIDIBUS FOEMINIS, VOLIS, GENIS, ALIRUNIS, VELLEDA, AURINIA, GANNA, IETTHA &c. RELIQUIISQUE SUPERSTITIONUM GENTILIUM IN COETIBUS CHRISTIANORUM QUOD AD HANC ATTINET MATERIAM.

§. I.

DE NEHIS veterum Celtarum gentiumque Septentrionalium primi, quantum meminimus, certiora e tenebris in lucem protraximus in Dissertatione jam anno 1717. Cellæ typis impressa de Dea Nehalennia, numine peculiare ei regioni, quæ hodie Walachriæ insulæ, terminis circumscribitur. (*a*) Æquum nunc est, ut de MATRIBVS sive MATRONIS & ALRVNIS majorum nostrorum planiora in medium adducamus, ne perperam invicem confundantur. Illæ undarum præsides erant, Nymphæque commode possunt nominari; hisce quæ vivis ante ferebatur accepta urbium camporumque tutela, post mortem etiam credebatur commissa.

Differentia inter Nehas & Matres.

§. II. Scilicet, quamquam in nonnullis capitibus durior apud majores nostros sequioris sexus conditio videri potest multoque inferior viris arma ferrumque tractantibus;

Honos fœminino sexui a majoribus nostris habitus.

 bus;

a) Antiquissimum gentis nomen nos latet. *Toxandros* in universum eas oras incoluisse, qui pluribus tamen nominibus separatim veniebant, testem habemus *Plin. Hist. Nat.* l.4. c.17.

bus; (*b*) in iis tamen, quæ ad pacis artes vitamque reliquam pertinebant, tantum abest, deteriori loco habitas fuisse, ut potius divini quidpiam iis inesse crediderint. *Tacitus de Morib. Germ.* hujus rei documentum nobis præstat *cap.* 8: *Memoria etiam proditur, quasdam acies inclinatas jam & labantes a fœminis restitutas constantia precum & objectu corporum, & monstrata cominus captivitate, quam longe impatientius fœminarum suarum nomine timent; adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque imperantur. INESSE QVIN ETIAM SANCTVM QVID ET PROVIDVM FOEMINIS PVTANT, NEQVE AVT CONSILIA EARVM ASPERNANTVR, AVT RESPONSA NEGLIGVNT.* Quod fere de Celtis repe-

Earum deterior conditio in nonnullis.

b) unde nec gaudiorum Valhallicorum participes erant, nisi violenta morte una cum marito exstinctæ; nec qui fœminam læserat vel interfecerat apud Saxones plus quam dimidium istius multæ, quæ in cædem masculorum statuta erat, solvebat. vid. *Specul. Sax.* l. 3. *art.* 45. Ex eadem porro causa, quod arma non tractantium minor in Rebuspublicis vi ferroque innixis videbatur utilitas, neque feudorum habebantur capaces, nisi de aliis temporibus, quam de quibus nobis sermo est, ea malimus interpretari.

repetit *Polyænus in Stratag. lib.* 7: *Celtæ intestina seditione laborabant. Qui cum jam ad bellum arma sumsissent, uxores eorum se inter medias acies opponentes, crimina deprecabantur: & transegerunt, ut viri in gratiam redeuntes litem deponerent. Et vicatim oppidatimque in posterum, si quando Celtæ consilium ineunt de bello, de pace, aut etiam aliis, quæ communiter ad ipsos aut ad socios pertinent, singula de mulierum sententia administrantur. In fœderibus igitur cum Annibale factis continetur, ne Celtæ Carthaginensibus exprobrent, Carthaginensium Hipparchos atque Duces esse judices: neque Celtis Carthaginenses objicerent, Celtarum mulieres judicare.* Confirmat hunc Celtarum morem *Plutarchus*, qui consultationibus eorum omnibus de pace deque bello fœminas adhiberi earumque interventu, quæ cum vicinis subortæ fuerint, lites componi memoriæ prodit *in libello de virtutibus mulierum*: ἐκ τούτου διετέλουν, περί τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι᾽ ἐκείνων βραβεύοντες. In immodicam hanc fœminarum autoritatem *Tacitus* etiam digitum intendit *Hist. lib.* 5. Batavorum rebellionem adversus Romanos pertæsorum hæc inter alia refe-

rens verba: *Si dominorum electio, honestius principes Romanos, quam Germanorum fœminas tolerari.* Neque enim de dominio gentis ista intelligenda esse idem scriptor iis locis persvadet, quibus summam imperii Ducibus semper & strenuis bello viris commissam fuisse indicat, solisque Sitonibus fœminam dominatam.

Credebantur fatidicæ. §. III. Origo hujus rei non aliunde deducenda, quam quod iste sexus inter otium pro more gentis delitescens, viris interim venationibus & bello deditis non aliud fallendi temporis medium noverat, quam ut sauciorum corpora curaret, saltibusque inerrans herbas colligeret morbo decumbentium medelæ futuras. Cui cum accederet istius sexus, anicularum præsertim, ad omnes superstitionum ineptias imbecille ac pronum ingenium, multa quoque somnia sibi fingens, quæ vera credit, eo tandem res deducta est, ut singularem quandam futura prævidendi vim mulierculis inesse crederent, (c) Docet id *Cæsar de B. G. lib.* 1. c. 50: *Quum*

c) Festive perstringit *Strabo* ingenia fœminarum viros ad curiosiores cultus Deorum, festos Dies, &c. invitantium, docens, quo pacto superstitionum autores existimandæ

Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prœlio non decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset ut matresfamilias eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrum prœlio committi ex usu esset nec ne: eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prœlio contendissent. Similiter *Strabo Geogr. lib. 7. Morem fuisse*, inquit, *Cimbris usitatum ferunt hujusmodi. Uxores eorum, quæ una cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdotes, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis, quæ fibulis subnectebantur, cingulo cinctas æreo, nudisque incedentes pedibus.* Rationem autem qua Germanorum mulieres vaticinia sua peregerint, discimus ex *Plutarcho in Cæsare* p. 717. (*editionis Parisf.* 1624. *fol. Tom.* I.) ἔτι δὲ μᾶλ-

sint. lib. 7. p. m. 456. Neque ullæ fere genti fatidicæ defuere mulieres secretos humanarum rerum nexus sacro velut furore canentes. De Sibyllis nota res est. De aliis consuli possunt *Arianus* IV. 2. *Curtius lib.* 8. c. 6. *Zonaras Tom.* III. *Vopiscus in Floriano* c. 4. In sacris etiam literis vaticinatæ reperiuntur fœminæ, sed parcius. vid. Clement. Stromat. l. 1. Mauri, teste Procopio, fœminas tantum vates habuerunt, virisque apud illos vaticinari interdictum erat.

λον αὐτὲς (Γερμανὲς) ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπεσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, ἐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι, πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. h. e. Magis insuper vaticinia percellebant illos (Germanos sub Ariovisto) fatiloquarum mulierum, quæ amnium vorticibus inspectis rivorumque gyris & strepitibus notatis futura præcinebant. Hæ signa conferre, antequam illuxisset nova luna, vetabant. Unde *Clemens Alexandrinus* ea hausit, quæ habet *Strom.* l. 1. p. 305. (*edit. Colon.* 1688. *fol.*) εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ Γερμανοῖς αἱ ἱεραὶ καλέμεναι γυναῖκες, αἳ ποταμῶν δίναις προβλέπεσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις, τεκμαίρονται καὶ προθεσπίζεσι τὰ μέλλοντα. αὗται γῦν ἐκ εἴασαν αὐτὲς τὴν μάχην θέσθαι πρὸς καίσαρα πρὶν ἐπιλάμψαι Σελήνην τὴν νεάν. h. e. Sunt autem etiam apud Germanos sacræ quæ vocantur mulieres, quæ fluviorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumvolutiones, futura conjiciunt & prædicunt. Eæ non permiserunt, ut ipsi cum Cæsare pugnarent, antequam nova luna illuxisset. Aliam rationem prodit *Strabo* l. c. nempe eas per castra captivis occurrisse strictis

gladiis

gladiis proſtratosque ad craterem æneum amphoras circiter XX. capientem adduxiſſe, ſuperque eum miſeris gutture inciſo, e ſanguine ſuam captaſſe divinationem. Addit, reliquas cadavera in partes ſecaſſe inteſtinisque ſpectatis victoriam ſuis vaticinatas eſſe.

Imo quædam inter numina habebantur.

§. IV. Quid quod tanta demum cepit incrementa cœca iſta ſuperſtitio, ut in numerum Dearum referrent fatidicas fœminas? In dubium illud vocare nonnullis placuit, qui tamen *Taciti* locum de Velleda aut nunquam aut non ea, qua par erat, accuratione inſpexerunt. Scribit enim *Hiſt. lib.* 4: *Ea virgo nationis Bructeræ late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque fœminarum fatidicas & augeſcente ſuperſtitione arbitrantur DEAS. Tunc Velledæ autoritas adolevit, nam proſperas Germanis res, & excidium Legionum prædixerat.* Eum autem honorem fœminis non ex adulatione, ſed quia re vera numinum loco habebantur, fuiſſe delatum, expresſis verbis indicat *lib. de Morib. Germ.*

Hæ adpellabantur matres fa-

§. V. Matres familias Cæſar adpellat loco modo allegato. Matrum mentio creber-

milias & matres, item matræ.

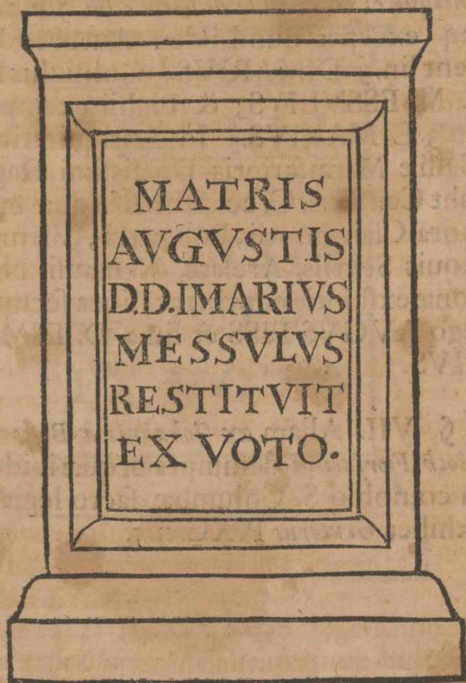
rima in monumentis tum patriæ noſtræ tum earum regionum, quarum incolas communia ſacra cum majoribus noſtris habuiſſe alio loco certum faciemus. Nominantur in nonnullis etiam marmoribus MATRÆ, voce ipſa barbaricæ ruditatis quidpiam ſecum ferente, vel quia e campeſtribus locis, (*d*) quibus minor puræ Latinitatis cura erat, harum Dearum notitia in cultiora loca urbesque demum fuit advecta.

Inſcriptiones Viennenſes de Matribus & Matris.

§. VI. Vienna Allobrogum præ cæteris multos in hanc rem exhibet lapides inſcriptos. Exſtat una ſub campanis S. Petri

MATRIS

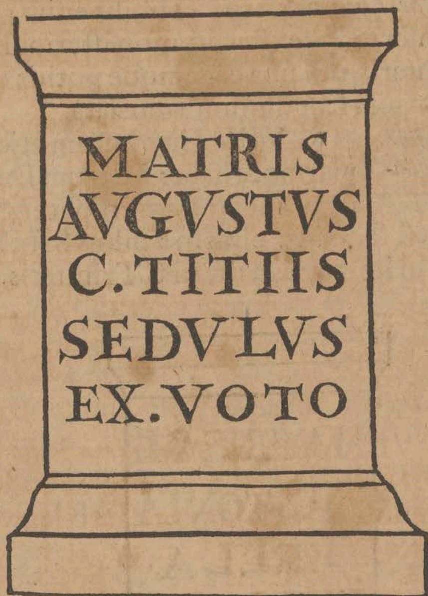
d) unde dictæ occurrunt Matres Gallaicæ, Vapthiæ, Pannoniorum & Dalmatiarum, campeſtres pariter & a ruricolis cultæ.

Falluntur, qui MATRIBVS linea prima legendum putant. Gruterianam enim hanc delineationem Pag. XC. n. 1. confirmant aliæ non dissimiles inscriptiones. Conveniunt etiam in hac *Bosco in Bibliotheca Floriac.* & *Golniz in Itinerar.* p. 446. *Les recherches du Sieur Chorier sur les Anti-*

Antiquités de la ville de Vienne lib. 3. p. 260. ſeq. excepto quod iidem Autores habent lin. 3. DIMARIVS; Golnizius lin. 4. M. ESSVLIVS; & Pighii exemplar lin. 3. L. MARIVS. In Antiquitatibus Galliæ Manuſcriptis Doctisſimi Dageraht Can. Stæ. Crucis Hildeſ. (quæ marmora Clairmontii, Polignaci, Viennæ, Aquis Sextiis, Arelate, Nemauſi, Narbonæ exſtantia continent) linea ſecunda lego AVGVSTISS & lin 3. D. DIMARIVS.

§. VII. Aliam ex *Johannis a Boſco Biblioth. Floriacenſi* deſumptam, quæ ibidem in cœnobio S. Columbæ ſacro legitur, exhibet *Gruterus* P. XC. n. 5.

Linea 2. AVGVSTIS legendum esse præter *Chorierium* alia quoque hujusmodi monumenta monent. *Atitius* est linea 3. in *Verderii* schedis, cujus lectio tamen non minus respuenda, quam Gruteriana, cum *Chorier* & *Jac. Spon* (Recherche des Antiquités & curiosités de la ville de Lyon pag. 88.) diligentissimi horum marmorum inspectores illarum loco reponant CATILIVS. conf. *Menestr. Histoire*

ſtoire de Lyon pag. 129. Similis enim plane Inſcriptio exſtat in monaſterio PP. Trinitatis, niſi una eademque potius cura Langeſii Lugdunum translata.

Inſcriptiones Lugdunenſes. §. VIII. Lugdunum etiam marmora habet Matrum Dearum memoriam repetentia. Tale eſt ſequens, olim in ædibus S. Juſti, nunc in horto monaſterii S. Trinitatis.

ap. *Gruter.* l. c. n. 1. qui tamen lineam ultimam omittit. conf. *Spon.* l. c. *pag.* 90.

§. IX. Aliud Lugdunenſe fragmentum ex *Paradino* refert *Gruterus* P. LXXXIX. n. 12:

MA-

MATRIS. AVG.
L. DEXTRIVS
APOLLINARIS

quam longe a vero aberret *Paradinus*, qui de Matre Auguris intelligit inſcriptionem, ſupervacaneum foret pluribus hic exponere.

§. X. Simile in medium adducit R. P. *Claudius Franciſcus Meneſtrier in Hiſt. Lugdunenſi (Hiſtoire Civile ou Conſulaire de la ville de Lyon. à Lyon* 1696. *fol.) pag.* 7. Tres virgines exhibentur quarum unaquæque utraque manu pomum, fertilitatis ſignum, tenet, mediæ autem inſuper adſculptum eſt cornu copiæ lævo humero imminens addita ſubſcriptione:

MAT. AVG. PIE. EGN. MED.

Reineſius Syntagm. Antiquarum Inſcriptionum Art. CLXXIII. p. 187. PHILOGENEM MEDICVM legendum conjicit, inque hunc modum Inſcriptionem concipit

M. ATR. AVG.
PHL. EGN. MED.

§. XI.

§. XI. Sequens exſtat in Monaſterio RR. PP. Recollectorum ejusdem urbis Lugdunenſis

MATRIS AVG.
IN HONOREM
DOMVS SAEDIORVM
EVTYCHES C. LIB.
AEDEM CVM ARA
DAT.

Recherche des Antiquités & Curioſités de la ville de Lyon par J. Spon. D. M. à Lyon 1675. 8. *pag.* 41. Domus Sædiorum in cujus honorem Eutyches Caji Libertus ædem ſacram cum ara dat, inter illuſtres veteris Lugduni familias dubio procul computanda. *Gruterus* eandem Inſcriptionem e *Verderii* ſchedis, operi ſuo inſeruit pag. XC. n. 3. in eo tamen emendandus, quod omiſſo plane inventi lapidis loco linea 3. pro *Sædiorum* habet Sediorum.

§. XII.

§. XII. In alio lapide Lugdunensi Sappiena Lychnis votum Matris solvit lubens merito:

SAPPIENA
LYC-I-NIS
MATRIS
V. S. L. M

Jac. Spon. l. c. p. 194 & in *Miscellan. eruditæ Antiquitatis Lugduni* 1685. *editis fol. pag.* 105. Signum -I- sæpius præsentat literam H in Inscriptionibus, ut apud eundem *Sponium* Antiqu. Lugd. p. 25.

§. XIII. Vasione etiam nonnulla hujusmodi monumenta visuntur: *Vasionenses.*

MATRIBVS
AD CVLTVS
VASSEDON.
S. F. V. S. L. M.

quod ex *Boissæi Miscellis Sponius* refert Misc. Erud. Ant. p. 105. (*e*) qui duo alia

 Vasio-

e) Linea prima AVGVSTIS legendum esse nullus dubito. Reinesius integram Inscriptionem in duas lineas dispescit legitque linea nobis tertia *VASio VOCONtiorum, Synt. Inscript. Antiqu. Art.* CLXXIV. p. 188. Cujus viri recordatio nunquam sine admiratione subit. Tantum in eo eminebat

Vaſionenſia etiam ſiſtit ex ſchedis R. P. *Colomby*. Primum eſt:

MATRIBVS
V. S. L. M.
Q. ABVDIVS
FRONTONIS L.
THEODOTVS.

Alterum terminationem efformat in *abus*:

MATRABVS
V. S. L. M.
EVNEOS SEX.
AFRANI L.

Inſcriptio Aquis Sextiis exſtans. §. XIV. Aliud marmor Aquis Sextiis cernitur apud D. Thomaſſin de Mazaugues, Parlamenti Conſiliarium.

T. POM.

lectionis ſtupendæ varietas ingeniique in extricandis difficilioribus nodis felicitas, ut palmam prærupturus videatur omnibus quotquot antiquarum rerum curam ſuis ſtudiis non duxerunt indignam, ſi pares tantis auſibus fortunæ, efficacior Mæcenatum favor librariaque ſupellex uberior præſto fuiſſent.

apud *Spon. Miſcell. Erud. Antiqu.* p. 105.

§. XV. Prope Segobrigam Hiſpaniæ effoſſus lapis: *Segobrigæ.*

MATRIBVS
TER
MEGISTE
V. S. L.

Gruterus Pag. XC. n. 7. conf. *Las Andiguedades de las ciuda dos Eſpanna, que eſcrevia Ambroſio de Morales natural de Cordoua &c. en Alcala de Henares* 1575. *fol.* f. 18.

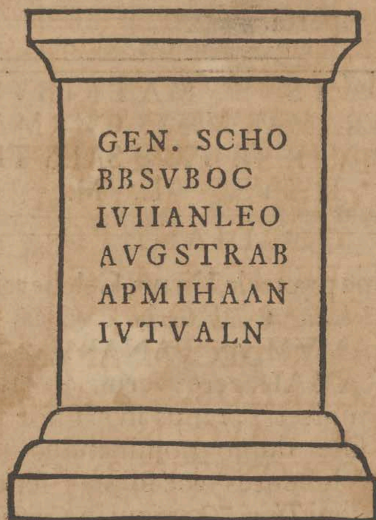
§. XVI. Latius ſeſe diffuderat Matrum harum cultus. *Warbeliæ.*

Namque in ruinis etiam Warhel Transsylvaniæ inventum lapidem ex Lazio & Clusii Siglerique schedis adducit *Gruterus* Pag. LXXXIX. *num.* 11:

MATRI. AVG.
PRO. SALVTE. IMP.
CAES. M. ANTONI
GORDIANI. PII
FELICIS. AVG.
M. ANTONIVS
EQ. R. DEC. M. APVL
SACERDOS. ARAE
AVG. N
CORONATVS. DAC
III. DD.

Tordæ. §. XVII. Neque forte injuria in hunc censum referimus Marmor Tordæ quinque ab Alba Julia milliaribus repertum literis latinis, sed hactenus minus intellectis, descriptorum forsitan aut incuria aut ignorantia. Refert id *Gruterus* e Clusii schedis P. CIX. n. 5.

GEN.

vox LIBISOSCANI, quæ in alia Inſcriptione occurrit apud eundem *Gruterum* P. CCLX. n. 3. lucem adfundere poteſt lineæ ſecundæ ſed ſubobſcuram valde. Linea quarta *AVGuſtis MATRABus* legendum eſſe, non inani forte conjectura adſequimur.

in Weſtmorelandia.

§. XVIII. Neque intra continentis terræ terminos ea ſuperſtitio hæſit, ſed Britannicas etiam oras vanitate ſua invaſit. Facit

huc ara prope Lowther in Weſtmorelandia reperta.

DEABVS MATRIBVS TRAMAI. VEX. CERMA P. V. R. D. PRO SALVTE R. FVS. L. M.

Non me præterit, Virum Celeberrimum cum *Schedio de Dîs Germ.* c. 8. *fin.* p. 118. TARAMVM vel TANARVM Deum ex TRAMAI facere; verum obſtat illud, quod Jupiter Taranus ſive Thor primo loco ſine dubio nominandus fuiſſet. Quare lubentes accedimus ſententiæ Doctisſimi *Thomæ Gale*, qui in *Comment. ad Antonini Iter Britannicum* p. 7. legit BRAMÆ VEXILLATIO GERMANORVM, vel VEXILLARIVS. Habemus enim in ea regione BREMENIVM de quo *Antoninus* pag. 6. quodque BRAMENIVM legendum tum ara modo adducta tum *Anonymus Ravenas* indicant. Imo lapidem potius Deabus Matribus Tramai vel Bramæ cultis poſitum exiſtimamus, haut infrequenti uſu, ut nomina urbium, quæ Matres ſingulari cultu proſequebantur, ſimul exprimerentur, uti ex

ex infra dicendis elucescet. Cæterum idem marmor legas apud *Seldenum de Diis Syris* p. m. 288. ubi addit: *Quid sibi vellet Tramai ne hariolari quidem ausus sum.*

§. XIX. Ad Britannicas quoque Matres pertinet ara, quam in meridionali Tinæ ripa prope Shields erutam edidit *Martinus Lister* M. D. *in Philosophicis Regiæ Societatis Britannicæ Transactionibus* N. 145. & ex iis *Gale* l. c. p. 9. *prope Shields.*

IS MAT
B PRO SALV
T M R Æ
ANTONINI

LVBENS M
OB REDITV

Posita est hæc ara (cujus nonnullæ literæ deletæ sunt) Diis Matribus pro Salute Marci Antonini gratesque iis lubenter meritoque relatæ ob felicem illius reditum.

§. XX. In Episcopatu Dunelmensi ara inventa sic inscripta: *In Episcopatu Dunelmensi.*

DEAB.
MATRIB. Q. JO
-- -- CL. QVIN
TIANVS -- -- COS
V. S. L. M.

vide *Cambdeni Descript. Britanniæ* p. m. 313: a Cambdeno acceptam operi intexuit *Gruterus* P. XC n. 8. (*f*)

in Lancaf-shire. §. XXI. Alia pulcherrima & majorum animalium sacrificiis peragendis apta apud Brigantes (Lancafshire) fuit detecta:

DEIS MATRIBVS
M. INGENVI-
VS ASIATICVS
DEC. AL. AST.
SS. LL. M.

Cambden. l. c. qui in eo magnopere fallitur, quod præter duas has in Britannia effossas Inscriptiones non alias in toto orbe terrarum exstare autumat, quem erro-

f) occasione hujus lapidis *Thomas Reinesius* fusius contra *Cambdeni* sententiam adserit, Consules in Provinciis non fuisse. vid. *Reines. Epist. ad Casp. Hofmannum & Christ. Adamum Rupertum, Professores Noricos. Epist. ad Rup.* p. 82. ubi etiam lacunam lineæ quarta ita supplet, ut B. F. COS. h. e. Beneficiarium Consulis intelligat.

errorem etiam errat *Joh. Seldenus in Jani Anglorum lib.* 1. Lineam quartam Inſcriptionis hujus Camdenus legit *DECurio ALæ ASTurum*; ego mallem ASTiferorum. Qui enim haſtati alias dicuntur, & Lanciarii nonnunquam in notitia Imperii Romani, *aſtiferorum* etiam nomine non raro veniunt, ut in marmore Viennenſi apud *Chorier* l. 5. p. 451:

SIG. GENII
NVMERIVS
EVPREPES
MAGIST
ASTIFEROR
D. D.

ultimæ literæ ſuperioris Inſcriptionis SS. LL. M. explicandæ ſunt: *Suſceptum Solvit Lubentiſſime Merito.*

§. XXII. In Scotia etiam ad vallum Severi repertum lapidem ſiſtit *Sponius in Miſcellaneis eruditæ Antiquitatis pag.* 105: ***In Scotia.***

MATRIBVS
MILITES
VEXILL. JO
LEG. XXVI.
BRITTON
V. S. L. P. M.

Dicuntur etiam Mair. §. XXIII. In nonnullis lapidibus Matres hæ adpellantur MAIR. Metenſe, Grutero a Dionyſio Lebei-Batllio, in cujus ædibus exſtabat, ſiſtit tres puellas ſtolatas manu altera neſcio quid florum continentes, oſtenditque ſequentem tympani Inſcriptionem:

IN
HONORĒ
DOMVS DIVI
NAE DIS MAIRAbVS
VICANI VICI PACIS.

Gruter. Pag. XCII. n. 1. conf. hic ſubjunctam Figuram æri inciſam.

Ratio adpellationis. §. XXIV. Non eſt quod MAIRABVS convertamus in MATRABVS, quo inclinant omnes fere qui eam hactenus memorarunt. Quemadmodum enim in *Matrarum* adpellatione non admodum ſcrupuloſos fuiſſe vidimus, ita in aliis Monumentis Septentrionalem & Celticam Matrum denominationem plane retinuerunt, forte quod Latinam vocem vernaculæ non ex amuſſi reſpondentem animadverterent. MEIIAR majoribus noſtris erant puellæ, unde in *Havamal.* 75:

Meijar

Fig. XV. *Pag. 394.*

IN
HONORĒ
DOMVS DIVI
NAE DIS MAIRABVS
VICANI VICI PACIS.

Meijar ordum skal mange trua, i. e. verbis puellarum nemo fidem adhibeat. *Meij*, puella, virgo eſt in ſingulari numero. *Hervar. Saga* c. 12. Inde in *Gautr. Saga Meijar mundur* eſt Dos. *Meijſtelpa* in Island Saga p. 180. *Lijten*, *Jungfru*, *Flicka*, puella. confer *Ol. Verelii Indicem linguæ veteris Scytho-Scandicæ ſive Gothicæ*. Celtis etiam MEIRIONES erat villica, colona, lactaria, interdum concubina Dynaſtæ & præcipui viri, quo ſenſu coincidit cum *Maer-wraig* & MAERES. Atque in hac genuina ſignificatione adhibetur a Jole de virgine Maria, ut quæ Dei Patris filium in utero geſtavit, ejus tamen ancilla fuit. Luc. 1: *Morwyn etto à meiriones*. Etymon hujus vocis, ut & latinæ græcæque eſt vocabulum *Meithrin*, quod a Scythis ad Celtas propagatum enutrire, educare ſignificat. *Maer* etiam Celtis Præpoſitus eſt, a qua voce mallem Anglorum Major arceſſere, quam e latino fonte. Propius autem ad Matres noſtras accedit, quod *Meirion* Celtis ſacerdotem ſignificabat, *Meiriones* ſacerdotiſſam. vide *Davieſii Lexicon Cambro-Britannicum*. *Edda* præterea memorat tres Septentrionalium Deas, virgines fatidicas, quæ hominum ætates diſpenſant, & in

Mythol.

Mythol. XV. eadem plane ratione qua Matres noſtræ TRES MEYAR vocantur, neque incommode ad lapidem noſtrum poſſunt referri. Hæ ſunt, quas Hotherum vidiſſe fabulantur, cum inter venandum errore nebulæ perductus in quoddam ſilveſtriumvirginumconclave incidiſſet, a quibus proprio nomine ſalutatus, quænam eſſent, perquirit. Illæ ſuis ductibus auſpiciisque maxime bellorum fortunam gubernari teſtantur. Sæpe enim ſe nemini conſpicuas prœliis ineſſe clandeſtinisque ſubſidiis optatos amicis præbere ſucceſſus. Saxo l. 3. p. 39. & 42. qui modo *Nymphas* modo Parcas nominat. (*g*) Mos etiam erat antiquis de futuris liberorum eventibus Parcarum oracula conſultare. Quo ritu Fridlevus Olai filii fortunam exploraturus, nuncupatis ſolenniter votis, Deorum ædes precabundus accedit, ubi introſpecto ſacello *ternas ſedes totidem nymphis occupari* cognoſcit. Prima liberalem

(*g*) in Edda Scaldrorumque carminibus ſunt Nornæ. Græcorum etiam perſuaſio de tribus virginibus, ſub quarum auſpiciis mortalium fata erant, quasque μοῖρας adpellaverunt, nec non Romanorum tres Gratiæ ex eodem fonte dimanarunt.

lem puero formam, ſecunda liberalitatem, tertia invida parſimoniæ crimen adfixit. *Saxo* l. 6. p. 102. Cum vero templorum recentior ætas ſit, non incongrue pro templo antrum poterit intelligi. Fœminæ etiam parturientes olim haſce Deas precibus adibant, ut facilius dolore ac onere levarentur, quemadmodum neque hodie aniles fabulæ deſunt vulgo de ſpectris ſub mulierum ſpecie ſexui parturienti opem ferentibus. *Brynhilldar quida:*

Biargrunar skalltu kunna
Ef þu biarga villt
Oc leysa kind fra konom
A loſa þær skal riſta
Oc of lido ſpenna
Oc bidia þa diſir duga.

i. e.

Runas auxiliatrices calleas,
Si auxiliari velis (puerperis)
Partumque faciliorem reddere;
Hæ in vola exarandæ
Artusque tum vola palpandi
Ac a Deabus (Diſir) auxilium petendum.

conf. Bartholin. Antiq. Dan. l. 4. c. 1. p. 613.

§. XXV.

Quænam sit Domus Divina. §. XXV. Domus divinæ elogio, quod tum in noſtra Inſcriptione, tum aliis frequenter occurrit (nonnunquam etiam ſolis literis initialibus I. H. D. D. indigitatur) non alia mactatur, quam Imperatoria familia, pro cujus ſalute ac honore ſubditi vota ſuſcipiebant reddebantque. *Imperatorum inſana ambitio. Ejus initia & progreſſus.* Ut primum enim ſub jugum miſſa fuerat libertas Romana, aſſentatio ſervilis in Principum aulis eum locum occupavit, quem patriæ amor ante tenuerat, ipſisque Imperatoribus (ut fragilis eſt ad credenda, quæ ipſi blandiuntur, humana natura) perſuaſit, ineſſe illis aliquid divini. Crediderim nonnullos, quamlibet conditionis ſuæ ſatis conſcios, ſuis tamen rebus haud alienum duxiſſe, ut numina crederentur. CAESAR ipſe in amitæ laudatione pro roſtris jactaverat, ejus maternum genus a regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus conjunctum eſſe. *Sueton. in Jul.* c. 6. Sedes tamen ipſius aurea in curia & pro tribunali, thenſa & ferculum Circenſi pompa, templa, aræ, ſimulacra juxta Deos, pulvinar, flamen, Luperci, appellatio menſis a ſuo nomine tantum

inter

inter alia populi odium in ipſum concitaverunt, ut juſte cæſus exiſtimatus ſit. *ibid.* c. 76. recenti ſcilicet libertatis memoria. AVGVSTI tempore ea peſtis radices quodammodo egit, cum non ſolum Apollinis filium dicerent, qui Principi huic blanditiis adrepere nefas non putarent, ſed ipſe etiam talem ſe haberi vellet. v. *Sueton. in vita ejus c.* 94. & 70. Exſtant tamen numismata Auguſti, quorum pars averſa Apollinem ſedentem exhibet. Adſcriptum hincinde CAESAR. DIVI. F. plane ut ambiguum ſit, Divine Julii an Apollinis, inter inſcriptionem medii, ſe dicere velit filium. Scilicet nondum in omnium animis patrios mores adeo exoleviſſe intelligebat, ut honores cœleſtes a cive paulo ante æquali arreptos æquo animo pati potuiſſent. (*h*) Neque ipſi Romani omnem pudo-

h) Templa Auguſto in Aſia æque ac Gallia decreta novimus. Ea vero non ut Deo conſecrata fuiſſe ex eo elucet, quod Proconſules etiam eo honore coli ſolenne erat. vid. *Sueton. in vita Aug.* c. 52. Ipſe præterea Auguſtus, qua videri volebat civilitate, ea in nulla provincia niſi communi ſuo Romæque nomine recepit, in urbe autem (Italiaque etiam, teſte *Dione*) pertinacisſime abſtinuit hoc honore, atque etiam argenteas ſtatuas olim ſibi poſi-

pudoris ſenſum adeo depoſuerant, ut directis verbis Deum compellaſſent. (*i*) Quare cum e Græcia reverſo aram ſacrarent, FORTVNÆ REDVCI tantum inſcripſerunt ambiguo titulo, & tam ad Fortunam Deam, Comitem Auguſti, quam ad Principem ipſum flexibili. (*k*) Invaleſcente inde Dominorum urbis

tas conflavit omnes exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit. Sueton. l. c.

i) quamquam adſcitum & impoſitum *Auguſti* ſive *Divini & Sancti* cognomen jam quid humanam conditionem excedens inferebat.

k) Ejusmodi titulos plures Inſcriptiones ſubſequentium Imperatorum ſiſtunt, quarum nonnullæ haud perplexe Deam Fortunam innuunt, ut Divionenſis:

J. O. M. ET
FORTVNAE
REDVCI. PRO
SALVTE. ITV ET
REDITV. TITI
FL. VETERIS
PATRONI

apud *M. J. Guenebauld* in opuſculo cui Titulus: *Le Reveil de l'Antique Tombeau de Chyndonax, Prince des Vacies, Druides, Celtiques Diionnois avec les ceremonies des anciennes Sepultures. imprimé* 1623. 4*to. cap.* 19. p. 134. qui libellus, quanquam ſpurium plane monumentum explicat, (ut alibi fuſius monſtrabimus) ſuperficiariam etiam Autoris eruditio-

urbis potentia, ſubditisque gravisſimæ ſervituti adſuetis, utrique omnem, quæ ſupererat, verecundiam exuerunt. Memorat *Eutropius Breviar. Hiſt.* l. 7. c. 15. DOMITIANVM ſe primum Deum adpellari jusſiſſe, cui tamen nummi æque ac marmora refragantur, e quibus conſtat, jam CALIGVLAM & NERONEM id nominis adfectaſſe. Et ille imprimis Templum Hieroſolymitanum impia profanatione ſibi voluit ſacratum titulo Jovis Illuſtris Novi Caji. vide *Philonem Legat. ad Cajum.* DOMITIANVM autem eo procesſiſſe veſaniæ, ut cum procuratorum ſuorum nomine dictaret epiſtolam, qua aliquid edicebat publiceque imperabat, ſic inceperit: *Dominus & Deus noſter ſic fieri jubet*, ex *Suetonio* diſcimus *in vita ejus* c. 13. *conf. Plinii Paneg.* c. 2. Ex eo Imperatores paſſim *Sacratiſſimi* & *Diviniſſimi* adpellantur, ipſi de ſe, *noſtrum numen*: ipſorum diplomata *ſacræ, divinæ literæ*;

nem ubique prodit, ob raritatem tamen nonnunquam tanta (ut ita dicam) inſania fuit perquiſitus, ut in Auctione publica Bibliothecæ Sarraſianæ, Hagæ Comitum anno 1715. facta, ducentorum florenorum Belgicorum pretio venderetur. Nobis eum Illuſtris *de la Monoye*, Patris, benevolentia Lutetiæ conceſſit.

ræ; aula *ſacrum palatium*, *domus divina*; *ſacræ leges*, *ſacrum patrimonium*, *ſacrum ſtabulum*, *ſacræ largitiones*; quin imo Imperatorum *veſtigia ſacra*; Principis reſcriptum, *ſacrum Oraculum* (Juſtiniani ſcilicet ipſius §. 11. I. de Adopt.) &c. in legibus Romanis ad nauſeam usque frequentia occurrunt. Orbiculati quoque radii quibus divinæ Trinitatis perſonæ Sanctique hodie inſigniuntur, in gentilium etiam Principum nummis & imaginibus habentur, quos innuit *Lucanus lib.* 7. v. 458. de Cæſaris Apotheoſi:

Fulminibus manes, radiisque ornabit, & aſtris.

COMMODVS in literis ad Senatum ſe *Romanum Herculem* nominabat, teſte *Dione*, atque ad eum referenda Inſcriptio Gruteriana P. XLVIII. n. 10. HERCVLI ROMANO, (*l*) & ſimilia nummorum elogia apud *Johannem Vaillant.* (*m*) *Hercules*

l) conf. *Joach. de Sandrart in Stockau Admiranda Statuariæ* p. 70. *Boiſſard. Antiqq. Tom.* III. 101.

m) *in numismatibus præſtantioribus æreis Tom.* I. p. 212. & *Tom.* II. *de argenteis & aureis* p. 193. *Caroli Patin Imperatorum Roman. numism. ex ære mediæ & minimæ formæ.* Pariſ. 1697. *fol.* p. 209. *Joh. Harduini Opera Selecta* p. 793. *Hubert Golzii Oper.* T. I. p. 7.

cules Commodianus vocatur in nummo rariori apud *Ludovicum Savot* p. 381. (*n*) *Jovem exsuperantissimum* etiam (tanquam omnes alios Joves post se longe relinquentem) adpellare videtur nummus ap. *Jo. Vaillant* l. c. T. II. p. 194. cujus inscriptio est JOVI EXSVP. Ita autem legendum esse monet marmor egregium, quod repertum in agro Wiltenburgensi prope Trajectum ad Rhenum pondus 1400. vel 1500. librarum æquat, & post mortem Joh. Georgii Grævii ad amicum nostrum integertimum ENGELBERTVM VAN ENGELEN, Meg. D. Ultrajectinum, virum singulari humanitate & eruditione commendandum pervenit, in cujus ædibus id multoties contemplari nobis facultas fuit:

Oiselii Thesaur. Numismatum antiquorum Tab. 44. p. 234. seq. *Spanhem. Epist.* 4. *ad Morell.* §. 2. p. 240. & *in opere egregio de usu & præstantia Numism. edit. Londin.* 1706. p. 562.

n) Discours sur les Medalles antiques par M. Lovis Savot Medicin du Roy. Paris. 1627. 4.

JOVI. O. M. SVMMO
EXSVPERANTISSIMO
SOLI. INVICTO. APOLLINI
LVNAE. DIANAE. FORTVNAE
MARTI. VICTORIAE. PACI
C. ANTISTIVS. ADVENTVS
- - EG. AVG. PR. PR. DAT.

conf. *Reinef. Synt. Art.* CCXLIV. p. 226. *Spon. Miſcell. erud. Antiq. Sect.* III. p. 72. qui aliam etiam Inſcriptionem Romanam pag. 71. adducit eodem *Jovis Exſuperantisſimi* elogio inſignem. GETA & CARACALLA vocantur *Novi Soles* in Græca nummi Inſcriptione apud *Morellum in Specim.* p. 26. Fœminæ etiam ad omne malum pronæ huic exemplo non defuerunt. JVLIA SABINA enim *Nova Ceres*, JVLIA PIA *nova Veſta* nuncupatæ ſunt notante *Bonarota in ſuis Obſervat.* p. 40. 70. Statuam JVLIAE AVGVSTAE, (quam adulteriis tamen famoſam refert Æl. Spartianus) *Cereris* habitu exhibet *Laurentii Begeri Spicilegium Antiquitatis* p. 166. Alia plura Imperatorum numiſmata habemus inſignata *Neptuno Reduci, Soli Conſervatori Aug., Apollini Conſ. Aug., Jovi & Hercu. conſer. Augg., Jovi conſervatori, Marti conſervatori, Herculi Pacifero, Jovi Juveni*; ex parte fœminarum

Matri

Matri Deûm, Junoni, Dianæ, Cereri, Junoni Reginæ, Veneri cœlesti Augustæ, &c. quæ an ad Deos cœlestes pertineant an ad Principes in ambiguo est, idque fortasse de industria. Clarior res est ex Inscriptionibus, quæ ostendunt, Principes a Diis sibi adscivisse denominationes, ita ut DIOCLETIANVS se ipsum diceret *Jovium*, & MAXIMIANVS *Herculeum*. Documento est Inscriptio Clunensis Hispaniæ in pulchra columna apud *Gruter. Pag.* CCLXXX. n. 3:

DIOCLETIANVS. JOVIVS. ET
MAXIMIAN. HERCVLEVS
CAES. AVGG.
AMPLIFICATO. PER. ORIEN
TEM. ET. OCCIDENTEM
IMP. ROM.
ET
NOMINE. CHRISTIANORVM
DELETO. QVI. REMP. EVER
TEBANT.

conf. *ib. n.* 4. &. P. CCLXXIII. n. 7. ubi sequens, lapis:

D. N. C. AEMILIANO FOR
TISSIMO. PRINCIPI
HERCVLI CONSERVATORI

Quis hic sit Æmilianus *Panvinius* nos

edocet: *Sub. A. V.* 1014. *in Ægypto Auguſtus vocatus mox trucidatus.* Fulvium Æmilianum Ægypti Præfectum Imperantibus Valeriano & Gallieno memorat *Euſeb. Hiſt. Eccl.* lib. 7. c. 10. In marmoribus honori Imperatorum conſecratis nihil frequentius, quam formula NVMINIBVS MAIESTATIQVE EORVM, interdum expreſſe, interdum his literis D. N. M. Q. EJVS. h. e. Devotus Numini Majeſtatique ejus. Exempla habes apud *Sertorium Urſatum Monument. Patavin.* p. 199. *Chorier.* l. c. l. 3. pag. 330. *Reineſ. Synt. Claſſ.* III. n. 37. 38. 39. 46. pag. 315. 316. 320. *Gruter.* Pag. CCLXXII. CCLXXXI. & paſſim.

Alia Inſcriptio de Mair.

§. XXVI. Ne vero ancipiti unius Inſcriptionis fidei ſententiam noſtram de MAIRABVS ſuperſtruere videamur, aliam quoque in ſcenam producere non abs re fuerit, quæ in urbe Lingonum exſtat honori Domus Divinæ iterum dicata:

H. D. D.

H. D. D.
DEABVS. MAIR.
IVLIVS. REGVLVS. MI
LES LEGIONIS. VI.
ANTONINIANE. A
ABSARIVS. EX VO
PRO. SE. ET. SVIS
V. S. L. M.

apud *Gruter*. Pag. XCII. n. 2. alia quæ pro nobis pugnant, inferius, cum de reliquiis gentilismi agendum erit, dabimus.

Reinesii Conjecturæ de inscriptione ad Matres pertinente, refutatæ.

§. XXVII. Ad Matres etiam Reinesius referre non dubitavit lapidem primo ſtatim obtuitu omnia alia magis indicantem, quam fœminas. Harum enim loquacitas propriis auribus non admodum amica credi poſſet. Eſt autem Patavinus his inſcriptus lineis:

AVRIBVS
B. D. D
PETRVSIA
PROBA
MAGISTRA
GALGESTI
HERMEROT.

 Vid.

Vid. *Gruter.* P. LXXXIX. n. 6. *Scalig. in indice & Pign. in libro Symbolarum Epistolicarum Patavii anno* 1628. *edito, Epist.* 38. *ad Albertinum Barisonum Abbatem. Marc. Zuer. Boxhorn. Emblem.* IX. qui aures inter Deas referunt nullo plane exemplo, meritoque inde a *Reinesio in Epistol. ad Hoffmannum* p. 51. confutati. conf. *ejusdem Ep.* 5. *ad Jo. Andr. Bosium* p. 22. & *præfat. Thomæ Crenii ad Museum Philologicum & Historicum* II. Neque tamen idcirco sententiæ *Reinesii* accedere possumus, MATRIBVS legendum censentis. Fidem enim Gruterianæ lectioni constare *Sertorius Ursatus Monument. Patavin.* (Patavii 1652. ed. fol.) p. 265. diserte adserit. (*o*) Unde non absonum fuerit statuere, hanc inscriptionem velut tabellam adpositam fuisse muneri Deæ dicato, sive uniones fuerint sive alius generis lapilli pretiosi. Explico enim cum *Gudio* AVRIBVS BONAE DEAE DICAVIT. Eodem plane modo quo Alexander Severus Imperator apud *Jul. Capitolinum: AVRIBVS VENERIS EOS* (duos uniones) *DICAVIT.* Lucem nostræ con-

Gentiles simulacra & imagines

o) De Magistra Galgesti habes conjecturas *Reinesii in Epist. ad Hoffmann.* p. 56. multis tamen scrupulis obnoxias.

conjecturæ adfulfuram fperamus ex Infcriptione alia Placentina, quæ aures vel fimulacra aurium argentea Minervæ confecrata exhibet apud *Gruter.* P. MLXIX. n. 1:

membrorum morbo adfectorum adpendebant ftatuis Deorum tutelarium, idque ex voto.

MINERVAE. AVG.
L. CALLIDIVS. PRIMVS
PRIXELLANVS. EX ARG.
LIB. II. ITEM. L. CALLIDIVS
PRIMVS. AVRES. ARGENTEAS
V. S. L. M.

conf. *Jac. Phil. Tomafinus in Lib. de Donariis ac Tabellis Votivis* 1639. *edito.* Scilicet cum morbo decumberent Ethnici vota, ut fieri folet, pro falute fufcipiebant, priftinæque fanitati redditi fignum vel fimulacrum ejus membri, quod malo præcipue adfectum fuerat, in tefferam gratitudinis numini, quod invocaverant, confecrare folebant, fimul ut fingularis numinis favor ac poteftas pluribus innotefceret. Et hæc funt figna, quorum mentio frequens in veterum monumentis occurrit, ut in fragmento marmoris Villæ Vizofæ in Hifpania exftante, quod alibi illuftrabimus:

ENDOVEL
SACRVM
ANTONIA. L.
MANLIO. LA
E. V.
SIGNVM ARGENTEVM.

Gruter. P. LXXXVIII. n. 8. Endovellico Deo ſacrum eſt, cui Antonia ſignum argenteum dicavit ex voto. Id enim ſibi volunt literæ E.V. (*p*) Philiſtinos etiam hac perſuaſione fuiſſe imbutos, patet ex 1. *Samuel*. V, 6. Hiſce enim ad veri numinis iram placandam id conſilii ſuggerunt eorum flamines, ut illi 5. aureas nates & 5. mures ex eodem metallo fabrefactos dedicarent, indices 5. principum, qui cum tota gente cruciatibus in illa corporis parte & calamitatibus a muris illatis tandem fuerant fracti.

quod probatur exemplo Philiſtinorum.

Trans-

p) Alias ejusmodi Inſcriptiones legas apud *Thom. Reineſ. Synt. Art.* LXXXIV. *Gruter*. P. CX. n. 3. P. XXXVII. n. 13. P. XXXVIII. n. 1. *Marc. Welſerum Oper*. p. 406. *Smetium fol.* CXLVIII. 24. quamvis non inficias eamus, ſignum non raro etiam pro ſimulacro Dei ipſius poni, interdum pro ſtatua quacunque. vid. *Plin. Epiſt*. l. 3. *Epiſt*. 6. & *Lib*. 9. *Ep*. 39. *Phil. a Turre Monumenta veteris Antii Romæ* 1700. 4. *edita* p. 259. ſeq.

Translatus ille mos e gentilismi tenebris in Christianorum cœtus, qui formas pedum, manuum, aurium, nasorum, mammarum, pudendorum &c. in templis suspendunt, tum pro gratia in illis membris jam recepta, tum ut ea in posterum etiam libera ab omni calamitate sub Sancti tutela adquiescant. Pauperes ligneis utuntur Symbolis, ditiores argenteis aureisve. Si gravior incubuit morbus picturæ integræ malum præsentantes adpenduntur, retenta etjam ex gentilibus monumentis & adscripta formula: EX VOTO. Et talem anno 1716. Heidelbergæ in templo Sodalitatis Franciscanorum animadverti. Nonnullis adjectæ conspiciuntur literæ P. G. R. Pro Gratia Recepta. Veteribus Christianis ejus generis dona dicebantur ἐκτυπώματα, & *Theodoretus Serm. V. de Martyr. Tom.*IV.p.6c6. primus fuisse videtur, qui perspicuam eorum injecit mentionem. Forte dicendum tunc erat, quod habet *Augustinus contra Faust. lib.* 10. c.21: *aliud est, quod docemus, aliud quod sustinemus: aliud quod præcipere jubemur, aliud quod emendare præcipimus, & donec emendemus, tolerare compellimur*. Illud

Ille mos ad Christianos etiam translatus.

plane

plane persuasum habemus, ejusmodi esse superstitiones, quas *indiculus Liptinensis* prohibet §. 29: DE LIGNEIS PEDIBVS VEL MANIBVS PAGANO RITV. ap. *Baluz. Capitul.* T. I. p. 151. nisi quis ariolari malit, materiam ligneam potius reprobari quam rem ipsam. Ligneos autem pedes de votivis illis donis intelligendos esse, ex eo patet, quod de fano idolisque a S. Gallo circa annum 527. Coloniæ destructis prodit *Schatenius* l. 5. *Hist. Westfal.* p. 303: *Hic*, inquit, *quo erat religionis fervore in Deum, conspicatus Agrippinæ fanum idolorum cultu adhuc frequens (visi enim in eo barbari gentili superstitione modo auri argentique dona, modo fercula ad potum vomitumque ebrii offerre: cultumque, quo nihil insanius, istic simulacrum inanis Dei, cujus, ut QVEMQVE ADFECTI MEMBRI DOLOR PRESSERAT, SCVLPEBAT IN LIGNO EFFIGIEM, SVSPENDEBATQVE OPITVLATVRO IDOLO) adrepto clam igne ad illud se contulit, admotaque flamma totum incendit.* conf. *Clariss. Herm. Adolph. Meinders in Antiqu. Sax. & Franc.* p. 212. seq.

Matres in multis lapi-

§. XXVIII. Quæ matres vocantur in monumentis jam addu-

adductis, in aliis etiam MATRONARVM adpellatione insigniuntur. Exstat Lomacii in Pario marmore haud longe a Novocomo Inscriptio dictis fidem faciens: *dibus etiam nominantur Matronæ.*

MATRON
V. S.
I. F. SIXTIVS
AGATHON.

apud *Grut.* P. XCI. n. 7. Lego: V*otum* S*olvens* J*ussit* F*ieri.* Dubius tamen, cum *Pighii* exemplar habeat FL. SIXTIVS.

§. XXIX. Vicomercati in agro Mediolanensi effossa arula, in cujus latere hinc inde patina & poculum, sequentia continet:

MATRONIS
L. S. A.
V. S. L. M.

Gruter P. MXVI. n. 5. Literæ L. S. A. in secunda linea videntur indicare L. *Statium Amandum*, cujus mentio etiam in alio Gruteriano lapide P. LIII. n. 3.

§. XXX. Salutiis in foro:

MA-

MATRONIS OMI
NITINVS. VIRIDEX
V. S. L. M.

Hanc inſcriptionem *Reineſius Art.* CCXXII. p. 213. de *Matronis Omnicinis* h. e. Vaticinis ſive fatidicis interpretandam duxerat atque adeo emendandam. Verum cognita genuina lectione, quam ex Alciatinis refert *Gruterus* P. MXVI. n. 6. conjecturis veritatem anteponere ſatius habuit. Genuina igitur lectio eſt: MATRONIS Q. MINITIVS VINDEX V. S. L. M.

De Matronis Aſericinehabus, Hamavehis &c.

§. XXXI. Alia monumenta *Matronis* ſacra præter ea, quæ inferius adducemus, habet *Gruterus* P. MXVI. n. 7. 8. & P. MLXXIV. n. 2. 3. 4. 5. De *Matronis Aſericinehabus*, *Hamavehis*, *Vacallinehis*, *Rumaehabus*, diximus in *Diſſ. de Dea Nehalennia* §. 36. 37. 38. 39. Leguntur dedicata monumenta *Nehis* & *Nehabus* æque ac *Matris* & *Matribus* vel *Matrabus*. *Matribus* etiam *Vacallinehis* legit *Thomas Leodius Origg. Palat.* p. 19. in eadem Inſcriptione, quam *Gruterus Matronis* ſacram exhibet. Forſan has Matronas cum Nehis conjunctas camporum ſimul fluviique præſides colebant. Præcipue

ana-

analogiam cum tribus Eddæ Matribus & Mairabus Mentensibus servat marmor Matronis Hamavehis inscriptum, quod tres fœminas sistit, conf. *Steph. Brœlmanni Epideigma sive Specimen Historiæ Civitatis Ubiorum. ed. Col. Agr.* 1608. *fol.* quem Matronarum numerum etiam retinet aliud apud eundem Matronis Gabiabus dedicatum.

§. XXXII. Ad Matronas etiam refero lapidem milliari uno ab Andernaco versus Eifaliam effossum:

Alius lapis emendatur & ad Matronas refertur.

JVNONIBVS. ET. MATERNIS
FRATRIBVS. INVICTRICIS. FOR
TVNAE. FILIVS.

e *Pighianis Gruterus* P MLXV. n. 6. *Reinesius* legit MA. TERSINA. ERASILINVS. VICTRICIS. Ego mallem loco *maternarum* lin. 1. reponere *Matronis*, ut eo magis cum *Junonibus* præcedentibus cohæreat sensus.

§. XXXIII. Has enim Romani divinis honoribus prosequebantur ut Deas unicuique mulieri præsidentes, quemadmodum viris genios tribuebant; unde etiam commode muliebres genios possemus nomi-

De Junonibus Romanorum.

nominare, quod clarum eſt ex *Plin.* l. 2. c. 7. *Senec. Epiſt.* 110. (q) Patet ſimul differentia Junonum Romanarum & Matrum Celticarum. Illæ enim ſingularum mulierum tutelam agere credebantur; hæ integras regiones numine ſuo moderari.

Cur Junones & Matres adpellentur Auguſtæ.

§. XXXIV. AVGVSTARVM epitheton Junonibus adjectum induxit nonnullos, ut crederent, adulatione id factum, Imperatricesque ſimul ſubDearum nominibus fuiſſe cultas. vid. *Phil. a Turre monumenta Veteris Latii* p. 305. Cui ſententiæ quamvis non plane adverſer, cum Principum arrogantia ſtudiaque adulatorum ex ſuperioribus (§. 25.) ſatis mihi ſint perſpecta, in pauciſſimis tamen locum habere arbitror, JVNONESque AVG. aut deGeniis Auguſtarum, aut de Junonibus vel geniis ipſis *Auguſtis* ſive *divinis* intelligendas. Ea enim vocis genuina ſignificatio, neque *Matres Auguſtæ*, quæ toties in Inſcriptioni-

q) Inſcriptiones Junonibus ſacræ habentur duæ in *Jac. Sponii Miſcell. Erud. Antiqu.* p. 83. plures *ap. Gruterum* P. MCLIX. n. 2. 3. P. XLIX. n. 4. P. XX. n. 11. ubi *Junones Juliæ & Sextiliæ* memorantur. conf. *Golz. Oper.* T. I. p. 9.

ptionibus nostris, aliæ sunt quam mulieres divinæ, divino agitatæ impulsu vel furore, divinisque imbutæ mysteriis. (r) Vix Romanorum numen est, cui non adscriptum in marmoribus legas AVGVSTI elogium, non quod semper Imperatorum majestas sub Deorum nominibus simul fuerit adorata; multo minus ea de causa, quod numina Imperatoribus peculiaria isto titulo fuerint indigitata: (s) sed ut majestatem Diis propriam ea voce exprimerent monumentorum conditores. AVGVSTI *nomen*

r) Ignorantia enim & gravis allucinatio *Paradini* (*in Hist. Lugdun.*) qua inscriptionem superius adductam MATRIS AVG. &c. §. IX. de *Matre Auguris* explicandam esse contendit, eo solo nomine potest excusari, quod homini, cætera doctissimo, alia *Matris Augustis* diserte dicata monumenta inspicere non contigerit.

s) Hoc casu enim marmora clarius exprimunt Deorum tutelam, quam Cæsaribus præstabant, uti illud, quod in civitate Nannetensi in Aremoricis NVMINI. AVGVSTORVM DEO VOLIANO vel potius *Volkano* sacrum legitur apud Gruter. P. MLXX. IV. n. 10. conf. Histoire de Bretagne par Dom Gui Alexis Lobineau Prestre religieux Benedictin de la Congregation de S. Maur. edit. Paris. 1707. fol. Tom. II. p. 1. 2.

enim *ex ſua origine ſanctum & conſecratum ſignificat*, ait *Feſtus*. *Ovidius lib.* I. *Faſtor.* v. 609:

Sancta vocant Auguſta patres: Auguſta vocantur
Templa ſacerdotum rite dicata manu.

Quemadmodum plurimi lapides occurrunt *Apollini Sancto, Herculi Sanctiſſimo* &c. erecti.

Inde cum in Senatu tractatum eſſet, an Octavius, quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur, *ſanctius & reverentius* viſum eſt nomen Auguſti, *ut* ſcilicet, teſte Floro lib 4. cap. ult. *jam tum, dum colit terras, ipſo nomine & titulo conſecraretur.* (*t*) *Suetonius in vita Octavii cap.* 7: *quod loca quoque religioſa, & in quibus augurato quid conſecratur, auguſta dicantur* &c. *Dio lib.* 53. p. 507: *tanquam aliquid eſſet ſupra hominum conditionem. Nam quæ in honore atque cultu ſunt, ea Auguſta vocantur.* Multum autem roboris noſtræ ſententiæ addit *Ovidii* verſus 609. *Faſtor.* l. I. de ipſo Auguſto Cæſare loquentis:

Hic ſocium ſummo cum Jove nomen habet.

Adparet enim Jovem *Auguſtum* nominatum

t) Græci igitur jure meritoque σεβαςὸν ſua lingua dicebant, quem Romani Auguſti cognomine venerabantur.

tum fuisse ante Octavium, qui in societatem nominis per adulationem fuit adscitus. conf. *Phil. a Turre*, l. c. p. 264.

Alia marmora de fœminis Celtarum fatidicis agentia. De Virginibus.

§. XXXV. Nonnulla præterea marmora in eorum censum referenda putamus, quæ de fœminis Germanorum Celtarumque fatidicis in genere loquuntur. Unum exstat Viennæ Allobrogum in columna:

SANCTIS
VIRSINIDVS
CAP. AVIDVS
CAMPANA
POSVERVNT.

apud *Gruter*. P. CXII. n. 13. SANCTIS VIRGINIBVS enim legendum esse ex alia Inscriptione colligi potest, quæ apud eundem *Pag*. CXXI. VIRGINIBVS DIV. dicata est. Apud *Chorier*. l. c. linea 3. SAP. AVIDVS est.

De Campestribus.

§. XXXVI. Aliud anno 1677. in pago Bekinga Ducatus Würtembergici prope Hailbronnam erutum est:

CAMPESTRIB.
EX VOTO
C. SANCTINIVS
CAI. FIL. OVF.
AETERNVS PR.

apud *Spon. Misc. Erud. Ant. Art.* LXXXII. qui illud acceptum fert D. *Reichelt*, Professori Mathemat. Argentoratensi. Nos cum Sponio ita explicamus: *Matribus* sive *Matronis Campestribus* (camporum præsidibus) *ex voto Cajus Sanctinius, Caji filius, Oufentina tribu, Æternus Prætor.* Similem aram citat *Gruterus* P. MXV. n. 2. in hujus pagi vicinia, nempe in agro juxta Beningen contra Marbachum ultra amnem Nicrum inventam:

CAMPESTRIBVS
SACRVM.

Alium lapidem in eandem classem distribuendum Aventinus reperit in campis prope Phering, vicum Danubianum, & Otlingam arcem, ubi Celsus (*die Kelz*) oritur, haud longe Pinaburgio (Ponburg it. Lymburg) quod in tabulis publicis est *Epinaburgum*, forte ab Epona, stabulorum & equorum Dea, cujus mentio in eodem lapide injicitur:

CAM-

CAMPES ET
EPONAE ALAI
SATGHPCR QVI ET
AƎ BASSIANVS
CRRAFF V S L E M.

Aventin. Annal. Boj. p. m. 81. *Fabrettus* etiam in *Lib. de Aquæductibus* ſequentem Inſcriptionem dat:

SVLEVIS. ET. CAMPESTRIBVS. SACRVM
L. AVRELIVS. QVINTVS. 7. LEG. VII. X. GEMINAE
VOTVM. SOLVIT. LAETVS. LIBENS
DEDICAVIT. VIIII. K. SEPTEMBRE. BRADVA. ET. VARO. COS.

(*u*) In agris Matres primum fuiſſe cultas eorumque præſides habitas, illud quoque indicio eſt, quod Matres ipſæ in marmoribus poma & flores manu tenent, appoſito cornu copiæ, quæ cuncta fertilitatem terræ illis acceptam ferendam eſſe notabant. Neque legitimos conjecturarum terminos mihi videor tranſilire, ſi unius literæ tranſpoſitione ad *Matrem* Campeſtrem traham marmor quod *Schottus* in hortis Ant. Auguſtini

 vidit

u) conf. *Spon. lib. de aris ignotor. Deor.* n. 26. & *in Miſcell. Erud. Antiqu. Art.* LXXXIII. qui tamen in ultima linea perperam *Vero* habet pro *Varo*. Signum 7. linea ſecunda obvium in lapidibus frequenter occurrit notatque Decurionem.

vidit ipſe ac deſcripſit *in Obſervat. human.* l. 5. p. 32:

MARTI CAMPESTRI SACRVM.

Alias enim quis ille Campeſtris Mars ſit nos fugit.

Romani homines etiam Matres noſtras colebant.

§ XXXVII. Quod ſi quis a locis inventorum quorundam horum lapidum argumentum deſumere velit, quo probet, campeſtres Deas Romanis non fuiſſe incognitas, nos quidem non adeo habebit refragantes, cum idololatriæ ſpecies in diverſis plane gentibꝰ convenire multaque habere communia ſatis ſimus edocti. Ita & Romani & Celtæ coluerunt Deum Tonantem, diverſis licet adpellationibus. Similiter Nympharum, Ignis, Terræ, Martis, Solis, Lunæ &c. cultus utriſque fuit communis. In aliis tamen alia adjecit nova ſuperſtitionum & læta ſeges. Plura etiam ex peregrinis ſacris in ſua transtulere Romani, quod ultimum in Matrum cultu (quas Romanos ipſos conſuluiſſe & oracula ab iis expetiiſſe, ex Vopiſco in vita Aureliani c. 44. certiores ſumus) etiam factum eſſe ex nominibus Romanorum, quæ in lapidibus obvia habemus, ſuſpicor. Id autem an Pertinacis demum

mum & Severi tempeſtate factum ſit, cum *Chorierio* l. c. l. 2. p. 131. definire non auſim. (w)

§. XXXVIII. Vidimus hactenus lapides generalem ac vagam Matrum mentionem ſiſtentes, nunc ad eos deveniendum, qui peculiaria urbium vel regionum adjecere nomina, quas illæ Matres tutela ſua ac præſidio fovebant. Principem locum tenet Inſcriptio Lugdunenſis *Auſanis Matronis & Matribus Pannoniorum & Delmatarum* ſacra apud *Spon. Antiqq. Lugdun.* p. 17.

Speciatim in lapidibus nominantur Matres Auſanæ, Pannoniorum & Delmatarum.

w) A Matribus Celticis plane abhorret *Dearum Matrum fanum* in Sicilia apud Euguinos, vid. *Plutarch. in Marcello.* Hoc enim Matri Magnæ & Matri Idææ jure meritoque adſcribit *Cicero* IV. & V. *Verr.* Has Matres *Diod. Siculus lib.* 4. p. 279. ſeq. ex Inſula Creta, in qua præcipua cultæ erant religione, translatas perhibet. Addit fabulis proditum eſſe, ab iis Jovem clam Saturno nutritum fuiſſe, in cujus meriti gratiam ad cœlum evectæ & inter ſidera collocatæ, urſarum nomen obtinuerint. Atque hæ erunt Matres, de quibus Græcam brevem Inſcriptionem intelligo: APHI MHTPAΣI KAI ΔΙΟΣΚΟΡΟΙΣ, Marti, Matribus & Jovis filiis Caſtori & Polluci. apud *Spon. Miſcell. Erud. Ant. Art.* LXXVIII.

PRO SALVTE DOM
N̄. IMP. L. SEPT. SEVERI
AVG. TOTIVSQVE DOMVS
EIVS AVFANIS MA
TRONIS ET MATRIBVS
PANNONIORVM ET
DELMATARVM
TI. CL. POMPEIANVS
TRIB. MIL. LEG. I. MIN.
LOCO EXCVLTO CVM
DISCVB†ONE ET TABVLA
V. S.

Hic lapis Lugduno nunc Royam uno & dimidio milliari Gallico a Lugduno ſitam translatus eſt, integerque legitur, unde cum *Paradinus, de Rubys & Gruterus* eum tanquam fragmentum allegent ultimis quinque lineis mancum, credendum eſt, eum illorum ſcriptorum ætate dimidia ſui parte adhuc terra fuiſſe obrutum. conf. *Spon. Miſcell. Erud. Antiq. Art.* LXXXI. p. 107. *Fabrettus* p. 1. *Meneſtrier Hiſt.* p. 128. Sine abbreviationibus vocumque compendiis ita legendus foret:

Pro

Pro ſalute Domini noſtri Imperatoris Lucii Septimii Severi Auguſti totiusque domus ejus, Auſanis Matronis & Matribus Pannoniorum & Delmatarum Tiberius Claudius Pompejanus Tribunus militum Legionis Primæ Minerviæ, loco exculto cum diſcubitione & tabula votum ſolvit. Legio Prima Minervia in pluribus Lugdunenſibus Inſcriptionibus memoratur, quod indicio eſt, eam ſæpius hic in hibernis fuiſſe, lapidemque ipſum ibi primo erectum. Diis tamen Topicis etiam extra fines regionesque, quæ numini ipſorum commiſſæ erant, vota ſuſcepta fuiſſe & ſoluta, ex pluribus monumentis obſervavi; unde nec aliena putanda Pannoniorum & Delmatarum mentio in lapide Lugdunenſi. (*x*) Diſcubitiones idem ſunt quod epulæ quotannis ad defunctorum tumulos habendæ, de quibus abunde jam alibi dictum eſt, translatæ etiam in Chriſtianorum cœtus Martyribusque magno cum abuſu & ſcandalo celebratæ. (*y*)

x) *Delmatæ* dicuntur pro *Dalmatis*, quemadmodum etiam in Lapide Romano apud *Gruter*. Pag. XCVI. n. 1. legimus: BELLO DELMATICO.

y) vid. ſupra tradita. De iis queritur *Auguſtinus cont. Fauſt. lib.* 10. cap. 21: *qui ſe in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis appro-*

Quænam sint Matres Aufanæ.

§. XXXIX. De Matronis Aufanis autem hæc addit *Sponius in aris ignotor. Deor. Thesauri Græviani Tom.* VII. p. 252: *Eæ Aufanæ Matronæ in Pannoniis Dalmatiaque notæ*, (quod inscriptio minime indicat) *salutisque Severi custodiam habentes, quæ fuerint, ignorare facilius est quam detegere. Reinesius Synt. Art.* CLXXV. p. 188. TANFANIAS dicendas putans, ad Deam Tanfanam, cujus templum celeberrimum apud Marsos erat, (teste *Tacit. Annal.* l. 1. c. 51.) refert. Confutatur vero duobus marmoribus, quæ *Aufaniarum* lectionem confirmant. Gallos Minervam sub *Onvanæ* nomine coluisse perhibent Scriptores; verum qua ratione illa ad Matres nostras trahenda sit, non video. Melius certe faciunt, qui ad numina Topica referunt, quamlibet oblita nunc & forte eversa plane propria earum sede. Quamquam,

bari possunt, cum eos, etiamsi in domibus suis id faciant, sana doctrina condemnet? sed aliud est, quod docemus &c. Idem *de Morib. Eccles.* l. 1. c. 34: *Sepulchrorum & PICTVRARVM ADORATORES novi multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas CADAVERIBVS exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliant, & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni.*

quam, ut verum fatear, neque horum ſententia mihi probatur omnino. Scrupulum movet marmor Auſanis Matronis in regione a Lugdunenſi multum diſſita erectum, atque prope Noviomagum erutum, quod §. ſeq. dabimus. Crediderim igitur *Matres Auſanas* nomine non alias referre quam *Campeſtres*, quas modo luci reſtituimus. FAN enim Dominum & Deum ſignificat veteribus. (z) AUE, altera

z) *Ut in Ulphilæ Evangeliis Luc.* 2. v. 29: *Nufraleitas skalk þeinana frauginond FAN.* h. e. nunc dimittis ſervum tuum exultantem Domine! *Luc.* 1. v. 66: *Jah than handus FANINS vas mith imma.* h. e. etenim manus Domini erat cum illo, & *verſ.* 28: *FAN mith thus*, i. e. Dominus tecum. *Matth.* 7. v. 22: *Managai quithand in gainamma daga: FAN, FAN*, i. e. multi mihi dicent in illa die: Domine, Domine! *Marc.* 12. v. 29: *FAN Goth unſar, FAN ains iſt*, Dominus Deus noſter Deus unus eſt. conf. *Luc.* 7. v. 6. 46. *Matth.* 9. v. 38. & *cap.* 5. v. 33. *Marc.* 1. v. 3. & *Verel. peculiar. libell.* Inde in *Hervarar Saga* c. 19. p. 177. Rex dicitur *GVNFANI*, h. e. gentis vel populi Dominus. Et conveniunt origine cum ea voce Græcorum *Pan*, Latinorum *Fauni*, Polonorum, Bohemorum & Ungarorum *Pan*, *Bannatus* & *Bannus* e. g. *Croatiæ*, Tartarorum *Han* vel *Chan*, Perſarum *Chan*. Singulæ enim Dominum denotant, facili & frequen-

Fan quid ſignificet.

altera compoſitæ vocis Aufanarum pars, in plurali numero AUEN, & nunc & olim Germanis Celtisque notavit valles lætas perennibus ſecatas fontibus aut amnibus. Inde tot urbium villarumq; denominationes in AU deſinentes ſitumque & naturam locorum indicantes. (*a*) Quo

tisſima prorſus inter gentes harum literarum permutatione. Domini inſigne ſive vexillum, Germanis *Fahne* dictum, ab eodem fonte dimanat. Imprimis ad Matronas noſtras pertinet, quod *FÄNNA* fœminam illuſtrem notat in *Hervar. Saga* c. 10. p. 117. *FÄNTA*, virginem honeſtam.

a) Comprobant id Arau, Brunau, Buchau, Burgau, Deſſau, Gartau, Grabau, Güſtrau, Buzzau, Hanau, Ilmenau, Hagenau, Paſſau, Ratenau, Thurnau, Zwickau &c. Etymon genuinæ vocis repetendum ab *Ahis* ſive *Ahvis*, aquis & fluminibus, quæ ſæpius etiam Auen efferuntur, ut in vocibus Donau, Muldau, Trau &c. Ipſa Geldriæ pars, in qua marmor mox adducendum inventum eſt, quæque caput regionis habet Noviomagum ad Vahalim, *Betau* dicitur, vallis fertilior, in oppoſitione portionis alterius ejusdem regionis, *Velau* dictæ, h. e. ſterilis minusque frugiferæ. Ab illa originem trahit *BATAVORVM* nomen, quod in ſingulari numero legitur BATAVS in *Inſcript. Reineſ. Synt.*

Quo pacto MATRES AUFANAS habemus vallium & pratorum Deas præsides, Dominas. (*b*)

§. XL. Alterum monumentum de Matronis Aufanis vel Aufaniis (nam *Aufaniis* etiam in præcedente Inscriptione legit *Mestrier* l. c.) agens Noviomagi anno 1628. repertum est atque ex ædibus Johannis Smetii in curiam translatum, ubi superioris ambulacri muro insertum cernitur:

Aliud monumentum de Matronis Aufaniis.

MATRONIS
AVFANIABVS
T. ALBINIVS
JANVARIVS
E. L. M.

vid.

Claff. IX. n. 74. & 73. p. 579. In vetustis tabulis publicis ipsa regio *Bathua* & *Battua* vocatur.

b) Nam Dominarum expresso nomine ipsæ Matres etiam veniunt in lapide Albæ Juliæ (cujus vicinia quoque nobis dedit monumenta Matribus dedicata, ut supra vidimus) in arce:

Matres etiam Dominæ dicuntur.

MESTRIVS. MARIINVS
PICTOR. CONSTITVIT
PRO. SALVTE. SVA. ET
SVORVM
FANVM. DOMINAR.

Gruter. e Scaligeri Schedis P. XC n. 4.

vid. *Joh. Smetii Antiquitates Neomagenses*, pag. 91. seq. (*c*) JANVARIVS Romanorum nomen est, frequens marmoribus, cognomen Aureliorum, Flaviorum, Pomponiorum & hic Talbinii vel T. Albinii. *Aurelius Januarius* consul fuit A. V. C. 580. *Pomponius Januarius* Consul Herculii collega fuit. *Flavius Januarius* occurrit in ff. de Solut. & liberat. Smet. l. c. *C. C. Aufidius Januarius* in lapide Romano apud *Laurent. Begerum Spicileg. Antiqu.* p 97. T. AITIVS JANVARIVS in marmore Clivensi hactenus inedito, cujus copiam nobis fecit Doctiss. & Reverendissimus M. JOH. KAYSER, Ecclesiarum Clivensium Inspector:

MER-

c) conf. *Spon. Miscell. Erud. Antiq.* p. 107. *Reines. Synt. Art.* CLXXV. p. 188. *Jo. Schmith Oppidum Batavorum* p. 110. Lineæ ultimæ litera prima vetustate propemodum tota exesa est, ita ut E non modo, sed S. etiam & F. legi possit, interpretatione eadem manente *Erexit*, *Solvit*, *Fecit*, *Lubens*, *Merito*.

MERCVRIO
M. C. P. V. S. L.
I. O. M.
T. AITIVS IANVARIVS
T. L. ACCEPTVS RETOM
AI. FRAT. V. S. L. M.
— — — VITAL — — —
— — — PER — — —
— — — ILLEC — — —
— — — VLVERE — — —
— — — VNONI — — —
— — — VAE PRO— — —
— — — EXT. HVL— — —
— — — NTINI — — —
MERVRIO
O. M. C. V. S. L. M.

De Heris Auſcis.

§. XLI. Pertinent in hanc Matrum claſſem HERAE AVSCAE vel *AVSCORVM*, quarum memoriam poſteris transmiſit lapis in Aquitania effoſſus:

FANO HER. AVSC.
ORRITSHE. SACRVM
G. VAL. VALERIANVS

Spon.

Spon. Miſcell. Erud. Ant. Art. LXXX. p. 106. & *in aris ignotor. Deor.* Tom. VII. Theſauri Græviani p. 252. (*d*) AVSCI quinam fuerint, diſcimus ex Pomp. Mela, qui *Aquitanorum*, inquit, *clarisſimi ſunt Auſci.* Quod confirmat *Ammianus* Marcellinus: *Novempopulanos commendant Auſci & Vaſades.* Ita etiam Cæſari vocantur. *Auſcii* Straboni ſunt, Ptolemæo & vetuſto Autori notitiæ Civit. Galliæ; Sidonio *Auſcenſes.* Pars regionis illorum hodieque nominis reliquias *Auſch* ſervat, & Solenſes *Aux-ac* vocantur vicinis Navarræ populis. Syllaba AC articulus eſt. Notandumque lapidem noſtrum effoſſum eſſe in Vice-Comitatus Solenſis editisſimo monte, cui ſacellum B. Magdalenæ montis nomen fecit.

d) Fatetur *Sponius*, ſe hanc Inſcriptionem ex *Arnaldo Oihenarto* deſumſiſſe, & hic tamen multis locis diverſam exhibet *in Notitia utriusque Vaſconiæ* tam Ibericæ quam Aquitanicæ pag. 445.

FANO
HERAVS
CORR†SE
H-E SACRVM
G. VAL. VALE
RIANVS.

fecit. (e) HERA alias Græcis *Juno* eſt, ut in *Inſcript. Reineſ.* XXXVIII. *Claſſ.* V. p. 378. Hic autem Heras adpellat lapis, quas Cæſar Matres familias nominat. Cui ſententiæ favent lapides in vicinia Auſcorum, Vaſione nempe Vocontiorum effoſſi Matribusque dicati, Vide ſupra §. 13. (f)

De Matronis Gabiabus.

§. XLII. MATRONAS GABIAS aliquot ſiſtunt lapides Coloniæ Agrippinæ detecti, quos *Stephanus Brœlmann* publici juris fecit in libello non ubivis obvio, cui titulus: Epideigma ſive Specimen Hiſtoriæ Civitatis Ubiorum. Coloniæ Agrippinæ edito 1608. *fol.*

Ee MA-

e) Ab hiſce Auſcis plane aliena eſt *Oſca* urbs Illergetum in Hiſpania Tarraconenſi, nunc *Hueſca*, cujus memoria nummis antiquis celebratur inſignitis VV. OSCA, h. e. Vrbs Victrix Oſca, interpretante Antonio Auguſtino. conf. *Plin. Hiſt. Nat.* l. 3. *Joh. Foy Vaillant Numiſmata ærea Imperatorum, Auguſtarum & Cæſarum in coloniis, municipiis* &c. *percuſſa. edit. Pariſ.* 1697. *fol. pag.* 79.

f) *Vaſionentium* ſive *Vaſienſium* ipſorum ut & *Vaſionis* Dei meminerunt nonnulla monumenta extantia in libro: *Voyage Litteraire de deux religieux Benedictins de la Congregation de Saint Maur. à Paris* 1717. 4. *pag.* 305.

I.) MATRONIS
GABIABVS
C:ELORIVS IVS
V. S. L. M.

Sponius in Miſcell. Erud. Ant. Art. LXXIX. p. 106. linea 2. legit CELOR. JVSTVS.

II.) Fragmentum eſt:

RONIS. GA
BIABVS SVETON
CERTVS ET PAT
ERNVS. V. S. L. M.

ita idem exhibet *Sponius*. l. c.

III.) itidem fragmentum eſt, Matronas tres ſiſtens cum numero Matrum Eddæ aliarumque plane convenientes:

GABIABVS
C. CAMPANIVS
VICTOR L. T. M. P.
F. , , , , ,

neque aliter apud *Sponium* l. c. legitur.

IV.) GABIABVS
VICTOR STI
RRI. S. L. M.

Brœlmann. l. c. GABIAS Colonienſes ignoro. De Gabiis Italiæ vid. *Strab. Geogr.*

Geogr. l. 5. p. 363. Cultum Germanicarum Matrum ad has ſucceſſu temporis fuiſſe tranſlatum admixto Veneris nomine non auſim pro certo affirmare. Ita tamen videri poſſet lapidem Sagarolæ Gabiorum olim XX. lapide ab Urbe repertum intuenti:

VENERI. GABI
NIAE. ET ALBAN
AE. SANCTAE &c.

Verum cum hic non niſi unica Venus Gabinia occurrat, in priorem incertitudinem aut potius ignorantiam relabitur ingenium.

De Matribus Vapthiabus.

§. XLIII. Iisdem tenebris premuntur MATRES VAPTHIAE in lapide ad Rhenum alicubi effoſſo:

IN. H. D. D.
DIS. DEAB. Q. OMNIB
MATRIBVS. VAP
THIABVS. ET. GENIO
LOCI. SACRVM. C
TAVRICIVS. VE
RVS. B--F. CoS. PRO. SE
ET. SVIS. V. S. L. M.
POSVIT. ET. DEDI

Gruter. P. XC. n. 10.

De Matribus Gallaicis. §. XLIV. In clariore luce positæ sunt MATRES GALLAICAE, de Gallæciæ, Provinciæ Hispanicæ fœminis & Deabus Tutelaribus procul dubio intelligendæ. Hujus incolæ enim veteribus *Gallaici* & *Callaici* promiscue dicuntur. conf. Strabo. Martial. l. 10. Epigr. 16. v. 3:

Accipe Callaicis quidquid fodit Astur in arvis.

Lapis inventus est Corunnæ in eadem regione:

T. FRATERNVS
MATRIBVS
GALLAICIS
V. S. L. M.

apud *Gruter.* l. c. n. 9. & *Gole.* Tom. I. p. 11. Smetius in Inscriptionum volumine lin. 1. habet *Fraternius*, Reinesius *Privernius* legendum conjectat. Nos Gruterianam lectionem *Pighii* testimonio suffultam non temere abjiciendam putamus.

De Matribus Gerudatiabus. §. XLIV. Neque plus negotii facessent MATRES GERVDATIAE, de quibus marmor agit in Provincia, loco S. Esteves dicto effossum:

MA-

MATRIBVS
GERVDATIABVS
JVLIA MINIA
V. S. L. M.

Spon. Misc. Art. LXXVI. Neque enim levis locorum distantia obstat, quo minus eas ad Deas præsides urbis Gerundæ in Catalaunia, quæ nunc Girona dicitur, referamus. Quam facile enim Catalaunus in Provincia commorans, imo Provincialis aliquis ipse Numini Catalaunensi votum reddere potuit? Quod *Sponius* simili a sua, quæ Pontificiorum est, doctrina desumto illustrat, in qua nefas non est, quin potius perquam familiare, ut homo Gallus, Italus &c. Divo Jacobo Compostellano sese devoveat. *Gerunda* dicitur *Plinio*, *Ptolemæo*, *Antonino* & *Prudentio*. Alii sed sublestæ fidei autores a Geryone derivant, indeque Gerionam dici malunt. vid. Lud. Nonnii Hispan. c. 89. p. 281. GERVNDENSIS est in veteri Inscriptione apud *Hubertum Golzium Oper*. T. I. p. 216.

§. XLV. Majore incertitudine laborant DEAE MALVISAE vel MALVISIAE, quas habet ara alta 13. pollices, lata 8. spissa 5. Coloniæ Agrippinæ exstans: *De Deabus Malvisis.*

IN. H. D. D.
DIABVS
MALVISIS
ET SILVANO
AVR. VERE
CVNDVS
ORDO. BRITO
V. S. L. M.

ex *Arnoldo Mercatore Gruterus Pag.* XCI. n. 6. atque ita *Pighius* & *Steph. Brœlmannus* ll. cc. Autores Indicis Gruteriani ex linea ſexta fingunt ordinem Britonum. Celeberr. *Gudius* legendum cenſet vel DOM. BRITO, vel OR*iundus* BRITO*nibus* vel OR*igine* BRITO. ORDinarium præterea Legionis *Britonum*, cujus alibi quoque fit mentio, intelligi poſſe addit, epiſt. ad Rupert. 21. p. 64. Cui tamen in eo accedere non poſſumus, quod pro *Malviſis* MATRIBVS legendum putat. *Malviſis* exſtare in lapide omnes, quotquot eum deſcripſerunt, & marmorarii tam ſupinam vel ignorantiam vel incuriam non adeo difficilis & fidem vix inventura conjectura deberet adſequi. Verum enim vero illud commune & proprium fere vitium eorum, qui Antiquitatum ſtudio operam navant ſcrupuloſa nimis verborum diligentia, ut

ſæpius

ſæpius malint vocabulum in omnes partes torquere, quam ignorantiam ingenue profiteri.

§. XLVI. Idem dicendum de MATRIBVS MOPATIBVS in lapide Noviomagenſi anno 1669. ad ripam fluminis eruto: *De Matribus Mopatibus.*

MATRIBVS
MOPATIBVS
SVIS
M. LIBERIVS
VICTOR
CIVES
NERVIVS
NEG. FRV.
V. S. L. M.

Spon. Miſcell. Art. LXXVII. p. 105. ex *Jo. Smetii Antiqu. Neomagenſ.* p. 91. *ſeq.* M. Liberium Victorem, Negotiatorem Frumentarium, Civem Nervium fuiſſe (qui populus partem Galliæ Belgicæ tenebat) facilius dixerimus, quam ubinam terrarum illarum locus ſitus ſit, a quo Mopatibus Matribus nomen inditum fuit.

§. XLVII. De MATRIBVS RVMAEHABVS alibi *De Matribus Rumæ-*

 dixi-

babus, Arsacis &c. diximus, & supra de DEABVS MATRIBVS TRAMAI. *Matronas Frisavas, Arsacas, paternas & maternas* nominat *Joh. Smetius Antiq. Neomag.* l. c: at neque explicationem addit neque monumenta, quæ illas indicent, aut loca monumentorum erutorum, ex quibus qualis qualis capi posset conjectura.

De Matribus Suebis. §. XLVIII. Matronas vel MATRES SVEBAS indicare mihi videtur fragmentum lapidis in Abbatia Divitensi, prope Ubios in opposita Rheni ripa:

Gruterus. P. XC. n. 12. e schedis Mercatoris, cum quibus conveniunt MStæ *Pighii*, conf. *Steph. Brœlmann.* l. c. versu 2. 3. *Scaliger* in Indice legit *Æmilius Primitivus.*

tivus. De Suevis & variis eorum migrationibus abunde egit *Cluver. Germ. Ant.* l. 3. c. 24. f. 38. neque attinet plura in hunc locum congerere. SVLEVAS in marmore ſuperius adducto §. 36. occurrentes, ſi quis in SVEVAS velit convertere, ut cum Matribus Campeſtribus conveniant, & aliqualis modo lux voci cætera obſcurisſimæ accedat, nos non experietur repugnantes.

§. XLIX. MATRES TREVIRAS, ab urbe Trevirorum dictas, primi nos in lucem producemus. Memorantur in lapide Clivenſi hactenus inedito duplexque votum continente, quem benevolæ Doctisſimi Keyſeri etiam communicationi debemus: *De Matribus Treveris.*

I. O. M. CONSERVATORI
TERTINIVS VITALIS MIL.
LEG. XXX. V. V. SALIB. PRAEF.
PRO SE ET SVIS V. S. L. M.
VI. KAL. MAIAS LVPO ET
MAXIMO COS.
MATRIBVS TREVERIS
T. PATERNIVS PERPETVS
CORNICVLAR. LEG. XXX
V. V. L. M.

De Præfecto Salibus & Corniculario.

Uno lapide ſimul vota perſolvebant, qui ad eandem pertinebant Legionem XXX. Victricem. Alter Salibus Præfectus, alter Cornicularius. Ille ſalis copiæ providebat, (*g*) eumque militibus diſpenſabat. Hic inter honorarios milites Tribunorumque & Centurionum beneficiarios erat, ita nominatos ab inſigni galeæ, quo a cæteris dignoſcebantur. (*h*) Loquimur autem de vetuſtis militiæ

g) Præfecti nomen latius patebat, atque in militia Romana ad auxilia & ſocios, non ad Legiones, qui Tribunis ordinabantur, primum pertinebat, quod conſtat ex *Plinio*, *Suetonio*, *Tacito*, *Cæſare*. *Præfecti annonæ & vigilum* præ aliis ſæpe occurrunt. *Præfectum Legionis Vegetius* memorat ejusque officium deſcribit 2. 9. Sed hæc adpellatio recentioris ævi eſt, in quod lapidis noſtri erectio incidit. *Lupus* & *Maximus* enim Conſules fuere A. V. C. 984. imperante Aurelio Severo Alexandro. Lapis Colonienſis *Matribus Suevis* dicatus, de quo §. 48. diximus, ejusdem fere ætatis eſt, erectus ſub Maximo & Æliano Coſ. A. V. C. 975. ineunte imperio M. Aurelii Severi Alexandri.

h) Cornicula enim inter ornamenta militaria fuiſſe patet ex *Livii* l. 10. qui refert Papyrium Conſulem equites omnes ob inſignem in bellis operam donaſſe corniculis, armillisque argenteis.

litiæ Romanæ temporibus. Subſecutis enim temporibus Cornicularius eſt, qui munus militare ſub Tribuno militum gerebat & corniculo præerat, quod in ordinibus tribuni idem erat, quod in acie cornu. Et ita adjutores corniculariorum nominantur in leg. 6. ff. de Jure immunitatis. Cominius tribuno militari Lectorio diem apud populum dixit, quod cornicularium ſuum ſtupri cauſa appellaſſet. *Valer. Max.* VI. 1. Inde *corniculo merere*, dixit *Suetonius de Grammaticis* cap. 9. de Orbilio Pupillo: *Deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit.* Clodianus cornicularius eſt apud *eundem in vita Domitiani* c. 17. In Inſcriptione Gruteriana igitur P. CCCCXXXI. *Corniculus* mendoſe pro *Corniculario dicitur.* Vox *Cornet*, nota in militia hodierna ab eo fonte latino deſcendit. (*i*) De Treviris plura

i) Poſteriore ævo Cornicularii etiam erant officiales ſive apparitores magiſtratuum, eorumque munus Corniculus dicebatur. *Lex I. Cod. de Apparit. Præfect. Prætorio* : *Præfecturæ CORNICVLARIOS, qui annis ſingulis exeunt, poſt transactos CORNICVLOS NOSTRAM ADORARE PVRPVRAM* volumus &c. & *Tit. De cohortalibus, principibus, cornicularii ac primipilariis.* conf. l. 2. ff. *de proxim. ſacror. ſcrin.*

plura habes, partim fabulosa in *Munsteri Cosmogr.* p. 80. (*k*)

De Matronis Vediantiabus. §. L. MATRONAS tandem VEDIANTIAS nobis prodit lapis prope Nicæam Provinciæ effossus:

MATRONIS
VEDIANTIABVS
P. ENISTALIVS P. F.
CL. PATERNVS CEMENELENSIS
OPTIO AD ORDINE 7. LEG. XXII.
PRIMIGENIAE PIAE FIDELIS
L. M.

Ex Peireskii schedis *Spon. Misc. Art.* LXXV. & *in aris ignotor. Deor. ap. Græv.* T. VII. p. 251. *Plinius* populos memorat *Vediantios*, contiguos Provinciæ ab oriente in Alpibus. *Ptolemæo* vocantur οὐεδιάντιοι, eorumque regio sequentibus designatur: *Vediantiorum in maritimis Alpibus Cemeneleon.* Publius Enistalius Publii filius, Decurio Legionis Vigesimæ secundæ Cemenelio, metropoli horum populorum, oriundus erat. Hodie

Cimies

k) conf. *Christoph. Broweri & Jac. Masenii Antiqq. & Annales Trevirens.* 2. *Tom.* 1670. *Leodii edit. M. Wernheri Teschemacher Annales Cliviæ, Juliæ, Montiæ, Marchiæ, Ravenspurgiæ. edit. Arnhem.* 1635. *fol.* p. 19.

Cimies adpellant, urbem olim ſatis amplam, nunc viculus aut, ſi mavis, rudera tantum. Veteris tamen ævi multa adhuc monumenta oſtentat. vid. *Joffredi Hiſt. Nicienſ.* & *Bouche Hiſt. Provinc. Cemenæum* vocatur in lapide Venciæ in Provincia eruto:

D. M.
MARTI. VINCIO. M. RVTINVS. FIL. GAL.
IIIII VIR. ET. INCOLA. CEMENAEI
EX VOTO.

apud *Gruter.* P. LVIII. n. 8. conf. *Phil. Cluver. Ital. Antiqu. edit. Lugdun. Bat.* 1624. *fol.* p. 66. *Optio* eſt quaſi electus, adſcitus adjutor Centurionis vel alterius ordinarii abſentis vel valetudine negotiisque detenti, a Tribuno datus. Inde habemus in Inſcriptionibus, optionem ſigniferi, Centurionis, Lanceariorum &c. *Reineſ. Inſcript.* III. *Claſſ.* I. p. 11. ſeq. Dabantur etiam in negotiis civilibus v. g. ad rem monetariam.

De habitaculis Matrum.

§. LI. Hæ matres, (*l*) a quibus vivis oracula & conſilia ancipitibus rebus petebantur, quarumque defunctarum præſidium votis

l) Germani hodieque Matrem adpellant mulierculam probam, ſapientem, ætate præcipue confectam, Ein alt Mütterchen.

votis ſolenni ritu nuncupatis depoſcebatur, in ſilvis, montibus, ſpecubus, aut prope fontes habitabant. Vidimus Viennæ Allobrogum ſolennem Matrum cultum fuiſſe. Eadem hodieque regione rupem fontemque monſtrant (*Le Puit des Fées*) tempe, delicias atque habitacula fœminarum fatidicarum. vid. *Les Recherches du Sieur Chorier ſur les Antiquités de la ville de Vienne à Lyon* 1659. l. 2. p. 168. ſeq. Idem perhibent de ſpeluncis prope Divionem. *Guenebault libell. ſupra allegato* p. 33. Ipſas has mulieres Druides adhuc ante annos 300. & quod excurrit, apud Bituricenſes fuiſſe indicat Guil. Pariſienſis. Haud longe ab urbe Firgelienſi eſt *le Four aux Fées*, & ſimile quid refert ſpecus prope Pariſios in monte Martyrum. conf. *Jani Cæcilii Frey Opuſcula anno* 1646. *edita Pariſ.* 8. *pag.* 9. (*m*) De Weſtphalicis & Friſicis ſpecubus conſulatur *Jo. Picardus in Antiquitatibus Drenthiæ.*

Non raro etiam Mulieres Druidæ dicuntur.

§. LII. Quas *Matres Deas* adpellant Inſcriptiones, eas MVLIERES DRVIDAS, h.e. *ſacerdotes* & divinas nominant ſcriptores. Ita *Vopiſcus in Numeriano*

m) Hæc poſtuma ſunt ab *Ant. Morando* edita & diſtincta ab opuſculis anno 1645. 8. editis.

meriano ſcribit, Diocletiano a muliere Druide imperium fuiſſe prædictum cap. 14: *Quum*, inquit, *Diocletianus apud Tungros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus locis adhuc militans, & cum Dryade quadam muliere rationem convictus ſui faceret* &c. paulo poſt: *poſt quod verbum Dryas dixiſſe fertur, Diocletiane jocari noli; nam Imperator eris, cum aprum occideris. Semper exinde*, pergit Vopiſcus initio capitis 15. *Diocletianus in animo habuit imperii cupiditatem, idque Maximiano conſcio atque avo meo, cujus hoc dictum a Dryade ipſe retulerat.* Ibidem: *niſi ut impleret Dryadis dictum.* Triſtius omen fuit, quod inter alia mortis præſagia *Æl. Lampridius in vita Alexandri Severi* recenſet *cap.* 60: *Mulier Druias eunti exclamavit Gallico ſermone, Vadas, nec victoriam ſperes, nec militi tuo credas.* Ejusmodi Druidas vel Dryades etiam a Romanis hominibus in rebus arduis conſultas fuiſſe, probat *Vopiſcus in Aureliano cap.* 44: *Dicebat enim quodam tempore AVRELIANVM GALLICANAS CONSVLVISSE DRYADES ſciſcitantem, utrum apud ejus poſteros imperium permaneret. Tum illas reſpondiſſe dixit, nullius clarius in Rep. nomen, quam Claudii poſterorum futurum.* Et aliquot interjectis lineis: *cujus puto poſteros*

steros ad eam gloriam, quæ a Dryadibus pronunciata sit, pervenire.

De Druide Antistita.

§. LIII. His Dryadibus adnumero ARETEM DRVIDEM ANTISTITAM, de qua loquitur Tabula Metensis ædium Clervantiarum apud *Gruter.* P. LVIII. n. 9:

SILVANO
SACR
ET. NYMPHIS. LOCI
ARETE. DRVIS
ANTISTITA
SOMNO. MONITA.
D. (*n*)

De Somniorum interpretationibus.

Loquendi formulæ: SOMNO MONITA; VISV MONITA; JVSSV NVMINIS &c. frequenter in marmoribus occurrunt. Hic autem peculiari ratione officium etiam Druidis fœminæ indigitatur, quod præter alia in eo consistebat, ut oracula & responsa a Diis acciperet.

De Somniis vetularum.

Somniis vetularum divini quidpiam inesse credula sibi persuaserat Antiquitas.

Anglo-

n) Nonnulli ap. *Tacit.* de M. G. pro Aurinia, fœmina fatidica Germanorum Aridiam legere malunt.

Anglorum ritum fuisse, *ut pro sternutatione* & *SOMNIO VETVLARVM dimitterent iter suum seu negotium*, testem habemus *Ordericum Vitalem Eccles. Hist. lib.* 10, Tritum proverbium est: *anus quæ vult somniat.* Reginam Ragnhildim Halfdani nigri uxorem per somnia multarum rerum præsagam fuisse *Snorro Sturlesonius* memoriæ prodidit in *Konung Halfdan Swartes Saga* c. 6. Quantum in genere somniis eorumque interpretationi tribuerint majores nostri, ad nauseam usque exemplis inculcant vernaculi Scriptores. Halfdanus Rex ipse ut rem miram imo infaustam considerat, quod nullas somniorum imagines haberet. Tandem Thorleifi consilio in fimito somnum capiens voti compos fit atque in capite cinnorum radiatorum, instar cornuum protuberantium, species oblatas habet, quas Thorleifus de Halfdani progenie ampla lateque dominatura interpretatur. *Snorro* l. c. c. 7. Alia somniorum explicatorum exempla habes in ejusdem *Konung Olaf Tryggwasons Saga cap.* 52. & *Konung Olaf Helges Haraldsons Saga* p. 174.

De Volis Septentrionalium.

§. LIV. VOLAE etiam h. e. Sibyllæ vocabantur Septentrionalibus populis quædam fœminæ futura præsagientes. Hæ urbes agrosque circumire simplicemque plebem nummis emungere solebant. Ad Matrum tamen sive Druidum autoritatem minime accedebant, neque sacra curabant, sed Cingarorum hodiernorum (derer Zigeuner, Belgis Heiden) more vitam tolerabant. Exempla earum prolixa enarrant *Norngeſtz Saga, Vatzdæla* & *Eiriks Rauda Sogu* apud *Barthol. Ant. Dan.* p. 685. *seq.*

De Senis, Samnitis, Barrigenis Genis.

§. LV. Propius ad Matres accedunt, aut potius plane cum iis conveniunt fœminæ insulæ Senæ, de quibus miranda fabulati sunt antiqui Scriptores, re tot tricis involuta, ut filo fere Ariadnæo opus sit ad devia effugienda. Loca Scriptorum hactenus visa insanabilia in ordinem redigere conabimur, duce primum, quantum licuerit, *Strabone Geograph.* l. 4. p. 303. seq. Ἐν δὲ τῷ Ὠκεανῷ φασιν εἶναι νῆσον μικρὰν, ἐ πανυ πελαγίαν, προσκειμένην τῆς ἐκβολῆς τȣ̃ Λείγηρος ποταμȣ̃· οἰκεῖν δὲ ταύτην τὰς τῶν Σαμνιτῶν γυναῖκας, Διονύσῳ κατεχομένας, καὶ ἱλασκομένας

νας τὸν θεὸν τοῦτον τελεταῖς τε, καὶ ἄλλαις ἱεροποιΐαις ἐξιλεουμένας· οὐκ ἐπιβαίνειν δὲ ἄνδρες τοῦ νήσου, τὰς δὲ γυναῖκας αὐτὰς πλεούσας, κοινονεῖν τοῖς ἀνδράσι καὶ πάλιν ἐπανιέναι· ἔθος δ' εἶναι κατ' ἐνιαυτὸν ἅπαξ τὸ ἱερὸν ἀποστεγάζεσθαι, καὶ στεγάζεσθαι πάλιν αὐθημερὸν πρὸ δύσεως, ἑκάστης φορτίον ἐπιφερούσης· ἧς δ' ἂν ἐκπέσοι τὸ φορτίον, διασπᾶσθαι ταύτην ὑπὸ τῶν ἄλλων· φερούσας δὲ τὰ μέρη περὶ τὸ ἱερὸν μετ' εὐασμοῦ, μὴ παύεσθαι πρότερον, πρὶν παύσωνται τῆς λύττης. ἀεὶ δὲ συμβαίνειν, ὥστε τινὰ ἐμπίπτειν τὴν τοῦτο πησομένην. h. e. *In Oceano autem insulam esse ajunt parvam, non plane in alto sitam, objectam ostio Ligeris: in ea habitare Samniticas mulieres, Bacchica instinctu correptas, quæ Baccum ceremoniis & sacrificiis demereantur: nullum eo virum venire, sed ipsas navigiis avectas cum viris suis coire, atque inde in insulam reverti: moris quoque esse ut templi tectum quotannis auferatur, eademque rursum die ante solis occasum integatur, unaqualibet mulierum onus apportante: cui onus excidat, eam ab aliis discerpi: & eas frusta inter euandum ad templum congerentes non ante finem facere, quam furore solvantur: semper autem usu venire, ut una de iis onere elapso ita lanietur.* *Strabo* Samnitorum mulieres ait insulam objectam Ligeris ostio inhabitare,

quæ Bacchum ſingulari & partim cruento cultu venerarentur, quem ex Strabone repetit *Euſtathius in not. ad Dionyſium Periegetem.* Ipſe hic Dionyſius unicus fortaſſe veterum eſt, qui harum etiam fœminarum mentionem injicit, omiſſa quamlibet litera initiali S. in Samnitarum voce & ſitu inſulæ variante. (*o*) Euſtathii autem & Dionyſii autoritatem ſi ſequamur & Samnitarum inſulam oſtiis Rheni oppoſitam aut in mari Britannico ſtatuamus, Senarum quidem inſulam habebimus Pomponio Melæ memoratam, nomine ab illa non multum abhorrentem, ſacerdotibusque fœminis habitatam, ſed eo ipſo omnia quæ Strabo de illarum inſtitutis prodidit, maximam partem corruent. Ea enim non poterat non ut falſa & frivola ſilentio præterire, verumque inſulæ ſitum indicare. Quod in perpetua virginitate vixiſſe ejus incolas addit inde dubio procul venit, quod interdictum maribus omnem acceſſum acceperat. *Pomponii Melæ*, quæ huc pertinent exſtant l. 3. c. 6. *edit.*

Iſ.

o) vide ejus v. 570. & c. 88. p. 40. verſionis *Abelis Matthæi. Euoe Evanque* ſunt acclamationes eorum qui Baccho ſacra celebrant. *Dionyſ. cap.* 101. p. m. 53.

Is. Vossii : SENA in Britannico mari Osismicis adversa littoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. Cujus antistites perpetua virginitate sanctæ numero novem esse traduntur. BARRIGENAS vocant, putantque ingeniis singularibus præditas maria ac ventos concitare carminibus, seque in quæ velint animalia vertere, sanare quæ apud alios insanabilia sunt, scire ventura & prædicere: sed non nisi deditas navigantibus, & in id tantum, ut se consulerent profectis. Vocatur insula hæc (ut videtur) hodie Gallis *l' Isle des Saints*, non a Sanctis, quod incongrua scriptio innuit, sed a veteri, *Sena* Brestæque objecta est. Potissimus scrupulus circa BARRIGENAS hæret. *Turnebus* putat legendum esse GALLI SENAS, & ita etiam, *Andreas Schottus* in Antwerpiensi sua editione ann. 1582. habet. Sed vix credibile est, Pomponium scripsisse, insulæ Senæ mulieres vocari a Gallis Senas. *Vossius Barrigenas* substituit, Glossis antiquis subnixus in quibus legitur: *Barrigenæ*, peregrinæ. (*p*) In aliis: Barrigenæ,

p) Moverat præterea quod in Philoxeni, Isidori & aliorum Glossariis Barginnæ & Bargennæ pro barbaris & barbara acclamatione accipiuntur. Cui addere possumus, quæ habet *Bonaventura Vulcanius in Thesauro utriusque linguæ anno* 1600. *fol. Lugd. Bat.* edito p. 28:

genæ, peregrinæ, barbaræ. Quæ conjectura eo Vossium abripuit, ut *Bardos* etiam cum *Bargis* (Sacerdotibus viris in cerebro ipsius prognatis) conciliare annisus sit ipsorumque *barbarorum* adpellationem a Barrigenis deducere. Verum cur *peregrinarum* nomen sacerdotibus numinis Gallici inditum sit, non capio.

Marcus

Barginna. Νεκρόφορος, Βάρβαρος. Προσφώνησις βαρβάρου. conf. *du Fresne* & *Spelmann. Glossar. Archæol.* p. 65. dumque hæc in chartam conjicio incidi in TEVTHONISTAM *De Teuthonista.* (*vulgariter der Duytschlender*) qui habet BARGINVS & BARGINIS, *eyn vrempt buten mynsch of pelegrym.* BARGINES. *die starck in den stryde synt.* Impressio hujus vocabularii in forma majori incepta est anno 1475. Mense Marcii, ut initio operis traditur. In fine Dictionarii Latini legat: Explicit presens vocabulorum materia a perdocto eloquentissimoque viro Dn. Gherhardo de Schueren, Cancellario Illustrissimi Ducis Clivensis & diversorum terministarum voluminibus contexta. propriisque ejusdem manibus labore ingenti conscripta ac correcta. Colonie per me Arnoldum ther hornen diligentissime impressa. Finita sub annis Domini M.CCCC.LXXVII. die ultimo mensis Maji. De quo Cristo Marie filio sit laus & gloria per seculorum secula Amen. fol.

Marcus Zuerius Boxhornius in Origg. Gallicis COENAS legit, atque ab Hebraico כוהן *cohen*, quod ſacerdotem notat, derivat. At Celticarum vocum origines Hebraicæ jam dudum merito exploſæ ſunt. *Cambdenus* non auſpicatiore auſu LENAS mavult, quod Britannis virgines ſacras, quas moniales nunc vocant, *Leanas* adpellatas fuiſſe, ex antiquo Gloſſario conſtet. vide *ejus Deſcript. Britann.* p. m. 8. *Fredenandus Pintianus not. ad Melam* p. 70. GALLICENAS vel GALLICINAS ſubſtituit. *Jan. Cæcilius Frey* verborum luſui indulgens in *opuſc. poſt.* p. 15. *Senas* explicat quaſi ſanas & ſanitatum præſides. Nulla diverſarum harum ſententiarum nobis probatur. Miramur potius tantos viros in re tam facili & perſpicua adeo potuiſſe cæcutire. Fatetur ipſe *Iſ. Voſſius*, libros manu exaratos Geographiæ Pomponianæ habere GALLIZENAS aut GALLIGENAS. Cur igitur a vera lectione recedere ſuſtinuit? quam, ſi non intellexit, temere tamen in Barrigenas, frigidiſſimum imo nullum ſenſum reddentes, mutare non debuiſſet. Si enim ſtemus Manuſcriptorum fide, quæ inſulis emendationibus omnino anteponenda eſt, GALLI GE-

NAS VOCANT habebimus omniaque perſpicua depulſis conjecturarum nodis ac tenebris. Nempe *Genæ* & *Queene* Germanis Celtisque fœminæ ſacerdotesque ejus ſexus dicebantur, quod infra uberrime dabimus probatum. Vocis interim convenientiam cum nomine ipſius inſulæ ſenæ multis erroribus anſam præbuiſſe, nemo non intelligit.

De Halirunis. §. LVI. Communisſimum autem apud Germanos & Septentrionales ALRVNER, HALRVNER, nomen fuit, quo fœminas vates compellabant. ALIORVMNAS nominat *Jornandes de rebus Geticis ex recognitione Bonav. Vulcanii: Filimer Rex Gothorum & Gandarici magni filius poſt egreſſum Scanziæ inſulæ jam quinto loco tenens principatum Getarum, qui & terras Scythicas cum ſua gente introiſſet, ſicut a nobis dictum eſt, reperit in populo ſuo quasdam magas mulieres, QVAS PATRIO SERMONE ALIORVMNAS IS IPSE COGNOMINAT easque habens ſuſpectas de medio ſui proturbat, longeque ab exercitu ſuo fugatas in ſolitudinem coëgit terræ. Quas ſpiritus immundi per eremum vagantes cum vidiſſent & earum ſe complexibus in coitu miſcuiſſent, genus hoc ferocisſimum* (Hunnos ſcili-

ſcilicet) *edidere. cap.* 24. p. m. 643. (*q*) Vocantur nonnunquam ALYRVNAE ut
Ff 5 apud

q) Ad verbum hunc locum ex ſcripſere *Abbas Urſpergenſis in Chronicis* de Hunnorum origine agens & *Paulus Diaconus* lib. 12. fabulæ exitus cum eo coincidit, quem de origine Gigantum in inſula Albion effinxit autor MSti inferti Monumento Salisburienſi illuſtrato.

De Duſiis & concubitu dæmonum cum mulieribus.

Dæmones cum mulieribus coire tam vetuſta perſuaſio majorum noſtrorum fuit, quam ridicula. *S. Auguſtinus lib.* 15. *de Civit. Dei cap.* 23: *Quosdam dæmones, quos* DVSIOS *Galli nuncupant, hanc asſidue immunditiam & tentare & efficere plures talesque aſſeverant.* Ex quo nonnulla deſumſiſſe videtur *Iſidorus lib.* 8. *Orig. cap. ult: Piloſi, qui Græce Panitæ, latine incubi adpellantur ſive Inivi, ab ineundo pasſim cum animalibus: unde & incubi dicuntur ab incumbendo, hoc eſt, ſtuprando. Sæpe etiam improbi exiſtunt mulieribus & earum peragunt concubitum, quos dæmones Galli Duſios nuncupant, quia asſidue hanc peragunt immunditiem. Duyſe* enim veteribus Belgis *concubina* fuit teſte Kiliano. *Hincmarus* (peſſimæ cauſæ peſſimus defenſor) *de divortio Lotharii* p. 654: *quædam etiam fœminæ a Duſiis in ſpecie virorum, quorum amore ardebant, concubitum pertuliſſe inventæ ſunt.* Ejusmodi nugas ad celanda adulteria excogitatas humanis mentibus patrum adhuc memoria inhæſiſſe (adeo ut vermiculos ex tali concubitu prognatos

apud *Tritbemium in Breviario Annal: Vaticinantem a sagacitate vocarunt Alyrunam. Vetus Gloss. Necromantia*, HELLIRVNA. *Munsterus* ALRVNAM *non male adpellat.* Rationes *enim* exponens, quæ Marcomirum Regem Francorum fabulosum impulissent, ut emigraret ex Asia novasque occuparet sedes, addit *Cosmogr. Univers. pag.* 76: *Supervenit & maga quædam* ALRVNA *nomine, quæ ad idem illum cohortata est. Effecit enim mulier illa arte sua, ut noctu regi Marcorio appareret spectrum quoddam cum tribus capitibus, nempe cum capite aquilæ, capite bufonis & capite leonis, dixitque aquila: Genus tuum o Marcomire opprimet me, & conculcabit leonem interficietque bufonem.*

Spectatum admissi risum teneatis
amici.

Fabulam hanc incaute repetit *Golz. Oper. T.*V. de origine Francorum agens. Aventinus (plurima ex Strabone mutuatus) ALIRVNAS nominat *lib.* 1. *Annal. Boj.* c. 7. §. 5. p. m. 23: *Erant inter illos* (Cimbros) *sacerdotes divinationis peritæ, quas patrio sermone* ALIRVNAS *nuncupant. Hæ in-*

fuisse, mulierculas per tormenta confiteri coëgerint) invita credet posteritas.

incinctæ zonis, nudæ pedibus, canis capillis (r) *linteaque tunica, & alba veste,* (s) *quæ subtus fibulis annexa erat, amictæ: captivis per castra strictis occurrebant ensibus, quos ad humum sternentes, ad æreum pertrahebant craterem,* (t) *deinde eos in sublime tollendo jugulum ferro aperiebant & profluente tum sanguine in craterem, eventum belli vaticinabantur.*

r) fœminas Germanorum fatidicas, Druides &c. promissis comis fuisse ex *Tacito* intelligimus Paulini Suetonii expeditionem in insulam Monam (hodie *Anglesey*) describente: *Stabat pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus fœminis in modum furiarum, veste ferali, crinibus dejectis, faces præferebant. Druidæque circum, preces diras sublatis ad cœlum manibus fundentes, novitate aspectus perculere milites &c. Annal.* l. 14. c. 29. fœminas fuisse non plebejas sed sacerdotes, ex facibus colligo, non nisi sacris ceremoniis ac devotionibus adhiberi consuetis. *Rejectis* vel *disjectis crinibus* forte melius legitur quam *dejectis.*

s) Albus color candoris integritatisque index apud plerasque gentes habebatur. Druides etiam eo usos fuisse, tum ex aliis tum Cæsare imprimis constat.

t) De tali cratera intelligo locum *Strabonis: Cimbri nuper Augusto lebetem, qui apud ipsos sacerrimus habebatur, dono miserunt.* Judicio quoque aquæ ferventis adhibitum fuisse, alibi fusius prosequar.

bantur. Aliæ diſſecto ventre ex inteſtinis victoriam interpretabantur. Inter prœliandum vero pelles ad carrucarum velamina extenſas crebris pulſantibus ictibus, ingens ſtrepitus cum horrore edebatur: Mazonas (*u*) *nos*

u) Vox *Mazzen* a bona ſignificatione qua olim gaudebat deſcivit, hodieque dicitur de meretrice (eine Metze) quod fatum alicubi locorum etiam expertum eſt nomen Dirne, quod puellam famulam notat. Originem vocis a *Manzon* deduco, quod ubera vel mammas veteribus ſignificabat. Tatianus Alexandrinus in Harmoniæ Evangelicæ antiquisſima verſione Theodiſca. c. 53. §. 2. p. 109:

Salig uuamba, thiu thih truge,
Inti thie manzon, thie thu ſugi.

i. e. Beatus venter, qui te portavit,
Et ubera, quæ ſuxiſti.

Deſcendit ab eadem voce alia *Mauzen*, qua partes muliebres (parte ſumta pro toto) adpellant in ea Germaniæ regione quæ Francofurto ad Rhenum Coloniam verſus & Confluentiam extenditur, in qua tractu mons eſt, der Mauzenberg ideo dictus, quod abundat conchis marinis, quæ illarum partium genuinam ſpeciem præ ſe ferunt. Inundatione gravisſima, ut in plerisque orbis terrarum partibus obſervamus, illuc advectæ, nunc lapidum naturam partim induerunt. Mauzenſtein adpellat vulgus. Haſſia etiam ejusmodi conchas venereas oſtentat, rariores tamen

nos, id est, viragines: Græci Amazonas vocant.

§ LVII. HALIVRVNAS habent Jornandis Codices manuscripti optimæ notæ & quidem merito. HALI enim veteribus notat sanctum, (w) unde mensis Septembris etiam Anglis dicebatur *Halegmonath*, mensis sacrorum, interprete *Venerabili Beda de Temp. rat. cap.* 13. T, II. p. m. 81. RVNA vatem, mysten significat itemque mysterium. *Ulphil. Marc.* 4. v. 11: *izvis atgiban ist kunnan runa thiudangardjos Goths.* h. e. vobis datum est nosse mysterium regni Dei. (x) Variante dia-

Nominis explicatio.

postquam nobilis quidam magna diligentia conquisitas in specum artificialem (*Grotte* adpellant) curiositate hactenus inaudita transtulit.

w) ex quo *Haleg*, heilig & heyl Germanorum efformata sunt, & Britannorum *To hallow* sanctificare, & *holy*, sanctus.

x) Quæ verba fere repetita *Luc.* 8. v. 10: *izvis ist kunnan runos thiudanassaus Goths.* Aliis locis consilium notat, imprimis secretum. *Matth.* 27. v. 1: *runa nemun allai gudjans*, consilium inierunt omnes Principes sacerdotum. *Luc.* 7. v. 30: *Runa Goths*, Dei consilium secretum sive mysterium. *Matth.* 27. v. 7. *Garuni than nimandans.* h. e. consilio autem capientes. *Marc.* 3. v. 6: *garuni gatavidedun*, consilium faciebant. *Carunni*, mysteria vo-

dialecto *gerynu* myſterium dicebant (unde Alrynia etiam quibusdam ſcribitur) & Saxonice *gerynelice*, myſticum. *Beda* 1. *Reg*. c. 1: *wæs he gerinelice word ſprecende*, i. e. myſtica verba locutus eſt, & Celtis *Rhiniau* ſecreta magica notaſſe ſcribit R. P. Dom. P. *Pezron* p. 410. (*y*) Germani hodieque dicunt einem etwas ins Ohr runen oder raunen, ſecreto alicui in aurem quid dicere vel ſuſurrare, ſuggerere, ſubmittere. In veteri Saxonica Bibliorum verſione *Pſalm*. 41. v. 8. exſtat. alle myne ryende runeden tegen my, omnes inimici mei muſſant & ſecreta conſilia agitant contra me. Retinuit & *Lutherus* l. c. alle die mich haſſen raunen mit einander wider mich. Hebraica vox murmura & ſuſurros indicat, & alibi etiam murmura magica notat. *Pſalm*. 58. v. 6. Jer. 8. 17. Angli dicunt: *To rowne* (quod cum Germanorum pronunciatione raunen coincidit

cantur in exhortatione Theotiſca ad plebem Chriſtianam, & *Runa* Myſterium in Gloſſis MStis Rabani Mauri.

y) *Pezron Docteur en Theologie de la faculté de Paris & ancien Abbé de la Charmoye Antiquité de la nation & de la langue des Celtes. Pariſ.* 1703. 8. qui liber ingenioſisſimus multifariaque doctrina compoſitus vanisſimis & frivolis cæterum conjecturis innititur.

cidit) *one in the lare.* In *Teuthonista* est: *Ruynen luystren, ruynen eynen heymlick tæ.* Revelare auriculam, susurrare. A quo non abhorret *Rusticanus Terminorum* voce *Rawnen.* Imo quia ipsæ incantationes magicæ secretæ atque inter mysteria habebantur, plerumque etiam susurris peragebantur, hinc ad eas quoque id nominis duplici de causa transiit. In *Codice legum Norvagicarum* Titulo de iis quorum mulcta partim regi, partim Episcopo cedit: *Ef madr foer met Spaadom,* RVNVM, *Galdrum, Gierningom, Lifiom, edr adrom thvilikom lutom, sem domizt fyri villa, fare vtlægr en kongr oc biscop skifti se hans.* h. e. Si quis vaticinationibus, RVNIS, incantamentis, maleficiis, præstigiis aliisque ejus generis erroneis judicatis actionibus deditus fuerit, exul erit, ejusque bona Regi & Episcopo cedent. *Svartra Runa stafr. off* h. e. Suartunarum Alphabetum, quod incantationibus adhibebant, ipsoque nomine Necromantiam die Schwartz-Kunst refert. Eædem literæ etiam *Ramruner,* h. e. acerbæ, amaræ dicuntur. (z) Memora-

z) Septentrionalium veterum literæ vocantur *Runæ* diverso tamen ex fonte. Insculpebant eas ligneis & fraxineis (Buchen) præcipue tabulis aut *De literis Runicis.*

morabile habemus exemplum incantationum & carminum magicorum, quibus

bacillis (quas Stab & Stäbe adpellamus) quod quia difficillimum, si curvis ductibus & flexionibus constitissent literæ, rotundas fere lineas omnes in rectas redigebant. Dedit id locum Germanicæ literarum adpellationi (Buchstaben) æque ac alii, qua *Runar*, *Runer* & *Runnen* dicuntur frequentissime, præsertim in lapidibus sepulchralibus, quæ familiari formula finiuntur - - INCIDI FECIT RVNAS. *Runa* enim hodie *rinne* idem est quod rima, canalis, fissura; & bacilli runici (Runenstäbe) haud multum recedunt a rusticorum nostrorum bacillis Kerbhöltzer dictis. Eine Kerbe autem fissuram denotat vel rimam. Idem notare vocem *Runam* ex *Woluspa* novimus, quæ *Stroph.* 39. p. 67. partes genitales mulieris ob similitudinem adpellat *Runa*, rimam, fissuram. Utrasque voces adductas uno loco illustrat Rusticanus terminorum: Arsrynne oder Arskerbe, podicus vel potius podex. Quibus recte perpensis non possunt frivolæ *Salmasii* aliorumque derivationes collabi. Explodenda etiam Suecorum jactatio de Runarum omnem fidem excedente vetustate, quos inter *Olaus Rudbeck* fallaci sua telluris ac soli perscrutatione inductus eo temeritatis processit, ut mundo congenitas fecisset nisi diluvii universalis ex sacris literis cognitissimi tempora institutum interpellassent. conf. *Atlant.* T. I. c. 38. p. m. 831. seq.

bus Hervora patris manes e tumulo evocavit in *Hervar. Saga* c. 7. ⌀rva Runnum

Plura de Runis literis hic adducere non vacat; consulat Lector, cui volupe est, *Verelii* & *Wormii Runographias. Jo. Burei Runa Kanslones läres spän*, sive introductionem ad lectionem literarum Runicarum. *Jo. Loccenii Antiqq. Sueo-Goth.* l. 2. c. 14. p. m. 83. seq. Illud addendum, vel vocum affinitate & consonantia, vel, quia literæ etiam ipsæ secretis annumerabantur disciplinis factum esse, ut literæ Runicæ in plurimis incantationum mysteriis adhiberentur. Diversæ autem erant hæ Runæ magicæ ab iis, quibus in reliquis vitæ negotiis utebantur, pluresque in partes dispescebantur. Glossarium veteris Islandicæ linguæ septem earum classes recenset. Sunt enim ᛋᛁᚴᚱᚢᚿᛂᚱ, Sigruner, i.e. Runæ victoriales: ᛒᚱᚢᚿᚱᚢᚿᛂᚱ, Brunruner, Runæ fontanæ: ᛘᛅᛚᚱᚢᚿᛁᚱ, Mälruner, LogoRunæ: ᛆᚢᛚᚱᚢᚿᛂᚱ, Aulruner, Runæ cerevisiariæ: ᛒᛁᛆᚱᚴᚱᚢᚿᛂᚱ, Biargruner, Runæ auxiliatrices: ᛚᛁᛘᚱᚢᚿᛂᚱ Limruner, Runæ arboreæ: & ᚼᚢᚴᚱᚢᚿᛁᚱ Hugruner, Runæ cordiales. Operæ pretium erit earum usum hic quoque legere. I. *Sigrunar skalltu kunna ef thu villt Snotur vera: rist a hialte hiors, a vettrunum, og a valblystrum og nefna tvisiar Tyr.* h. e. Runas victoriales callere debes, si sapiens, astutus atque callidus evadere cupias,

vocantur artes magicæ, quibus fœminarum amor conciliatur in *Haavamaal Stroph.*

Incide eas capulo vel retinaculo ensis tui, item chirothecis & lituo bellico,& bis nomen Tyr ingemina. II. *Brunrunar skalltu giora, ef thu villt borgit hafa a sunde seglmaarum. A stafn skall thær rista, og a Stiornarblade. Tha komst heill af hafe.* i. e. Runas fontanas adhibe, si quando merces tuas sartas tectas maritimisque periculis exemptas habere cupias. Eas puppi incidas & gubernaculo, atque ita incolumis e mari evadas. III. *Mälrunar skall thu kunna, ef thu at mage ther heiptum giallda harm; thar um vindur, thar um væfur, tharum fætur, allar samen a thui tinge er menn Skulti i fulla doma fara.* h. e. Logorunas usurpato in pensandis & ulciscendis injuriis. Eas incidito sepimentis, tentoriis & sedilibus fori, ubi judicia peraguntur. IV. *Aulrunar skalltu kunna ef thu villt ad annars QVEN vaete thig ecke, trygd ef thu truer: a horne skall thad rista og a handar baka,oc merkia a nagle Naud:* h.e. Runas cerevisiarias adhibeto, ne te aliena mulier decipiat,eas cornu potatorio insculpito, & exteriori parti manus tuæ, notata simul in ungue litera ᚾ, quæ Naud dicitur. V. *Biargrunar skalltu nema ef thu villt borgit faa og leisa kind fra konu. a lofa skall thaer rista, og um lida spenna og bidia Dysie duga.* h. e. Auxiliatrices Runas addiscas si fœminam onere partus facile levari cupias, iisque artus & membra cingito, opemque Parcarum (Dysarum, vid. supra)

Stroph. 104: *Annars KONV teig thu thier alldreige Ørva Runnum ad.* h. e. alterius

implorato. VI. *Limrunar skall tu kunna, ef thu villt läkner heita, og kunna ſaar at sua. a a beke skall thær riſta og a bare vidar theſs er lute auſtur limer.* h. e. Runas arboreas noſſe debes, ſi egregii medici nomen ſuſtinere velis vulneraque ex arte curare. Eas incidito cortici & foliis arborum, quæ ſe verſus auſtrum potiſſimum flectunt & inclinant. VII. *Hugruner skalltu nema, ef thu villt huorium vera gedhoskare guma, ther of roed, ther of reiſt, ther of hugdo.* Runas cordiales ſcire debes, ſi quolibet virorum animoſior eſſe velis. Eas delineato in pudendis & pectore tuo. vid. *Stephan. not. ad Sax. Gramm.* p. 45. Quibus ceremoniis inimico fatales runas exaraverint *Gretteri Hiſtoria* manifeſtat: *Hon tok knif sinn oc riſti runar a rotar kilſuna oc reid a blodi sinu oc quad yfir galldra oc geck auſug rangsælis um treit. oc hafdi þar yfir morgummæli. Eptir þat let hon hrinda trenu ut a sio oc mællti sva fyrir at þat skylldi reka ut til Drangeyiar oc verda Gretti allt mein at.* h. e. Illa cultro accepto runas ligno incidit, ſanguineque ſuo illivit, deinde incantamenta canens, retrograde & contra curſum ſolis, lignum circuivit, multasque diras protulit; deinde lignum in mare projici curavit, precata, ut fluctibus ad Drangóam (inſulam) pulſum Grettero omnium malorum cauſa foret. *Barthol.* l. c. l. 3. c. 2. p. 661. ſeq. Non male igitur Olaus Skott-

uxorem nunquam pellice allectionis Runis. Atque ita HALIRVNAS vel ALRVNAS habemus *sacrorum mysteriorum conscias & vates*; idemque indicantes, quod Matrum Augustarum sive divinarum elogium in marmorum inscriptionibus. Unde & ratio reddi potest, cur apud *Clementem Alexandrinum* loco supra adducto, videlicet *Strom.* l. 1. p. m. 305. ἱεραὶ γυναῖκες, *sacræ mulieres* ipsis Germanis vocitatæ memorentur, non alia voce apud nos superante, quæ illud æque exprimere possit. (*a*) *Saxo Gramm.* l. 8. Sagam

konung fecisse existimandus est, qui ab anno 1001. runas, quantum in ipso fuit, exstirpare conatus est, omnemque earum usum penitus interdixit, ut remoras injecturum Christianæ doctrinæ, testante *Erico Schrödero* ex membranæ veteris fragmento *in præfatione ad Lexicon Latino-Scandicum.*

a) Corruunt hoc pacto Etymologicæ disquisitiones de AL-RVNA h. e. omniscia (*Georgii Stiernhielmii*) in præfatione de linguarum origine ad editionem Evangeliorum Ulphilæ. *Mensonis Altingi* in Notit. Germ. Inferioris p. 101. seq.

de ADEL-RVNER, nobili fœmina vel nobili scientia prædita (*Olai Wormii* Liter. Run. c. 3. p. 16.)

de HELLE-RVMNA, h. e. secreto cum inferis & dæmonibus colloquente; (*Ricardi Argen-*

gam nomine *Gutrunæ* consultam fuisse indicat, hanc *bonam vatem* interpretandam esse neutiquam dubito. Idem asserendum de *Guthruno*, cujus mentio apud *Guilhelmum* Lambardum in Ἀρχαιονομίᾳ Anglica. Alia composita *Solrun*, *Sigrun*, *Ofrun*, mulierum propria obvia sunt in vernaculis scriptoribus. Et ne quid desit earum honori, ipsam Deam quæ cum conjuge Uko tempestatibus præesse creditur, apud Finnos (*b*) dici ROUNE,

tini Angli libro de præstigiis & incantationibus Dæmonum cap. XI.)
de ALTE-RVNE, sive vetula Saga; (*Coleri* not. ad Tacit. de Mor. Germ.)
de OR-RVNA, h. e. in aurem susurrante; (*Joh. Sauberti* de sacrificiis vet. p. 161.)
de etymo Hebræo ab אל quod excelsum, & רנן, quod canere significat. (*Schedii* de DIs Germ.) &c.

Singularia de Lapponum sacrificiis. b) Lappones hodierni ut & Finones plurima cum majorum nostrorum institutis communia habent. In eo tamen a finitimorum omnium tum recentibus tum vetustis moribus recedunt Lappones, quod fœminas nubiles omnibus locis sanctis sacrificiisque excludunt, metu ne protinus dæmoniorum ira concitata præsentiæ crimen morte luant. vid. *Jo. Schefferi Lappon.* p. 103. seq. Credibile est, id fieri propter morborum impuritatem.

Wexionius (ex Sigfrido Aronis) lib. 10. *Descript. Suec. cap.* 1. perhibet. Sacerdotes autem Celticas maria ac ventos carminibus concitare novisse ex *Mela* vidimus.

Inscriptio Alrunis dicata. §. LVIII. Matribus inscriptiones dedicatas fuisse fusius supra demonstratum est; eundem & *Alrunis* honorem habitum fuisse lapis Agunti (hodie Junichen) in Norico inventus atque Seum (vel Seiam, in

Juvat hanc conjecturam, quod *Damianus Goes* prodit, Lappones in ea esse sententia, dæmones id genus excrementi, quod per menstruum morbum egerunt, ferre non posse. Postquam enim ostenderat, Lappos suis artibus naves in medio retinere cursu, subjicit, illud malum emendari *solo virginum excremento foris navium & transtris illito, a quo spiritus illi natura abhorreant;* hocque, ait, se ab ipsis incolis accepisse. Ibidem. Eam superstitionem ipsis non propriam & peculiarem fuisse, sed cum aliis etiam gentibus communem, ex *Plinii* l. 28. c. 7. didici, ubi inquit: *Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius crediderim, tactis omnino menstruo postibus irritas fieri magorum artes.* Germanis familiare est proverbium hoc loco forsitan non alienum, quo diabolum diabolo pelli debere indicant, man müsse einen Teuffel mit dem andern vertreiben.

in monasterium) translatus manifestat apud *Aventin. Annal. Boj. pag.* 88:

BEDAIO. AVG.
ET ALOVNIS
SACR.
C. CATIVS
SECVNDIA
NVS II VIR
IMP. ANTONIN
II ET SACERDOTE COS.

Bidajum sive *Bedajum* olim fuisse Jovavum inter seu Salzburgum & Pontem Oeni probat *Reinesius Synt. Art.* CXLIIX. cujus urbis conditor divinos adeptus honores, vel genius aliunde adscitus in nostro lapide memoratur. Difficilior lineæ secundæ explicatio Ἀλαυνοὶ populi *Ptolemæo* l. 2. p. m. 80. inter eos nominantur, qui sub Venedis ad Orientem magis vergunt, remotissimi præterea, & secundum *Plin.* l. 3. c. 21. in Illyrico quærendi. (*c*) Verum integrum populum (eumque satis ignobilem, cujus vix

c) Diversi plane ab Alonis Asiaticis, per quos Zerbis fluvius in Tigrim cadit. *Plin.* l. 6. c. 26.

ſitus nedum res geſtæ inveſtigari poſſunt) inter numina habitum divinisque cultum honoribus, mihi nunquam perſuaſerim, tacentibus omnibus Scriptoribus nulloque inter tot millia marmorum vel dubio exemplo huic ſententiæ fidem conciliante. Quare ALORVNIS vel ALRVNIS legendum nemo non videt, ſervata convenientia cum Auguſto Bedaio. Cui conjecturæ & illud favet, quod lapidem ipſum vetuſtate quodammodo exeſum eſſe dubiasque lineæ ſecundæ literas conſervaſſe, illud indicio eſt, quod *Wigulejus Hund in Metropoli Salisburienſi Tom.* III. p. 342. eandem inſcriptionem referens ALVONIS habet pro ALOVNIS. Et deleta inferiore ſaltem parte literæ R in Alrunis, ſuperior reſtans non potuit literæ O ſpeciem legentium oculis offerre.

De Velleda in ſpecie. §. LIX. Magnam fuiſſe Druidum apud populares ſuos autoritatem ex Cæſare aliisque manifeſtum eſt; majorem Matrum ſive Halirunarum fuiſſe inde adparet, quod cum nullius Druidum marium nomen (*d*) ſcriptis veterum Autorum nobis pro-

d) Excepto Divitiaco Gallo, &, ſi Getas hoc cenſu comprehendere placeat, Zamolxi & Decenæo.

proditum ſit; mulierum tamen harum ſacrarum plures nominetenus expreſſas legamus. Has inter primo loco collocanda erit VELLEDA, ſub Veſpaſiano Imperatore vaticiniis ſuis diviniſque quibus colebatur honoribus apud Germanos celeberrima. *Taciti* locus *Hiſt. lib.* 4. c. 61. ſupra jam adductus id extra omnem dubitationis aleam ponit. Scribit enim: *ea virgo nationis Bructeræ* (e) *late imperita-*

Gg 5 *bat,*

De Bructeris.

e) *Bructeri* h. e. incolæ paludum, nomen ſortiti ſunt ab humida terra & paludibus, quas Germani *Bracken* vel *Broucke.* Unde Melliboci quoque montis ſummum jugum accolis *der Brockberg* vel *Brocken*, & ſubjectus majori minor mons *der kleine Brocken* nominatur non a Bructeris populis ſed humido & paludoſo ejus ſolo. *Teuthoniſta* id nominis explicat *broick, renne, ollant, goir, palus. in den broick woenende,* paludarius. *broickechtich* of broicks, paludoſus, paluſtris. Plurimas Septentrionalium, Germanorum Celtarumque gentes nomina a ſitu locorum, quæ incolebant, traxiſſe, in proclivi foret demonſtrare. Eandem imprimis cum Bructeris nominis origi-

De Finonibus.

nem habent FINONES vel FENNI, quorum regio, *Fenland* ea de cauſa ipſis incolis *Soo-ma*, h. e. terra paludoſa dicitur a *Soo* palus & *ma* terra, teſte *Georgio Stiernhielm* in Gloſſario. FANIN enim Gothorum (*Ulphil. Joh.* 9. v. 6. 11. 14.)

bat, vetere apud Germanos more, quo pleraſque fœminarum fatidicas & augeſcente ſuperſtitione

ſtitione

Anglo-Saxonum *Fenn*, Gallorum *fange*, Italorum *fango*, Britannorum *Fen*, lutum vel limum & paludem notat. Belgarum etiam vox *Venen*, qua loca paluſtria compellant ceſpitem bituminoſum (Torff) ſubminiſtrantia, non e latino, ſed eodem patrio fonte derivanda. Similis regionum conditio

De Marſis. MARSIS populis nomen impoſuit. *Marsh* enim & inferioris Saxoniæ incolis & Britannis hodieque eſt paluſtris regio.

Ad *Bructeros* revertendum, quos *Marcell. in vita S. Suuiberti cap.* 21. nominat *Boructuarios* apud Baron. ad ann. 705. p. m. 657. ſeq. De ſitu eorum variant interpretes. Hercyniæ ſylvæ accolas fuiſſe ex *Claudiano de* IV. *Conſ. Honor.* v. 450. ſeq. elucet:

Baſtarnæ fecere truces; venit accolæ ſilvæ
Bructerus Hercyniæ - - -

eam autem latisſime olim diffuſam fuiſſe tractuque ſuo mediam fere Germaniam pervaſiſſe notum eſt. *Anton. Schonhovius de Orig. & ſedibus Francor.* caput regionis Swollin ad Iſalam fuiſſe conjectat, unde ad Tencteros proferebatur, qua nunc oppido *Vollenho*, *Haſſelt* & Geelmuud exſtant. *Simon van Leewen Batav. Illuſtr.* p. 91. in Zutphanienſi comitatu collocat. Uterque minus recte, cum ad interiora Germaniæ magis vergiſſe, ubi Luppia flumen campos ſecat ex *Taciti lib.* 5. c. 22. conſtet. conf. *Annal.* l. 1:

stitione arbitrantur Deas. Tunc Velledæ autoritas adolevit, nam prosperas Germanis res & excidium Legionum prædixerat. Ibid. cap. 65. pergit: *Arbitrium* (dicebant Tencterorum legati ad Concilium Agrippinensium) *habebimus Civilem & VELLEDAM, apud quos pacta sancientur.* Et mox: *Sic lenitis Tencteris legati ad Civilem & VELLEDAM missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. SED CORAM ADIRE ALLOQVIQVE VELLEDAM NEGATVM. ARCEBANTVR CONSPECTV, QVO VENERATIONIS PLVS INESSET. Ipsa edita in turre. Dilectus e propinquis consulta responsaque ut internuncius NVMINIS PORTABAT.* Idem de *Mor. Ger.* c. 8. *Inesse enim sanctum quid & providum putant fœminis: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub* D. *Vespasiono VELLEDAM diu apud plerosque numinis loco habitam.* Donis ab exercitu victore cultam fuisse declarat *lib.* 5. *Hist.* c. 22: *Multa luce revecti hostes captivis navibus prætoriam triremem flumine Luppia*

Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter vastatum. Paulo ante de Romano Duce: *Per Bructeros ad flumen Amisiam mittit.*

Luppia domum Velledæ traxere. Et *lib.* 4. *Hist. cap.* 61. Mumium Lupercum, Legatum Legionis captivum inter dona Velledæ missum ait. Eam postmodum captivam & in triumpho ductam colligas ex *Statio Sylvar. lib.* I. IV. v. 40:

Non vacat Arctoas acies Rhenumque rebellem
Captivæque preces Veledæ.

De nomine & habitatione Velledæ.

§. LX. Si quis ex nobis quærat, quid sibi velit Velledæ nomen, ingenue ignorantiam nostram profitebimur. (*f*) Neque

f) Si ulla vox luxuriantium ingeniorum etymologicas experta est interpretationes, hæc certe fuit. *Wormius Liter. Danic.* Velledam quasi *die erwehlte*, electam dictam autumat. *Boxhornius* a *Vel* derivat, quod Belgis viraginem notat, interdum intractabilem, pertinacem. Ajunt enim: *Dat is een stout vel van een vroumensch. Menso Altingius Veelweet*, h. e. multæ sapientiæ explicat. *Notit. Inf. Germ.* p. 101. seq. *Hadrianus Junius Bataviæ* p. 410. *Veel leed*, plurima mala & calamitates quibus se suosque oneravit. *Joh. Saubertus* velut *Vielheidam*, vel *Wildheidam* aut *Veldheidam* & *Waldheidam*, divitem agri, rure gaudentem, egregiam nutricem, in agris sacrificantem. l. c. p. 161. seq. *Gesnerus in Mithridate* f. 32. vocem plane corruptam putans ejus loco *Vessedam* substituit, ut Ger-

Neque minoribus nodis implicata de habitatione vel turri illius disquisitio. *Bernhardo Mollero* SPELLEN pagus est haud procul Vesalia. Scribit enim *lib.* 6. *Descriptionis Rheni* de Lippia Rheno sese infundente:

Rheno proximior Velledæ præterit aulam
Nomine jam dubio virginis aula latet.

Limite

manicam vocem *Weisheit*, quæ sapientiam notat, inde eliciat. Ut aliorum conjecturas sæpe risu excipiendas, nunc omittamus. Si spectri genus, quod Erfurti & in Voigtlandia die Frau Holde oder Holle adpellant, cum Velledæ nomine convenire statuamus, habebimus aliam etiam vocis originem, qua Velleda idem erat, quod grata, affabilis, favens. BELEDAM vocat Suidas in voce θειάζεσα. V. enim & B. facillime inter se commutantur. Exempla habemus in Inscriptione Reinesiana 446. Class. XX. DAVIT pro Dabit. Class. I. Art. 211. DVVIVS pro Dubius Inscr. 126. Class. XX. BIBATES pro Vivatis. Ibid. Inscr. 262. VONAE pro Bonæ. Sic apud Gruterum DXLII. num. 4. legitur Q. B. qui bixit, pro Q. V. qui vixit, & Pag. DCCLXXXVI. ABE pro Ave. Sæpius BOLCANO pro Volcano. Latinorum *Pelles* Germanice dicuntur Felle. *Vascones*, *Vasculi*, & *Bascli* sunt apud scriptores; *Bassi* & *Bassalli*, idem ac Vasi & Vassalli.

Limite Spelledam ſuſtentant jugera læ͏vo,
Manſio Velledæ, ſuſpicor, illa fuit.
Velledæ Spelleda quadrat, mutato priora,
Arguit hoc ratio nominis atque loci.
Deferar ulterius, Veſalia fluctibus inſtat
Lippiacis: Rheno Lippia perdit aquas.

Refutat hanc opinionem *Slichten horſt Hiſtoriæ Geldricæ* lingua Belgica compoſitæ l. 2. p. 15. *Piccardus* in Charta Geographica, quam Chronicis Drenthiæ ſubjecit, vicum *Vehlen* ei adſignat haud longe Luppia ſitum. Lucum *Wildloch*, quemadmodum in Diplomate Caroli M. quo Bremenſium auſpicatur Epiſcopen, nominatur, ejus honori adſcriptum credit *Jo. Schildius de Caucis* p. 142. *Geelmund* ejus ſedem fuiſſe ſtatuit Schonhovius l. c. p. 63. Quæ cuncta tamen quam imbecillis fulcris innixa vacillent, nemini non in oculos incurrit. Turrim, quam inhabitabat, ad Luppiam exſtructam fuiſſe ex *Tacito* conſtat. De cæteris pro certo quid adfirmare velle temerarii indicium ingenii foret, antequam monumenta hactenus incognita novam adfundant lucem talia-

que

que pandant, quibus fidem noſtram jure addicere posſimus.

§. LXI. Proximam Velledæ & temporis ratione & dignitate ſtatuimus AVRINIAM vel potius ALRINIAM aut ALRVNAM. Adpellativam enim vocem pro propria a Romanis Germanicæ linguæ rudibus atque imperitis habitam fuiſſe, perſuaſus ſum. Et favet huic conjecturæ *Codex Farneſianus*, in quo FLVRINIA, quamvis corrupte etiam, ſcribitur. De hac *Tacitus de* M. G. l. c. *ſed & olim AVRINIAM ET COMPLVRES ALIAS venerati ſunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas*. Egregius eſt hic locus ad ſcrupulum omnem iis eximendum, qui matres non pro veris Deabus habitas fuiſſe arbitrantur. Tò *facere Deos* enim, quod hic Auriniæ cultui opponitur, de iis tantum dicitur, qui non vere Dii ſunt ne ipſis quidem cultoribus, uti *Juvenalis lib.* 10. de fortuna ait:

De Aurinia.

Sed te nos fortuna Deam facimus cœloque locamus.

§. LXII. GANNAM etiam ejusmodi fœminam fatidicam fuiſſe Suidas indicat Tom. I. θειάζουσα, ſcribens, *numine divino afflata*, *ut Meſyus* *Senno-*

De Ganna.

Sennonum Rex & Ganna virgo, quæ cum Beleda in Gallia erat numine divino afflata, ad Domitianum venerunt & honoribus ab eo affecti domum redierunt. Μέσυος ὁ σεννόνων βασιλεῦς, καὶ γαννα παρθένος, ἡ μετὰ τῆς βεληδᾶς ἐν τῇ κελτικῇ θειάζουσα ἦλθον πρὸς τὸν Δομετιανὸν, καὶ τιμῆ παρ᾽ αὐτοῦ τυχόντι ἀνεκομεσθῆσαν. Suidæ teſtimonio fidem addit *Dio Caſſius* lib. 67. p. 761: Μάσυος Νασαμόνων βασιλεῦς καὶ γαννα παρθένος (ἣν δὲ τὴν βελήδαν ἐν κελτικῇ θειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανὸν. h. e. Maſyus Rex Naſamonorum (potius Semnonum) & Ganna virgo (ea poſt Veledam in Celtica vates oracula reddebat) Domitianum adierunt. Addit præmiis & honoribus ab eo fuiſſe cultos. Suidam ſua ex Dione mutuatum eſſe videmus, tacito nomine, ut ſolet.

De nomine Gannæ.

§. LXIII. Quod Romanis in Aurinia, id iisdem in GANNÆ etiam nomine accidiſſe cenſendum eſt. (*g*) Pertinet enim ad adpel-

Romani ſæpe Germanorum adpellativas voces pro propriis acceperunt.

g) Hunc errorem Romanos in aliis etiam erraſſe probatur vel ſolo DVNI vel *Tauni* vocabulo, quod pro proprio habuit *Tacitus Annal.* l. 1. & l. 12. cum tamen ſit commune omnibus montibus & tumulis, qui hodieque Die Dünen Belgis di-

adpellativa, fœminamque denotat, conveniens cum Græcorum γυνή. Variante dialecto modo *kona* (*h*) eſt, modo *KVEN* (*i*)

cuntur, neque alio nomine veteribus venerunt, ut patet ex *Plutarcho de Fluviis* p. 23. & ex *Annalibus Bertinianis ad ann.* 839: *Tanta inundatio contra morem maritimorum æſtuum per totam pene Friſiam occupavit, ut aggeribus arenarum illic copioſis,* QVOS DVNOS VOCITANT, *fere coæquentur.* Theodfridus Epternacenſis de vita S. Willebrordi c. 15. poſtquam enarraverat, qua ratione vir Sanctus maris tempeſtates in inſula Walachria ſæpius irruentes compeſcuerit baculoque metam atque terminum undis deſignaverit, ſubjungit; *excrevit e veſtigio congeſta moles arenæ, inſtar muri firmisſimi, quam congeſtionem ſua lingua DVNEN appellant indigenæ maritimi, & illic usque in præſens eliduntur & confringuntur fluctus periculoſisſimi* &c. Inde tot urbes in *tuna* & *dunum* deſinentes, quorum numerus apud ſolum *Borel (Treſor de Recherches & Antiquités Gauloiſes & Françoiſes)* pag. 143. ultra 50. adſcendit.

h) vid. *Joh. Loccen. Lexicon Juris Sueo-Gothici. In ſchedis Aræ Multiſcii de Islandia* c. 2. eſt *Conor cona*, fœmina uxor.

i) vid. *Ulphil. Marc.* 6. v. 17.

vel Q*ueen*, (*k*) modo *Quinna.* (*l*) Etymon vocis est *kun*, Suecis *Kön, Kyn*, generatio, genus, proles, apud *Ulphil. Marc.* 8. v. 12. *Luc.* 9. v. 43. & c. 7. v. 3. In Corvejensi Cancellaria feuda hodieque conceduntur zu beyden Kunnen, ad utramque prolem, fœminas & mares, teste *Wehnero in Observat. Pract. Artic.* Fuldisch Lehen. idem indicat Diploma Henrici Ducis Brunsvicensis de anno 1433. quod habet *Schottelius de Jur. singul.* p. 49: *se sin mannes oder frouuen künne.* Apud *Otfridum* l. 1. c. 7. p. 46. est *fon kunne zi kunne*, (*m*) a generatione

k) *Quenum, quena, Otfrido* in Evangeliis, nec non Tatiano Harmoniæ Evang. c. 2. §. 5: *inti thiu quena Elizabeth*, & uxor tua Elisabeth. Teuthonistæ *Quene* est, *en alt vijf*, vetula. Anglis *queen* mulier & regina est ob præstantiam; *queana* meretrix.

l) Ut Suecis, quibus *Quinfolck* & Quinkonet vocabula generalia fœminei sexus sunt.

m) conf. *Rusticanus Terminorum: kunne*, semen, item sexus, & *Teuthonista* pluribus locis, uti de agnatis: *die van mans kunne.* Cognati, *die van vrouwen kunne hercomen. Tatianus* l. c. c. 4. §. 6. p. 9: *inti siu miltida in cunnu inti cunni inan forhtante*, & misericordia ejus a generatione in generationem timentibus eum. *Buoh cunnes*, liber generationis cap. 5. init. p. 13. Vulgus Pomeranicum hodienum dicit: Kind und Künne mitbringen,

tione in generationem. Deſcendit præterea ab eodem vel communi fonte Latinorum *cunnus*, (n) Gallorum *con*, & Germanorum vetus vox *Gunde*. *Notkerus* enim *de S. Arelefo*: *Quædam mulier nomine GVNDA femora denudare, crura divaricare & PVDENDA PROPRIO NOMINI COGNOMINA cœpit oſtentare in amentiam*

univerſam familiam ſecum ducere. vid. *Palthen. not. ad Tatian.* p. 301. Anglis *kin*, *kinred & kinsman* notant cognatum, *kind*, ſexum, genus & Germanis prolem. Qua ratione Scaldis Septentrionalibus etiam vir *Gunna* nominatur. vid. *Worm. Lit. Dan.* p. 162. *Gekunni* idem eſt quod congenitum in Carmine Teutonico Ludovico Regi acclamato, quod *Jo. Schilterus* edidit verſ. 102. p. m. 20. *Gunni* populum hominesque notat in *Hervarar Saga* c. 17.

n) Conveniunt in eo etiam Romani cum Germanis, quod idem membrum, ein Ding, ſive *res* dicitur utriusque. Nam *Cicero in Philippica* 2. memoriæ traditum reliquit, Marcum Antonium, quod, *ſe veniſſe rei ſuæ cauſa*, dixerat, populum dicacem reddidiſſe, tanquam cunni uxoris cauſa veniſſet. Conf. *Horatius Satyr.* 2. l. 1. v. 99. ſeq.

Ad talos ſtola demiſſa, & circumdata palla:
Plurima, quæ invideant pure apparere tibi rem.

Sic *Martialis*: O uxor!

Parce tuis dare maſcula nomina rebus.

verſa, cum ſcilicet Monaſterium Sancti Areleſi, quod is muliebri ſexui interdixerat, aſſumpto viri habitu intrare voluiſſet. Valeſian. p. 74. Patet inde quid ſentiendum de nomine proprio Cunigundæ. *Ruſticanus terminorum: Fud oder* F - - - (*o*) *vulva, cunna, gonna, cavea. Quinska* virginitas, pudicitia veteribus Septentrionalibus eſt; & *Qvinga*, nubere; *Quanfang*, matrimonium. *Loccen.* l. c.

De jure Cunnagii & Marcheta.

§. LXIV. Ex dictis penitius intelligitur jus Cunnagii apud majores noſtros uſitatiſſimum. Tribuebat hoc Principibus & omnibus dynaſtis, (qui Domini capitales in legibus dicuntur) virginalis pudicitiæ primam violationem & delibationem, cum virgines ditioni ipſorum ſubjectæ in nuptias elocarentur. *Marchetæ* etiam nomine veniebat, quaſi ab equitando. *March* enim equus eſt veteribus, *Marchwr* equiſo, *marchous*, eques

o) Hæc vox deſcendit a villo, qui Helvetiis hodienum dicitur F . . . (teſte *Pictorio* in Dictionario Helvetico) alias Zotte Germanis, unde Zotten=reiſen, eſt villum vellicare, hoc eſt, de pudendis perfricta fronte & impudenter diſſerere. Et in Ruſticano Terminorum exſtat: F . . entuchlein, cento villoſus.

eques miles. (*p*) Gallis *marcher* idem erat olim ac equitare. Crediderim ea de causa exolevisse, quod puderet voce uti, quam non modo familiaris consuetudo sed leges etiam publicæ in sensu haud sane modesto frequentiusque morali quam physico usurpare inceperant. Idem plane fatum expertum est vocabulum eorum *chevaucher*. Fecit hæc gentis castitas ac pudor, ut nunc plane careant voce, quæ latinorum equitare & Germanorum reiten exprimat, sed circumscriptione opus sit, *être à cheval*. Invalescente religione Christiana mos ille memoratus paulatim sublatus, concubitusque certo pretio redemtus est. Pluribꝰ locis certus numerus vaccarum Dynastæ exhibebatur loco virginum, quibus zona solvi debuisset. Inde in vetustis Scotorum legibus, quarum collectionem *Skenæus* publici juris fecit, sequen-

p) vide *Daviesii Lexicon Cambro-Britannicum*. Longobardi stabuli præfectum propria lingua *Marpahis* appellabant, ut scriptum reliquit *Paulus Diaconus de rebus gest. Longobard.* c. 9. edit. *Grot.* p. 781. Germanis vocabatur *der Marskalk*. Rusticanus Terminor. *Merch oder Pferdes muter*, equa. Nos hodieque dicimus eine Mähre, de equa decrepita.

quentia habentur: *Quæcunque mulier fuerit, sive nobilis, sive serva, sive mercenaria, MARCHETA sua erit una juvenca vel tres solidi; & rectum servientis tres denarii. Et si filia liberi sit, non domini villæ, MARCHETA sua erit una vacca vel sex solidi.* Scotici Scriptores a Rege Eveno ante natum Christum id juris nobilibus concessum perhibent, correctum autem a Milcolumbo III. qui vixit ab anno 1057. ad ann. 1093. precibusque conjugis adductus virginitatum pretia statuit. *Ant. Spessæus* in tractatu Gallico de juribus ex dominio quodam eminente competentibus, prodit Ambianensem Episcopum ex eo jure trium primarum noctium stipendium flagitasse. Quod inficias it *Papebrochius in not. ad S. Foranni Abbatis Walciodorensis in Episcopatu Metensis vitam*, eum censum exactum repetens a severiori remissa disciplina Ecclesiastica, qua alias sponsus & sponsa prima nocte in virginitate jubebantur permanere. Exigit id *Concilium Carthaginense* IV. c. 13: *Sponsus & sponsa cum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.* vid. *Gundlingiana* Tom. VIII. & c. 4. *qualis* c. *seq.* 30. q. 5. Prædiis, ut solebat, pluribus in sacros usus Episcopos-

ſcoposque translatis, non potuerunt non jura ſimul reditusque acquiri, quibus nobiles ante gaudebant. Hiſce vero tanquam pars dominii, quod in ſervas exercere ante poterant, debebantur. Reſtant ejusmodi reditus vectigalis pudicitiæ reliquiæ paſſim in Belgio. Anglis dicuntur *Maiden-Rents* h. e. reditus e virginitatibus provenientes. In terris Mecklenburgicis pretium unius uncialis ſive thaleri paſſim ſtatutum eſt, qui thalerus vocatur der Klauen-Thaler, credo, quod eo perſoluto virgo unguibus Dynaſtæ eripitur. Nonnullibi tempora ſolvendi ſtipendii translata ſunt. Novimus oppidum in tractu Albino, cujus incolæ mulieres nuptæ quotannis die Martini ante ſolis occaſum quatuor nummos minutos argenteos cum dimidio (4½ Pfennig) quæſtori tenentur offerre. Tabulæ publicæ *Dynaſtæ*. eos reditus conſignant ſub rubro des Frauen-Geldes, vulgus vocat den K- - ten Zinſs. Si vetera ex præſentibus dimetiri fas eſt, lubentisſime domini antiquisſimi hujus regionis priſtino jure carere potuerunt, cum id habeat peculiare, ut non niſi deformes omnisque pulchritudinis expertes nunc

quidem gignat. Idem juris obtinet in ditione Hamburgensi, die vier Lande, dicta. Aliis in locis ita moribus receptum legibusque sancitum est, ut defuncta demum uxore vacca vel marchetæ pretium ad dominum deferatur; equus autem mortuo hero. Nomina horum jurium variant plurimum, suntque das Freyrecht, Baulebung, Baulehnungs-Recht, das Haupt-Recht, jus capitale, Köhr-Recht, Budtheil, Gewandfall, Todten-Gefälle, todte Hand ꝛc. Multis locis fœminæ liberæ sunt, maritique tantum stipendium solvunt, utpote in quorum gratiam cedit beneficium. Cælibes maxime injurii erant in dominos: antiquissimos enim parte voluptatum, recentiores reditibus frustrabant. Cui malo hoc modo obviam eundum duxerunt quorum intererat, ut lege lata senum in ea conditione defunctorum tota hæreditas ad ipsos devolveretur. Das Hagestoltzen-Recht vocatur in inferioris Saxoniæ tractu, olim das Ain-stolt vel Agen-stolt-Recht, voce nunc corrupta ex ein gestalt, sive una eademque conditione, quam retinent, qui cælibem vitam matrimonii illecebris anteponunt. Unde cum de matrimonio

Von Hagestoltzen.

monio ineundo sermo, Germanis frequens usus formulæ est, er will sich verändern, eine Veränderung treffen. De virginibus etiam usurpat Rusticanus Terminorum: *Junckfrawen ENTERN, ir Junckfrawschafft*, deflorare, constuprare. De hoc jure vid. *Hermann. Lather. de cens.* l. 3. c. 3. n. 38. *Besold. Thesaur. Pract. & Schottel. de juribus quibusdam singular. German.*

De fœmina fatidica Jettha.

§. LXV. Verum in viam & ad fœminas fatidicas redeundum est. Præter Velledam, Alriniam & Gannam habemus JETTHAM, ad Nicri fluminis ripas cultam, cui etiam collem, in quo arx Heidelbergensis postea exstructa, dicatum fuisse tradit *Hubertus Thomas Leodius, Heidelberg. Antiq.* p. 296: *Quo tempore Velleda virgo in Bructeris imperitabat, vetula quædam, cui nomen* JETTHA, *eum collem, ubi nunc est arx Heydelbergensis, & Jetthæ collem etiam nunc nomen habet, inhabitabat: vetustissimumque fanum incolebat, cujus fragmenta adhuc nuper vidimus, dum Comes Palatinus Fridericus factus Elector egregiam domum construxit, quam novam aulam appellant: Hæc mulier vaticiniis inclyta, & quo venerabilior foret, raro e fano in conspectum hominum prodiens, volentibus consilium ab ea*

petere, de fenestra, non prodeunte vultu, respondebat. Et inter cætera prædixit, ut inconditis versibus canebat, suo colli a fatis esse datum, ut futuris temporibus regiis viris, quos nominatim recensebat, inhabitaretur, coleretur & ornaretur, vallisque sub ipsa multo populo inhabitaretur, & templis celeberrimis ornaretur.

De aliis, Sifa, Thrudur.

§. LXVI. Plures fuisse ejusmodi vates *Tacitus* indicat. SIFAM in plaga Septentrionali vaticiniis suis claram nominat *Edda*. *Saxo* lib. 7. p. 121. peritam augurii fœminam omisso nomine memorat, cujus carminum tanta vis erat, ut rem quantalibet nodorum consertione perplexam, e longinquo soli sibi conspicuam ad contactum evocare posse videretur. THRVDVR etiam in Dearum numerum relata perhibetur ab *Edda*; sacerdos sive *Druis*, ut ex nomine colligo, antea *Duri* sive Thori.

De reliquiis gentilismi inter Christianos, quod ad hanc pertinet materiam.

§. LXVII. O utinam omnes has superstitionum spurcitias ita depulisset illata gentibus nostris Christiana veritas, ut mendacii rei jure fierent, qui gentilismi reliquias & vestigia in cœtibus Christianorum detegere auderent! At quantis

tis in tenebris etiamnum verſentur non vulgi modo, ſed eorum etiam mentes, qui plus ſibi ſapere videntur, neminem extra partes conſtitutum poteſt latere.

De ſuppliciis Sagarum. Loquuntur cineres tot millium vetularum, quarum cerebrum triſte ac atro humore ſuffuſum aniles de ſagis fabulæ adeo perverterunt, ut nihil non a ſana ratione alienum ſibi viderentur ſomniare. Loquuntur martyria earum, quibus innocentibus torturæ cruciatus expreſſere, quidquid delirabant judices. (*q*) Anne hodienum ſtupidæ plebi ea inhæret perſuaſio, ut quælibet fere decrepitæ anus murmura pro ſuſurris magicis atque incantationibus habeant? Anne viſu (*r*) infan-

q) Quinque hominum genera ſunt, qui ſagas diabolicis pactis implicitas & ſupernaturalia pro lubitu peragere credunt, 1) infantes. 2) ſtulti vel ſimplices. 3) mulieres. 4) jactatores timidi, Gallice *Poltrons*. 5) melancholici aut atra bile infecti. Angliæ congratulari fas eſt, quod ab anno 1682. cruentis miſerarum ſuppliciis abſtinuit, idque eo effecit, ut nullæ amplius de iis querelæ audiantur. conf. *An Hiſtorical Eſſay concerning Witchcraft by Francis Hutchinſon. London.* 1715. 8.

De oculorum faſcino. *r*) Germani ajunt: das Kind iſt verſehen. *Adſpectu vetularum Sagarum puerulis Hectica aut*

infantes faſcinare, cum dæmonibus pacta inire, eorum concubitum perpeti, in monte Bructerorum conventus agere, lac

Pthiſis aut Marcaſmus conciliatur; lac nutricibus exſiccatur; dolor capitis ingens quibusdam procuratur; ſomno interdicitur ad longisſimum tempus, corporis alacritas evaneſcit, & pulchritudo deſœdatur; ſunt verba *Pauli Zachiæ in Quæſt. Medico-Legal.* l. 7. Tit. 4. *qu.* 4. n. 2. conf. *Mercurial. de morbis puer.* l. 1. c. 3. *Delrio Disquiſ. Magicar.* l. 3. P. I. *Quæſt.* 4. *ſect.* I. Conciliorum Canones id adpellant HOMINES DEVORARE, ſerioque inania iſta figmenta Chriſtianorum mentibus exeſſe jubent. *Capitulatio Caroli M. de partibus Saxoniæ cap.* 5: *Si quis a Diabolo deceptus crediderit ſecundum morem paganorum virum aliquem aut fœminam ſtrigam eſſe, & homines comedere; & propter hoc ipſam incenderit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipſam comederit, capitis ſententia punietur.* ap. *Labb. Tom.* VII. p. 1132. *Baluz. Tom.* I. p. 251. Medelam hiſce malis adferre conantur anilibus & blaſphemis utplurimum vetularum ipſarum benedictionibus, quas in plures Claſſes diſpeſcunt. Sunt enim Wind-Seegen, Blut-Kranckheit-Stall-Vieh-Froſt-und Wild-Seegen. Impia plane eſt Venedorum tractus Wuſtrovienſis conſecratio, qua pecora faſcino oculorum adflicta (wenn ein böß Aug beym Vieh geweſt, ut ajunt) luſtrant ſequentibus verbis:

lac auferre, (*s*) tempeſtates (*t*) concitare, futura in ſpeculo videnda præſentare,

Twee Hogen efft dij beſeen;
Dre Hogen ſcholt dy weer gut ſeen.
Jn namen Vaters Sohns und heilgen Geiſt. h. e. Duo oculi (hogen pro Augen, nam Venedi non ſecus ac Zelandi adſpirationem H. ſemper incongruo loco aut adjiciunt aut omittunt) faſcinaverunt te; Tres oculi (nempe S. S. Trinitatis) faſcinum ſolvent in nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti. Id adpellant das Vieh böten, i. e. benedicere. Jam vetuſtisſimis temporibus Matres majorum noſtrorum faſcini per viſum accuſatas fuiſſe, intelligimus ex *Plin. Hiſt. Nat.* l. 7. c. 2: *Hujus generis & fœminas in Scythia quæ vocantur Bithyæ, prodit Apollonides. Philarchus & in Ponto Thibiorum genus, multosque alios ejusdem naturæ: quorum notas tradit in altero oculo geminam pupillam, in altero equi effigiem.* (Hodie vulgus ſagas ſtella in altero oculorum notatas credit.) *Eosdem præterea non poſſe mergi, ne veſte quidem degravatos.* En indicium ordalii per aquam frigidam majoribus noſtris paganis jam uſitati.

s) De hoc deliramento agit *Ludovicus Imperator Capitul. Addit.* II. *Tit.* 18. ap. *Lindenbrog. Cod. Legum Antiquar.* p. 1145.

De tempeſtariis. *t*) Hanc ſcientiam jam ſacerdotibus fœminis inſulæ Senæ tributam fuiſſe vidimus ex *Mela lib.* 3. c. 6. Runam etiam ſive Alrunam apud Finnos, talibus nugis famoſisſimos, tempeſtatum

tare, (*u*) in lupos, (*w*) quos Wåhrwolffe ad-

præsidem credi *Wexionius* indicavit. *Caroli M. Capitulare Aquisgranense ann.* 789. *Capit.* 63: *præcipimus, ut nec cauculatores & incantatores nec tempestarii - - - fiant* &c. *Baluz.* T. I. p. 235. *Capitulare secundum anni* 805. §. 25. DE INCANTATORIBVS ET TEMPESTARIIS &c. ibid. p. 428. *Lex Wisigothorum* lib. 6. Tit. 2. §. 3. *Malefici & immissores tempestatum, qui quibusdam incantationibus grandinem in vineas messesque mittere perhibentur, & hi qui per invocationem Dæmonum mentes hominum conturbant, seu qui nocturna sacrificia dæmonibus celebrant, eosque per invocationes nefarias nequiter invocant: ubicunque a judice vel actore vel procuratore loci reperti fuerint vel detecti, ducentis flagellis publice verberentur, & decalvati deformiter decem convicinas possessiones circuire cogantur inviti, ut eorum alii corrigantur exemplis.* ap. *Frid. Lindenbrog. Cod. Leg. Antiquar.* p. 124. seq. *Ludovici Imp. Capitul. Addit.* II. *tit.* 18: *Ferunt enim suis maleficiis AERA POSSE CONTVRBARE, ET GRANDINES IMMITTERE, FVTVRA PRAEDICERE, FRVCTVS ET LAC AVFERRE, aliisque dare, & innumera a talibus fieri dicuntur.* ibid. p. 1145. conf. *Capitul. Tom.* I. p. 1285. Exempla legas apud *Saxonem Grammat.* l. 1. p. 17. & l. 9. p. 173. it. l. 5. p. 71. Christianum quendam Episcopum aqua benedicta ac quibusdam ceremoniis maris tempestates compescuisse legimus in *Oddi Monachi Saga om*

adpellant, verti; herbis etiam suis bene-
dictio-

K. Oloff Tryggwazon Saga cap. 33. p. 125. Vulgus hodieque ira effervescens vetulas adpellat tempestarias, alte Wettermacherinnen.

u) Adpellant hoc das Crystallsehen, oder Crystallgucken.

De conversione hominum in lupos.

w) *Solinus cap.* 15: *Neuri* (gens Scythica) *ut accepimus, statis temporibus in lupos transfigurantur: deinde exacto spatio, quod huic sorti attributum est, in pristinam faciem revertuntur.* conf. *Mela.* Apud *Saxonem lib.*5. p.96: Matrona quædam magicæ rei perita maritimæ bovis figura, prætento cornu Regem Frothonem III. adorta alterum ejus latus confodit. Quo vulnere exanimatus indebitum tantis rebus exitum habuit. Characteres, quibus in hunc finem utebantur Septentrionales, nominabant ᚠᛁᚿᚢᛁᚴᛆ, Finvika, quasi Finnorum, quibus illud artificium notissimum erat, motum. Gunhilda, Erici Blodöxii uxor, Finlandica origine, in suspicionem ejusmodi præstigiarum venerat. vid. *Steph. not.* p. 43. Quas ut impossibiles & ridiculas condemnat *Jus Canon. causa* XXVI. *Quæst.* V. c. 12. *Augustinus* lib. 18. *de civitate Dei cap.* 18. *Concilium Anquirense: Quisquis credit, posse aliquem transformari in aliam speciem, nisi ab ipso creatore, qui omnia fecit, procul dubio infidelis est & pagano deterior. Plinius Hist. Nat.* lib. 22. c. 8: *Homines in lupos verti, rursumque restitui, falsum esse confidenter existi-*

diction adhibita morbis medelam (x) certisſimam adferre.

§. LXVIII.

mare debemus, aut credere omnia, quæ fabuloſa tot ſeculis comperimus. Et tamen eo veſaniæ quosdam proceſſiſſe novimus, ut præſidium erroris a Sacris Literis petierint, falſaque interpretatione *Danielis cap.* 4. v. 22. & 30. It. c. 5. v. 21. Nabuchodonoſorum etiam in beſtiæ corpus fuiſſe transmutatum adſererent. Auxerunt multum ejusmodi nugas cruciatæ expeditiones medio ævo contra Saracenos ſuſceptæ, unde reduces milites nihil non prodigioſi ſe vidiſſe credebant, aut certe credi volebant.

De collectione herbarum. x) Helvetii hodienum incantatorem vel magum adpellant *Herberger* a collectione herbarum, quibus Druides forte vetulæque etiam utebantur innoxiis. Nam alios Medicos aliaque remedia ignorabat felix majorum ſimplicitas. Ea herbarum collectio arctioribus poſtmodum limitibus fuit circumſcripta ob gliſcentes ubique ſuperſtitiones. v. *Burchard. Wormat.* p. 135. *Concil. Bracarenſe* 2. *cap.* 74: *non licet in collectione herbarum medicinalium aliquas obſervationes vel incantationes attendere, niſi tantum cum ſymbolo divino & oratione Dominica, ut Deus & Dominus noſter Jeſus Chriſtus honoretur. Regino Diſciplin. Eccleſ.* §. 367. p. 348. Dolendum autem, id ipſum, unde ſalus ſperabatur, remedium, plus malorum Chriſtianis moribus attuliſſe. Aliis locis HERBARIA dicitur,

§. LXVIII. A Matribus ſive Mair deſcendunt aniles nugæ von der Nachtmar, fœminei ſexus ſpectrum credunt ſomniantes pondere ſuo gravans, ut arctius incluſus ſpiritus ægre poſſit meare. Angli adpellant *Night-Mare*, Belgæ *Nachtmaer*, Galli *cauchemar* vel *cochemar* (mulierem vel Matrem incumbentem.) *Teuthoniſta*: *MAER eyn gedweſniſs nachts dye luyde in den slayp qwellende*; *Effialtes, Olphaltes, ſuccubus, incubus &c. Suercheri filius Valender patri ſuc-*

De Ephialte, Nachtmare, Alpdrucken, Drutdrucken.

quæ ex herbis ſive potionibus maleficia conficit, ideoque cum meretrice utplurimum conjungitur. vid. *Gregor. Turonenſ. Hiſt. Epitomat.* c. 56. p. 570. HERBARVM VENENA adpellat *Gregor. Tur.* l. 3. c. 9. & l. 4. c. 36. *de miraculis S. Martini: ligamina herbarum atque incantationum verba proferebat.* Alibi ligaturas, ut *Miracul.* 2. c. 45: *incantationes immurmurat, ſortes jactat, ligaturas collo ſuſpendit.* conf. *de Mir. S. Mart.* l. 1. c. 26. *Indicul. Superſt. Liptin.* §. 10. *Burchardus Wormat.* l. 19: *Feciſti ligaturas & incantationes* &c. *Enherber* inde Gallis *incantare* ſignificaſſe docet vetus Poëta:

Sous giſt le frais ſerpent en l'herbe,
Fuyez enfans, car il enherbe.

cesſit in regno, qui in ſomno a dæmonio ſuffocatus interiit, quod genus Sueco nomine MARA dicitur, inquit *Ericus Olaus Hiſt. Suecorum Gothorumque* l. 1. p. m. 27. conf. *Jo. Meſſenii Scondia Illuſtrata* T. 1. p. 10. In *Snorronis Sturleſonii Heims-Kringla Part.* 1. quæ *Ynglinga Saga* inſcribitur *cap.* 16. Wanlandus exclamat querulus, ſe ab incubo premi, *at mara* traþ hann. Bene *Ruſticanus Terminorum: MARE iſt ein trugnuſſe des menſchen und kumpt von ſeynen plut, lebern und lungen*, wen im *das auff ſeinen hertzen ligt*. Alii appellant die Trempe a calcando & premendo, forte & coëundo, nam fila ſpermatis galli gallinacei, quæ prima in vitello vivificantur, (*y*) vocantur Hanen-Tramp. Gallos ruſticos ejusmodi dæmonium vocaſſe DIANVM notant *Mesſianus Presbyter & Stephanus Diaconus in vita Cæſarii Arelatenſis apud Surium Act. Sanctor. Tom.* IV. *ad* d. *Aug.* 27. p. 292. At corruptam eſſe hanc lectionem & ejus loco *Dæmonium Meridianum* legendum eſſe, facile probabimus; niſi malimus cre-

Trempe.

De Dæmonio meridiano.

y) teſte F. Bellinger tractatu de fœtu nutrito. Londin. 1717. 8.

credere, ab ipſis ruſticis Latini ſermonis haud ſatis gnaris in *Dianum* vel *Dianam* eſſe detortam. Nam in paſsione etiam S. Symphoriani inter *Acta Martyrum ſincera*, p. 72. dicitur: *Dianam dæmonium eſſe meridianum ſanctorum inveſtigavit diligentia.* (z) *Meridianum* adpellabatur, quod

z) Gregor. Turon. l. 3. de Mirac, S. Martin. c. 9. *Dæmonium meridianum* vocat: *Clericus erat unius uſu pedis debilis, quem, ut ipſe aſſerebat, per incurſum dæmonii meridiani perdiderat.* edit. *Ruinart.* p. 1087. De muliere obmuteſcente idem *lib.* 4. c. 36: *interea accedentibus ariolis ac dicentibus eam meridiani dæmonii incurſum pati, ligamina herbarum atque incantationum verba proferebant.* p. 1135. conf. *Cardinalis Bona de divina Pſalmodia* c. 3. §. 3. p. m. 188. ſeq. *Miracula S. Jovini Abbatis Enſionenſis. Vita S. Ruſticulæ Abbatiſſæ Arelatenſis* autore Florentio Presbytero Tricaſtienſi fere coævo, n. 27: *una de ſororibus cum graviter ab infeſtatione meridiani dæmonis nimiam fatigationem ſuſtineret, & corpore tremebunda nullatenus ſe erigere poſſet, divina clementia largiente aliæ fideli ſorori dignatus eſt Dominus incordari* (inſpirare) *ut ex capillis beatisſimæ Matris igne ſuppoſito ureret, & in aqua munda eidem bibere daret. Quæ ſtatim priſtinam recipiens ſanitatem* &c. ap. *Mabillon. Actor. Sanct. Ordinis S. Benedicti Secul.* II. p. 145.

meridie magis infestum credebatur, unde hodieque observant, ut puerperas hora meridiana non sinant esse solas, aut camera exire. (*a*) Proprie dæmonium meridianum est subita & aperta quævis morbi violenti incursio, qua quis sensuum mentisque facultate privatur. Sæpius tamen etiam pro ephialte sive incubo usurpatur. (*b*) In superiore Germaniæ tractu plebs eum morbum adpellat den Alp vel das Alp-drucken: aut a mole quam ipsis impositam sentiunt cum sanguis restagnat supine recumbentibus, aut a sagis & spectris montanis. ALP & ALF enim veteribus notat montem æque ac dæmonem montanum. Suecis & Anglis

Von Alp-drucken.

a) Forte inter Christianos ea de Dæmonio meridiano persuasio irrepsit ex male intellecto Psalm. XCI. quo innuitur, nec die, nec nocte, nec meridie quidpiam periculi imminere Deum timentibus. Verba sunt: *non metues a consternatione noctu, a sagitta volante interdiu, a peste grassante in crepusculo, a vastitate* (sive vi majore) *in meridie* &c.

b) Non nemo joco dixit famem esse Dæmonium meridianum. *Menagian.* T. I. p. 110.

glis *Elf* eſt. (*c*) Franconiæ incolis Ephial-

De Alfis. *c*) Conf. *Franc. Junii Obſervation. in Willerami Abbatis Francicam Paraphraſin Cantici Canticorum* p. 177. *Gervaſii Tilberienſ. Otia Imper.* c. 63. ap. *Leibniz.* p. 988. *Serv.* 3. *Georg.* & 10. *Æneid.* ex quo *Iſidor.* l. 14. *Orig.* c. 8. *Edda Mythol.* 15. Quantæ veneratione ſacra hiſce Alfis celebrarint Septentrionales, docet Sigvaterus Scaldus. Hic enim veſperaſcente cœlo ad pagum Hof delatus erat, ubi domus partis omnibus occluſis, acceſſus nullibi dabatur. Dicebat vero familia feſtum ibi celebrari diem: unde hinc celeriter retrocedere viſum eſt. Ea occaſione ſequens poëma condidit Sigvaterus:

Reiþ ec til Hofs at hæfa,
Hurþ var aptur, enn ſpurkunſt,
Inn ſetta ec nef nenninn,
Riþurlutur fyrir utann,
Orþ gat ec fæſt af furþom,
Flaugþ baþ ec enn þau soͤgþu,
Hnectune heiþner reckar,
Heilagt vit þau deila.

Þa kom hann at auþrum garþi, var huſsfreya i dyrum, baþ hann ecki þar inn koma; ſeigir at þau ætti Alfa-blot Sigvatur quaþ:

Gack at þu inn qvaþ eckia,
Armi dreingur enn leingra,
Hræþunſt ec viþ Oþins,
Erom heiþinn verr reiþi,

tes etiam est die Drud, & das Drud-drucken a Druidibus fœminis, creduntque has

Rigur qvaþst inni eiga,
Opeck su er mier hneckþi,
Alfa-blot sem ulfi,
Ot vin or bo sinom.

h. e. Ad vicum Hof homines conventum ivi; clausæ erant fores; at ego intra ædes me incurvando prospexi; homo magus pauca mihi respondit, dicens illis sacra mysteria peragentibus, exesse debere profanos.

Mox ad alterum pagum delatus Sigvaturus, matrem familias in ostio consistentem vidit, quæ ipsum propius accedere vetavit, causata Alfis hac hora epulum ferale apparari. Tunc Sigvarturus hocce carmen composuit:

Ad nos ethnicos ac iram Odini veritos, servule ne ingrediaris, inquit vidua; mulier fœda me mordacibus verbis impetens, se intus Alfis sacrificare dixit, foris vero lupis libare sanguinem mactatorum animalium.

vid. *Snorro Konung Olaf Helges Haraldsons Saga cap.* 92. Sunt etiam lapides Belemnites, quos Germani adpellant Alpen-Schoß, incuborum Sagittas, twarff-Steine, nanorum sive spectrorum montanorum lapides, Schoß-Steine, Luchs-Steine, Wetterstrahl, Donner-Keile, Rappen-Steine, Huck-Steine, Teuffelsfin-

has ſagas non modo poſſe depelli, ſed etiam cogi, ut poſtera luce adpareant humana ſua ſpecie, mutuo aliquid petituræ, ſi verba pronuncientur: Druyd kom̃ morgen, ſo will ich borgen. Formula exclamandi & imprecandi Weſtphalis ſolennis der Drut, it. daß dich die Druß (Druis) hole oder beſtehe, eandem agnoſcit originem, neque enim adeo fracti animi unquam fuere Germani, ut Romani Ducis Druſi nomen in terrorem verterint. Sed potius Chriſtianis ſacris illatis imprecatio facta eſt ex voce, quæ ante multum tribuebat honoris. *Druden* etiam in Franconia & Helvetia adpellantur Sagæ, Drütner, incantatores magi. Figura Pentagona, olim ὑγείας ſive ſalutis ſignum, ✡ (quod multis ſuperſtitionibus commaculant, & nocte S. Walburgæ ſacra creta inſcribunt ſtabulorum portis, ne Sagæ & Druidæ ad armenta & pecora penetrent) adpellatur Druden-Fuß, pes Druidum. *Trot* Anglis noſtra etiam

ger ob digiti ſimilitudinem, Dani Vette-lius, ſpectrorum candelas, quorum lapidum uſus ſalubris in vulneribus multisque armentorum morbis.

ætate eſt vetula decrepita, quales ſagas debere eſſe, vulgus perſuaſum habet. Eodem modo a Velleda deducenda imprecandi formula Brunſvicenſi & Hanoverano tractui uſitatisſima der Velden, daß dich die Velden ſcil. hole.

Von weiſſen Frauen.

§. LXIX. E ſecreta ſcientia ſacerdotum Germanicarum veſtibusque albis, quibus indutas fuiſſe ex Plinio, Cæſare, Strabone &c. cognoſcimus, novum etiam ſpectri genus plerumque non inauſpicati nominis, die weiſſen Frauen prognatum eſſe, non dubitamus. Weis enim & ſapientem notat Germanis & weiß album colorem. Belgis ſunt witte of gawe wijfjes. Ex *Velleda* in regione Erfurtenſi ſpectrum Frau Holde dictum formatum eſſe, jam notavimus, ut & ſupra de etymologia vocis Hexe (quæ Anglis *Hage*) actum eſſe meminimus.

De Alrunulis, Alrünchen, *Mandragora.*

§. LXX. Tandem divina ingenii vis, qua *Alirunæ*, ſacerdotes Germanicæ, futura & obſcura fata pandere credebantur, eo deduxit miſeram plebem, ut imagunculas quasdam oracula, ut credunt,

dunt, edentes, eo etiam nomine insignirent. Sunt radices quarundam herbarum, quas impostores arte ita efformant, ut humani corporis speciem præferant, infixis hordei & milii granis iis in locis, ubi pilos exoriri volunt. *Mandragoræ* radix præ cæteris in hos adhibetur usus; (*d*) alii Bryoniam operi huic seligere malunt. *Pisdifje* eas imagunculas vocat Belgii vulgus, creditque cum Germanis, sub patibulis ex urina vel semine furum suspensorum destillante enasci. vide pluribus *Hieronymum Tragum* in Historia Stirpium lib. 2. c. 126. Fabulantur porro eas effodi non nisi magno vitæ periculo, cane, qui eruat, radicibus adligato, & auribus pice obstructis, ne radi-

d) Cujus plures species enumerat *Plin. Hist. Nat.* l. 25. c. 12. Paros insula Archipelagi ejus feracissima est, teste *Tournefortii Itinerario Orient. Gallice edito Tom.* I. p. 239. Mas frequens crescit in hortis Hispaniæ, Italiæ & Galliæ, semine e Creta adlato, fœminam producunt Apuliæ montes. Vocant nonnulli Jaboram, Dudaim, Circeam, Antropomorphiam &c. Multis etiam ejusmodi superstitionibus inservit radix victorialis, Siegwurtz, Allermans-Harnisch.

cis clamorem audiant effodientes, quod audita voce periclitentur pereantque fossores. (e) Ejusmodi oracula Alrunica fuisse Labano, quæ in sacris literis lares ipsius vocantur, recentiores Rabbini nugantur. Alii persuasi sunt, puellam Aurelianensem ope talis Alrununculæ ea perfecisse, quæ posteri mirantur. Lipsiensem quandam 64. nummis uncialibus constitisse, creditamque parturientibus dolores levare, (f) dissidia componere, judicis favorem conciliare, omniaque prospera domui inferre, docet nos epistola civis cujusdam Lipsiensis (cujus nomen consulto omittimus) ad fratrem Rigæ in Livonia degentem anno 1575.

per-

e) Conf. *Deusing de Mandragoræ mangoniis* §. 21. *Jac. Thomas. Diss. de Mandragora.* *Fromman. de fascinatione* p. 669. *Heidegg. Hist. Patriarch.* P. II. p. 574. *Philonis Magiolog. Augustæ Rauracorum edit.* 8. *Part.* II. c. 9. p. 885. seq. Similia plane *Josephus lib.* 7. *de Bello Jud.* c. 25. enarrat de radice *Baaras*, ut perspicuum sit, autores fabulæ de Mandragora sua ex eo fonte hausisse.

f) Matres vel Mairas olim invocatas esse a parturientibus creditasque onus doloremque minuere, supra monuimus §. 24.

Alruna magica Lipsiensis.

perscripta. Acceptam ferimus benevolentiæ Clarissimi & Doctissimi HEINSII, Tribunalis Justitiæ, quod Cellæ est, Secretarii meritissimi, lectorique non ingratam fore speramus, ob id maxime quod superstitiosum cultum, quo haberi debebat, dilucide exponit.

Brüderliche Liebe und Treue, und sonst alles Gutes bevor lieber Bruder. Ich habe dein Schreiben überkommen und zum Theile genug woll verstahen wie daß du lieber Bruder an deinen Huse oder Hove Schaden gelitten hast, daß dich deine Rinder, Schweine, Kühe, Schaffe, Pferde alles absterben, dein Wein und Bier versäuren in deinen Keller und dein Nahrung gantz und gar zurück gehet und du ob dem allen mit deiner lieben Hauß-Frauen in grossen Zweytracht lebest, welches mir von deinentwegen ein groß Hertzeleid ist zu hören, so habe ich mich nu von deinentwegen höchlich bemühet, und bin zu den Leuten gangen, die solcher Dingk Verstand haben, hab Rat von deinentwegen bey ihme suchen wollen, und hab sie auch darneben gefraget, woher du solches Unglück haben müssest do haben

Sie

Sie mir geantwortet du hättest solches Unglücke nicht von GOtt sondern von bösen Leuten und dir kunte nicht geholffen werden, du hettest den ein Alruniken oder Ertmänneken nnd wann du solches ihn deinen Hause oder Hofe hettest so würde es sich mit dir wohl bald anders schicken, So hab ich mich nu von deinetwegen ferner bemühet und bin zu den Leuten gangen die solches gehabt haben als bey unsern Scharff-Richter und ich habe ihn dafür geben als nemhlich mit vier und sechzig Thaler und des Budels Knecht ein Engels Kleidt (nummi species) zu Drinckgeldt solches soll dir nu lieber Bruder aus Liebe und Treue geschencket sein, und so soltu es lernen wie ich dir schreib in diesen Brieve wen du den Erdman in deinen Hause oder Hofe überkümmest so laß es drey Tage ruhen ehr du darzu gehest, nach den 3. Tagen so hebe es uff und bade es in warmen Wasser mit dem Bade soltu besprengen dein Vieh und die Sullen deines Haußes do du und die deinen übergehen so wird es sich mit dir woll bald anders schicken, und du wirst woll wiederum zu den deinen kommen wen du dieses Erdmänneken wirst zu rade halten und du solt es alle

Jahr

Jahr viermahl baden und so offte du es badest so solt du es wiederum in sein Seiden Kleidt winden und legen es bey deinen besten Kleidern die du hast so darffstu Ihnen nicht mehr thun, das Bad darin du es badest ist auch sonderlich gut wann eine Frau in Kindes-Nöhten ist und nicht geberen kan daß sie ein Löffel voll dovon trincket so berth sie mit Freuden und Danckbahrkeit und wen du für Richt oder Raht zu thun hast, so stecke den Erdman bey dir unter den rechten Arm so bekümpstu eine gerechte Sache sie sey recht oder unrecht. Nun lieber Bruder dis Erdmänneken schicke ich dir zu einem glückseeligen neuen Jahr und laß es nicht von dir kommen das es magk behalten dein Kindes-Kind hiemit GOtt befohlen, Datum Leipzig Sontag vor Fastnacht 75. Hanß N.

Inscriptio est: An den Ehrsahmen und Vorsichtigen Joachim N. Bürger wohnhafftig zu Riege in Liefland, Meinen lieben Bruder zu handen.

Ipsius imaguncula (qualis apud jam nominatum Dominum Heinsium cernitur)

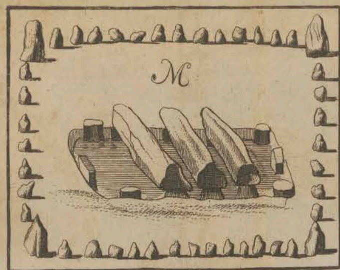
nitur) ſpeciem Lectoris oculis ſubjicimus in adjecta tabula æri inciſa. Pro veſte, cujus mentio in literis injicitur ſunt ſerici fila quadripartita (4. Docken Flock-Seide) colorem cæſium, rubrum, flavum & viridem ſeparatim exhibentia (& ſymbola forſan quatuor elementorum,) quibus veluti lectulo incumbit Alruna ciſtulæ incluſa.

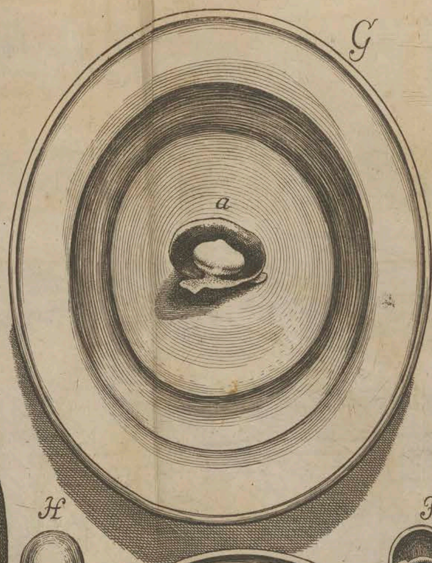

DESCRI-

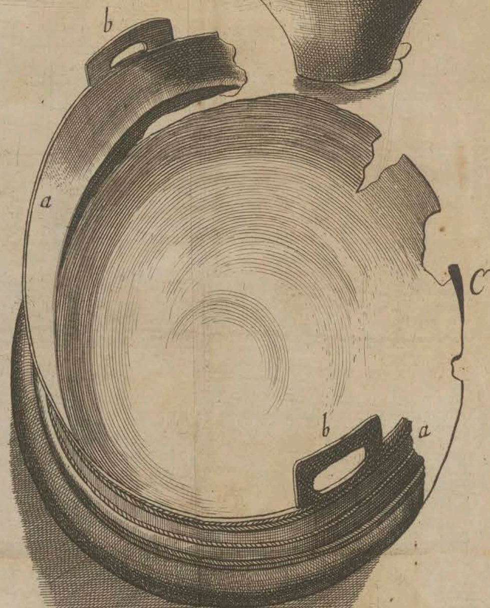
DESCRIPTIO
URNAE
SEPVLCHRALIS
IN AGRO NEILINGENSI
VETERIS MARCHIAE

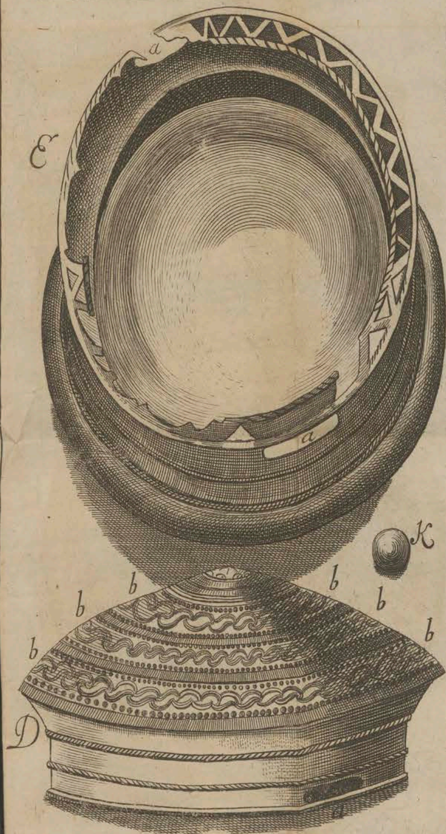
MENSE SEPTEMB. MDCCXIX.
ERVTAE.

M

G
a

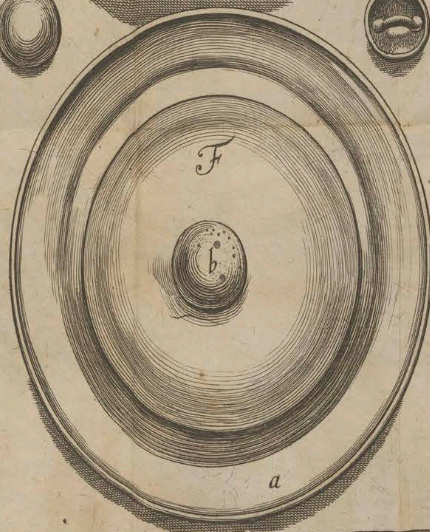

A

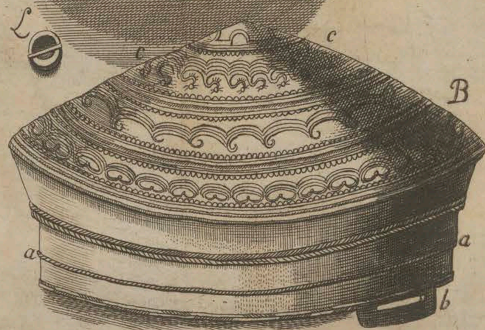

b
a
C
b
a

a
E
a
K
b
b
b
b
b
b
b
D
a

H

J

F
b
a

L
c
c
B
a
a
b

T

nob
1719
nob
ren
Reg
See
cuj
cur
vol
acc
rat
cup
urr
dif
ad
per
tuc
sup
pec
adh
te
ex
fix

TYporum quæ ſupervenit tarditas otium nobis dedit adjiciendi deſcriptionem urnæ ſepulchralis in agro Neilingenſe ad cœnobium Arendſeenſe pertinente anno 1719. menſe Septembri erutæ. Dono eam nobis transmiſit Doctisſimus & Reverendisſimus DAVID SOLBRIGIVS Regiæ Majeſtatis Prusſicæ in Diœceſi Seehuſana veteris Marchiæ Inſpector, cujus verba etiam e diligenti atque accurata deſcriptione, quam nobis benevole communicavit, huic noſtræ opellæ accommodabimus. Conſtat totus apparatus diverſis partibus. Prima eſt vas cupreum paulo capacius, in quo ipſa urna depoſita fuit, & quod ab humo eam diſcrevit. Surgit ab anguſtiore fundo ad majorem amplitudinem, margine ſuperiore intro inflexo. Fundus in latitudine habet uncias quinque & amplius, ſuperior ejus amplitudo maxime explet pedem unum. Ea marginis pars, quæ adhuc integra eſt (nam cætera edacitate temporis ſunt eroſa) duas habuit anſas ex ære ſeu orichalco, æneis clavis adfixas. Crucis hæ forma ſunt, in ſuprema

parte foraminibus ſupra marginem eminentibus. Apparet in latere oppoſito ſimiles exſtitiſſe. vide Tabulæ adjectæ Literam A.

Secunda pars eſt operculum æneum infra paulo anguſtius latumque in diametro ſeptem uncias. Poſt duorum digitorum ſpatium in altum erectum leniter ſeſe dilatat, vide Lit. B. a. & C. a. indeque per quinque unciarum ſpatium ad cacumen & umbilicum obtuſum adſcendit. Ex inferiore parte prominent duæ anſæ dimidium digitum latum longæ & ſeſqui unciam latæ. vid. in figura adjecta Lit. B. b. & Lit. C. b. Foraminibus hæ transverſim ſunt apertæ, ut peſſulus videatur fuiſſe transmiſſus, qui tamen inventus non eſt ab agricola cuncta hæc vomere e terra proruente. Non indiligenti elegantia exterior hujus operculi facies ab artifice exculta eſt, quæ tamen oculis melius cognoſcitur quam verbis deſcribitur. Septem circulorum ordines ſunt diverſa ſpecie circumvoluti, punctisque, ſpiris & lunulis diſtinctæ. Præ cæteris ſingulare quid habere videtur ſpatium latius (fig. Lit. B. c.) quod propius ad umbilicum accedit ſpecies-

que

que duodecim omnino aut aſpidum aut erucarum jubis quibusdam colla capitaque exſerentium exhibet. Litera B. externam hujus operculi faciem præſentat. Litera C. internam.

Accedimus ad partem tertiam, quæ ipſum cinerum receptaculum fuit. Forma eſt propemodum eadem quæ operculi modo deſcripti, paulo tamen minor, ita ut ab iſto capi potuerit ac ambiri. Duo foramina ſibi oppoſita illisque, quæ in operculo delineavimus, reſpondentia itidem exſtant, (vid. fig. Lit. D. a. & E. a.) quibus ſi transmitti peſſulus debeat, receptaculum ita ambietur ab operculo, ut dimidio fere digito ab eo circumcirca disjungatur. Neque operculum ipſum arcte claudet, ſed velut ſuſpenſum ſuſtinebitur, quod ea de cauſa factum videri poſſet, ne cineres ullo pondere graventur. (*a*) Figuras fluctuantium aquarum vel nubium in ſeſe convolutarum eleganter inciſas iterum obſerves Lit. D. b.

(*a*) Romanorum frequens formula erat: SIT TIBI TERRA LEVIS. Urnæ etiam in noſtris monumentis ſepulchralibus ſemper ſub lapidum prægrandium ſibimet impoſitorum cavitate quieſcunt.

Interiorem faciem ſiſtit Lit. E. Ipſe etiam umbilicus exterior circulis & lineolis eſt diſtinctus, in medio habens crucem,cujus trabes duabus lineis parallelis ſignantur, quatuor vero anguli punctis notati ſunt. Hoc receptaculo continebantur præter cineres novem ſcutellæ, quarum duæ duplo majores ſunt, quam quas Literæ F. G. exhibent, reliquæ ſeptem ſunt minores eaque ipſa magnitudine, quam hic habes. Marginem habent unius fere digiti latitudine. (Lit. F. a.) Reliqua paulum attolluntur. In medio eſt umbilicus magnitudine dimidiatæ nucis avellanæ. (Lit. F. b.) Hæc exterior facies. Interius ſub umbilico eſt anſula, qua alligari aut adſtringi aliis rebus ſcutellæ potuerunt. (G. a.) Latitudo per diametrum eſt unciarum ferme quatuor. Duæ ſcutellæ majores latitudine habent uncias circiter ſex. Iis additi erant globuli duplici generis orichalcei paulo majores (H. I.) & argentei minores (K. L.) utrique ea magnitudine quam hic referunt. Numerus eorum ad 60. adſcendit. Neutri integrum globum rotundum efficiunt, ſed dimidiam tantum ejus partem; inferius

patent,

patent; majores anſulis ornati adplicatis ut in iis quas jam delineavimus, minores tantum transverſim transmiſſas habent ab una ora ad alteram, relicto ſubtus ſpatio, ubi trajici ligula potuit. (Lit. I. & L.) Minores etiam in acutius faſtigium cöeunt. (Lit. K.) Scutellæ minores omnes una cum globulis & oſſibus receptaculo interiori fuerunt inditi. (b) Altera ſcutella major, quæ anſulam amiſit, aperturæ receptaculi fuit impoſita, parte exteriore & elata (Lit. F.) introrſum verſa. Huic deinde altera major modo contrario, nempe ut elatius latus exteriora ſpectare fuit ſuperinducta, quo tutiores ab omni externa ingruente humo præſtarentur cineres. Hac ratione compoſitam urnam accepit externum illud vas, quod primo loco deſignavimus Lit. A. Omnium harum partium pondus 6. libras æquat. Cis Albim hæc effoſſa urna eo magis indicio eſt, Germani cujusdam ante Caroli M. tempora oſſa

b) Cinerum minor quantitas erat. Neque enim in divitum funeribus lignis parcebant, quibus in minutisſimas partes redigebant cadaver. Majora oſſium fruſta majoribus conditæ urnis utplurimum ſepulchra hominum infimæ ſortis & ex plebe indicant.

offa ibi fuiffe repofita. Scutellæ adjectæ, ad equorum (quos una cum dominis rogo impofitos fuiffe fupra indicavimus) adparatum pertinent, anfulæque loris transmittendis locum dederunt. Duæ majores frontem aut pectus & tergum exornarunt, minores phaleræ habenæque adligatæ fuerunt. Corroborat hanc fententiam urnæ in Anhaltino tractu anno 1692. effoffæ, quæ in curioforum confpectum fimul dedere tres fcutellas majores, auro obductas cumque noftris magnitudine plane convenientes. Adjacebant minores neque a noftris aut forma aut magnitudine abhorrentes, quibus lora ex corio etiamnum cernebantur inducta phaleræ ufui accommodata. Gladii, haftæ aliorumque fragmenta armorum cum iisdem urnis eruta perfpicuo documento funt equitis inclyti manuque ftrenui reliquias eo loco fuiffe conditas. Digna certe vifa funt ut inter cimelia Potentisfimi Regis Pruffiæ transferrentur, quamvis & urnarum elegantia & difcorum quantitate plurimum a noftris fuperentur. vid. Joh. Chriftoph. Becmanni Hift. Anhalt. P. I. p. 28. feq. qui ibidem p. 26. ejus regionis moles

faxeas

ſaxeas ſepulchrales deſcribit. Cujus exemplo inducti non ingratum Lectori futurum arbitrati ſumus, ſi iconem monumenti ſaxei prope vicum Höbiſch veteris Marchiæ oculis ejus in eadem tabula ſubjiciamus. vide Lit. M. Diximus jam de eo in notis ad Epiſtolam de Druidum viſco, locumque illi hic eo lubentius tribuimus, quod vicinia, qua Neilingenſi agro conjuncta eſt, jure meritoque depoſtulat, ut hunc ei habeamus honorem, antequam ruſticorum uſibus auferatur vel dilapidetur, omniaque exedens vetuſtas in pronam ruinam vergat opus jam multis partibus mutilum.

Pars cadit aſſiduo flatu: pars imbre pereſa
Rumpitur: abripuit partem vitioſa vetuſtas.

Claudian. Epigramm. de Phœnice.

INDEX LIBRORVM PRAECIPVORVM ET RARIORVM, QVI HOC OPERE CITANTVR, ILLVSTRANTVR VEL REFVTANTVR.

A.

B.

Boſco Bibliotheca Floriacenſis.
Bouche Hiſtoria Provinciæ.
Boxhornii Origines Gallicæ. 4.
- - - libelli de Dea Nehalennia. 4.
Brœlmanni (Steph.) Epideigma ſive ſpecimen Hiſtoriæ Civitatis Ubiorum. fol.
Burchardi Wormatienſis Decreta. fol.
Burei Runa Känslones läres ſpän, ſ. Introductio ad Lectionem literarum Runicarum. 4.

C.

Cambdeni Deſcriptio Britanniæ e Theatro Orbis Janſonii, charta maxima.
Charleton (Walteri) Chorea Gigantum, or the moſt famous Antiquity of Great Britain vulgarly called Stone-heng. 4.
du Cheſne Opera. fol.
Chorier Recherches ſur les Antiquités de la ville de Vienne. 12.
Claudii (Petri) Deſcriptio Norvegiæ.
Clementis Alexandr. Strom. fol.
Cluverii Italia Antiqua. fol.
Codex Legum Norvagicarum. fol.
Colbatch Diſſ. concerning Misletoe. ſive de viſco. 8.
Curtii Inghiramii Antiquitates Etruſcæ. fol.

D.

Dacherianum Spicilegium. 4.
Davieſii Lexicon Cambro-Britannicum. 4.
Delrio Diſquiſitiones Magicæ.
Diago (Franc.) Hiſtoria de los victorioſiſſimos Antiquos Condes de Barcelona. f.

Diego de Colmenares Historia de Segova. fol.
Dio Cassius.
Diodorus Siculus. fol.
Ditmarus Mersburgens. fol.
Dolmeri (Jani) Comment. ad Hirdskraa. 4.
Dupleix Memoires des Gaules. fol.

E.

Edda Islandorum. 4.
Egassii (Cæsaris) Historia Universitatis Paris. f.
Emmonis Abbatis Chronicon. 8.
Etymologicum Magnum Græcum. Venet. 1499. fol.

F.

Fabretti Inscriptiones. fol.
Favyn Histoire de Navarre. fol.
Fontanini Forojuliensis vindiciæ Antiquorum Diplomatum adversus Germonium. 4.
du Fresne Glossarium. fol.
Frey (Cæcilii) Opera. 8.
Frisii (Franc. Meinardi) Oratio de visco. 8.
Frostapings Lagen Manhelgis Balke. f.

G.

Gale (Thomæ) Comment. ad Antonini Iter Britannicum. 4.
Gangu Rolfs Saga. 8.
Gelenius de Magnitudine Colon. Agripp. 4.
Gesneri Mithritades. 8.
Gherardi de Schueren Teuthonista. 1475. fol.
Giraldus Cambrensis de admirandis Hiberniæ. 8.

Golzii (Huberti) Opera. fol.
Gothrici & Rolfi Historia. 8.
Gosselini Hist. veterum Gallorum. 8.
Grævii Thesaurus Ant. Rom. fol.
Gregorii M. Opera. fol.
Grettis Saga. 8.
Groslotii (Joh.) Lexicon Græco-Latinum. Vincent. Ann. 1483.
Guenebault Reveil de l'Antique Tombeau de Chyndonax. 4.
Gulaþings Lagen Kristendomsbalk.
- - Manhelgisbalken.

H.

Haavamaal. 4.
Halfsrecka Saga. 8.
Harduini Opera. fol.
Herrauds oc Bosa Saga. 8.
Hervarar Saga. fol.
Hikkesii Thesaurus linguarum veterum Septentrionalium. fol.
Hincmari Rhemensis opera. fol.
Hirdskraa.
Hutchinson Historical Essay of Witchcraft. 8.
Hund (Wigulejus) Metropolis Salisburgensis. fol.

I.

Inigo Jones the most notable Antiquity of Great-Britain vulgarly called Stone-heng on Salisbury Plain. fol.
Joffredi Historia Niciensis.
Jomsvikinga Saga.

Iſidori Origines. f.
Islandzlagen Manhelgubalk. f.

K.

Komelyn Beſchryving van Amſteldam. fol.

L.

Labbei Concilia. fol.
Landnama.
Leegwater kleine Cronyck van Graeffen Ryp.
Leges Uplandiæ. f.
Leodius de Tungris & Eburonibus. 4.
- - de Originibus Palatinis. f.
Leſcaloperius de Theologia veterum Gallor. f.
van Leeuwen (Sim.) Batavia illuſtrata. fol.
Libanius Antiochenus pro templis gentilium non exſcindendis. fol.
Lobineau (Dom Giu Alexis) Hiſtoire de Bretagne. fol.
Loccenii Antiquitates Sueo-Goth. 8.
- - Lexicon Juris Sueo-Gothici. 8.

M.

Mabillon Muſeum, Ital. 4.
Matthæi Analecta. 8.
Meneſtrier (Franc.) Hiſtoire de Lyon. fol.
Menſingæ (Joh.) in Saxa agri Trentini carmen.
Menſonis (Altingi) Notitia Germaniæ inferioris. fol.
Meſſenii Scondia illuſtrata. fol.
Molleri Deſcriptio Rheni.
Montefalconii (Bernh.) Itinerar. Ital. 4.
Monum. Paderbornenſia. 4.

Mora-

Morales (Ambrosio de) Antiguedades de las ciuda des Espanna. fol.

N.

Noël Talepied Histoire de l'etat & Republique des Druides, Eubages, Saronides &c. 8.

O.

Oddi Monachi Saga om K. Oloff Tryggwazon. 4.
Oihenarti Notitia utriusque Vasconiæ. 4.
Olai (Erici) Historia Suecorum Gothorumque 4.
Orderici Vitalis Hist. Eccles.
Orm Storolfssonar Saga.
Otfridi Evangelia. 8.

P.

Paradini Memoires de l'Histoire de Lyon. fol.
Car. Patin Numismata Imperat. Rom. fol.
Peringskiöld Comm. ad Jo. Cochlæi vitam Theodorici Regis Ostrogoth. 4.
Pezron Antiquité de la nation & de la langue des Celtes. 8.
Philonis Magiologia 8.
Piccardi Celtopædia. 4.
Picardti (Joh.) Antiquiteten der Provincien en Landen gelegen tusschen der Noord-Zee, de Yssel, Emse en Lippe. &c. 4.
Plot (Rob.) Natural History of Oxford-Shire. 8.
Plutarchi opera. fol.
Pontani Hist. Geldriæ. fol.

R.

S.

Seldeni Tr. de Dis Syris 8.
- - Janus Anglorum. 12.
Serarii Epist. S. Bonifacii Martyris. 4.
Skenæi Leges Scot. fol.
Slichtenhorst Gelders-Geschiedniſſe. fol.
Smallegange Chron. Zeland. Belgice. fol.
Smetic. (Joh.) Antiquitates Neomagenſes 4.
- - oppidum Batavorum. 4.
Smid (Lud.) Nederlandſche Oudheeden. 8.
Someren (Joh. van) Batav. Antiquit.
Snorro Sturleſon Heims Kringla. fol.
Spanhemius de uſu & præſtantia numiſmatum. fol.
Spelmanni Gloſſar. fol.
Sponii opera varia,
Stiernhielm (Georgii) Gloſſarium. 4.
Strabonis Geogr. fol.
Strype (John.) Life and Acts of Matthew Parker, the firſt Archbishop of Canterbury in the Reign of Queen Elizabeth. fol.

T.

Tatiani Alexandrini Harmoniæ Evangelicæ liber. 4.
Teſchenmacher ab Elverfeld Annal. Cliv. &c. fol.
Theodoreti opera. fol.
Thormondi Thorfæi Hiſt. Norveg. fol.
Tomaſinus de Donariis ac Tabellis votivis. 4.
Transactiones Regiæ Societatis Britann. 4.
Jean Triſtan Hiſtoire generale des Empereurs. fol.
Turnefortii Itinerar. Orientale. Gall. 8.

à Turre

PRAETER EA QVAE EX COMMERCIIS LITERARVM ITINERVMQVE OCCASIONE HABVIMVS, SEQVENTIA MANVSCRIPTA OPERI HVIC VSVM PRAESTITERVNT.

Holmveria Sogu.
De Lapide Scotorum Manuſcriptum Bibliothecæ Bodlejanæ.
Codex Bibliothecæ Dublinenſis de ſecretis literis veterum Hibernorum.
Codex Bibliothecæ Illuſtriſſimi Comitis de Carnarvan de occultis veterum Hibernorum ſcribendi formulis Ogum dictis.
Eyrbyggia.
Noregs Konunga tal, ſive Hiſtoria Norvegica.
Bodvars Biarka Saga.
Sogu af Droplaugar Sonum &c.
Joh. Mauritii Principis Naſſovii Monumenta Cliveniſa, ex delineatione Clariſſ. Joh. Kayſeri.
De Origine Gigantum in Britannia Manuſcr. Bibliothecæ Bodlejanæ.
D. Hildebrand de moribus, inſtitutis & ſuperſtitionibus Venedorum.
Corn. van Boot Monumenta Domburgenſia.
Etymologicum M. Græcum Antwerpienſe fol. 3. Vol.
Buſchelii not. ad Smetii Inſcriptiones.
Gisla Surſſonar Sogu.
S. Brigittæ precationes de Paſſione Chriſti.
Dagheraht Antiquitates Galliæ.

INDEX RERVM.

A.

Bona

carni-

Creiß=

Domi-

Duvels-

Epi-

face-

liga-

Patri-

M.

N.

ſacri-

P.

ad

Q.

R.

Saga

ſuppel-

- - pa-

Precel-

ADDENDA.

ad pag. 9. & 109.

MOnumentum Helmſtadienſe in Cornelii vel S. Annæ monte ſitum, nomine etiam herois memoriam refert. Dicitur enim LVBBENSTEIN, ſive lapis Lubbonis, ea ſub mole dubio procul conditi. In ejus circumferentia carbones & his mixta oſſa a Celeberr. Joh. Andrea Schmidio, Abbate Marievallenſi effoſſa novimus.

ad pag. 14. & 16.

Candelarum uſus tempore Hieronymi demum in ſacra Chriſtiana videtur irrepſiſſe. *Lactantius* certe argute hunc gentilium morem perſtringit: *accendunt lumina velut in tenebris agenti Deo.* & *Concil. Eliber.* cereos per diem placuit in cœmeterio non incendi. Inquietandi enim Sanctorum Spiritus non ſunt.

ad pag. 23.

Memorabilis etiam quamvis alia ex cauſa Bulgarorum lapis, de quo Nicolaus I. Pontifex Max. in reſponſis ad conſulta Bulgarorum §. 62: *Refertis, quod lapis inventus ſit apud vos antequam Chriſtianitatem ſuſceperitis, de quo ſi quisquam ob aliquam infirmitatem quid accipit, ſoleat aliquoties remedium corpori ſuo præbere: aliquoties vero ſine profectu remanere; quod utique etiam de illo lapide qui nunquam ſumentibus quotidie certum eſt invenire, videlicet, ut alii quidem ab ægritudine ſua remedium ſanitatis recipiant, alii vero infirmitate tabeſcant.* apud *Labbeum Concil. Tom. VIII. p. 538.* credibile eſt,

lapidem naturalibus medendi facultatibus prædituum, quæ tamen oblivione ſepultæ præpoſteris ejus uſibus poſtmodum præbuere occaſionem, quæ Illuſtris Leibnizii etiam fuit conjectura.

ad pag. 77.

Ad placita generalia ſub quercubus olim habita pertinet, quod de ALTA ARBORE von Hohen Baum) inter Halberſtadium & Quedlinburgum perhibent Diplomata. Inter alia Sifridi IV. Comitis Blancenburgici literæ apud *Paullinum Exerc. de Advocat. monaſt.* p. 559. ſeq. & apud *Leuckſeld. in Antiqq. Blancenburg.* p. 53. ſ. ſequentia habent: *Noverint tam præſentes, quam futuri, quod cum AD ALTAM ARBOREM, placitis ibidem generalibus indictis cum principibus & reliquis terræ nobilibus eſſemus, & nos pariter conſtituti, præſentibus viris nobilibus & honeſtis, videlicet Domino Maynardo venerabili Halberſtadienſi Epiſcopo, Wigero Decano, Volrado præpoſito Walbicenſi, canonicis Halberſt. laicis vero Burchardo de Quærenworde, Burchardo filio ipſius, dilecto conſanguineo noſtro, Olrico Comite de Regenſtein, & Gevehardo Comite de Wernigerode, in præſentia Domini Ludolphi Abbatis Eccleſiæ Huyesburgenſis & Tiderice de Aſpenſtede, monachi Eccleſiæ ejusdem, recognovimus in aperto &c.* Factum hoc eſt anno MCCLI. Abbatiſſam Quedlinburgenſem eodem ſeculo & loco jus dixiſſe, fidem facit teſtimonium Vlrici Comitis de Regenſtein Abbatiſſæ datum: *Venerabili in Chriſto Dominæ ſuæ Abbatiſſæ in Quedelingeburg Olricus Dei gratia*

major

major Comes de Regenſtein paratam ad ſervitia voluntatem. Recognoſcimus & tenore præſentium proteſtamur, nos ſæpius audiviſſe, quod AD ALTAM ARBOREM in principum & nobilium hujus terræ præſentia multociens juſtitiam exhibuiſtis. Datum Regenſtein anno MCC ſexageſimo quarto in die ſanctorum Apoſtolorum Simonis & Judæ. Eadem de hac arbore alta confirmat Diploma Meynhardi Epiſcopi Halberſtadienſis, quod Doctiſſ. *Leuckfeldius Tom. II. Antiq. Halberſtadienſium* exhibebit: *Meynardus Dei gratia Halberſtadienſis Epiſcopus - - notum facimus Chriſti fidelibus univerſis præſentibus & futuris hanc noſtram paginam inſpecturis, quod præſidentibus nobis JUDICIO APUD ALTAM ARBOREM, accedens ad nos dilectus in Chriſto Erneſtus Eccleſiæ, Gratia Dei, præpoſitus, nobis merito ſuæ religioſæ converſationis acceptus, in eodem PLACITO PROVINCIALI CELEBRI poſtulavit a nobis humiliter & devote, quatenus duos manſos ſitos in villa Sehuſen - - Eccleſiæ ſuæ conferre donatione perpetua dignaremur &c. Actum APUD ALTAM ARBOREM 1250. Datum Halberſtad. 17. Kal. Octobris 1250. conf. pluribus Joh. Andr. Schmidii, D. P. P. Theol. & Abbatis Mariævallenſis Nummum Bracteatum Henrico II. Seculi XIII. Comiti Blancenburgico ante Hartonem vindicatum.* p. 14. & 30.

ad pag. 81.

Molem Salisburienſem inter templa Gentilium non referendam eſſe illud quoque edocet, quod introducta etiam religione Christiana

ædes ſacræ ex lapidibus conſtructæ fuerint rariſſimæ obque novitatem admiratæ. vid. *Bedæ Hiſt.* l. 3. c. 4. & l. 3. c. 25. Et templa gentilium tamen in uſum Chriſtianum fuiſſe converſa ſupra vidimus ex Epiſtola Gregorii Magni.

ad pag. 85. & 92.

Placita generalia & judicia ad lapides prægrandes fuiſſe habita comprobat Francorum lex, vulgo *Keurebrief*, ſive potius liber conſuetudinum, quæ in Bruggenſi Flandriæ tractu obſervantur, ſequentiaque exhibent: *Omnes banniti qui banniuntur APUD LAPIDEM, debent denuntiari banniri in Eccleſia ſua; & quando extra bannum ſunt, debent ſimiliter extra bannum denunciari in Eccleſia ſua, alioquin a Banno non erunt abſoluti. Cum preco vocaverit hominem ad lapidem, debet prius jurare cum Witſchepa* (h. e. ſapientibus Scabinis) *vel teſtimonium a Scabinis habere, quod eum ſummoverit, & tunc eum ſemel, & ſecundo & tertio vocabit & non amplius, & tunc banniet ſecundum judicium Scabinorum.* vid. *Oliv. Vred. in Hiſt. Comitum Flandriæ Prodr. II. de prima Francia.* p. 443.

ad pag. 119.

De Bifoſtra plura habet Edda. Formoſenſes etiam credunt animas beatas per pontem traduci in alium orbem. Neque ejusmodi pons Mahomedis ſomniis fuit incognitus.

ad pag. 140.

De Etruſcorum lingua primævisque colonis interim ſubjicimus fragmentum M. Porcii Catonis a Servio in X. Æneid. ex ejus originum libris

libris prolatum: *Cato originum - - - qui Pisas tenuerint adventum Etruscorum negat sibi compertum, sed inveniri Trachonem Tyrrheno oriundum, postquam eorundem sermonem ceperat, Pisas condidisse cum ante regionem eandem Teutones quidam Græce loquentes possederint.*

ad pag. 164.

De juramento Bulgarorum super gladium vel spatham legi merentur, quæ exstant in Responsis Nicolai Papæ I. ad consulta Bulgarorum §. 67: *Perhibetis vos consuetudinem habuisse, quotiescunque aliquem jurejurando pro qualibet re disponebatis obligare, spatham in medium afferre, & per eam juramentum agebatur &c.* apud *Labb. Concil. T. VIII. p. 539.* Gallos collatis militaribus signis fidem sibi arctissimam obligasse demonstrat *Cæsar.* apud nos in plurimis judiciis juramentum urphedæ super gladium præstatur.

ad pag. 251.

Fabulam de XI. millibus virginum Martyrum, quas Colonia Agrippina præcipuo cultu prosequitur, ex incongrua lectione originem deducere neque ipsi diffitentur Pontificii,

Quîs meliore luto Titan præcordia finxit.

Cum enim in veteri Martyrologio invenissent scriptum: *SS. Ursula & Undecimilla V. M.* h. e. Sanctæ Ursula & Undecimilla Virgines Martyres, inde undecim millia virginum Martyrum effinxerunt, numerum a seculi nostri moribus plane abhorrentem neque veteribus forte satis credibilem.

ad

ad pag. 261.

Fabulas plebis Holmienſis de Dracone aquatili, Neckero dicto, lacus circumfluos pervagari ſolito puerosque lavandi cauſa aquam ſubeuntes rapere, confirmat *Petr. Daniel Huctius Comment. de rebus ad eum* (vel potius *ſe*) *pertinentibus*. p. 40.

ad pag. 311. ſq.

De Hebræorum baptiſmate infantum confer *Ezech. 16. v. 4 :* Quando nata es, non eſt præciſus umbilicus tuus, & aqua non es lota in ſalutem. De aliis lotionibus ſacris *Exod. 29. v. 4. & c. 30. v. 18. 19. Levit. 8. 6.* Romanorum luſtrationes per aquam deridet *Lactantius lib. 5. c. 19: Se pie ſacrificaſſe opinantur, ſi cutem laverint: tanquam libidines intra pectus incluſas ulli amnes abluant, aut ulla maria purificent.* conf. *Huet. Alnetan. quæſt. p. 216. ſeq.* Chriſtianos in more habuiſſe, ut antequam ædes ſacras ingrederentur, manus & faciem lavarent. Teſtes ſunt *Chryſoſtomus*, *Euſebius*, *Tertullianus*, *Syneſius*. Id autem quomodo cohæreat cum hodierno ritu faciem aqua luſtrali adſpergendi etiam in egreſſu & poſt ſacra peracta, non perſpicio.

ad pag. 322.

Pelles equinas etiam apud nos hactenus fere neglectas fuiſſe, mirantur qui egregium quem Turcis præſtant uſum, bene norunt. Ex iis enim recte ſubactis interſperſo ſinapis ſemine illud pellium genus, quod ad nos magna copia advehitur atque *Chagrin* adpellatur, confici conſtat.

ad

ad pag. 323. & 325.

Ad equorum cultum & honorem etiam pertinet veneratio, in qua cauda equina (der Roß-Schweiff) tanquam præcipuum ſignum militare hodienum Turcis eſt. Hoc quidquid eſt ſuperſtitionis e Bulgarorum moribus in ſuos transtulere Mahomedis aſſeclæ, quos a gentium devictarum vicinarumque inſtitutis non abhorruiſſe ſupra aliquoties adnotavimus. Bulgaros autem e Septentrione patriaque veterum Scytharum effuſos fuiſſe convenit inter omnes. Eorum hac parte ſuperſtitionem improbat Nicolaus I. in reſponſis modo allegatis §. 13. apud *Labbeum p. 528: Quando prœlium inire ſoliti eratis, indicatis vos hactenus in ſigno militari caudam equi portaſſe, & ſciſcitamini, quid nunc vice illius portare debeatis; quid aliud utique, niſi ſignum ſanctæ crucis?* Capitis etiam ornamentum, nunc Mahomedis aſſeclis peculiare (ein Türckiſcher Bund) Bulgaris originem ſuam debere ex §. 66. reſponſorum eorundem elicio: *Græcos prohibere vos aſſeritis cum ligatura lintei, quam in capite geſtatis, Eccleſiam intrare; quod nos quoque ſimiliter non abs re forſitan inhibemu: nam ſæpe memoratus ac ſemper memorandus Apoſtolus Paulus ait: omnis vir orans prophetans velato capite, deturpat caput ſuum. Et iterum: Vir quidem non debet velare caput, quoniam imago eſt Dei; quod enim de velamine dici, etiam de ligaturæ volumine debet, credimus, obſervari.* apud *Labb.* p. 539.

Typo-

Typographici errores ut irreperent complures gravioresque Autoris abſentia in cauſa fuit. Sequentes Lector Benevolus emendare non gravabitur, antequam ad lectionem operis accedat.

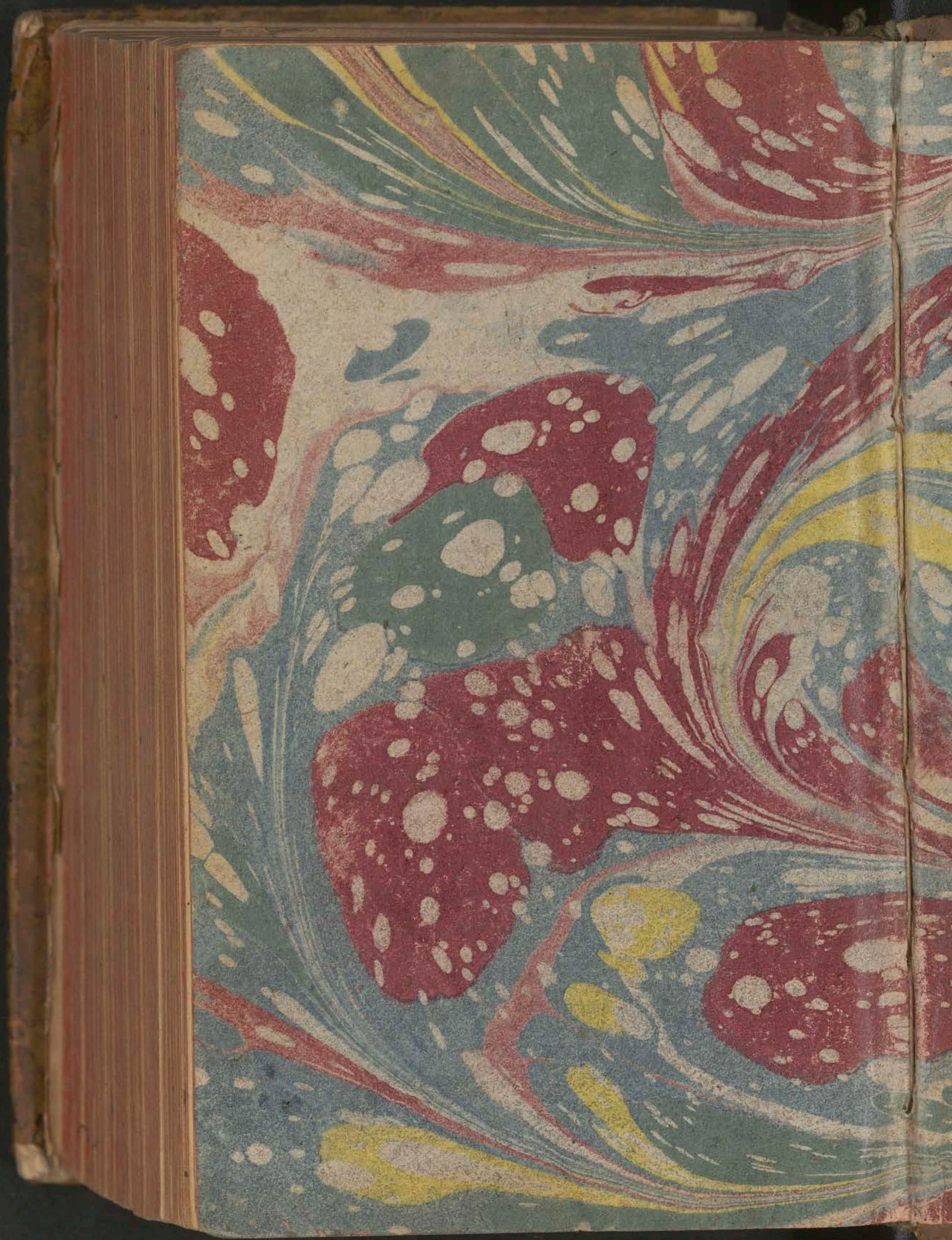
Præf. p.V. lin.8. lege *eum* pro *cum*. p. 9. lin.2. verba: *duobus tertium in portæ modum ſuſtinentibus*, deleantur. p. 18. lin. 1. lege *Frithſplottum* pro *Friſplotſum*. p. 25. lin. 6. lege *Brigantia* pro *Britannia*. p.38. lin.24. lege *radice*. p.40. lin.18. lege *eodem*. p. 45. lin. 13. lege *exſtructam*. p. 60. lin.16.lege *lucus*.p.62.lin.19.lege *etiam* pro *enim*. p.104. lin. 10. lege *tales*. p. 149. lin. 13. lege *corvi*. it. lin.19. lege *Otfridum Monachum*. p.265. lin.6. *antepen*. lege *ſollerioque*. p. 271. lin. 8. lege *non tam*. p.284. lin. 12. lege *ſinu*. p.286. lin.7.antepen. *Morinos*. p. 326. lin. 18. lege *quæ* pro *qui*. p. 348. lin.ult. lege *rivos*. p.349. lin.10. lege *locum*.p.367. lege *Fig*. XIII.& XIV. p.403. lin.18. lege *contemplandi*. p. 410. lin. 12. lege *muribus*. p. 431. lin. 15. lege MERCVRIO. p. 440. lin. 15. lege SVEBIS pro SVEBLS. p.449. lin.17. lege *fimetum*. p. 455. lin. penult. lege *inſulſis* pro *inſulis*. p. 460. lin.24. lege *quo*. p. 462. lin. 23. lege ſyende. p. 463. lin. 1. lege *eare*.

FINIS.

600—

B

Biblioteka Jagiellońska
stdr0023018